TÜRKÇE GRAMER

M. TAHA

02672

YENİ TÜRKÇE GRAMER

M. BAHA

Maarif Vekâleti M. T. T. Heyetinin kararıyle Ortamekteplerin 1 ve 2 inci sınıfları için kabul edilmiştir.

KÂĞITÇILIK VE MATBAACILIK ANONİM ŞİRKETİ
İSTANBUL

HER HAKKI MAHFUZDUR

TÜRKÇE GRAMER

HARFLER, HECELER, KELİMELER

1. Gramer dil bilgisidir.

Dil, insanların, fikirlerini birbirlerine anlatmak için kullandıkları vasıtadır.

2. Dil iki türlüdür: biri konuşulan, diğeri yazılan dildir.

Konuşulan dil ağızdan çıkan seslerden ibarettir.

Yazılan dil bir takım işaretlerden yani harflerden ibarettir. Harfler ağızdan çıkan seslerin işaretidir. İki üç tanesi bir araya gelince bir kelime teşkil eder.

3. Gramer bize konuşulan veya yazılan dilin doğru olarak kullanılmasını öğretir.

Türkçe gramer bize türk dilini doğru söyleyip doğru yazmağı öğretir.

1. Harfler

4. Harf demek ağızdan çıkan sesi bildiren bir işaret demektir.

Bir dilde kaç harf varsa bunların hepsine birden o dilin *alfabe* si derler.

5. Türk alfabesinde yirmi sekiz harf vardır.

a, b, c, ç, d, e, f, g, h, i, ı, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z.

6. Harfler ikiye ayrılır. Bir takımına **sesli,** bir takımına da **sessiz** harf derler.

7. Sesli öyle bir harftir ki onun başlı başına tam bir sesi vardır.

8. Sessiz harfin başlı başına hiçbir sesi yoktur. Sesle ağızdan çıkabilmek için mutlaka bir sesli harfin yardımına muhtaçtır. Yanında bir sesli bulunmazsa o harften hiçbir ses çıkmaz.

9. Sesliler şunlardır:

a, e, i, ı, o, ö, u, ü.

Bunlar ikiye ayrılır:

İnce sesliler: e, i, ö, ü

Kalın sesliler: a, ı, o, u

10. Sessizler de şunlardır:

b, c, ç, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.

Şunların içinde hangilerinin sesli, hangilerinin sessiz olduklarını söyleyiniz:

Adam, sevgi, düşünce, kafa, dolu, boş, kitap, sıra, yazı, ayna, sol, biçim, kasa, bayrak, toprak, su, üzüm, kulak, çene, taklit, konak, uyku, âdet, oda, mangal, kahve, cıgara, polis, mesele, kudret, temiz.

2. Heceler

11. Ağızdan birden çıkan bir veya birkaç harfli sese *hece* derler. *Su* da bir hece vardır, *a-teş* te iki, *çe-kir-dek* te üç hece vardır.

12. Her hecede mutlaka bir sesli bulunur. Her sesli başlı başına da bir hece olabilir.

13. Bir kelimede nekadar sesli varsa okadar da hece vardır.

14. *Su* da olduğu gibi bir heceli kelimeye tek heceli, *a-teş* te olduğu gibi iki heceli kelimeye çift heceli, üçlüsüne üç heceli, v. s. denir.

Aşağıdaki kelimelerin hecelerini ayırınız ve herbirinde kaç hece olduğunu söyleyiniz:—

Şişli, vali, noksan, hadise, üç, geveze, ceset, vaziyet, yavru, memur, entari, ayakkabı, çıplak, mendil, fırtına, köprü, duman, servet, dünya, müdür, masa, kenar, daracık, amca, devam.

3. Kelimeler

15. Düşündüklerimizi veya fikirlerimizi anlatmak için kullandığımız işaretlere *kelime* denir. Yedi türlü kelime vardır. Şunlardır: *isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat, nida.*

1) **İsim.** Bir insanın, bir hayvanın, bir yerin, bir şeyin adı olan bir kelimedir: Ahmet, köpek, Ankara, çiçek gibi.

2) **Sıfat.** Adı geçen bir şeyi ayni sınıftan olan diğer şeylerden ayırdetmek için bir isme katılan kelimedir: *bu* mektep, *olgun* armut, *on* adam.

3) **Zamir.** Bir isim yerine kullanılan kelimedir: (Ahmet yerine) *o* buralara gelmez.

4) **Fiil.** Bir şey bildiren veya bir hal ifade eden kelimedir: çocuk *koşuyor*; annesi hasta*dır*.

5) **Zarf.** Bir fiilin, bir sıfatın, diğer bir zarfın manasını başkalaştıran kelimedir: Ahmet *burada* çalışıyor; Hasan *çok* kurnazdır; onlar *pek* geç kaldılar.

6) **Edat.** İki kelime arasındaki münasebeti göstermek için bir ismin, bir zamirin sonuna getirilen kelimedir: Ali*'den* bize.

7) **Nida.** Sevinç, korku, hayret, veya daha başka bir heyecan ifade etmek için kullanılan kelimedir: *eyvah*, bittik! *A*, bu ne!

AHENK KAİDELERİ

16. Türkçe kelimeleri teşkil eden heceler arasında sesçe bir uygunluk, bir ahenk vardır.

a) Bir kelimenin ilk hecesindeki sesli, ince olursa, diğer hecelerindeki seslilerden herbiri de üst tarafındakine

uyarak ince olur; kalın olursa diğerleri de kalın olur. Bu, ahenk kaidelerinin birincisi ve başlıcasıdır.

sevmek, acımak, incitmek

Sevmek kelimesinin birinci *sev* hecesindeki sesli ince olduğundan ikinci *mek* hecesindeki sesli de ince olmuştur.

Acımak kelimesinin birinci *a* hecesindeki sesli kalın olduğundan ikinci *cı* ve üçüncü *mak* hecelerindeki sesliler de kalın olmuştur.

İncitmek kelimesinin ikinci *cit* hecesi üst tarafındaki *in* hecesine uyarak, *mek* le *cit* hecesine uyarak incelmişlerdir.

Hangi, hani, şişman, inanmak, dahi, dışarı gibi kelimelerle İstanbul şivesine göre *kiraz, kestane, kardeş, elma,* kelimeleri ve ince heceli mastarların hal alâmeti olan *yor* hecesi müstesnadır.

b) Kelimelerin sonuna gelen edatlarla eklentiler bu kaideye tabidirler, yani üst tarafındaki seslilerin ahengine uyarlar. Yalnız *ki* eklentisi müstesnadır.

çiçek	çiçekler
yaprak	yapraklar
karşı	karşıki, karşıkiler

c) Kelimenin ilk hecesinde *o* seslisi varsa ikinci hecenin seslisi o olmaz, *u* veya *a* olur; birincide *ö* varsa ikincide ö olmaz, *ü* veya *e* olur:

olgun	bölük
solgun	çözük
çolak	öbek
dolak	köpek

Horoz, hotoz, kokoz, kokoroz, kolyoz gibi bazı kelimeler müstesnadır.

d) İlk hecedeki *u* seslisinden sonra *u* veya *a* gelir:

uyku	uçuk
kuyu	uzak
uygun	uçar

e) *A* dan sonra *a*, *ı*, *u* gelebilir.

ağaç, alın, kavun

f) *E* den sonra *ü*, *ü* den sonra *i* ve *i* den sonra *ü* gelmez.

gelüp	denmez	gelip	denir
gidüp	»	gidip	»
çünki	»	çünkü	»
içün	»	için	»

g) Yabancı kelimeler kendi ahenklerine tabidir.

kaide	kitap	iştial
duşize	fira	tuvalet

Bununla beraber bazı arapça ve acemce kelimeler türk ahengine uymuştur.

müşkil	yerine	müşkül
mümkin	»	mümkün
çünki	»	çünkü deriz.

Türk ahengine uygun gelen bazı arapça kelimeler ise Istanbul şivesine uydurularak bozulmuştur.

vakıt	yerine	vakit
harflar	»	harfler
sada	»	seda denmektedir.

Yalnız bu gibi kelimelerin sonuna gelen eklenti üst tarafında ki heceye uyar.

kaidede	vaktin
kitaptan	sedası

BAZI KELİMELERİN İMLÂSI

17. *K* ile biten birden fazla heceli kelimelere sesli ile başlıyan bir eklenti gelirse *k* harfi *ğ* olur; eklenti sessiz harfle başlarsa *k* harfi değişmez.

köpek	köpeğin	köpeğe	köpekten
kulak	kulağın	kulağa	kulaktan
olmak	olmağı	olmağa	olmaktan
sevmek	sevmeği	sevmeğe	sevmekten

18. Arapça ve acemceden alınan kelimelerde bu kaidenin hükmü yoktur.

iştirak	iştirakin	iştirakten
iftirak	iftirakın	iftiraktan
çalâk	çalâki	çalâkten

19. Sair yabancı dillerden alınıp türkçeleştirilen kelimelerde, tıpkı türkçe kelimelerde olduğu gibi, *k* harfi *ğ* olur.

fizik	fiziğin	fizikten
lâstik	lâstiğin	lâstikten

20. Bir heceli kelimeler bu kaideye tabi değildir.

kök	kökü	kökten
tek	teki	tekten
yük	yükü	yükten
ok	oku	oktan

21. Çok, yok, gök kelimeleri müstesnadır.

çok	çoğu	çoktan
yok	yoğu	yoktan
gök	göğü	gökten

22. *p*, *ç*, *t* ile biten kelimelere sesli harfle başlıyan bir eklenti gelirse bu harfler çok kere *b*, *c*, *d* olur.

kebap	kebabın	kebaba
ağaç	ağacın	ağaca
güç	gücün	güce
kurt	kurdun	kurda

Bunlar sesli harfle başlıyan diğer bir kelimeye bağlanarak okunursa gene hal böyledir.

icap eder yazılır *icabeder* okunur.

23. Fakat aslında p, ç, t ile biten kelimeler bir sesli ile başlıyan eklentinin önünde değişmezler. Bu gibi kelimeleri lûgat kitapları gösterir.

sepet	sepetin	alet	aletin
at	atın	kat	katın
sap	sapın	suç	suçun

24. Aslında üç harfli olan yabancı kelimelere sesli ile başlıyan bir eklenti gelince kelimedeki son sesli atılır.

emir	emri	emrin	emirden
fikir	fikri	fikrin	fikirden
akıl	aklı	aklın	akıldan
isim	ismi	ismin	isimden
şehir	şehri	şehrin	şehirden

Not. Arapça kelimenin aslını bulmak için baştaki sesli müstesna olmak üzre kelimenin diğer seslilerini atmak lâzımdır. Meselâ *resim* kelimesinin aslını bulmak için *e, i,* harflerini atarız; *r s m* kalır. *İsim* kelimesinin aslını bulmak için birinci müstesna olduğundan ikinci *i* yi atarız; *i s m* kalır. Bunlar kelimenin asıl harfleridir. Atılmayan sesliler türkçede imlâya gelmiyen yani yazılamıyan arap harflerinden hemze veya ayının harekesidir. Kelimede birbirine benziyen iki sesli olursa yalnız biri atılarak kelimenin aslı bulunur.

Şiir, fiil kelimelerinin sonuna sesli ile başlıyan bir eklenti geldiği zaman şu suretle yazılır: Şiir şiirin, fiil fiilin.

25. Bunlara benzeyen bazı türkçe kelimelere de sesli harfle başlayan bir eklenti geldiği zaman kelimenin son sessiz harfinden evvelki sesli harf kalkar.

Bu kelimelerin başlıcaları şunlardır: oğul, gönül, alın, boyun, burun, ağız, karın, göğüs, uğur, omuz.

oğul	oğlu	oğlum
gönül	gönlü	gönlüm
alın	alnı	alnım

BİRİNCİ KISIM

Birinci fasıl

İSİMLER

İsimlerin Nevileri

26. İsim bir insanın, bir yerin veya bir şeyin adı olarak kullanılan kelimedir.

İsmihas. Bir kimsenin, hususî bir yerin veya bir şeyin adıdır.

Misal: Mustafa Kemal, Ankara, Vakıt, Karagöz.

Bir ismihasın ilk harfi büyük olmalıdır.

İsmicins. Bir sınıfa veya ayni sınıftan olanların bir tekine verilen isimdir. Misal: kadın, şehir, hafta, ağaç, taş, toprak.

İsmicem. İnsanın zihninde bir topluluk fikri uyandıran isimdir. Misal: ordu, sürü, halk.

İsmimana. Umumî bir fikrin, bir sıfatın veya bir insana, bir yere, bir şeye mahsus hassalardan birinin adıdır. Misal: hürriyet, adalet, güzellik, iyilik, sabır, cesaret, akıl, zekâ.

Katışık isim. İki isimden veya bir isimle bir sıfattan yapılan isme denir. Misal: hanımeli, sivrisinek, yerelması, frenküzümü.

Aşağıdaki isimlerin nevilerini söyleyiniz:

Kalabalık, aslan, merhamet, iskemle tedbir, ordu, şapka, millet, istek, alay, masa, zaiflik, parlamento, kalem, şehir, Kadıköy, kağıt-helvası, yazı, kısım, dağ, papas, hırs, ateş, mürekkep, kibir, çakı, tatlılık, çiçek, aile, memleket, aşiret, tabur, vekâlet, beyazlık, şöhret, Etyemez, esaret, çirkinlik, ay, sene, nezaket, budalalık, Fenerbahçe, balık, hayal, Dumlupunar, fırka, yorgunluk, itaat, bölük, Londra, düşmanlık, inat, hava, tayyare, maaş, şiir, keçi Demirkapı, Tuna.

CİNS

27. Cins erkeklik, dişilik demektir.

İki cins vardır: Biri *müzekker* yani erkek, diğeri *müennes* yani dişidir.

Müzekker. Erkek cinsinden olanları gösterir: baba, oğul, horoz, öküz gibi.

Müennes. Dişi cinsinden olanları gösterir: ana, kız, tavuk, inek gibi.

28. Bazı isimler de vardır ki erkekliği, dişiliği belli değildir: çocuk, aslan gibi. Bunlara *müşterek* cins denir. Bu gibi insan isimlerinin erkeğini dişisinden ayırmak için o isme *erkek*, *kadın* veya *kız* kelimeleri katılır.

çocuk	erkek çocuk	kız çocuk
ahçı	erkek ahçı	kadın ahçı
kardeş	erkek kardeş	kız kardeş

Ahçı kadın, hizmetçi kız da denebilir.

29. Hayvanların dişisini, erkeğini ayırmak için isimlerin önüne *dişi*, *erkek* kelimeleri getirilir: *dişi aslan*, *erkek kedi* gibi.

30. Dişiliği, erkekliği belli olanların başına bir şey getirilmez. Dişi tavuk, erkek öküz denmez.

31. Bunlardan başka ırmak, dağ, taş, toprak gibi bütün isimler ne müzekkerdirler, ne müennes.

Not. Arapçada bütün isimler ikiye ayrılmıştır. Bunların bir takımına müzekker, bir takımına da müennes denmiştir. Bunları ayırmak kolaydır. Çünkü müenues isimlerin sonunda müennes alâmeti vardır.

Arapçada müennes alâmeti dörttür : **e, a, et, at.**

1. **e** mesele, netice,
2. **a** nokta, dava,
3. **et** emanet, nihayet,
4. **at** şefkat, ruhsat.

Arapçada müzekker bir kelimeyi müennes yapmak için sonuna bir **e** getirilir: Cemil, Cemile ; Kâmil, Kamile.

Kelimenin sonunda **î** varsa kaldırılır, yerine **iye** getirilir : malî, mali**ye** ; askerî, asker**iye**.

Aşağıdaki isimlerin cinslerini söyleyiniz :

Kuş, çivi, süt, teyze, kalem, beygir, bahçe, komşu, çocuk, ağaç, hoca, hanım, bey, hizmetçi, birader, hemşire, yumurta, horoz, balık, ekmek, amca, efendi, dadı, kâğıt, tebeşir, hala, kese, enişte, tavşan, dayı, baldız, görümce, lala, kanarya, sokak, baba, anne, oğul, dost, şişe, yeğen, altın, top, karaca, at, simit, katır, merkep, kısrak, muallim, sütçü, tay, piliç, inek, teke, boğa, manda, ceylân, koç, ahu.

MÜFRET VE CEMİ

32. Yalnız bir insanı, bir yeri, bir şeyi gösteren kelimeye *müfret* denir; birden fazlasını gösteren kelimeye de *cemi* denir.

33. Isimleri cemi yapmak için sonlarına *ler* veya *lar* getirilir.

Müfret :	ev	oda	emir	fren
Cemi :	evler	odalar	emirler	frenler

34. Katışık isimlerde cemi alâmeti sondaki kelimeye konur.

Müf.	Sivrisinek	Cem.	sivrisinekler
	hanımeli		hanımelleri
	sukuşu		sukuşları

35. Cemi alâmeti bazı yerlerde birçok şeyleri göstermekten ziyade söze kuvvet ve ehemmiyet vermek, kelimenin manasını fazlaca genişletmek için kullanılır.

al kanlara boyanmak	yerlerde yuvarlanmak
kara topraklara girmek	yerinde yeller esmek
dünyalara sığmamak	hayretler içinde kalmak

36. *Ler* alâmeti bazan nezaket için kullanılır.

Beyefendi evdeler mi? — Evet, buradalar.

Neredeler? — Hayır Efendim, evde değiller (yoklar).

37. Dilimize giren arap, acem, kelimeleri *ler*, *lar* ile cemilendiği gibi arap, acem kaidelerine göre de cemilenirler, fakat türkçede çok kullanılmazlar.

Not 1. **Tesniye.** Arapçada müfret ve cemiden başka bir de tesniye vardır. Tesniye iki kişiyi veya iki şeyi gösterir. Bir ismi tesniye yapmak için o ismin sonuna *eyn* veya *an* heceleri getirilir.

Devlet ten devleteyn : iki devlet.
Sülüs » sülüsan : iki sülüs.

Tesniye türkçede birkaç kelimeden ibarettir, pek kullanılmaz: tarafeyni akıdeyn : bir muahede akteden iki taraf.

Cemi. Arapçada iki türlü cemi vardır. Biri *salim* diğeri *mükesser*.

Cemi salim de müzekker isimlerin sonuna *in* veya *un* getirilir.

Müf.		Cem.	
	Muallim		muallimin
	memur		memurin
	hazır		hazırun

Müennes isimlerin cemi salimini yapmak için sonlarındaki müennes alâmeti olan *e, a, et, at* atılarak bunların yerine *at* getirilir.

Müf.		Cem.	
	muallime		muallimat
	tabaka		tabakat
	ibadet		ibadat

Arapçada akılsız şeyleri gösteren isimlerin cem'i de *at* ile yapılır.

Müf.		Cem.	
	telef		telefat
	ilân		ilânat
	tazim		tazimat

Malî, maddî, hissî, keşfî gibi *î* ile biten ismi mensupların cem'i akıllıları gösteriyorsa *î* atılarak *iyyun* ile, akılsızları gösteriyorsa *î* atılarak *iyyat* ile yapılır.

Müf.	malî	Cem.	maliyyun
	hissî		hissiyyat
	maddî		maddiyun
	keşfî		keşfiyyat

y lerden birini atarak şu suretle yazanlar da vardır:

maliyun, maddiyun, keşfiyat.

Cemi mükesser bazı vezinlere göre yapılan karışık cemilerdir ki bunları lûgat kitapları gösterir. Misal:

Müf.	mektep	Cem.	mekâtip
	millet		milel
	taraf		etraf
	ilim		ulûm
	fazilet		fazail

Talebe, hademe, amele kelimeleri cemi mükesser oldukları halde türkçede müfret olarak kullanılırlar.

Şimdiki türkçede arapça kelimelerin ne cemi salimi, ne cemi mükesseri kullanılmaz; isimlerin sonuna sadece *ler, lar* getirilerek cemi yapılır: muallimler, memurlar, faziletler denir.

Not 2. Farisî isimleri farisî kaidesine göre cemi yapmak için sonlarına *an* getirilir, fakat bu cemiler şimdi türkçede kullanılmaz:

Müf.	şir	Cem.	şiran
	yâr		yâran

Farisî isimlerin sonunda *e* varsa cemide *an* yerine *gân* getirilir:

Müf.	bende	Cem.	bendegân

Bazı arapça kelimeleri de farisî kaidesine göre cemi yapmışlardır:

Müf.	zabit	Cem.	zabitan
	mebus		mebusan

Farisî kelimeleri türkçe kaidesine göre cemi yapmak daha eyidir:

bendeler, zindeler, demelidir.

İSMİHASLARIN CEM'İ

38. İsmihaslar da *ler, lar* ile cemi yapılabilirler:

1. Aliler hep böyle sessiz mi olurlar?
2. Fuzuliler, Nedimler öyle her zaman yetişmezler.

Birinci misalde Ali ismindeki çocuklar, ikinci misalde Fuzuli'ye, Nedim'e benzeyen şairler kastedilmiştir. İsmihaslar ancak bu iki maksatla cemilenirler.

39. İsmihasların sonuna gelen cemi alâmeti bazan *aile, ev* manasına da gelir: Dün gece Alilere gittik: Alinin evine demektir.

KÜÇÜLTÜLMÜŞ İSİM VE SIFATLAR

40. İnce heceli isimlerin sonuna *cik, cük,* kalın heceli isimlerin sonuna *cık, cuk* katılırsa isim küçültülmüş olur. Buna *küçültülmüş isim* derler. Küçültülen kelime sıfat olursa *küçültülmüş sıfat* denir.

gelin	gelincik,	üzüm	üzümcük
kadın	kadıncık,	kuzu	kuzucuk

41. Acımak ve sevmek fikri ile beraber ismi küçültmek için *cik, cuk* tan başka *ceğiz, cağız* da kullanılır. Bunlar daha ziyade bir heceli isimlerde yakışık alır; fakat birden ziyade heceli isimlere de gelir:

ev	evceğiz,	el	elceğiz
köy	köyceğiz,	kuş	kuşçağız

Zavallı kız, biçare adam, denecek yerde kızcağız, adamcağız da denir.

42. Bu eklentiler ismihasların sonuna da gelir:

Osmancık Mehmetçik Alicik

gibi ki sevgili Osman, Mehmet, zavalli Ali manalarınadır.

43. Alay etmek, eğlenmek ve birini küçük gördüğünü anlatmak için de bazan küçültülmüş isim kullanılır:

Şaircik âlimcik ressamcık

gibi ki şair ve âlim olmadığı halde şairlik ve âlimlik satan, ressam değilken ressamlık iddiasında bulunan demektir.

44. Pek az kelimelerde ismi veya sıfatı küçültmek için *cek, cak* ta kullanırlar.

büyük	büyücek	az büyük
tomruk	tomrucak	küçük tomruk
çocuk	çocucak	zavallı çocuk
yavru	yavrucak	zavallı yavru
çabuk	çabucak	pek çabuk

Çabuk kelimesi *daha sür'atli* manasında *çabucacık* şekline de girer.

45. Küçültülecek ismin sonunda *k* varsa atılır:

döşek	döşecik,	bebek	bebecik
dudak	dudacık,	kulak	kulacık

46. Pek az kelimelerde *k* nin atılmadığı da olur:

eşek	eşecik	veya	eşekçik
köpek	köpecik	veya	köpekçik

47. Bu eklentiler ayni maksatla isim olmıyan diğer kelimelere de takılabilir.

a) Bazı sıfatlara:

alçak	alçacık	çok alçak
ince	incecik	» ince
kısa	kısacık	» kısa
küçük	küçücük	» küçük
yüksek	yüksecik	» yüksek
yumuşak	yumuşacık	» yumuşak
ufak tefek	ufacık tefecik	» ufak

b) Bazı zamirlere:

bu	buncağız	şu	şuncağız
o	oncağız	kimse	kimseceğiz

48. Bu biçim küçültülmüş isimler gene *bu, şu, o, kimse* manalarına ise de yalnız sözün daha acındıracak ve sevindirecek bir tarzda söylenmiş olduğunu bildirirler. Bunlar cemi alâmeti de alabilirler.

şuncağız	şuncağızlar
kimsecik	kimsecikler

c) Bazı zarflara :

şimdi	şimdicik,	bukadar	bukadarcık
burada	buracıkta,	şurada	şuracıkta

d) Fiilin şu şekillerine :

sevdiğim sevdiceğim, çektiğim çekticeğim

49. *Dar* ve *az* kelimeleri küçülürken ufak bir değişiklik gösterirler:

dar daracık, az azacık veya azıcık

50. Bir sıfatı küçültmek için *ce*, *ca* eklentisi de kullanılır. Fakat bu eklenti cümledeki manaya göre sıfatın manasını bazan küçültür *oldukça, hafifçe, biraz* manalarına gelir, bazan da büyültür *pek, çok* manalarına gelir. Bunun hangi manaya geldiğini söyleme tarzı gösterir.

güzel	güzelce	oldukça güzel veya çok güzel
uzun	uzunca	biraz uzun veya daha uzun
yaşlı	yaşlıca	oldukça yaşlı veya çok yaşlı
çok	çokça	oldukça çok veya pek çok
ziyade	ziyadece	oldukça ziyade veya çok ziyade

51. *Ce, ca* eklentisinden sonra kelimeye bir de *cik, cık* katılırsa mana daha ziyada kuvvetlenmiş olur.

kolay	kolayca	kolaycacık
yakın	yakınca	yakıncacık

52. Bir takım sıfatlar da vardır ki sonlarına *rek, rak* alarak küçülürler :

küçük	küçürek,	ufak	ufarak
ince	incerek,	kısa	kısarak

53. Benzeme fikri veren bir eklenti daha vardır, küçültme manasına da yakındır. O da şudur :

-si, -sı, (i)msi, (ı)msı, (u)msu
(i)mtrek, (ı)mtrak, (u)mtrak

a) Renk bildiren sıfatlarla:

beyaz	beyazımsı	beyazımtrak	beyaza yakın, az beyaz
sarı	sarımsı	sarımtrak	sarıya benzer, az sarı
mor	morumsu	morumtrak	mora yakın, az mor
mavi	mavimsi	mavimtrek	maviye benzer, az mavi

b) Tat bildiren sıfatlarla:

acı	acımsı	acımtrak
ekşi	ekşimsi	ekşimtrek

c) Diğer sıfatlarla:

aptal	aptalsı,	yanık	yanıksı
cüce	cücemsi,	sivri	sivrimsi

NOT. Acemcede *çe* küçültme edatıdır, arapça ve acemce kelimelerin sonuna gelir:

keman	kemançe	küçük keman, bir nevi çalgı.
lûgat	lûgatçe	küçük lûgat.

İSİMLERDEN ÇIKAN BAŞKA İSİMLER

54. Bir çok isimlerin sonuna *lik, lık, lük, luk* gelince manaları değişerek başka isimler meydana gelir:

asker askerlik : askerin hali, san'ati
çoban çobanlık : çobanın hali, san'ati
çocuk çocukluk : çocuk hal ve zamanı, çocuk gibi hareket
baba babalık : babanın hali, üvey baba, kayınpeder
ana analık : ananın hali, üvey ana, kaynana
evlât evlâtlık : evlâdın hali, manevî evlât

55. Ayni eklentilerle cansız eşya isimlerinden çıkarılan isimler *bir şeye mahsus, birşeye yarıyan şey* manalarını alır.

espap espaplık : espap yapılmağa yarıyan (kumaş)
kira kiralık : kiraya verilmeğe mahsus (şey)
salon salonluk : salon olmağa elverişli (oda)

ALET İSMİ

56. Yine bu eklentilerle yapılan isimler bazan da bir nevi alet ismi olurlar.

göz	gözlük	çamur	çamurluk
ağız	ağızlık	yağmur	yağmurluk
yağ	yağlık	fişek	fişeklik
tuz	tuzluk	toz	tozluk

YER İSMİ

57. Bazı isimlerin sonuna *lik, lık, lük, luk* eklentileri getirilerek yer ismi yapılır ki bir şeyin çok bulunduğu yeri gösterir.

ağaç	ağaçlık	orman	ormanlık
saz	sazlık	zeytin	zeytinlik

58. Mastar köklerinin sonuna *ak* getirilerek te bir yer ismi yapılır (B. 377 c.).

konmak	kon	konak
durmak	dur	durak
yatmak	yat	yatak
batmak	bat	batak

59. *Hane* kelimesi türkçe, arapça, acemce bir çok kelimelerin sonuna gelerek bir yer gösterir, yer ismi olur.

yazıhane eczahane meyhane

Çok türkçeleşmiş kelimeleri bazan hane kelimesinin *h* sini veya *ha* sını atarak şu suretle yazmak ta mümkündür.

eczane hastane kütüpane

Not 1. Arapçada yer ismine *ismimekân* derler. Bunun arapçada iki vezni vardır. Biri **me . . i .** diğeri **me . . e .** dir. Noktalar her kelimenin aslını teşkil eden üç harfini gösterir. Bu vezinlerdeki **e** harfi

yanındaki harf kalın olduğu zaman *a* olur. Bu gibi ismimekânların bazıları türkçede kullanılır.

cls	aslından	meclis
ktp	»	mektep
zbh	»	mezbah
tbh	»	matbah

Eğer yapılan iş sık sık görülüyorsa ismimekânın sonuna bir *e* veya *a* getirilir:

medres	yerine	medrese
mezbah	»	mezbaha

denir ki medrese her gün ders okunan yeri, mezbaha da her gün hayvan kesilen yeri gösterirler.

Not 2. Acemcede yer ismi yapmak için kelimenin sonuna *zar, stan, gâh, gede* eklentilerinden biri getirilir.

Bunlar türkçeye maledilen arapça, acemce kelimelerin bazılarında ara sıra göze çarpar.

lâle	lâlezar	lâlelik
gül	gül(ü)stan	gül bahçesi
ziyaret	ziyaretgâh	ziyaret yeri

Yeni türkçede bu kelimeler kullanılmamağa başlamıştır.

ESNAF İSMİ

60. *Ci, cı, cü, cu* eklentisi esnaf isimlerini teşkile yarar.

demir	demirci,	boya	boyacı
üzüm	üzümcü,	su	sucu

61. İsimlerin sonuna gelen *ci, v.s.* eklentisi bazan esnafı göstermez; bir şeyi âdet etmiş veya bir işi eğreti olarak üstüne almış olanları bildirir. Ve yahut esnafa benzetilerek alay için isimlerin sonuna takılır.

paha	pahacı,	davet	davetçi
dua	duacı,	dava	davacı
yalan	yalancı,	ezber	ezberci
nazariyat	nazariyatçı,	safsata	safsatacı

62. Bu eklenti son zamanlarda bir ilme, bir firkaya, bir şubeye intisabı olanlar hakkında da kullanılmağa başlamıştır.

cumhuriyet	cumhuriyetçi	hukuk	hukukçu
terbiye	terbiyeci	felsefe	felsefeci
ittihat	ittihatçı	itilâf	itilâfçı

63. Bunlara bakarak *ne* den *neci* sorgu ismini de uydurmuşlardır.

Sen necisin?: ne iş yaparsın, sanatin ne?

DAŞ EKLENTİSİ

64. *Daş* eklentisi bazı isimlerin sonuna gelerek yeni bir isim teşkil eder; hayatta, ictimaî vaziyette birlik ifade eder. İnce heceli kelimelerin sonunda da *daş* olarak yazılır, *deş* olmaz:

vatan	vatandaş	: ayni vatandan olan kimse
yol	yoldaş	: ayni yoldan giden kimse
meslek	meslektaş	: ayni meslekte olan

Karındaş kelimesi kardaş ve sonra İstanbulda kardeş olmuştur.

65. *Cil, cıl, cin, cın* eklentileriyle yapılan isimler türkçede pek az kullanılır:

adam	adamcıl: 1. adama saldıran 2. adama alışkın
tavşan	tavşancıl: bir nevi kartal
balık	balıkçın veya balıkçıl: bir nevi martı
kaşık	kaşıkçın: geniş gagalı ördek

Bunlara benzer güvercin, bıldırcın kelimeleri de vardır.

66. Aile, ev manasına olan *gil* eklentisi halk dilinde şahıs gösteren bazı kelimelerin sonuna gelir:

Ali'gile gittik	Ali'nin evine
Hasan'gildedir	Hasan'ın evinde
Anamgilde oturur	Anamın evinde

Aşağıdaki kelimelerin isimlerini ve nasıl yapıldıklarını söyleyiniz:

Karlık, demirhane, kolaycacık, konak, kahveci, salhane, arayıcı, samanlık, pembemsi, sabahlık, incerek, bakıcı, kışlık, balıkhane, satıcı, odunluk, görücü, tophane, kömürlük, gecelik, kırmızımtrak, delilik, dilenci, kimyahane, ateşlik, durak, taşlık, yatakhane, beylik, güzelcecik, bayramlık, dağlık, uşaklık, yeşilimsi, hayvanlık, tuzluk, ufarak, mühendishane, yazlık, efendilik, zenginlik, gazeteci, zerzevatçı, terbiyeci.

BELLİ ISİMLER ve BELLİSİZ İSİMLER

67. Söz arasında bir isim ya belli olur, ya bellisiz olur. İsim belli ise sonunda (y) i, ı... v. s., bulunur. Bellisiz ise hiçbir şey bulunmaz.

1. Portakalı yedim.
2. Portakal yedim.

Birinci cümledeki portakal bellidir. Onun hangi portakal, nasıl portakal ve nerdeki portakal olduğunu hem ben biliyorum, hem karşımdaki biliyor.

İkinci cümledeki portakal bellisizdir. Bir portakal yedim ama karşımdaki hangi portakal, nasıl portakal ve nerdeki portakal olduğunu bilmiyor.

Bunun gibi bir pencere açtım dersem hangi pencere olduğu belli olmaz; ama pencereyi açtım dersem hangi pencereyi açtığımı karşımdaki de bilir.

İşte birinci misaldaki *portakalı* kelimesine *belli isim;* ikinci misaldeki *portakal* kelimesine de *bellisiz isim* derler.

EŞMANALI İSİMLER

68. Başka başka yazılan fakat manaları bir olan isimlere eşmanalı isim derler.

çivi	ekser	mıh
yıl	sene	sal
gök	sema	asüman

Yıl kelimesi sene ve sal isimlerinin eşmanalısıdır.

İSMİN HALLERİ

69. İsimlerin bir cümle içinde fiiller, edatlar veya diğer isimlerle münasebetlerini gösteren bazı halleri vardır. Bu haller üçtür: *işler hal, işlenmiş hal, ilişik hal.*

İŞLER HAL

70. Bir isim, bir fiilin subjekti[1] olursa yani bir şey yaparsa aslında olduğu gibi kalır, sonuna hiçbir edat almaz. Buna *işler hal* denir.

At koşar. Kuş uçar. Çocuk güler.

Bu misallerde at, kuş, çocuk kelimeleri, *işler* haldedir.

İŞLENMİŞ HAL

71. Bir isim, bir fiilin bildirdiği manayı veya bir edatın kelimeler arasında kurmak istediği münasebeti tamamlamağa yardım ederse sonuna bir edat alır. Buna *işlenmiş hal* denir.

1. Ali kitabı yırttı.
2. Hasan top ile camı kırdı.

Bu misallerdeki *kitabı, top ile, camı* kelimeleri *işlenmiş* haldedir. Çünkü kitabın sonunda *ı*, toptan sonra *ile*, camdan sonra da *ı* edatı vardır.

72. Bazan edatsız bir kelime de işlenmiş halde bulunabilir; fakat o vakit o kelime bellisiz olur ve buna *bellisiz işlenmiş* denir.

Ekmek yedim.
Su içtim.
Bir mektup aldım.

Bu misallerde yenen ekmeğin, içilen suyun nasıl ve nekadar ekmek ve su olduğu, alınan mektubun hangi mektup olduğu belli değildir. İşte burada ekmek, su ve mektup kelimeleri bellisiz işlenmiş haldedir.

[1] Subjekt: iğe, eden, fail, müsnedünileyh, müpteda demektir.

73. Bir ismi, maksada göre, işlenmiş hale koymak için sonuna bakmalı. Sonunda sessiz bir harf varsa *i*, *e*, *de*, *den*,... edatlarını getirmeli. Sesli harf varsa *i*, *e*,... edatlarından evvel bir *y* koymalı. Eğer ismin sonunda *si* varsa *i*, *e*, *de*, *den*,... edatlarından evvel bir *n* katmalı.

İŞLER HAL	İŞLENMİŞ HALLER			
el	eli	ele	elde	elden
tipi	tipiyi	tipiye	tipide	tipiden
sesi	sesini	sesine	sesinde	sesinden

Not 1. **Belli işlenmiş.** Bir kelimenin sonunda *i*, *(y) i*, *(n) ı* bulunursa o kelimeye *belli işlenmiş* denir. Mis.: eli, tipiyi, sesini.

2. **Varımlı işlenmiş.** Bir kelimenin sonunda *e*, *(y) e*, *(n) e* bulunursa o kelimeye *varımlı işlenmiş* denir. Mis.: ele, tipiye, sesine.

3. **Durumlu işlenmiş.** Bir kelimenin sonunda *de*, *(n) de* bulunursa o kelimeye *durumlu işlenmiş* denir. Mis.: elde, tipide, sesinde.

4. **Çıkımlı işlenmiş.** Bir kelimenin sonunda *den*, *(n) den* bulunursa o kelimeye *çıkımlı işlenmiş* denir. Mis.: elden, tipiden, sesinden.

İLİŞİK HAL

74. Bir ismin manasını etraflıca anlatmak, tamamlamak veya mülkiyet ve aidiyet bildirmek için o ismin başına başka bir kelime iliştirilir. Buna *ilişik hal* denir.

Evin hanımı

Bu misalde hanım evin sahibidir ve *ev* kelimesi hanıma iliştirildiğinden ilişik haldedir. Hangi ev olduğu da bellidir.

75. Başka bir isme iliştirilmek istenen kelimenin sonuna, sessiz harfle bitiyorsa *in*,... sesli harfle bitiyorsa *nin*,... getirilir ve bunlara *iliştirme edatı* denir.

sepet*in*	dibi
üzüm*ün*	çöpü
kedi*nin*	dili
deve*nin*	başı

Manası tamamlanan kelimenin sonuna da, sessiz harfle bitiyorsa *i*,... sesli harfle bitiyorsa *si*,... edatı gelir.

Kapının	zil*i*
dağın	tepe*si*

Not. Su kelimesi müstesnadır.. Sunun rengi denmez, *suyun* rengi denir; Taşdelen susu denmez, Taşdelen suyu denir.

76. İlişik halde bulunan isimlerden biri veya her ikisi sıfat alabilir:

ağacın yeşil yaprakları büyük evin küçük hanımı

77. Mana karine ile kolayca anlaşılıyorsa ilişik halde bulunan isimlerin sonuncusu atılır. Meselâ: — Bu kitap kimin kitabıdır? — Benim kitabımdır, diyeceğimiz yerde: — Bu kitap kimindir? — Benim, diyebiliriz.

EDATSIZ İLİŞİK HAL

78. Bazan ilişik ismin sonunda hiçbir edat bulunmaz, altındaki isme manaca birleşir yani ikinci isim birinciye sahip, ait, mensup veya mahsus olur.

dağ	tepesi
ev	hanımı
göl	kenarı

Burada tepenin dağa, hanımın eve, kenarın göle ait olduğu meydanda ise de hangi dağın tepesi, hangi evin hanımı, hangi gölün kenarı olduğu belli değildir.

79. 1. Kapının anahtarı
2. Kapı anahtarı

Birinci misaldeki anahtar, söyliyen ve dinliyen için belli olan bir kapının anahtarıdır. Ama ikinci misaldeki öyle değildir; oradaki anahtar belli olmıyan herhangi bir kapının anahtarıdır.

80. Bu tarzdaki isim gruplarında ilişik halde bulunan isim kendisinden sonra gelen kelime ile birleşince türlü türlü manalar alır; manasını tamamladığı ismin aslını, nev'ini, cinsini, benzerini, mensup ve ait olduğu yeri gösterir.

Aşağıdaki misaller bu bapta bir fikir verebilir:

Maarif Vekâleti, ticaret mahkemesi, mahkeme reisi, İzmir vilâyeti, İstanbul şehri, Paşabahçesi, şark meselesi, çayır kuşu, ramazan ayı, Kurban bayramı, kış mevsimi, yaz güneşi, Sakarya nehri, çay bardağı, kahve fincanı, nar çiçeği, kuş tüyü, Marmara denizi, Çanakkale boğazı, kan portakalı, parmak üzümü, ekmek ayvası, sevinç yaşı, göz yaşı, karınca yuvası, bayram haftası, ölüm korkusu, öğrenmek hevesi.

81. Bazan kuş, balık, bitki (nebat) isimlerinden sonra bunlara ait umumî isimler getirilerek gene ilişik halde bir isim grupu yapılabilir.

saka kuşu	barbunya balığı
meşe ağacı	tereotu
mürdüm eriği	hülü şeftalisi

82. İlişik halde bulunan isimlerden ikisinin de edat almadığı olur.

altın saat	taş köprü
pırlanta yüzük	ipek mendil
demir boru	toz şeker

Bu misallerde altın, pırlanta, demir, taş, ipek, toz kelimelerine isim yerine sıfat demek daha muvafıktır. O vakit ilişik halde bulunan bu kelimeler bir sıfat ile bir isimden ibaret olur.

Not. Bu nokta başka dillerde de münakaşalıdır.

Fakat aşağıdaki gruplar yukardakilere benzemezler. Bunlar ilişik halde bulunan edatsız iki isimden ibarettirler.

Çarşıkapı	Bahçekapı
Galatasaray	Fenerbahçe
Kadıköy	Erenköy - Horozköy

Bu gruplar eskiden Çarşıkapısı, Kadıköyü, Galatasarayı, Fenerbahçesi tarzında yazılır ve söylenirdi. Sonlarındaki edatlar çok kullanılmaktan aşınmış ve nihayet kendiliğinden düşmüştür. Hatta şimdi tek bir isim olarak yazılmaktadır: Fenerbahçe, Kadıköy, Galatasaray.

83. İkiden fazla kelimeler de ilişik halde bulunabilir:

İstanbul boğazının karşı yakası.
Kaldırımsız sokakların havaya kalkan tozları.

84. Başlı başına tam manası olan veya bir diğerine bağlı bulunan bir cümle de tek bir kelime imiş gibi doğrudan doğruya başka bir kelimeye iliştirilebilir.

yarın hep birlikte gideriz cevabı
belki bir daha ele geçiremem korkusu
böyle yaparsak daha münasip olur düşüncesi

Burada *yarın hep birlikte gideriz* cümlesi hiç bir iliştirme edatı almadan *cevap* kelimesine manaca iliştirilmiş oluyor.

İLİŞİK HALİN TASRİFİ

85. İlişik halde bulunan kelime grubu tek bir isimmiş gibi tasrif olunabilir (B. 73).

İŞLER HAL	İŞLENMİŞ HAL
odanın kapısı	odanın kapısını, odanın kapısına
gök gürültüsü	gök gürültüsünün, gök gürültüsüne
ölüm korkusu	ölüm korkusunu, ölüm korkusuna
kuzu eti	kuzu etini, kuzu etine

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar.

Bu cümlede iki tane ilişik hal vardır. Biri *zenginin malı* dır ki takımıyle işler halde olduğu için sonuna bir edat

almamıştır. İkincisi *züğürdün çenesi* dir ki islenmiş halde olduğu için sonuna bir edat alarak *çenesini* olmuştur.

Ayni suretle cemi edatı da alırlar.

ağacın yaprakları, ağacın yapraklarını

---

86. 1. Çocuğun kitabı
2. Çocuğun kitapları
3. Çocukların kitabı
4. Çocukların kitapları

Birinci misalden bir çocuğun bir kitabı, ikinci misalden bir çocuğun bir çok kitapları, üçüncüden bir kaç çocuğun müşterek bir tek kitabı, dördüncüden bir çok çocukların ayrı ayrı bir çok kitapları olduğu anlaşılır.

NOT. Eskiden bazan işlenmiş halde bulunan kelimelerin sonundaki *i, ı, ..* seslerini atarak :

1. Allah adın zikredelim evvelâ.
2. Âlemin zevkin sürelim.
3. Eyyamı zevkin kadrin bilelim.

derlerdi ki burada *adın* kelimesi adını; *zevkin* kelimesi zevkini; *kadrin* kelimesi de kadrini olması lâzımdı.

Felek benim halim yaman ve efkârım perişan etti.

Cümlesinde de hal büyledir. Benim halimi yerine benim halim, efkârımı yerine efkârım denmiştir.

87. Aşçıbaşı, yüzbaşı, binbaşı, yılbaşı, alaybeyi, Beylerbeyi, Rumeli gibi ilişik halde bulunan gruplar katışık bir kelime olarak diğer ilişik bir halin bir parçası olabilirler.

taburun binbaşısı	frenklerin yıl başısı
yüzbaşının bölüğü	alaybeyinin fermanı
konağın aşçıbaşısı	Rumelinin havası

HUSUSİ HALLER

88. İlişik halin ikinci parçası isimden başka bir zarf ta olabilir (B. 413. b).

ağacın üstünde masanın altında
yerin dibinde çayırın yanında

89. Bu ikinci parça bir sıfat ta olabilir. O vakit ilişik halde bulunan isim, ikinci parçadaki sıfatla tavsif edilen bir veya birkaç ferdin mensup olduğu topluluğu gösterir. Bu da ya cemi olur veya topluluk gösteren bir isim olur.

yıldızların parlakları insanların görmemişleri
çocukların çalışkanları milletin büyükleri

90. İlişik halde bulunan isim, yani grubun birinci parçası, topluluk fikri uyandıran müfret bir isim de olabilir.

hayvanın huysuzu kuşun yırtıcısı
malın kötüsü lâfın kısası

91. İlişik halde bulunan isim grubunun birinci parçası *ben, sen, o, biz, siz, onlar* şahıs zamirlerinden (B. 179) biri olabilir. O vakit bu zamirler sonlarına *im, in, nun; im, in, ın* iliştirme edatlarını alırlar.

Ben**im** evim Biz**im** evimiz
Sen**in** kalemin Siz**in** kaleminiz
Onun eli Onların eli

Burada *ev, kalem, el* kelimeleri mülki sıfatla (B. 169) tayin edilmiş birer isimdir.

92. İlişik halde bulunan isim grubunun ikinci parçası belirsiz bir sıfat (B. 148) olabilir.

gazetelerin biri bitkilerin bir takımı
çocukların hangisi insanların bazısı

93. *Bir* belirsiz sıfatıyle yapılan isim gruplarında birinci parçadaki kelime cemi hükmünde olan belirsiz bir kelime olabilir.

cahilin biri çapkının biri

Bunlar cahil, çapkın olan insanlardan biri demektir.

94. İkinci parça, fiilden yapılan bir sıfat veya mıktar bildiren bir kelime de olabilir.

İnsanın söylemezinden, suyun şarlamazından

Taamın azından, kelâmın çoğundan

95. İki parça arasına bazan ikinci parçanın manasını tamamlıyan veya tayin eden birtakım kelimeler de girebilir.

Yabancıların kendi hususî işlerimize karışması

Bir Devletin diğer Devlet toprakları üzerinde yaşıyan tebaası

Bahçenin sabahtan beri yağan karlar altında kalan çiçekleri

96. İlişik halde bulunan kelime gruplarından biri başlı başına ilişik halde bulunuyorsa bunun sonuna, mananın kolay anlaşılmasına zarar vermedikçe, hafiflik için, iliştirme edatı konmaz:

Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye dairesi

Not 1. Eskiden Osmanlıcada arap ve acem kaidelerine göre bu ilişik hale benzeyen kelime grupları yapılırdı ki ismine *izafet* veya *terkibi izafî* denirdi. Ve bu terkibi teşkil eden isimlerden birincisine *muzaf* ikincisine *muzafunileyh* derlerdi. Eski yazılar hep böyle terkiplerle doludur. Bugünkü sade ve temiz türkçede bunlara iltifat edilmemektedir. Ancak eski yazılardaki terkiplere yabancı kalmamak için şurada kısaca tarifine lüzum görülmüştür.

Terkibi izafî iki isimden yapılır. Bu isimlerin ya ikisi de arabî veya ikisi de farisî veya biri arabî digeri farisî olmak şarttır. Bu terkibe türkçe kelime karışamaz. İki isimden izafet yapmak için iki kaide vardır. Biri arabî kaidesi, diğeri farisî kaidesidir.

Arabî kaidesi. Muzafin yani birinci ismin sonuna, muzafunileyhin yani ikinci ismin ilk harfi *ş, d, s, t, l, r, n, z* harflerinden biri olmazsa *ül* getirilir, olursa *ü* ile beraber ikinci ismin başında bu harflerden hangisi bulunuyorsa o harf tekrar edilir ve o iki isim bitişik yazılır.

Darülfünun	:	fünun evi
Darüşşefaka (t)	:	şefakat evi
Fakrüddem	:	kanın fakrı (kansızlık)

Farisî kaidesi. Birinci ismin yani muzafin sonuna bir *i* getirilir ve ikinci isimden yani muzafunileyten ayrı yazılır:

Reisi cumhur	cumhur reisi
tarihi edebiyyat	edebiyat tarihi
ulema (*y*) i memleket	memleketin alimleri

Burada tarih kelimesi muzaftır, edebiyyat kelimesi muzafunileyhtir. İkisi birden bir *terkibi izafi* dir. Eskiden en ziyade kullanılan terkipler bu kaideye göre yapılanlardı.

Not 2. Bade, kable, inde, fevka, tahte kelimelerinin arapçada sonlarındaki heceler daima bu şekilde kalıp değişmiyeceğinden arabî kaidesine göre yapılan terkibi izafilerde dahi değişmemekte ve şu suretle yazılmaktadır:

Badelharp	harpten sonra
Kablelmilât	milâttan evvel
indettahkik	tahkik edildikte
fevkazzemin	yerin üstünde
tahtelbahir	denizin altında veya malûm gemi

Her ismin halini ve bu halin sebebini söyleyiniz:

1. Anneler çocuklarını severler. 2. Cemil pencereyi açtı. Ahmedin kitabı kayboldu. 4. Tavuk civcivlerini gezdirir, 5. İstanbul'da iki yangın kulesi vardır. 6 Ceneralin otomobili arkadan geldi. 7. Napolyon Bonapart Korsika'da doğmuştu. 8. Bakırcıların gürültüsü başımı sersem etti. 9. Yeri, göğü kim yarattı? 10. Amcam çiftliğini sattı. 11. Beşiktaş'a Nedim'in heykelini dikecekler. 12. Kardeşim dayımın atına bindi. 13. Hırsızlar komşumuzun evini soydular. 14. Maarif Vekili kitapçıların derdini dinledi. 15. Bugün sabahın beşinden akşamın yedisine kadar çalışacağız.

Aşağıdaki cümlelerde işler, işlenmiş veya ilişik halde bulunan kelimeleri gösteriniz ve nasıl işlenmiş olduklarını da söyleyiniz:

1. Hele geçmeğe kalkın, virane duvarlarını yıkmak isteyin, bak ne yaparız, taş yağdırırız!

2. Böyle tezvir peşinde sarfettiği kudreti, faaliyeti, o hararet ve heyecanı başka bir işte, başka bir meslekte göstermiş olsa ne muvaffakıyetler kazanmaz, neler olmazdı...

3. Yanlarında oturduğum on dakika içinde bana kendisini satmak için nelerden, ne lüzumsuz şeylerden bahsetti.

4. Köşelerden birinde dört beş hanım halka olmuşlar, Avrupa seyahatlerinden bahsediyorlardı.

5. Orada en yüksek bir kayanın üzerine çıktılar, yeni doğan kızıl bir ağustos güneşine karşı el ele vererek yemin ettiler.

6. Dışarda kasım fırtınaları kıyametler koparıyor, pencerelere hazan yaprakları doluyor, bitmez, tükenmez yağmurlar insanın yüreğini üşütüyordu.

7. Şimdi hanımlar ondan hayretle, takdir ve hasetle bahsederlerken ben kenarda, işin hikmetini bildiğim için, gülümsüyor, eğleniyordum.

8. Arasıra İstanbulun fakir mahallelerinde eski ahpaplarımızın evlerine, gece yatısına misafirliğe giderdim.

9. Annesi biraz fazla söylendi mi hemen üzerine bayılmalar geliyor, haykıra haykıra bütün mahalleyi başına topluyordu.

10. Baygın kokulu iğde dalları arasıra arabanın penceresinden giriyor, yüzüme ve gözlerime dokunarak beni rüyamdan uyandırıyordu.

11. Güneş olanca şaşaasıyle parlıyor, kuşların sesi ormancığı çılğın bir neşe ile dolduruyordu.

12. Bahçenin sonbahar elinden kurtulmuş son çiçeklerini yağma ettiler, ağaçlarda tek tük kalan son meyvaları indirdiler.

13. Böyle bir ümidim olsaydı o kocaman serveti, o şık hayatı seve seve, sevine sevine ayaklarımın altında çiğner ve buna zerre kadar teessüf etmezdim.

14. Mum gibi sarı çehresine ölümün sükûtu şimdiden çökmüş, kapalı gözlerinin çukuruna karanlıklar dolmuştu.

15. Çocuk gözleri gibi berrak mavi gözleri beyaz kirpiklerinin içinde tarif edilmez bir tatlılıkla parlıyordu.

İkinci fasıl

SIFATLAR

Sıfatların Nevileri

97. Bir ismi tavsif veya tayin etmek için o isme katılan kelimeye *sıfat* derler. Sıfat, bir ismin ne halde ve nasıl olduğunu bildirmek veya manasını, manasının genişliğini tayin ederek onu kat'i ve açık bir surette anlatmak için kullanılır. Ve çok defa isimden evvel gelir.

Bu mektep güzel çoçuk on adam

Bu bir sıfattır, çünkü hangi mektep olduğunu göstermek için *mektep* ismine katılmıştır.

Güzel bir sıfattır, çünkü nasıl bir çocuktan bahsedildiğini anlatmak için *çocuk* ismine katılmıştır.

On bir sıfattır, çunkü kaç adam olduğunu tayin etmek için *adam* ismine katılmıştır.

98. Sıfatın bazan isimden sonra geldiği de olur:

Tevfik Fikret merhum

99. Sıfatın başlı başına bir manası yoktur, daima bir isimle beraber kullanılır. Sade *bir güzel*, *bir büyük* dersek bir mana anlaşılmaz, bunların yanına bir de isim koymak icap eder.

Bir güzel bahçe Bir büyük ağaç

100. Sıfat bir ismi tavsif veya tayin ettiği için ikiye ayrılır: birine *tavsif sıfatı* diğerine *tayin sıfatı* denir.

I. TAVSİF SIFATLARI

101. Tavsif sıfatları bir ismin ne halde ve nasıl olduğunu bildirir, yani o ismi tavsif eder.

Büyük mektep mavi çiçek uzun yol

Burada *büyük*, *mavi*, *uzun* kelimeleri birer sıfattır,

mektep, çiçek, yol isimlerini tavsif etmektedir. İşte böylece bir sıfatla bir isimden ibaret olan gruba *sıfatlı isim* derler.

Not. İsim, cemi de olsa sıfat müfret kalır: büyük adamlar, yüksek evler gibi.

SIFAT TEŞKİLİ

1. Uydurma Sıfatlar

102. Bazı isimlerin sonuna li..., siz... eklentileri getirilirse o isimler sıfat olur.

İSİM	SIFAT	SIFAT
şeker	şekerli	şekersiz
dalga	dalgalı	dalgasız
süt	sütlü	sütsüz
su	sulu	susuz

İşte bu suretle kelimenin sonuna bir eklenti katarak yapılan sıfatlara *Uydurma sıfat* derler.

Not 1. Eskiden bu li.., siz... eklentileri gibi arapça ve acemceden alınan isimlerden farisinin *ver, ment, nak, kin, dar, kâr, yar, na, bi, pür,* ve arabinin *lâ, bilâ, zi* eklentileriyle de sıfat yapılırdı. Şimdi bu usul terkedilmiş, arapça, acemce kelimelerin sonuna da *li, siz* eklentileri getirilerek yapılan sıfatlar herkes tarafından seve seve kullanılmağa başlamıştır.

gayret	gayretver	gayretli
hüner	hünerment	hünerli
elem	elemnak	elemli
gam	gamkin	gamlı
ahenk	ahenktar	ahenkli
kanaat	kanaatkâr	kanaatli
baht	bahtiyar	bahtlı
ümit	naümit	ümitsiz
vefa	bivefa	vefasız
hiddet	pürhiddet	çok kızgın
lüzum	bilâlüzum	lüzumsuz
kayit	lâkayit	kayitsiz
hayat	zihayat	canlı

Not 2. Farisinin *ane* eklentisi de arapça ve acemce kelimelerin nihayetine getirilerek sıfat yapılır.

zalim	zalimane	zalime mahsus, zalimce :	zalimane vuruş
amir	amirane	amire yakışan, amirce :	amirane tavır
mert	merdane	merde yakışan, mertçe :	merdane hareket

Bunlardan *dar* ve *ane* eklentileri türkçede hâlâ kullanılmaktadır: defterdar, veznedar, amirane, mahirane gibi.

103. *Li* eklentisi *lû* şeklinde bazı arapça kelimelerin sonuna getirilerek resmî lâkaplar yapılırdı.

şevketlû, kudretlû, azametlû
devletlû, saadetlû, rifatlû, v.s. gibi

Ecnebi hükümdarlarına haşmetli veya haşmetlû lâkabı verilir: Haşmetlû Kıral Hazretleri gibi.

Esaletlû unvanı sefirlere, konsoloslara mahsustur.

Kadınlara *ismetlû*, *iffetlû* lâkapları verilir: İsmetlû Hanımefendi, iffetlû Hanımefendi Hazretleri.

104. *Li* eklentisi bazan bir memleket, şehir, kasaba, köy, v.s. isimlerinin nihayetine getirilerek oraya mensubiyet ifade eder.

ada	adalı
İstanbul	İstanbullu
Avrupa	Avrupalı

105. İsimlerin sonuna *ci, cı...* eklentisi getirilerek yapılan bazı uydurma sıfatlar da vardır.

demir	demirci	boya	boyacı
aş	aşçı	kahve	kahveci

Not. Mastarlardan yapılan sıfatlar fiil bahsinde görülecektir (B.403).

106. *Lik,..* eklentisi bazı isimlerin sonuna getirilerek

kira	kiralık ev	yaz	yazlık elbise
gece	gecelik entari	kurban	kurbanlık koyun

107. Arapça isimlerin sonuna bir *î* getirilerek *ismi mensup* denilen uydurma bir sıfat yapılır.

asker	askerî	mal	malî
harp	harbî	ilim	ilmî
fen	fennî	his	hissî

108. Sıfat yapılacak kelimenin sonunda müennes alâmetlerinden biri varsa atılır, yerine *î* getirilir.

âdet	âdî
idare	idarî

Medine kelimesinin ismi mensubu *medenî* dir.

Dünya, İsa, Musa gibi kelimlerin ismi mensupları *dünyevî, isevî, musevî* olur.

109. Farisî isimlerin de sonuna bir *î* getirilirse ismi mensup denilen sıfat meydana gelir: derun, derunî gibi.

UYDURMA İSİMLER

110. Bazı sıfatların sonuna *lik,...* eklentisi getirilerek birer isim yapılır ve bunlara *uydurma* isim denir.

kolay	kolaylık	zor	zorluk
eyi	eyilik	kötü	kötülük
demirci	demircilik	kahveci	kahvecilik

Kolaylık, zorluk, eyilik, v.s. birer uydurma isimdir.

111. Bu suretle yapılan isimlerin sonuna *li,...* getirilirek tekrar sıfat yapılabilir.

hasta	hastalık	hastalıklı çocuk
batak	bataklık	bataklıklı ova

112. *Siz,...* ile yapılan sıfatların sonuna *lik,...* getirilerek onlardan da tekrar birer isim yapılabilir.

terbiye	terbiyesiz	terbiyesizlik
uyku	uykusuz	uykusuzluk
akıl	akılsız	akılsızlık
su	susuz	susuzluk

113. İsmi mensup denilen bazı sıfatların sonundaki

î harfini atarak yerine *iyet* getirilirse uydurma bir isim yapılmış olur.

insanî	insaniyet	insanlık
medenî	medeniyet	medenilik

2. Katışık Sıfatlar

114. İki kelimeden yapılan sıfatlara *katışık sıfat* derler. Katışık sıfatlar dört türlü yapılır.

a) Biri sıfat diğeri isim olan bir kelime grubundaki ismin sonuna *li,...* edatı getirilerek:

serin kan	serin kanlı (adam)
güzel manzara	güzel manzaralı (yer)
geniş fikir	geniş fikirli (çocuk)

b) İsmi sıfattan evvel getirerek ve ismin sonuna sessiz harfle bitiyorsa *i,...* sesli harfle bitiyorsa *si,...* katarak:

serin kan	kanı serin
güzel manzara	manzarası güzel
yüksek ökçe	ökçesi yüksek
açık göz	gözü açık

c) Sıfattan evvel gelen bir ismin manasını birkaç kelime ile tamamlayarak:

yapraklarının yarısı kırmızı bir gül
ayaklarının üçü kırık bir masa

d) Bir sıfatla bir ismi birleştirerek:

açıkgöz: uyanık
pisboğaz: obur

Açıksaçık, yamrıyumru, eğribüğrü, dermeçatma, zilzurna gibi sıfatlara da *katışık sıfat* derler.

Not. Eskiden dilimizde giranbaha, hoşbu gibi farisî katışık sıfatlar da kullanılırdı; bugün bütün bütün atılarak kullanılmaz oldu. Bu gibi sıfatlar arasıra göze iliştikçe herbirinin manasını anlamak için bir lûgat kitabına bakmak kâfidir.

3. Katmerli Sıfatlar

115. Bir sıfatın ilk iki harfine şiveye göre *s, p, m* harflerinden birini katarak meydana gelen manasız bir eklentiyi sıfatın evveline getirmekle yapılan sıfatlara *katmerli sıfat* derler. Bunlar bazan zarf ta olurlar.

kaskatı	sipsivri	bambaşka
mosmor	kıpkırmızı	bomboş

116. Katmerli sıfatların yapayalnız, sapasağlam, güpegündüz gibi şekilleri ve çarçabuk, çırçıplak, çırılçıplak, tertemiz, upuzun gibi müstesnalaları da vardır.

4. İsimleşmiş Sıfatlar

117. Türkçede birçok sıfatlar isim olarak kullanılırlar.

1. Bu güzel çocuk kimindir?
2. Her güzelin bir kusuru vardır.

Birinci cümledeki güzel kelimesi çocuğu tavsif ettiği için sıfattır. İkinci cümledeki güzel kelimesi ise hiçbir ismi tavsif etmediğinden sıfat değildir. Tıpkı isim gibi başlı başına bir manası vardır. Bize fikir ve nazarın ısınıp hoşlandığı bir kimseyi veya güzel bir kadını anlatmaktadır. Keza *açık kapı, açık hava* dersek açık kelimesi sıfat olur. Ama *açığa gitme, açığı çıkmış* ifadelerinin birincisinde açık kelimesi bize denizin dış ve engin tarafını, ikincisinde hesap işlerinde noksan bir parayı anlattığından sıfat değildir, bir isimdir. İşte bu gibi sıfatlara *isimleşmiş sıfat* derler.

118. İsimleşmiş sıfat tıpkı bir isim gibi tasrif olunur, yani sonuna her hangi bir edat alabilir, cemi olabilir, ilişik halde de bulunabilir:

güzellerde vefa	öldürenin cezası
çocukların akıllısı	yazanın hatası
büyüklerin nasihati	binin yarısı

Not. Bazı isimler sıfat gibi kullanılarak bir ismi tavsif ederler (B. 32).

insan adam
demir çubuk
tahta köprü

119. Katışık sıfatlar da isim gibi kullanılırlar.

başıbozuk	başıbozuklar	başıbozukları
baldırıçıplak	baldırıçıplaklar	baldırıçıplaklardan

Aşağıdaki isimlere münasip birer sıfat bulunuz:

Kitap, şeftali, deniz, köpek, armut, üzüm, dağ, çocuk, nehir, baş, su, vapur, adam, kadın, fil, ev, çiftlik, tarla, cami, aslan, tilki, gece, güneş, kavun, ağaç, çakı, portakal, inek, şehir, göl, çiçek, lâle, lüfer, ıskara, erik.

Aşağıdaki sıfatların evvelâ isimlerini, nasıl yapıldıklarını, ne ifade ettiklerini söleyiniz, sonra her sıfata bir isim bulunuz:

Sapsarı, ince sesli, leblebici, uzun, neşesiz, tavanı alçak, kırmızı, dar, şekeri çok, iri, sütlü, geniş, cesurane, olgun, tıknaz, hünerver, yakın, yeşil, kışlık, kibar yüzlü, sıcak, işkembeci, şekerli, Tunus'lu, talisiz, soğuk, yazlık, gamlı, kara, suyu bol, pembe, muhallebici, peynirli, şekerci, manidar, şişman, idarî, küçük, vefadar, kalın, upuzun, pederane, Bursa'lı, kısa, kanı sıcak, yemyeşil, güler yüzlü, Amerika'lı, tatlı, çirkin, ümitsiz, elemli, mevsimlik, helvacı, soluk benizli, tatsız, dumdüz, boyu uzun, iktisadî, cevizli, derdment, uslu, bembeyaz, cezaî, silâhtar, kederli, sıcak, kanlı, akıllı, keyfî, kapkara, neharî, simsiyah, gaddarane, cascavlak, kısa boylu, sımsıkı, acı, hendesî, uzun etekli, bahrî, masmavi, tatlı sözlü.

Not. Eskiden arapça ve acemce sıfat ve isimlerden kendi kaidelerine göre tavsifî terkipler (Sıfatlı isimler) yapılırdı. Bugün bunlara itibar yoktur. Ancak eski yazılarda tesadüf edilen bu gibi terkiplerin anlaşılması için bu kaidelere bir göz atmak kâfidir (B. 96 Not).

Arap ve acem kelimelerinden tavsifî terkip yapmak için iki kaide vardır. Biri farisî kaidesi diğeri arabî kaidesidir.

Farisî kaidesi. En çok kullanılan farisî kaidesine göre yapılan tavsifî terkipte türkçenin aksine olarak isim evvel, sıfat sonra gelir ve ismin sonuna bir *i, ı* katılır: *Ramazanı şerif* gibi. Ancak isim ile sıfatın her ikisi de arapça olduğu takdirde aralarında bir uygunluk

olmak icap eder. Yani isim müzekker, müennes veya cemi olduğuna göre sıfatın da müzekker veya müennes olması lâzımgelir. Bunun için de her şeyden evvel isme dikkat etmelidir.

1. Eğer isim, müfret ve müzekker olursa sıfat ta müfret ve müzekker olur:

ramazanı şerif — mümin*i* kâmil
fikr*i* münevver — arz*ı* mukaddes

2. İsim müfret ve müennes olursa sıfat ta müfret ve müennes olur:

vazife*i* müştereke — hizmet*i* asker*iyye*
gayret*i* vatan*iyye* — firka*i* galibe

3. İsim cemi olursa sıfat müennes olur:

efkârı münevvere — arazii mukaddese
vezaifi müştereke — hidematı asker*iyye*
ihtramatı faik*a* — tedrisatı ilm*iyye*

4. İsim tesniye olursa sıfat ta tesniye olur:

harem*eyni* muhterem*eyn*
devlet*eyni* aliyyet*eyn*

5. Farisî kaidesine göre yapılan tavsifî terkiplerde sıfatla ismin her ikisi de farisî veya biri farisî diğeri arabî olursa aralarında uygunluk aranmaz. İsim müennes veya cemi de olsa sıfat müfret müzekker olarak kalır: *bendegânı sadıka, muhabbeti deruniye* denmez, bunların yerine: *bendegânı sadık, muhabbeti derunî* demek lâzımdır. Çünkü *bendegân* farisî, *sadık* arabidir; *muhabbet* kelimesi arabî, *derunî* sıfatı farisidir. Bunların yerine türkçe kaidesine göre sadık bendeler, derunî muhabbet demek tabiî daha eyidir.

6. Bazı farisî edatlarla kullanılan arapça sıfatlarda da uygunluk aranmaz: *mazereti nameşrua* denmez, *mazereti nameşru* denir.

Arabî kaidesi. Arapca kaidesine göre yapılan tavsifî terkipler izafî terkipler gibidir, yani gene isim evvel ve sıfat sonra gelir; ismin sonuna sıfatın ilk harfi *ş. d. s. t. l. r. n. z.* harflerinden biri olmazsa *ül*, olursa *ü* ile beraber sıfatın başında bu harflerden hangisi bulunuyorsa o harf getirilir ve isimle sıfat bir kelime olarak bitişik yazılır.

şabanülmuazzam, — ramazanülmübarek

Arabî kaidesine göre yapılan bu gibi tavsifî terkipler eski türkçede dahi pek az kullanıldığından şimdi bunları dilimizden bütün bütün çıkarıp atmak, hiç kullanmamak *ramazanülmübarek* yerine *mübarek ramazan* demek şüphesiz daha güzel ve dilimize daha uygundur.

Katkılı sıfat. Sıfatların, tavsifî terkiplerde olduğu gibi, farisî ve arabî kaidelerine göre, manasını tamamlayan bir iki kelime alarak kullanıldıkları da vardır. Bu takdirde sıfat evvel ve isim sonra gelir :

şayanı takdir
muterifi hakikat

Dikkat edilirse buradaki sıfatların isimleri tavsif etmedikleri, bilâkis takdir ve hakikat isimlerinin şayan ve muterif sıfatlarının manalarını tamamladıkları anlaşılır.

Bu gibi terkiplere *Katkılı sıfat* denir ki takdire şayan ve *hakikati muterif* demektir. Bunlar sıfat hükmünde olduklarından türkçe kaidesine göre birer isim alabilirler : *şayanı takdir bir iş* ; *muterifi hakikat bir adam* denebilir.

Arabî kaidesine göre yapılan şu katkılı sıfatlarda da hal böyledir.

garibülhal	hali garip
acibüşşekil	şekli acip
muhtellüşşüur	aklı bozuk
karibüzzuhur	zuhuru yakın

Bunlar da sıfat hükmünde olduklarından türkçe kaidesine göre bir ismi tavsif edebilirler :

garibülhal bir köy
acibüşşekil bir ev
muhtellüşşüur bir adam
karibüzzuhur bir hadise

Aşağıki manzumede terkipleri bulunuz. Hangilerinin tavsifî, hangilerinin izafî terkip olduklarını ve hangi kaideye göre yapıldıklarını söyleyiniz :

DAÜSSILA

Bu şep te cuşişi yadınla ağladım durdum,
Gel, ey kerimei tarih olan güzel yurdum !
Ufukların nazarımdan nihan olup gideli
Bu hakidanı fenanın karardı her şekli.
Gözümde kalmadı yer, gök.. batar, çıkar giderim;
Zemine münkesirim, asumana muğberrim.
Gelir bu cevvi kebudun serairinde güler,
Çocukluğumdaki rüyaya benzeyen gözler.
Tabiatin beni tazip eden güzelliğine,
Teaccüp etme, melâlim durursa bigâne.
Dumanlı dağlarin ağlar gözümde tüttükçe,

Olur mahasini gurbette başka işkence.
Bizim diyarı tahassürden etmemiş mi güzer,
Acep neden yine lâkayt eser nesimi seher?..
Verirdi belki teselli bu ömrü me'yusa,
Çiçeklerinden uçan ıtra aşina olsa...
Demek bu mahbesi amal içinde ben ebedî
Yabancıyım, bana her şey yabancıdır şimdi:
Ne rüzgârında şemimi cibalimizdir esen,
Ne dalgalarda haber var bizim sevahilden.
Garibiyim bu yerin, zevki yok, harareti yok;
Doğan, batan güneşin günlerimle nisbeti yok.
Olunca yadıma hasretfiken fezayı vatan,
Semayı şarkı sual eylerim bulutlardan...

SÜLEYMAN NAZİF

Lûgatler: Şep: gece. Cuşiş: coşma. Nihan: gizli, saklı, Hakidan: dünya. Zemin: yer. Asüman: gök. Münkesir: dargın. Muğber: küskün. Cev: hava. Kebut: mavi. Serair: gizli şeyler, fikirler. Tazip: eziyet etme. Melâl: can sıkıntısı. Bigâne: yabancı. Mahasin: güzellikler. Gurbet: yabanci yer. Tahassür: elden giden, elde edilmesi istenen şey için ıztırap çekme. Güzer etmek: geçmek. Nesim: hafif ve lâtif rüzgâr. Seher: sabah vakti. Me'yus: ümitsiz kalmış, yeis getirmiş. Itır: güzel ve lâtif koku. Aşina: bildik. Ebedî: sonsuz, tükenmek bilmez. Şemim: güzel ve eyi koku. Cibal: dağlar. Sevahil: deniz kıyıları. Hasret: ele geçirilemiyen, elden kaçırılan bir şeye üzülüp yanma. Hasretfiken: hasret salan. Feza: yıldızlar arasındaki boşluk.

SIFATLARDA MUKAYESE DERECELERİ

120. İki veya daha ziyade kimseyi veya şeyi mukayese ettiğimiz yani bunlar arasındaki nisbet ve farkı anlatmak istediğimiz zaman bir sıfatı asıl adî manasından başka belli başlı dört muhtelif manada kullanırız:

Güzel

1. Kadar güzel
2. Daha güzel, daha ziyade güzel
3. Az güzel, daha az güzel
4. En güzel

Bu dört muhtelif şekle mukayese dereceleri denir. Birincisi *beraberlik* derecesidir, ikincisi *yukarı*, üçüncüsü *aşağı*, dördüncüsü *aşırı* derecedir.

1) *Beraberlik* derecesi mukayese edilenler arasında sıfatın ayni kuvette olduğunu bildirir ve sıfatın evveline *kadar* kelimesi getirilir.

Fulya zambak kadar güzeldir.

2) *Yukarı* derece iki şey mukayese edilirken kullanılır ve sıfatın manası iki kelimeden hangisinde daha az ise o kelimenin sonuna *den,dan* edatları, sıfatın evveline de *daha, daha ziyade* kelimeleri getirilir, mukayese edilen diğer isim başa geçirilir.

Gül menekşeden daha *ziyade* güzeldir.

Bazan *daha, daha ziyade* kelimeleri atılabilir.

Gül menekşeden güzeldir.

3) *Aşağı* derece gene iki şey mukayese edilirken kullanılır, fakat bunda sıfatın manası iki isimden hangisinde daha çok ise o ismin sonuna *den,dan* edatları, sıfatın evveline de *az, daha az* kelimeleri getirilir, diğer isim başa geçirilir.

Menekşe gülden *daha* az güzeldir.

Fakat bu şekil çok kullanılmaz. Bunun yerine *menekşe gül kadar güzel değildir* demek daha eyidir.

4) *Aşırı* derece ikiden fazla şeylerin mukayesesinde kullanılır ve mukayeseye esas olan ismin sonuna *in...* sıfatın evveline de *en* getirilir.

Fulya çiçeklerin en güzelidir.

Veya, çiçeklerin en güzeli fulyadır.

Aşağıdaki sıfatlardan herbiriyle mukayese derecelerini gösterir birer cümle yapınız:

Sevimli, tatlı, şehîr, uzun, yüksek, kederli, soğuk, korkunç, parlak, çabuk, doğru, kuvvetli, zayıf, nazik, zarif, kırmızı, meşru, müstait,

çalışkan, lâyık, uygun, erken, fena, miskin, perişan, zelil, geç, sofu, acıklı, kayitsiz, mukaddes, bereketli, kısa, durgun, eğlenceli, hiddetli, genç, sıcak, mükemmel, meraklı, yumuşak, gamli, meşhur, meyus.

BÜYÜTÜLMÜŞ SIFATLAR

121. Sıfatın evveline pek, çok, cidden, gayet, begayet, gayetle, nihayet derecede, son derecede, aşırı derecede gibi kelimeler getirilirse sıfatın manası büyütülmüş olur ve o sıfata *büytülmüş sıfat* denir.

Pek büyük, çok büyük, cidden güzel, gayet temiz, begayet kurnaz, gayetle uslu, son derecede titiz.

122. Tekrar edilmiş ayni sıfatın arasına *mi*,... edatını getirerek te o sıfatın manasını büyütmek kabildir, yalnız büyütülmüş sıfattan sonra isim getirilmez, tavsif edilmek istenen ismin evvelce geçmiş olması lâzımdır (B. 643 Not).

(çiçek) güzel mi güzel
(çocuk) inatçı mı inatçı
Kuyu da derin mi derin ha!

123. Bir isim veya sıfatı arka arkaya iki defa söylemekle de büyütme ve çoğaltma fikri uyandırılabilir. Bu çifte sıfatın tavsif ettiği isim, cemi olur.

sıra sıra serviler
kara kara benekler
demet demet çiçekler
torba torba paralar
uzun uzun yollar
yüksek yüksek dağlar
geniş geniş odalar
şarıl şarıl sular
çok çok selâmlar

Not 1. Arapça da ismi tafdil denilen sıfatlar büyütme manasıyle

nadiren türkçede de kullanılır. Bu nevi sıfatlar üç sessis harfli sıfatlardan kelimenin ahengine uydurularak **e..e.**, veya **e..a.** v.s. kalıplarına göre teşkil edilir.

kebir den ekber daha büyük, çok büyük
rahim den erham daha veya çok merhametli
nefis ten enfes daha veya çok nefis.

Not 2. Acemcede ayni manayı ifade etmek için sıfatların sonuna *ter, terin* edatları getirilir.

balâ dan balâter balâterin daha yüksek
bed ten bedter bedterin daha fena

Arapça ve acemcede kullanılan bu gibi sıfatlar türkçede pek az kullanıldığından ve istenildiği zaman lûgat kitaplarında bulunabileceğinden manalarını anlamak için onlara bakmak kâfidir.

II. TAYİN SIFATLARI

124. Tayin sıfatları dörttür: 1. işaret sıfatları, 2. sayı sıfatları, 3. belirsiz sıfatlar, 4. mülkî sıfatlar.

1. İŞARET SIFATLARI

125. İşaret sıfatları bir şeyi, bir kimse veya hayvanı göstererek tayin eden sıfatlardır.

Bu kalem şu çocuk o köpek

126. İşaret sıfatları şunlardır: bu, şu, o.

Bu yakında bulunanları göstermek içinkullanılır: bu ev.

Şu biraz uzakta olanları gösterir: şu ağaç.

O daha uzakta olan veya göz önünde bulunmıyan şeyleri işaretle tayin eder:

O kitap o dağ o akar sular

127. *Şu* işaret sıfatı çok kere *bu* yerine kullanılır. Elimizde tuttuğumuz bir mektup için: *bu mektubu al* dediğimiz gibi *şu mektubu al* da diyebiliriz.

128. *O* işaret sıfatına *bir* kelimesi katılırsa uzaktaki bir şeyi göstereceğine bir aşırı şeyi gösterir.

Yarın değil o bir (veya öbür) gün.
Bu ay değil öbür ay.

129. *Öteki, beriki* kelimeleri de işaret sıfatıdırlar:

Öteki ağaç, beriki çocuk.

130. Eskiden *bu* yerine *işbu*, *şu* yerine *şol*, *o* yerine *ol* kullanılırdı. *İşbu* kelimesi daha ziyade resmî yazılarda görülürdü. Bugün bu eski şekillerin hiçbiri kullanılmamaktadır.

İşbu tahrirat şol cennetin ol dilberi

2. SAYI SIFATLARI

131. Sayı ile münasebeti olan sıfatlara sahı sıfatı derler. Bunlar da bir şeyin ya sayısını ya sırasını ya nasıl dağılıp ayrıldığını bildirmek için kullanılır. Bu sebeple sayı sıfatları üç kısma ayrılır: 1) kök sayı sıfatları; 2) sıralama sayı sıfatları; 3) dağıtma sayı sıfatları.

A. Kök Sayı Sıfatları

132. Kök sayı sıfatları bir ismi sayı ile tayin için kullanılır ve *kaç? nekadar?* suallerine cevap verir.

üç kitap beş armut iki adam

133. Kök sayı sıfatlarıyle tayin edilen isimler cemilenmez, daima müfret kalır; *üç kitaplar* denmez, *üç kitap* denir.

Fakat ismihas olarak kullanılan katışık isimler cemilenebilirler:

yedi kardeşler: gökte toplu yedi yıldız, Süreyya
üç aylar: recep, şaban, ramazan.

134. Sayı sıfatları isim gibi kullanıldıkları zaman cemilenirler:

üçler yediler kırklar

135. Kök sayılarının sonuna *li* edatını getirerek isim gibi kullanılan bir sıfat yapılabilir.

birli üçlü altılı onlu

B. Sıralama Sayı Sıfatları

136. Sıralama sayı sıfatları tayin ettikleri ismin sırasını, derecesini ve kaçıncı olduğunu bildirirler: *birinci* ders, *ikinci* kitap, *beşinci* cilt.

137. Sıralama sayı sıfatları kök sayılarının sonuna *inci* veya *ncı* ilâvesiyle yapılır.

1. bir	birinci	20. yirmi	yirminci
2. iki	ikinci	30. otuz	otuzuncu
3. üç	üçüncü	40. kırk	kırkıncı
4. dört	dördüncü	50. elli	ellinci
5. beş	beşinci	60. altmış	altmışıncı
6. altı	altıncı	70. yetmiş	yetmişinci
7. yedi	yedinci	80. seksen	sekseninci
8. sekiz	sekizinci	90. doksan	doksanıncı
9. dokuz	dokuzuncu	100. yüz	yüzüncü
10. on	onuncu	1000. bin	bininci

138. Sıralama sayı sıfatlarının tayin ettikleri isimler cemilenmez. Yalnız bu sıfatlar isim olarak kullanıldıkları zaman cemilenirler ve ismin aldığı bütün edatları, eklentileri alırlar: birinciler, ikincide, sınıfların birincileri, birinciden, beşincinin.

C. Dağıtma Sayı Sıfatları

139. Bir şeyin yekdiğerine denk kaçar parçaya ayrılıp dağıldığını bildiren sıfatlara *Dağıtma sayı sıfatları* denir.

İkişer sepet beşer çuval üçer kuruş

140. Dağıtma sayı sıfatları kök sayılarına son harfi sessiz ise bir *er*, *ar*, sesli ise *şer*, *şar* katarak yapılır.

bir	birer	iki	ikişer
on	onar	altı	altışar

141. Bu kaideye göre tek, çok, az, kaç, yarım kelimeleri de dağıtma sayılarına katılan eklentiyi alırlar:

tek	teker
çok	çokar
az	azar
kaç	kaçar

Yarım kelimesi müstesna olarak *yarımşar* olur.

Onlara yarımşar ekmek verin.

Kesrî Tabirler

142. Türkçede dört parçadan üçünü (3/4) anlatmak için kullanılan tabir *dörtte üç* tür. *Altmışta on beş* tabiriyle altmış parçaya bölünen bir şeyin on beş parçası, *yüzde iki*den de yüz parçanın ikisi anlaşılır.

Bu tarzda söylenen yüzde on (%10), binde bir, beşte iki v.s. ifadelerine *kesrî tabir* derler.

Yarım, buçuk kelimeleri birin yarısını bildirirler.

143. *Yarım* kelimesi sıfat ta olur: Yarım lira, yarım saat, yarım tedbir gibi.

144. *Yarım* kelimesi isim ve zarf olduğu zaman bunun yerine *yarı* kelimesi kullanılır: karpuzun yarısı, gece yarısı, yarı türkçe, yarı arapça.

145. *Yarı* kelimesi sıfat olarak kullanıldığı zaman *yarım* manasını değil başa ve sona ayni uzaklıkta bulunan noktayı veya ânı, bir şeyin ortasını ifade eder.

yarı yolda yarı gecede

146. *Yarı buçuk, az buçuk* tabirleri *şöyle böyle, pek az, üstün körü* manalarına gelir. Ayni yerlerde *yarım yamalak* tabiri de kullanılır.

147. 1/4 kesri dörtte bir tabiriyle ifade edilebildiği gibi *çeyrek* kelimesiyle de anlatılabilir. *Çeyrek* bilhassa saatten ve paradan bahsedilirken kullanılır:

bir çeyrek saat bir çeyrek mecidiye

Not 1. Eskiden türkçede arapça ve acemce sayı sıfatları da kullanılırdı. Arapça sayı sıfatları şunlardır:

1	vâhit, ehat	6	sitte	20	ışrin	70	seb'in
2	isneyn	7	seb'a	30	selâsin	80	semanin
3	selâse	8	semaniye	40	erbain	90	tis'in
4	erbaa	9	tis'a	50	hamsin	100	mie
5	hamse	10	aşere	60	sittin	1000	elf

Bunlar birer sıfat olduğundan arapça kaidesine göre isimden sonra gelirler: biladı selâse, cihatı erbaa, havassı hamse.

Eskiden berat, ferman, v.s. gibi şeylerin sonunda tarihleri arapça yazarlardı. Vâhit ve selâsin ve tis'a mie ve elf : 1931.

Not 2. Türkçede kullanılan acemce sayı sıfatları da şunlardır:

1	yek	6	şeş
2	dü	7	heft
3	se	100	sat
4	çehar, çar	1000	hezar
5	penç	100000	sat hezar

Farisî sıfatlar, türkçede olduğu gibi, isimden evvel gelirler:

sat aferin sat hezar teessüf

Acemcenin kök sayıları bilhassa tavla oyununda kullanılır:

dü şeş hep yek dü se

Not 3. Arapça sıralama sıfatları şunlardır:

evvel, ulâ	birinci	sadis, e	altıncı
sani, ye	ikinci	sabi, a	v.s.
salis, e	v.s.	samin, e	
rabi, a		tasi, a	
hamis, e		âşir, e	

Arapça sıralama sayıları isimden sonra gelir, ikisi birden bazan farisî bazan arabî kaidelerine göre bir terkibi tavsifî olur:

cildi salis : üçüncü cilt
babüssani : ikinci bap

Evvel kelimesinin müennesi *ulâ* dır; diğerlerinin müenneslerinde alacakları harfler yanı başlarında gösterilmiştir.

Acemce sıralama sıfatları türkçede kullanılmamıştır.

Not 4. Arapça kesrî tabirlerin türkçede kullanılmış olanları şunlardır :

nısıf	yarım	südüs	altıda bir
sülüs	üçte bir	sübu	yedide bir
rubu	dörtte bir	sümün	sekizde bir
humüs	beşte bir	üşür	onda bir

Rubu kelimesi halk dilinde *urup* olmuştur : bir arşın iki urup.

Aşagıdaki cümlelerde bulunan sayı sıfatlarının isimlerini söyleyiniz :

1. Cengiz Han yetmiş üç yaşında öldü.
2. Küçük kardeşim Ferit üçüncü sınıftadır.
3. Şu çocuklara ikişer armut veriniz.
4. Kazancının dörtte birini kardeşine verdi.
5. Ağustos senenin sekizinci ayıdır.
6. Galata köprüsünün uzunluğu dört yüz altmış üç metredir.
7. Matbaacılık on beşinci asırda keşfedilmiştir.
8. Ticarette yüzde yirmi kâr iyi bir kazançtır
9. Bir buçuk metre boyunda olan bir kadının kırk altı buçuk kilo gelmesi lâzımdır.
10. Kitabınızın yirmi birinci sahifesinin onuncu satırını okuyunuz.
11. Eşyayı taşıyan hamallara ellişer kuruş verdiler.
12. Ağustosun otuzuncu günü zafer bayramıdır.
13. İstanbul'da elli beş gazete ve risale çıkmaktadır.
14. On yedi yaşındaki çocuk daha kırk sene yaşıyabilir.
15. Dünyada on iki bin beş yüz türlü hayvan vardır.

3. BELİRSİZ SIFATLAR

148. İsimleri belirsiz bir surette tayin eden sıfatlara *belirsiz sıfat* denir.

bir ev birtakım insanlar bazı kimseler

Belirsiz sıfatların başlıcaları şunlardır :

ayni	çent	kendi
başka	çok	nasıl
bazı	diğer	ne
beriki	filân	ne gibi
bir	hangi	nice
birçok	hayli	öbür
birkaç	hep	öteki
birtakım	her	öyle
bölye	herhangi	sair
bütün	hiçbir	şöyle
cemi	kaç	tekmil
cümle	kâffe	umum

149. *Bir* kelimesinin belirsiz sıfat olduğu zaman birkaç manası vardır.

a) Bir ismi mutlak surette belirsiz olarak tayin eder, *herhangi bir* manasına gelir.

bir adam bir kitap

b) Bir ismi nisbî surette belirsiz olarak tayin eder.

bir dereceye kadar

Bu manaya geldiği zaman *bir* kelimesinden sonra gelen isim cemilenebilir, bu takdirde *bazı* manasını alır.

bir vakitler bir şeyler

c) Bazen *öyle bir* yerini tutar, bu halde *bir* den sonraki kelimeyi biraz basarak okumak icap eder.

Bir sille yedi ki ömründe unutmıyacak.

d) Menfi cümlelerde *bir tek*, *hiçbir* manasına gelir.

Bir araba bulamadık.

Bir türlü anlamıyor.

150. *Bazı* kelimesi çok kere cemi isimlerle kullanılır.

bazı kimseler bazı kadınlar

Kendisinden sonra gelen isim bilhassa zamana ait ise müfret olarak ta kullanılır.

bazı gün bazı gece bazı kere

151. *Hangi* kelimesi belirsiz surette sormak için kullanılır, o vakit buna *istifham sıfatı* denir.

Hangi gün? Hangi evde?

152. İstifham zamiri olan *ne* belirsiz sıfat olarak ta kullanılır; o vakit huna *istifham sıfatı* denir.

Ne gün? Ne vakit? Ne biçim? Ne türlü?

153. *Ne* kelimesi bazı yerlerde hayret, azarlama ve gücenme de ifade eder.

Bu ne çocuktur!

Bu ne belâdır!

Ayni manada *nasıl* zarfı da kullanılır.

Bu nasıl şey!

154. *Ne* kelimesi ayni mana ile bir sıfatın önünde de bulunur ve o vakit hemen *nakadar* kelimesinin eşi olur.

Ne âlâ! Ne güzel!

155. Bazı yerlerde *ne* yerine *neye benziyen, ne biçim* manasında olan *ne gibi* ifadesi kullanılır.

Ne gibi şeyler?

156. *Her* kelimesine bazan *bir* belirsiz sıfatı da katılabilir.

her gün için	herbir gün için
her yerde	herbir yerde
her kitaba	herbir kitaba

157. *Her* yerine bazan *beher* kelimesi de kullanılır.

beher gün için beher kitaba

158. Uzakta olan şeyleri gösteren *öbür, öteki* kelimeleri diğer, *başka* manalarına da gelir.

öbür ev öteki dünya

159. *Böyle, şöyle, öyle* zarflarına *bir* kelimesini katarak bunlar belirsiz sıfat gibi de kullanılabilirler.

böyle bir adam
öyle bir çocuk

160. Bu (O, Şu) türlü, bu çeşit, bu biçim, bu nevi, bu gibi, bu makule, bu kabil, ifadeleri de yukarıdakilerin aynidir.

bu türlü oyunlar bu gibi şeyler
bu çeşit kumaşlar bu kabil sözler

161. Topluluk fikri veren belirsiz sıfatlardan *cümle, umum* kelimeleri yerine bazan *bilcümle, bilûmum* da denir.

cümle yerine bilcümle muharrirler.
umum » bilûmum daireler

162. *Cümle* kelimesi çok kere bir isim ile ilişik halde bulunur.

insanların cümlesi

Böyle hallerde *cümle* kelimesi yerine *kâffe* kelimesi de kullanılabilir.

insanların kâffesi

Bütün kelimesi bu manada ilişik halde kullanılamaz, insanların bütünü, denemez.

163. Cemi, çent kelimeleri çok eskimiştir. Bunların yerine sıra ile *bütün* veya *cümle, kâffe, birkaç* kelimeleri kullanılır: *çent gün* yerine *birkaç gün* denir.

164. Bütün kelimesi *noksan olmayan, tam* manasına geldiği zaman tavsif sıfatı olur, o vakit buna bazan *bir* belirsiz sıfatı da katılır.

bütün bir elma, bir bütün elma

165. *Bütün, tekmil* kelimeleri topluluk fikri veren bir kelime ile veya cemi bir isimle beraber bulundukları zaman belirsiz sıfat olurlar.

bütün halk, bütün evler, tekmil caddeler

166. Bir, hiç, hiçbir, herhangi (bir), birkaç, öyle bir, böyle bir, şöyle bir, filân sıfatlarından sonra gelen isimlerin cemi yapılması caiz değildir.

bir eyilik	herhangi bir zengin
hiç kimse	birkaç kuruş
hiçbir polis	öyle bir dost
her koyun	filân adam

167. Belirsiz sıfatların diğerleri icabına göre müfret veya cemi bir isim alabilirler.

bazı insanlar	veya	bazı insan
ayni lâkırdılar	»	ayni lâkırdı

168. *Sair* kelimesi daima cemi bir isim alır: *sair eser* denmez, *sair eserler* denir.

Aşağıdaki kelimeleri tahlil ediniz:

Çalışkan bir kız. Tembel çocuk. Sadık köpek. Bir yeni espap. Alti bin asker. Güzel bir şapka. Sacide'nin yeni kitabi. Çok sevimli bir çocuk. Köylünün sabanı. Ayni gün. Birkaç gemici. Her güzelin bir kusuru. Hangi saat. Bu ne afacan şey. Her gün. Böyle bir evlât. Ne gün? Ellinci sahife. Renklerin en koyusu. Doğru sözlü bir şahit. Parlak bir zafer. Cümle âlem. Bütün evler. Öyle bir arkadaş. Keşiflerin en ehemmiyetlisi. Yuvarlak masa. Mor sümbül. Yedinci gün. İkişer elma. Muhterem bir adam. Arabistan'ın yakıcı kumları. Birçok kitap. Bazı kimseler. Otuz sene muharebesi. Baygın gözler. Tatlı kirazlar.

4. MÜLKÎ SIFATLAR

169. Bir şahsın, bir hayvanın veya bir şeyin kime veya neye mensup veya ait olduğunu, kimin malı, mülkü bulunduğunu tayin eden sıfatlara *mülkî sıfat* derler. Bunlar,

diğer sıfatlar gibi ismin başına gelerek ayrı yazılmazlar, ismin sonuna eklenirler.

kitabım kalemin eldivenleri

Mülkî sıfatlar şunlardır:

	Kelimenin son harfi				
	SESLİ		SESSİZ		OLDUĞUNA GÖRE
Müf.	küpe **m**	Müf.	ev **im**	Cem.	evler **im**
	küpe **n**		ev **in**		evler **in**
	küpe **si**		ev **i**		evler **i**
	küpe **miz**		ev **imiz**		evler **imiz**
	küpe **niz**		ev **iniz**		evler **iniz**
	küpe **leri**		ev **leri**		evler **i**

Ev kelimesinin sonuna konan *im* sıfatı evin hem bana ait olduğunu bildiriyor, hem onu tayin ediyor.

170. Mülkî sıfatlarla birleşen kelimeler isimlerin bulunduğu hallerde bulunabilir, yani işler, işlenmiş ve ilişik hallere girer: *evim yanıyor, evinizi gördüm, küpenizin taşı.*

171. Bu sıfatların sesli harfleri bitiştikleri kelimenin ahengine uyarak değişirler: *kutumuz, sopamız, kapıları.*

172. Mülkî sıfatlarla tayin edilmiş isimlerin başına, söze kuvvet vermek için iliştirme edatı (B. 75) almış şahıs zamirleri getirilerek: *benim küpem, senin küpen, onun küpesi*, v.s. denebilir. O vakit bunlar birer ilişik hal olur. Bazan da isimlerin sonundaki mülkî sıfatlar atılarak: *senin tarla, bizim ev, sizin çocuk* denebilir.

173. Bu mülkî sıfatlar çok kere belirsiz bazı kelimelerin sonuna da getirilir:

Binim senden başka kimim var?
Kimin nesi?
Nenin nesi?
Kaçınız gitti?
Hanginiz gelecek?
Hangilerini alıyor?

KENDİ

174. Bu kelime mülkî sıfatlardan biriyle tayin edilmiş bir ismin önüne gelerek bir şahsa, bir şeye ait ve mahsus olan manasıyle sıfat olur (B. 188), yanındaki kelimenin manasını bir kat daha kuvvetlendirir.

İnsan saadeti kendi evinde bulur.
Mektubu kendi eline verin.
Yerin kendi sıcaklığı.
Camın kendi parlaklığı.
Kendi âlemlerinde yaşıyanlar.

Kİ EKLENTİSİ

175. *Ki* eklentisi bazı kelimelerin sonuna gelerek bir nevi sıfat teşkil eder (B. 209, 212), her yerde ahenk kaidesine tabi değildir.

a) Sonlarında *de, da* bulunan isim ve zamirlerin nihayetine gelir.

odadaki çiçek	soldaki sıfır
bahçedeki ağaç	yüreğindeki dert
sendeki gayret	evdeki pazar
ondaki ustalık	bizdeki masraf

b) Yer ve zaman bildiren zarfların sonuna gelir.

dünkü gazete	aşağıki evler
bugünkü soğuk	şimdiki çocuklar
karşıki dağ	bıldırki arpalar

176. Bu eklenti fiil bağlarının birinde bulunan bir kelimeye de katılabilir.

Suların taşmasından sonraki felâket
Devletin mütarekeyi kabul etmeden evvelki vaziyeti

NOT. Bazıları *odadaki, tabaktaki* yerine, *odadakı, tabaktakı* derlerse de doğru değildir. Bu eklenti, ahenge tabi olmadığı için, kalın hecelerden sonra da *ki* okunmalı ve yazılmalıdır.

Yalnız *ü* seslisinden sonra gelen *ki* nin *i* si *ü* olur: *dünkü, bugünkü* gibi.

Aşağıdaki sıfatların isimlerini söyleyiniz:

1. Bazı zenginler paradan başka bir şey düşünmezler.
2. Fakirlere acımalısınız.
3. 555 adedi üç tane beş ile yazılır.
4. Bazı ağaçlar insanlardan çok yaşarlar: 900 senelik ceviz, 1600 senelik meşe, 2000 senelik zeytin ağaçları vardır.
5. Herhangi bir cismin son parçasının bir elektron olduğu yirminci asırda keşfedilmiştir.
6. Beni bu hafta değil öbür hafta bekleyiniz.
7. Medresenin sıra odalarından sarı benizli, fersiz gözlü çömezler ince, kirli sarıklı kafalarını sallaya sallaya birer birer çıkıyorlardı.
8. Bu gürültülü, telâşlı günlerin arkasından ortalığa derhal güz yağmurlarıyle beraber derin bir uyuşukluk çökerdi.
9. Şu zavallı hayvanı oradan kaldırtsak bari.
10. Ali, Hasan'dan daha mı akıllıdır?
11. Alıştığı rahattan, sâkin ve gürültüsüz hayattan ayrılmamak için herşeye katlanmış bir adam gibi en aşikâr bir hıyleye aldanmış göründü.
12. Sırtında kenarları pembe kordelelerle tutturulmuş bembeyaz ipekli bir kumaş vardı.
13. Avrupa çorapları yerli çoraplarımız kadar dayanıklı ve sağlam değildir.
14. On beş gün evvel Ankara Palas'ta rahat bir gece geçiren Asım, başının altına meşin heybeyi alarak katı mindere uzandı.
15. Kıvrım kıvrım saçları, mavi gözleri ve masum çehresiyle frenk resimlerindeki kanatlı meleklere dönmüştü.

Üçüncü fasıl

ZAMİRLER

Zamirlerin Nevileri

177. Zamir, bir isim yerine kullanılan kelimedir; adını anmadan bir şahsı, bir yeri veya bir şeyi gösterir.

178. Beş türlü zamir vardır: (1) şahıs zamirleri, (2) işaret zamirleri, (3) belirsiz zamirler, (4) istifham zamirleri, (5) mülkî zamirler.

1. ŞAHIS ZAMİRLERİ

179. Şahıs zamirleri, 1. söz söyleyeni (mütekellim), 2. kendisine söz söyleneni (muhatap), 3. kendisinden bahsedilen şahsı, yeri veya sey'i (gaip) göstermeğe yarar.

Şahıs zamirleri üçtür.

Müfret	ben	sen	o
Cemi	biz	siz	onlar

— Bu şişeyi Ali mi kırdı?

— Hayır, o kırmadı.

İşte burada *o* kelimesi (harfi) Ali'nin adını anmadan Ali'yi göstermek için kullanılmış şahıs zamiridir.

180. Zamirlerin de isim gibi halleri vardır. Tasrifleri şu suretledir:

MÜFRET	İŞLER	İLİŞİK	İŞLENMİŞ HALLER		
Birinci şahıs	ben	benim	beni	bana	benden
İkinci şahıs	sen	senin	seni	sana	senden
Üçüncü şahıs	o	onun	onu	ona	ondan
CEMİ					
Birinci şahıs	biz	bizim	bizi	bize	bizden
İkinci şahıs	siz	sizin	sizi	size	sizden
Üçüncü şahıs	onlar	onların	onları	onlara	onlardan

181. Şahıs zamirleri *ile, için, gibi, kadar* edatlarıyle birleşerek işlenmiş hale girdikleri zaman şu şekilleri alırlar:

benimle	benim kadar
senin için	senin gibi
onun kadar	onun için
bizim gibi	bizimle
sizin için	sizin kadar
onlar kadar	onlar için

Burada görülüyor ki şahıs zamirlerinin hepsi bu edatlarla beraber bulundukları zaman *iliştirme* edatını almaktadır. Yalnız üçüncü cemi şahsı müstesnadır.

182. *Ben* zamirindeki kabalığı gidermek ve ifade edilen fikri sade kendine değil daha bir çoklarına veya bir heyete maletmek ve bu suretle benlik iddiasından kurtularak söze daha ziyade kuvvet vermek için bilhassa gazete makalelerinde veya hükûmet reisi gibi büyük makamlar işgal edenlerin resmî söz ve yazılarında, fermanlarda *ben* yerine *biz* kullanılır.

1. Ben de zaten... yerine : biz de zaten böyle dedik.

2. Bütün tetkikat ve meşhudatımızda bizde hasıl olan kanaati birkaç kelime ile... Gazi (Adana nutku 19 Şubat 31)

183. *Sen* yerine nezaket ve hörmet için daima *siz* kullanılır.

Seni de... yerine *Sizi* de mi bu halde görecektik !

Teklifsiz görüşenler arasında bu kaidenin hükmü yoktur. O vakit senli benli görüşmekte daha sıcak bir samimilik vardır.

184. Eskiden kendini çok küçültmek ve karşısındakini de çok büyültmek için *ben* yerine *bendeniz, bendeleri, kulunuz, kulları, cariyeniz, cariyeleri; sen* ve *siz* yerine *zatınız, zatıâliniz* veya *zatıâlileri, zatıulyaları* kullanılırdı.

185. Onun, onu, ona, onlar, onların, onları, onlara yerine eskiden *anın, anı, ana, anlar, anların, anları, anlara* derlerdi. Bugün denmez.

186. Kendini küçük göstermek veye biriyle eğlenmek, yahut ta birine fazla hürmet etmiş olmak için *biz, siz* zamirlerine *ler* ilâve adilir.

Bizler cahil kimseleriz.
Sizler âlim, fâzıl adamlarsınız.
Sizler varken bizlere söz mü düşer!

187. Mülkî sıfatlarla tayin edilmiş isimlerin başına şahsa ehemmiyet verildiğini anlatmak için ilişik halde bulunan zamirler getirilir.

Benim mendilim.
Sizin çantanız.

KENDİ

188. *Öz* manasına gelen *kendi* kelimesi sıfat (B. 174) olduğu gibi şahıs zamirlerinin manasını kuvvetlendiren diğer bir şahıs zamiri de olur. O zaman şu suretle tasrif edilir:

Müfret: ben kendim, sen kendin, o kendisi
Cemi : biz kendimiz, siz kendiniz, onlar kendileri

Onlar bu işi kendileri yaptılar.
Ben kendim gideceğim.
Sen kendin istedin.

Bazan başlarında bulunan şahıs zamirleri atılarak: *kendim ettim, kendim buldum* da denebilir.

189. Üçüncü müfret şahsında *kendisi* yerine bazan kısaca *kendi* dahi denir.

Ele verir talkını, kendi yutar salkımı.

190. Bu *kendi* kelimesi fiillerin ekseriya edingen (mutavaat) şeklinde kullanılır (B. 226).

191. Kendi kendine, kendi kendinize tabirleri zarf olarak ta kullanılır.

Bu işi kendi kendinize yapmıyınız.

192. Acıma hissi vermek için bazan *kendi* kelimesini *cik* eklentisiyle küçültürler.

Bunu kendiciği yazmıştı.

NOT 1. *Kendi* kelimesini bazı yerlerde *gendi* diye telâffuz ederler.

NOT 2. Eskiden *gendu, genduye, genduyi* şekilleri de vardı.

NOT 3. *Kendinden, kendiliğinden* tabirleri hiç kimse, hiçbir şey karışmaksızın içinden gelen bir düşünce veya kuvvetle manasına gelir: kendinden geldi, kapı kendiliğinden açıldı gibi.

Aşağıdaki zamirlerin şahsını, müfret veya cemi olduklarını, hangi halde bulunduklarını söyliyiniz:

Biz, sende, benden, senin, bizde, o, kendim, ben, bende, bizi, beni, kendin, sizden, kendiciğim, onu, bana, sizi, kendi, onda, sen, bizden, kendimiz, sana, ondan, siz, onlar, size, bizim, onlarda, onun, onları, kendiniz, sizin, bizden, kendiciği, ona, benim, onlardan, sizde, bize, kendileri, senden, benim, onlara, kendiciğin, onların.

2. İŞARET ZAMİRLERİ

193. Bir kimseyi, bir hayvanı veya bir şeyi göstererek isimlerini anmadan onların yerlerini tutan kelimelere *işaret zamiri* denir.

İşaret zamirleri şunlardır:

MÜFRET	CEMİ
bu	bunlar
şu	şunlar
o	onlar
beriki	berikiler
öteki	ötekiler
öbürü	öbürleri

194. *Bu* yakında, *şu* biraz ötede, *o* daha ötede olanların yerlerini tutar. Bu ile şu arasında çok fark yoktur. Bazan *bu* yerine *şu* da kullanılabilir. *Beriki* yakındakinin, *öteki* biraz uzaktakinin, *öbürü* de bir aşırı olanın yerini tutar.

Bu nedir? Beriki amcamın oğlu.
Hele şuna bak. Öteki bunun kardeşi.
Onu da kim uydurmuş? Öbürünü ben tanımıyorum.

195. İşaret zamirlerinin de isim gibi halleri vardır. Tasrifleri şöyledir:

	İŞLER	İLİŞİK	İŞLENMİŞ HALLER		
Müf.	bu	bunun	bunu	buna	bundan
	şu	şunun	şunu	şuna	şundan
	o	onun	onu	ona	ondan
	beriki	berikinin	berikini	berikine	berikinden
Cem.	bunlar	bunların	bunları	bunlara	bunlardan

Diğerleri de bunlar gibi tasrif edilir.

196. İşaret zamirleri canlı veya cansız isimleri gösterdigi gibi bir hükmün veya bir cümlenin yerini de tutar.

a) Şunun bunun lâkırdısına kulak asma.
Onu bana sorsunlar.

b) O kırıktır, bunu al.
Şunun rengi daha mı koyu?

c) Bu kolay, marifet ötekini yapmak.
O pek hoşuma gitti (birinin yaptığı şey veya söylediği söz, cümle).
Bunun farkına varamadım.

197. *Bu, şu, o* işaret zamirleri yerine *burası, şurası, orası* kelimeleri kullanılabilir.

Burası meydanda
Şurasını da unutmamalı ki...
Orası öyle.
Orasını kim bilir.

Bu ifadeler *bu nokta, şu mesele, şu cihet v.s.* manalarına geldiği için *bu, şu, o* işaret zamirlerinden daha kuvvetlidir. Meselâ:

Buralarını eyice anlatmalı.

cümlesindeki *buraları* (ehemmiyetli olan bütün bu noktaları, bu tafsilâtı veya bu işleri) manasındadır.

198. *Bu, şu, o, beriki, öteki, öbürü* kelimeleri bazan işaret sıfatı, bazan işaret zamiri olurlar. Yanıbaşlarında veya bulundukları cümle içinde işaretle tayin ettikleri isimler varsa o vakit işaret sıfatıdırlar, yoksa işaret zamiridirler.

I. SIFAT	II. ZAMIR
Bu çocuk hastadır.	Bu hastadır.
Şu ağacı kesmeli.	Şunu kesmeli.
O kitabın adı neydi?	Onun adı neydi?
Beriki minare daha yuksek.	Beriki daha yüksek.
Öteki şişeyi al.	Ötekini al.
Öbür evi satsınlar.	Öbürünü satsınlar.

Aşağıdaki işaret zamirlerinin hangi halde bulunduklarını söyleyiniz :

Bu, şunun, onu, berikine, öbüründe, ötekini, bundan, şuna, berikini, onları, şunları, ondan, öteki, öbürlerinde, şu, öbürünün, berikinden, ona, bunu, ötekinde, berikinden, bunlardan, ötekine, öbürlerinin, şunu, bunlar, öbürüne, berikilerine, ötekinin, ötekilerini, onun, beriki, öbüründen, onda, öbürrünü, şunları, öbürlerinden, onlara, şunları, öteki, o, bunun, öbürlerine, berikinin, şunda, öbürü, şundan, buna, ötekilerin, onlardan, bunların, bunda, öbürleri, onların, onlardan, ötekilerine, berikiler, ötekilerinde, onlar, berikilerinin, ötekiler, onlarda, öbürlerine, bunlarda, şunlar, berikilerinden, bunları, ötekilerinden, şunlardan.

Aşağıdaki zamirlerin nerelerde işaret zamiri ve nerelerde işaret sıfatı olduğunu gösteriniz :

1. Al şu kitabı, git ona ver.
2. Bu askerler kışlalarına gidiyorlar.
3. Onları bize gönderin.
4. Ötekilerine siz karışmayın.
5. Bu cami Ayasofya kadar büyük değildir.
6. Bu ağaçlar ötekilerinden daha güzeldir.
7. O gün eve biraz daha geç geldi.
8. Onların evi nerededir?
9. Bunları ötekilerinden farkedemiyorum.
10. Bu güzel çiçegi nereden aldın?
11. Onlardan daha bir haber almadınız mi?
12. Ah, bu göz yaşları! bazen ne derin elemler saklar.
13. O sana acıyor, ben de ona acıyorum.
14. Öteki ağacın dibinde duran kim?
15. Berikinde daha başka bir güzellik var.
16. Şunu da sana söyleyim ki...
17. Şu kızçağız da bir kedi gibi bana sokuluyor.
18. Bunu siz beğeniyor musunuz?
19. Öbür sırtlarda daha çok tavşan varmış.
20. Bu elbiseleri sandığa koy, ötekilerini ütüle.
21. Beriki çocuklar daha uslu görünüyor.
22. Bunlar da çalışkan amma ötekiler daha başka.
23. Onu da bana söyleyin.
24. Şu gazeteciler de içeri girmek istiyorlar.
25. O durgun gözlerden ben bir şey anlamıyorum.

3. BELİRSİZ ZAMİRLER

199. İsimleri kapalı ve belirsiz bir surette bildiren zamirlere belirsiz zamirler derler:

Biri sizi çağırıyor.
Bunu kimse duymasın!

Misallerindeki *biri, kimse* kelimeleri birer belirsiz zamirdir. Çünkü bildirdikleri insanların kim oldukları belli değildir.

Belirsiz zamirler şunlardır:

başkası	çoğu	kâffesi
bazısı	diğeri	kim
beheri	falan	kimi... kimi
bir başkası	filân	kimisi...kimisi
birbirini	hangibiri	kimse
birbirlerini	hangisi	kişi
birçoğu	haylısı	ne
biri	hep	öbürü
birisi	hepsi	öteki, beriki
birkaçı	herbiri	öylesi
birtakımı	herkes	sairleri
böylesi	hiçbiri	tekmili
cümlesi	insan	yekdiğeri

200. Belirsiz zamirlerin birçoğu belirsiz sıfatların sonuna mülkî sıfatlar getirilerek yapılmıştır. Yani bazı belirsiz zamirler bir ilişik halin ikinci parçası olan belirsiz sıfatlardan ibarettir.

insanların bir takımı
yıldızların çoğu

gibi ki buradaki ilişik hallerin ikinci parçaları olan *bir takımı*, *çoğu* kelimeleri birer belirsiz zamirdirler.

201. Bazı kimselerin söz söylerken birdenbire hatırlayamadıkları ismin yerini tutmak üzre dillerine doladıkları *şey* kelimesine de belirsiz zamir nazarıyle bakılır.

Şey, Efendim, ne diyecektim!

202. Eğer bir kimseyi veya bir şeyi doğru olarak bildirmeğe pek ehemmiyet verilmiyorsa *filân* veya *falan* kelimesi kullanılır. Bu da:

a) Ya sıfat olur:

Filân adam geldi.

b) Ya zamir olur:

Filân filân gidecektir diye bildirmeli.

c) Ya *ve saire, veya ona benziyen şeyler* manasında kullanılır:

Sandık filân gibi eşyanız varsa...

NOT. *Ve saire, veya ona benzer şeyler* manasını anlatmak için başka bir yol daha vardır ki o da aynı kelimeyi, başındaki harfi *m* ile değiştirerek, tekrar etmekten ibarettir. Bu, konuşurken çok kullanılır.

Sandık mandık gibi eşyanız varsa...

Dolap molap gibi şeyler buraya girmez.

203. Bâzı fiillerin subjektlerini belirsiz bir surette göstermek icap ettiği zaman isim veya şahıs zamiri yerine:

1. *İnsan* veya *kişi* kelimeleri kullanılır:

İnsan ne ekerse onu biçer.

Kişi ettiğini bulur.

2. İsim veya şahıs zamiri zikredilmez, fiil üçüncü cemi şahsında bulunur, yahut ta edilgen (B. 350) ve müfret şekle sokulur:

Yarası tehlikelidir, diyorlar.

Yarası tehlikelidir, deniyor.

Yaranın tehlikeli olduğunu söyleyenler var ama kimler olduğu belli değil. Yukarki misallerde de *insan, kişi* kelimeleri vardır ki belli olmıyan bir kimsenin yerini tutarlar. Onun için bunlara da *belirsiz zamir* derler.

204. Belirsiz zamirlerde diğer isimler ve zamirler gibi tasrif olunur.

İŞLER	İLİŞİK	İŞLENMİŞ HALLER		
biri	birinin	birini	birine	birinden
herkes	herkesin	herkesi	herkese	herkesten

4. İSTİFHAM ZAMİRLERİ

205. İstifham zamirleri sual sormak için kullanılan belirsiz zamirlerdir.

Bunu kim yaptı?

İstifham zamirleri şunlardır:

kim	kimler
ne	neler
hangisi	hangileri

206. *Kim, kimler* istifham zamirleri yalnız insanlar hakkında kullanılır.

Kimdir o? Kim bu?
Sen kimsin? Seni kim gönderdi?
Bugün kimler geldi?
Bunu kimden öğrendin?
Bu kimin sesidir?

207. *Ne, neler* istifham zamirleri cansız şeyler hakkında kullanılır.

Ne var ne yok? Ne dedi?
Neye karar verdiniz?
Gene neler düşünüyorsunuz bakalım?

208. *Hangisi, hangileri* hem insanlar için hem cansız şeyler için kullanılır.

Bu iki çocuktan hangisi daha sevimlidir?
Bu iskarpinlerden hangisi daha güzel?
Siz hangilerini alacaksınız?

Hangimiz, hanginiz kelimeleri de istifham zamiri olarak kullanılır.

NOT. *Hangisi, hangileri* kelimeleri eskiden *hangısı* veya *kangısı, hangıları* veya *kangıları* tarzında söylenirdi. Şimdi böyle söylenmez.

5. MÜLKÎ ZAMİRLER

209. Mülkiyet fikriyle beraber bir ismin yerini tutan kelimeye *mülkî zamir* derler. Bu zamirler, sonlarına iliştirme edatı almış olan şahıs zamirlerinin nihayetine bir *ki* ilâvesiyle yapılır (B. 175).

Mülkî zamirler şunlardır:

Müf.	benimki	Cem.	benimkiler
	seninki		seninkiler
	onunki		onunkiler
	bizimki		bizimkiler
	sizinki		sizinkiler
	onlarınki		onlarınkiler

Sizin parmaklarınız uzundur, benimkiler kısa.

Burada *benimkiler* kelimesi *bana ait olan parmaklar* kelimelerinin yerini tutmuştur.

210. *Onunki* mülkî zamirinde bulunan *o* zamiri yerine herhangi bir isim getirilebilir.

Bu benim paltom, Ali'ninki nerde?
İşte evin anahtarı, odanınki de bu.

211. Mülkî zamirler de diğer zamirler gibi tasrif edilebilirler.

İŞLER	İLİŞİK	İŞLENMİŞ HALLER		
Benimki	benimkinin	benimkini	benimkine	benimkinden
Sizinki	sizinkinin	sizinkini	sizinkine	sizinkinden

212. Gerek sıfat gerek mülkî zamir teşkil eden *ki* edatı *olan, bulunan* kelimeleriyle değiştirilebilir.

Salondaki çiçekler: salonda olan çiçekler
Sizdekilerin mavisi: sizde olanların mavisi
Kapıdakilerin feryadı: kapıda bulunanların feryadı.

NOT. Mülkî zamirler şahısların yerini de tutarlar: *Dün akşam sizinkiler bizde idi.* Burada *sizinkiler* size mensup olan kimseler demektir.

Aşağıdaki cümlelerde bulunan zamirlerden hangilerinin belirsiz, hangilerinin istifhamî veya mülkî zamirler olduklarını söyleyiniz:

1. Bazıları benden hoşlanmış, birçokları da memnun olmamış.
2. Köylü komşularımdan birçoğu bana misafir geliyor.
3. Amcam hangisi olduğunu tarif edince hayretten dona kaldım.
4. Komşular gittikten sonra elbiselerimden birisini daha bozdum.
5. Bizimkiler içinde gizli gizli şikâyet edenler de vardı.
6. Başkaları gibi Hanımefendileri eteklemediğimi görünce kızdı.
7. Her ne gösterdiler, ne söylediler, ne yaptılarsa beğenmedim.
8. Şadan Hanım içeri girince birkaçı dışarı çıktı.
9. Ah bu erkekler! hepsinde ayni gurur, ayni kendini beğeniş var.
10. Dünya hali bu, ilerde ne olacağını insan bilemez.

Aşağıdaki kelimeleri tahlil ediniz:

1. Benim en tatlı ümitlerim. 2. Annemin eski yalısı. 3. Dumlupınarın onuncu yıldönümü. 4. Her doğru adam. 5. Şu evin bacası. 6. Uzun boylu, narin vücutlü bir kadın. 7. Sazlığın öte tarafı. 8. Orasının havası. 9. Sevimli zarif bir köşk. 10. İki maun koltuk. 11. Yirmi beş portakal. 12. Berikilerin inadı. 13. Bu tembel adam. 14. İşte benim defterlerim, sizinkiler nerede? 15. Hangileri bizim? 16. Kim bunlar? 17. Üçüncü oyun. 18. Bunların hiçbiri. 19. Kimi ağlar, kimi güler. 20. İki cesur tayyareci. 21. Yirmi sekizinci gün. 22. Biri geliyor. 23. Benim çalışkan oğlum. 24. Bizimkilerin gayreti. 25. İnsanların çoğu.

Dördüncü fasıl

FİİLLER

213. Fiil, bir şahıs, bir şey veya bir yer hakkında bir şey ifade eden (çok defa bir iş bildiren), bir işin veya bir halin mazi, hal, istikbalde vukuunu gösteren kelimedir: *kırdı, kırıyor, kıracak gibi.*

a) Fiillerin çoğu *İş* bildirir:

Rüzgâr *esiyor* — Kedi ağaca *çıktı*

Atlar *koşuyor* — Sevinçten *sıçrayorlar*

b) Bazıları da sade *hal* bildirir:

Çocuk mışıl mışıl *uyuyor*

Kitap masanın üstünde *duruyor*

Kardeşim parasızlıktan çok sıkıntı *çekiyor.*

214. Bir şey ifade etmek için tek bir fiil yerine bazen birkaç kelimelik bir grup ta kullanılır. Bu gruba *Fiil grubu* denir.

Gidebilseydi eyi *olurdu.*

Söyleseydiniz çoktan *yazmış olurdu.*

Gitse idiniz görmüş olmaz mıydınız.

FİİLLERİN NEVİLERİ

1. Yardımcı Fiiller

215. Fiil gruplarını teşkile yarayan fiillere *Yardimci Fiiller* derler; çünkü bunlar diğer fiillerin daha başka bir surette bir iş veya hal bildirmelerine yardım ederler. Veya bazı kelimelerle birleşerek *mürekkep fiil* teşkiline yararlar.

Yardımcı fiiller şunlardır: dir, idi, imiş, ise, etmek, eylemek, olmak, bilmek, vermek, durmak, kalmak, yazmak, tutmak, gelmek, koymak, komak, görmek.

gelecektir	verebilirdi	güleceği tuttu
gelirse	alıveriniz	yaza koy
hissediyor	konuşa dur	düşmeye görsün
yadeyle	şaşa kaldı	terslemiye görsün
yazmış olur	düşe yazdı	çıka geldi

2. Geçer Fiiller, Geçmez Fiiller

216. Filler manalarına göre ikiye ayrılırlar. Bir takımlarına *geçer fiil*, bir takımlarına da *geçmez fiil* derler.

217. Bir çok fiillerin başka hiç bir söze muhtaç olmadan başlı başına tam manaları vardır.

1. Çocuk büyüyor. 2. Çocuk yürüyor.

Fakat *çocuk atıyor* dersek manayı eksik brakmış oluruz. Daha bir şeyler bekleriz; gayet tabiî olarak sorarız, *ne atıyor* deriz. Ama birinci, ikinci misallerde hal böyle değildir, onların manası tamamdır. Çünkü *çocuk bir şeyi büyüyor; çocuk bir şeyi yürüyor* diyemeyiz. *O büyüyor, o yürüyor* desek te gene tam bir fikir bildirmiş oluruz.

Aşağıdaki fiillerin tam bir fikir bildirip bildirmediklerini söyleyiniz:

1. Onlar uyuyorlar.
2. Kurtlar bağırıyor.
3. Kaybettim.
4. At kişner.
5. Köpek ısırdı.
6. Herkes sever.
7. Ahmet Bey cağırıyor.
8. Dişlerim ağrıyor.
9. Marangoz çalışıyor.
10. Postacı getiriyor.

218. Anlaşılıyor ki bazı fiiller yanı başlarına bir isim veya bir zamir almadıkça tam bir fikir bildirmiyorlar, eksik kalıyorlar. Meselâ: *Çakımı kaybettim* desem burada *çakı* ismi, *kaybettim* mürekkep fiilinin manasını tamamlıyor, cümlede tam bir fikir bildirmiş oluyor. Fiillin manasını tamamlıyan isme *edik* derler. Bu misalde *çakı* kelimesi *kaybettim* fiillinin ediğidir.

İşte böylece manalarını tamamlamak için bir *edik* alan fiillere *geçer fiiller* derler. Manaları kendiliğinden tam olan ve bir *edik* istemiyen fiillere de *geçmez fiiller* derler. Geçer fiillerin bildirdiği iş *ediğin* üstüne bir tesir icra eder, yani iş ediğe geçer. Geçer fiil denmesine sebep te budur. Bir geçer fiilin bildirdiği işin içinde daima iki kişi veya iki şey vardır. Biri işi yapan, diğeri de o işi üstüne alandır.

Ali camı kırdı

misalinde *kırdı* fiilli geçer bir fiildir, çünkü bu, Ali'den cama geçen bir işi bildiriyor, Ali camda bir eser bırakıyor, camı müteessir ediyor, kırıyor.

İşi yapan Ali'dir, Ali'nin yaptığı işi üstüne alan da camdır.

Aşağıkı cümlelerde hangi isim veya zamirin geçer fiillin ediği olduğunu söyleyiniz :

1. Çocuk ağaca bir taş attı.
2. Siz çok kitap okudunuz mu ?
3. Sansar tavuğu yedi.
4. Borcunuzu veriniz, verdiğiniz sözü tutunuz.
5. Bulutlar gök yüzünü kararttı.
6. O camı ben kırdım.
7. Bu köpek benimdir, onu satın aldım.
8. Yeri, göğü Allah yarattı.
9. Yıldırım ağacı parça parça etti.
10. Bunu ben yaptım.

Geçer bir fiil ile beş cümle, geçmez bir fiil ile de beş cümle siz yapınız.

219. Bir fiilin geçer olup olmadığını anlamak için fiilden evvel, yerine göre *ne, neyi, neye, kimi, kime* sual-lerinden birini koymalı ve bir cevap aramalıdır. Böylece sorulan sual manalı olur, bir cevabı da bulunursa o fiil geçer bir fiildir. *Ali camı kırdı* cümlesini görünce : *Ali neyi kırdı* ? sualini sorabiliriz. Bu suale de *camı* cevabı verilebileceğinden *kırdı* fiilinin geçer bir fiil olduğuna hükmederiz.

Sorulan sual manasız düşer, tabiî cevabı da bulunamazsa o vakit geçmez fiildir. *Ali gülüyor* cümlesini görünce *Ali neyi gülüyor?* sualini soramayız. Çünkü böyle bir sual manasızdır; tabiî cevabı da yoktur. O vakit *gülüyor* fiilinin geçmez bir fiil olduğunu anlarız.

A. Geçmez Fiilleri Geçer Yapmak

220. *Büyümek, yürümek* gibi aslında geçmez olan fiilleri bir, iki harf ilâvesile *büyütmek, yürütmek* şeklinde geçer hale koymak mümkündür. Bunun için de şu kaidelere riayet etmek lâzımdır:

1. Mastar edatından evvel sessiz bir harf varsa masta-rın kökü ile mastar edatı arasına şiyveye göre *dir, dür, tir, tür v.s.* edatlarından biri sıkıştırılır:

GEÇMEZ	GEÇER
gülmek	güldürmek
durmak	durdurmak
koşmak	koşturmak
inanmak	inandırmak
imrenmek	imrendirmek

2. Mastar edatından evvel sesli bir harf varsa masta-rın kökü ile mastar edatı arasına bir *t* sıkıştırılır.

GEÇMEZ	GEÇER
büyümek	büyütmek
yürümek	yürütmek
uyumak	uyutmak
inlemek	inletmek

3. Birden fazla heceli mastar kökünün sonunda bir *r* harfleri varsa masta rın kökü ile mastar edatı arasına gene bir *t* getirilir.

oturmak	oturtmak
darılmak	darıltmak
öksürmek	öksürtmek

B. Fiillerde İkiden Fazla Geçerlik

221. Kendiliğinden geçer halde bulunan mastarları bir daha geçer hale koymak mümkündür. Bunlar fiilin bildirdiği işin bir başkasına yaptırıldığını gösterirler. *Yazmak* geçer bir masdardır *yazdırmak* ise iki defa geçer bir haldedir ki yazı işini bir başkasına gördürmek demektir.

222. İki defa geçer hale gelmiş bir mastarı üçüncü defa geçer hale koymak ta kabildir. Yalnız ikinci defa hangi edatla geçer hale konmuş ise, dikkat etmeli, üçüncüde ayni edatı tekrar etmiyerek diğerini kullanmalı.

Yazmak	yazdırmak	yazdırtmak
vermek	verdirmek	verdirtmek
kesmek	kestirmek	kestirtmek
söylemek	söyletmek	söylettirmek

223. Birtakım mastarlar da vardır ki geçer halleri bir *r* ile yapılır; *r* den evvel şiyveye göre bir sesli harf katılır.

yatmak	yatırmak	uçmak	uçurmak
kaçmak	kaçırmak	duymak	duyurmak
batmak	batırmak	doğmak	doğurmak
taşmak	taşırmak	doymak	doyurmak
aşmak	aşırmak	kopmak	koparmak
geçmek	geçirmek	çıkmak	çıkarmak
içmek	içirmek	göçmek	göçürmek
pişmek	pişirmek	düşmek	düşürmek
şişmek	şişirmek	bitmek	bitirmek

Not 1. Bu mastarlara dikkat edilirse görülür ki mastar kökünün sonundaki *p, ç, t, ş* harflerinden sonra fiili geçer hale koymak için kaideye göre kullanılan *tir, tür, v.s.* edatlarının *t* si birçoğunda atılmıştır.

içmek	ten	iç**t**irmek	yerine	içirmek
düşmek	»	düş**t**ürmek	»	düşürmek
taşmak	»	taş**t**ırmak	»	taşırmak
şişmek	»	şiş**t**irmek	»	şişirmek

2. *Görmek, Sızmak* mastarlarının geçeri kaide veçhile *gördürmek, sızdırmak* olacağı gibi *göstermek, sızırmak* ta olur.

3. *Kokmak, Akmak* mastarlarının geçerleri müstesna olarak *kokutmak, akıtmak* olur.

4. *Yemek, demek* mastarlarının geçerleri de *t* ile değil *dir* ile yapılır: *yedirmek, dedirmek.*

3. Edingen Fiiller

224. Fiilin bildirdiği bir işi üstüne alan ile o işi yapan ayni şahıs veya şey ise, yani subjekt yaptığı işten gene kendisi müteessir oluyorsa, o gibi fiillere *Edingen fiiller* (mutavaat) derler.

1. Orada ne söyleniyorsun?
2. O daima böyle aldanır.
3. Bütün güller açıldı.

Birinci misalde karşınızda biri var, sölüyor, ama sözü gene kendine söylüyor. Söylediği şeyleri yalnız kendi işitiyor; söyleyen ile, söylenen şeyi işiten hep o.

İkinci misalde *O* birini aldatıyor, aldattığı gene kendi. Aldatmak işi kendinden çıkıyor, gene kendine dönüyor. Aldatan da o, aldanan da.

Üçüncü misalde dahi açan da açılan da güllerdir.

İşte *söyleniyorsun, aldanır, açıldı* fiilleri birer edingen fiildir.

225. Geçer bir fiili edingen bir fiil yapmak için mastarın köküne uygun bir sesli ile beraber *n. ş. l* harflerinden biri getirilir. Getirilecek harfi şiyve tayin eder.

giymek	giyinmek	aramak	aranmak
takmak	takınmak	etmek	edinmek
çekmek	çekilmek	gezmek	gezinmek
dikmek	dikilmek	savmak	savuşmak
dövmek	dövünmek	yapmak	yapınmak
kaşımak	kaşınmak	toplamak	toplanmak

NOT. *Çekmek* fiilinin edingeni *çekilmek* olduğu gibi *çekinmek* te olabilir.

226. Şahıs zamiri olan *kendi* kelimesi (B. 188) işlenmiş hale konarak bir fiil ile beraber kullanılırsa o fiil edingen şeklini almış olur (B. 190).

O yalnız kendini beğenir, kendini medheder.

Evlâdını dövmiyen sonunda kendini döver.

227. *Kendi* zamiri edingen şeklinde bulunan bir fiil ile beraber de tekrar edilebilir.

İhtiyar adam kendi kendine söyleniyordu.

Burada *söyleniyordu* fiili edingen bir fiildir.

4. EDİŞKEN FİİLLER

228. Mastarların kökünе, sonunda sesli varsa yalnız *ş*, sessiz varsa ahenge uygun bir sesli ile beraber *ş* harfi getirilirse edişken (müşareket) denilen fiiller vücude gelir. Bu fiiller mastar kökünün ifade ettiği işe birçok kimselerin veya şeylerin karıştığını bildirirler. Bunda iki hal vardır. İşe karışanlar o işi:

a. Ya birbirlerine karşılıklı yapmış olurlar:

bakmak	bakışmak	dövmek	dövüşmek
vurmak	vuruşmak	sevmek	sevişmek

b. Veya ayni zamanda teker teker birlikte yaparlar:

uçmak	uçuşmak	gülmek	gülüşmek
koşmak	koşuşmak	kaçmak	kaçışmak

229. Edişken fiillere benziyen birtakım fiiller de vardır ki bir işe yalnız bir kişi veya bir şey karışır. Bunlar belli başlı iki manada kullanılırlar:

1. Dokunma, takılma, varma, yapışma, v.s. bildirirler:

ilişmek	erişmek	bitişmek	yetişmek
yapışmak	ulaşmak	bulaşmak	karışmak

2. İşin içinde bir çabalama, bir çalışma, bir emek olduğunu bildirirler:

uğraşmak	gelişmek
girişmek	kalkışmak
çalışmak	çıkışmak

5. BAĞLAYICI FİİLLER, KATKILI FİİLLER

230. Subjekti predikette bulunan bir isme, bir sıfata veya bir zamire bağlıyan fiillere *Bağlayıcı fiil* derler. Bir bağlayıcı fiil bir katkı alan geçmez fiildir. Böyle bir fiil ile yapılan cümlede predikette bulunan bir veya birkaç kelime subjekti tarif veya tavsif eder.

Cevherî fiilin (B. 259) bütün şekilleriyle olmak, benzemek, görünmek, kokmak, dönmek, durmak, kalmak gibi mastarlar bağlayıcı fiillerdir.

1. Altın bir madendir.
2. Hikmet benim kardeşimin adıdır.
3. Bu kelebeğin rengi parlaktır.
4. Demir ateşte kıpkırmızı olur.
5. Bu kadın pek telâşlı görünüyor.
6. Bu sarı çiçek eyi kokmuyor.
7. Zavallı kız serseme döndü.
8. Bizim bekçi akıllı bir adama benziyor.
9. Bu çocuk hiç rahat durmaz.
10. Bütün yolcular hayrette kaldılar.
11. Beklediğimiz adam o değildir.

Birinci misalde *dir* fiili bize altın hakkında bir haber verdikten başka predikette kalan *bir maden* kelimelerini subjekte (altına) o suretle birleştirir ki *bir maden* grubu *altını* tayin ve tavsife yardım etmiş olur. *Bir maden* grubu *dir* fiilinin bir katkısıdır. Beşinci misalde görünmek *geçmez* fiilinin bir katkısı olan *telâşlı* sıfatı *kadını* tavsif eder. On birinci misaldeki *o* zamiri de bir *adamı* gösterir.

231. Eğer fiilin katkısı olan kelime isim veya zamir olursa tıpkı subjekt gibi ayni kimseyi veya ayni şeyi bildirir.

Ananas bir meyvadır.

Meyva ismi *dir* fiilinin katkısıdır, çünkü hem *dir* fiilini tamamlar, hem *ananas* subjektini tarif eder.

Dir fiili subjekt olan *ananas* ile katkı olan *meyva* kelimelerini birbirlerine bağlar. Eskiden buna *edatı rabıt* derlerdi.

232. Eğer fiilin katkısı olan kelime bir *sıfat* ise doğrudan doğruya subjekti tavsif eder.

Bu su durgun görünüyor.

Durgun sıfatı *görünüyor* fiilinin katkısıdır, çünkü hem *görünüyor* fiilini katkılar, hem *su* subjektini tavsif eder.

Not. Katkı kelimesini edik kelimesiyle karıştırmamalıdır. Vakıa bunların her ikisi de fiilin manasını tamamlarsa da *edik* olan kelime işi üstüne alır, *katkı* kelimesi ise subjekte ait bulunur.

233. Yardımcı fiillerle bağlayıcı fiilleri birbirlerine karıştırmamalıdır. Bunlar bir fiilin tasrifine yardım ettikleri zaman yardımcı fiil adını alırlar. Bir sıfatı, bir ismi bir zamiri subjekte bağlamağa yardım ettikleri zaman da bağlayıcı fiil olurlar.

1. Nasılsa bir kere yazmış oldu.
2. Zavallı adam sersem oldu.

Birinci misalde oldu fiili yazmış fiilinin tasrifine yardım ettiği için *yardımcı* fiildir. İkinci misalde sersem sıfatını adama bağladığı için *bağlayıcı* fiildir.

234. Bağlayıcı fiiller bazan öyle manalarda da kullanılırlar ki o vakit artık *bağlayıcı* fiil olmaktan çıkarlar.

Araba tekerleği dingili etrafında döner.
Bende elli lira kaldı.

235. Küçük düşmek, içini çekmek, çene çalmak, gibi

katkılı mastarların manaları hakiki olmaktan ziyade mecazî olduğundan bu gibilere *dil şivesi* demek lâzımdır.

Bu işte o pek küçük düştü (utandı, haysiyeti kırıldı).

Onu görünce içini çekti (hayıflandı, ah etti).

Hoşa gitmek, farkına varmak, suya düşmek, güneş açmak, itibardan düşmek, eziyet çekmek, ay tutulmak, hatırı kalmak, kan dökmek, göz kaymak, kanı kaynamak, bahis tutuşmak, burnundan gelmek, mastarları da hep bu kabildendir.

1. Aşağıki mastarlardan hangilerinin geçer, hangilerinin geçmez olduklarını ve hangilerinin yardımcı veya bağlayıcı, edingen veya edişken fiiller bulunduklarını söyleyiniz:

Dönmek, süslenmek, terlemek, tutmak, benzemek, süslenmek, olmak, oynamak, öksürmek, taranmak, tutuşmak, çekinmek, atışmak, durmak, terletmek, üşüşmek, sıçramak, beklemek, yalanmak, ötüşmek, görünmek, kaşımak, gizlenmek, barışmak, kapanmak, yuvarlamak, yapmak, silkinmek, gezmek, kaşınmak, korumak, kalmak, konuşmak, yalamak, görüşmek, yuvarlanmak, kırmak, kokmak, kaçınmak, tepişmek, sığınmak.

2. Aşağıki cümlelerde bulunan fiillerle, fiil gruplarını gösteriniz. Hangilerinin geçer, hangilerinin geçmez, hangilerinin yardımcı, veya bağlayıcı olduğunu söyleyiniz.

Misal: Hasan kâğıdı yırttı. Burada yırttı fiili geçer bir fiildir, çünkü yırtmak işi Hasan'dan kâğıda geçmiştir.

1. Çocuklar bir haylı yüzdükten sonra kumlar üstüne uzandılar.
2. Şapkalarınızı masanın üstüne koyunuz.
3. Kimi gördünüz?
4. Yıldırım tepedeki ağaca çarptı.
5. Demir faideli bir madendir.
6. Babam yarınki vapurla gelecektir.
7. Askerler siperlerde harbettiler.
8. Bütün yerler ağaçlardan dökülen yapraklarla örtülmüştü.
9. Hernekadar ihtiyar isede hâlâ dinç ve kuvvetlidir.

10. Yemek yerken ötede bir orkestra çalıyordu.
11. Bütün davetliler geç vakte kadar salonda dansettiler.
12. Siz de kardeşiniz kadar resim yapabiliyor musunuz?
13. İkide birde başını sağa çeviriyordu.
14. Sen okuya dur, ben şimdi gelirim.
15. Kaygısızlar bir cıgara ile milyonlarca liralık ormanları yakarlar.
16. Şu sahifenin aynini çıkarıveriniz.
17. Aydaki lekeleri görebiliyor musunuz?
18. Şiddetli bir fırtına onu sığınacak bir yer aramağa mecbur etti.
19. Bunlardan başka vakit bahsederiz.
20. Haber verse idiniz şimdiye kadar bitirmiş olurlardı.

6. KATIŞIK FİİLLER

236. İki kelimeden ibaret olan fiillere *katışık fiil* derler. İki türlü katışık fiil vardır:

I. Ya iki kelimenin ikisi de fiildir, sonuncusu bir yardımcı fiildir.

II. Veya iki kelimeden biri bir isim veya bir mastardır, diğeri bir yardımcı fiildir.

I. İKİ FİİLLİ KATIŞIK FİİLLER

237. Kelimelerinin ikisi de fiil olduğuna göre katışık fiiller şu şekillerde bulunabilirler (B. 249):

sever olmak	sevmiş olmak
sevecek olmak	sevmekte olmak

Not. Bu türlü katışık fiiller tıpkı basit bir fiil gibi tasrif olunurlar. Tasrif edilen, ikinci parçadır, birinci parça değişmez. Bazan vücup sıygası da bu şekilde kullanılır: *ağlamalı olmak* gibi.

238. Katışık fiiller bir arzu bildiren cümlelerde sık sık kullanılır.

1. Yerinden kalkamaz ol.
2. Sen bu lâkırdıyı işitmemiş ol.
3. Sen gidecek ol, masrafi ben çekerim.
4. Ayakları kırılaydı da gidemez olaydı.

239. *Olmak* fiili yerine bazı yerlerde *bulunmak* fiili de kullanılabilir: *sevmiş bulunmak, sevmekte bulunmak* gibi.

240. Yardımcı fiillerinin bazılarıyle tasrif olunan katışık fiillerin hususî isimleri de vardır.

A. Güçyetenli Fiiller

241. *Bilmek* yardımcı fiili ile tasrif olunan katışık fiillere *güçyetenli* fiil derler. Baştaki fiilin bildirdiği işi yapmağa subjektin gücü yettiğini veya işin mümkün olduğunu ifade eder.

sevebilmek	gidebilmek
yazabilmek	okuyabilmek

Güçyetenli fiillin ilk parçası menfi de olabilir.

gitmeyebilirsin	kalmayabiliriz

Fakat asıl fiilin menfisi şu suretledir:

MÜSPET	MENFİ
sevebilmek	sevememek
yazabilmek	yazamamak

— Anlatabildim mi?
— Hayır Efendim, anlıyamadım.

B. Tezişli Fiiller

242. *Vermek* yardımcı fiili ile tasrif olunan katışık fiillere *tezişli* fiil derler. İşin birden veya tez elden yapıldığını bildirir.

gidivermek	alıvermek
yazıvermek	yapıvermek

— Adam sen de, yazıver gitsin.
— Çalıver de dinlesin.

243. Bu fiilin menfisi ister asıl fiili, ister yardımcı fiili menfi şekle sokmakla yapılır. İşin meydana çıkmasından korkulduğu zamanlarda kullanılır.

ya gelivermezse	ya gelmeyiverirse
kapıyı açıvermezse	kapıyı açmayıverirse

NOT. Tezişli fiillerde *vermek* mastarından evvelki parçayı tekrar etmekle bu fiilin manası bir kat daha tezleştirilmiş olur.

gidi gidiver — yazı yazıver
alı alıver — açı açıver

C. Yarışlı Fiiller

244. *Yazmak* yardımcı fiili ile tasrif olunan katışık fiillere *yarışlı* fiil derler. Bir işin olup bitmesine pek az kalmış iken yapılamayıp yarıda kaldığını bildirir.

düşeyazdı — güleyazdı

Fakat bu ifade tarzı eskimiştir. Bunun yerine asıl fiilin başına *az kaldı, az kalsın, hemen* kelimeleri getirilir.

Az kaldı düşüyordu, düşecekti.
Az kaldı gülüyordu, gülecekti.
Hemen (hemen) düşüyordu, düşecekti.
Az kaldı ki düşsün.
Az kaldı ki gülsün.

245. *Az kalmak* ve *yazmak* fiilllerinin birlikte kullanıldıkları yerler de vardır; fakat bugün pek kullanılmamaktadır.

Az kaldı ki zayi olayazdı.
Az kalmış ki bir büyük cenk olayazmış.
(Tarihi Cevdet)

D. Sürekli Fiiller

246. *Durmak, kalmak, koymak* veya *komak, gelmek, gitmek* yardımcı fiilleriyle tasrif olunan katışık fiillere *sürekli* fiil derler. Bunlar fiilin bildirdiği işin sürüp gittiğini anlatırlar. Fakat bugünkü türkçede ancak *durmak* ve *kalmak* fiilleriyle tasrif edilenleri kullanılmaktadır.

Sen gidedur, geledur.
O şaşakalsın, bakakaldı.
Yazakomak, bağlıyakomak.
Eyiliğe kemlik olagelmiş, olagider.
Ötedenberi görülegelen işler.
Onlara verilegelen paralar.

247. *Durmak* fiiliyle yapılan sürekli fiilin ikinci bir şekli daha vardır.

Gülüp durma.	Yazıp duruyor.
Bağırıp durma.	Kızıp duruyor.

248. *Gelmek* fiiliyle yapılan *çıkagelmek* fiili hiç beklenilmediği halde birdenbire gelmek ve görünmek manasına gelir.

Hasan Bey de o gece çıkagelmesin mi?

249. Katışık fiillerin şimdi pek az kullanılan şu sürekli şekilleri de vardır (B. 237):

Şimdi de dağlarda gezer oldu (gezmeği âdet etti)
Hastalıktan kalkalı beri az yer oldu (az yemeği âdet etti).
Bu çocuk, nedense, ağlamalı oldu (bir düzüye ağlıyor).

II. BİR İSİM VEYA BİR MASTARLA BİR YARDIMCI FİİLDEN YAPILAN KATIŞIK FİİLLER

A. ETMEK Yardımcı Fiili

250. Bir isimle bir fiilden katışık fiil teşkil etmek için en çok kullanılan fiil *etmek* fiilidir. Acemce, frenkçe, arapça kelimelerle de birleşerek katışık bir fiil teşkil edebilir.

1. Türkçe kelimelerle:	2. Acemce kelimelerle:
söz etmek	ümit etmek
yardım etmek	feryat etmek
yasak etmek	perestiş etmek
yağma etmek	pervaz etmek

3. Frenkçe kelimelerle:	4. Arapça kelimelerle:
protesto etmek	dua etmek
prova etmek	kabul etmek
mola etmek	teşkil etmek
vaftiz etmek	kıyas etmek

251. Arapça kelimelerle yapılan katışık fiillerin birinci parçası çok kere fiil ismi demek olan bir mastardır ve fiilin buna göre bir manası vardir. Yardımcı fiil geçer bir fiil olsa bile bununla yapılan katışık fiil geçmez olabilir. *Teehhül etmek, tezayüt etmek.*

252. *Etmek* fiili yerine bunun eşmanalısı olan *eylemek, kılmak, buyurmak* fiilleri kullanılabilir.

253. *Eylemek* fiili bir yazıda *etmek* fiilini tekrarlamamak için kullanılır:

... kabulünü rica eder, hürmetlerimi takdim eylerim Efendim.

254. *Kılmak* fiili ancak resmî yazılarda ve daha ziyade edilgen (meçhul) şekilde kullanılır.

İrsal kılınan mazbatalar...
Takdim kılınan cetveller...

Namaz kılmak katışık fiili daima kullanılmaktadır.

255. *Buyurmak* fiili *emretmek* manasına ise de Allahın veya büyük bir zatın işlediği bir işten bahsederken, yahut ta söz söylenen zata hürmet edildiğini anlatmak isterken *etmek* fiili yerine kullanılır. *Buyurmak* fiili hürmet ve nezaket için kullanılan bir yardımcı fiildir.

Cenabı Hak afiyet ihsan buyursun.
Paşa Hazretleri arzu buyuruyorlar.
Hanımefendimiz, ne emir buyuruyorlar?
Dikkat buyurunuz.

Buyurmak fiili *demek* manasında da kullanılır.

Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki...
Buna ne buyurursunuz?

Buyurmak fiilinin *buyurun* yahut *buyurunuz* emir sıygası başka başka yerlerde nezaket için kullanılır, *geçiniz, alınız, oturunuz, yiyiniz, v.s.* manalarına gelir.

(sofrada) Buyurun : lûtfen yiyin.
(kapıda) Buyurunuz : lûtfen giriniz.
(odada) Buyurunuz : lûtfen oturunuz.

Anlaşılmıyan bir fikri tekrar ettirmek için *Efendim ne dediniz, anlamadım?* yerine eskiden *buyur* sözü kullanılırdı:

— Atları suvardınız mı?
— Buyur! ?

B. Olmak Yardımcı Fiili

256. *Olmak* yardımcı fiili de katışık fiil teşkiline yarar; fakat *etmek* fiili kadar çok kullanılmaz.

zengin olmak	mahrum olmak	sabit olmak
deli olmak	helâk olmak	dahil olmak
yangın olmak	nezle olmak	kani olmak

257. *Etmek, olmak* fiillerinden başka bir çok fiiller daha vardır ki birer isimle birleşerek bir katışık fiil vücude getirirler.

sıkıntı çekmek	turşu kurmak	yazı yazmak
zarar görmek	yüz bulmak	çalgı çalmak
nefes almak	tokat atmak	çene çalmak
oruç tutmak	top atmak	tüy dikmek

7. TEKİŞLİ FİİLLER

258. Yalnız üçüncü müferret şahıslarında kullanılan fiillere *tekişli fiil* derler. Yağmak, gürlemek, çakmak, anırmak, icap etmek, iktiza etmek, lâzım gelmek, v.s. fiilleri

tekişli fiillerdir. Çünkü yalnız yağmur yağıyor, yağmur yağdı, yağmur yağacak gibi üçüncü müfret şahıslarında kullanılır; yağmur yağıyorum denmez.

FİİLLERİN TASRİFİ

Cevherî Fiil

259. Türkçede yardımcı fiil olarak kullanılan bazı şekiller vardır ki nereden geldikleri pek belli değildir. Bu fiile *cevherî fiil* derler. Biz kolaylık için buna *imek* fiili de diyebiliriz. Fakat unutmamalı ki türkçede böyle bir mastar yoktur.

260. *İmek* yardımcı fiilinin dört şekli vardır. Bunlar fiiller ve zamirlerle sıfatların ve sıfat hükmünde olan isimlerin sonuna gelerek tasrif olunurlar. Fiillerle beraber bulundukları zaman mürekkep şekilleri vücude getirirler. Birinci şekli şudur:

			HAL		
Müf.	1.	(y)im	ım	üm	um
	2.	sin	sın	sün	sun
	3.	dir	dır	dür	dur
Cemi.	1.	(y) iz	ız	üz	uz
	2.	siniz	sınız	sünüz	sunuz
	3.	dirler	dırlar	dürler	durlar

261. Bunlar tıpkı bir eklenti gibi üst tarafındaki kelime ile birlikte yazılırlar. Böyle olduğu için bitiştikleri kelimenin ahengine de uyarlar. Birinci müfret ve cemi şahısları sesli harfle biten bir kelimeye bitişirken aralarına açıktan bir *y* alırlar. Üçüncü müfret ve cemi sahıslarındaki *d* ler sert harflerden sonra *t* olur.

Müf.	1.	Ben*im*	güzel*im*
	2.	Sen*sin*	çirkin*sin*
	3.	O*dur*	fakir*dir*
Cem.	1.	Biz*iz*	çocuğ*uz*
	2.	Siz*siniz*	zengin*siniz*
	3.	Onlar*dırlar*	kurnaz*dırlar*

262. Birinci, ikinci müfret ve cemi şahıslarındaki im, sin, iz, siniz edatları diğer fiillerin muzarilerindeki fiil edatlarının aynidir.

Müf.	1.	gelir im	gider im
	2.	gelir sin	gider sin
Cem.	1.	gelir iz	gider iz
	2.	gelir siniz	gider siniz

263. Üçüncü şahıslardaki *dir* edatı da durmak fiilinin muzari üçüncü müfret şahsından, *durur* dan alınmıştır derler. Eski yazılarda bu şekle tesadüf ederiz. Gel zaman git zaman bu telâffuz değişmiş, bugünkü *dir, dır, dür, dur* nihayet *tir, tür* şekline girmiştir.

Birdir Ol birliğine şek yokdürür
Gerçi yanlış söyliyenler çokdürür
(Mevlit)

Bugünkü lisanda *yokdürür, çokdürür* yerine, *yoktur, çoktur* deriz. İşte bu *dir* fiiline bazıları *edatı haber* yani prediket edatı demişler, bazıları da *rabıta* ismini vermişlerdir. Zaten *imek* fiili de bağlayıcı fiillerden biridir (B. 230).

264. Subjektin cemi olduğu belli ise fiilin üçüncü cemi şahsındaki *ler* edatı yazılmasa da olur: *onlar kurnazdırlar* dediğimiz gibi *onlar kurnazdır* da diyebiliriz.

265. *Ler* edatı bazan *dir* den evvel gelir. *Onlar korkaktırlar* yerine *onlar korkaklardır* denir.

266. *İmek* yardımcı fiilinin diğer üç şekli de şunlardır:

		HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf.	1.	idim	imişim	isem
	2.	idin	imişsin	isen
	3.	idi	imiş	ise
Cem.	1.	idik	imişiz	isek
	2.	idiniz	imişsiniz	iseniz
	3.	idiler	imişler	iseler

267. Rivayette kat'iyet yoktur; şüphe ve tereddüt vardır. *Ben görmedim, öyle diyorlar* demek istenen bir şey ifade etmek için kullanılır. *Nail hasta imiş* dersek Nail'in hastalığını başkalarından işittiğimizi, kendi gözümüzle görmediğimizi anlatmış oluruz.

268. Zaman itibariyle rivayetin manası ikidir. Bazan şimdiki zamanı bildirir; bazan geçmiş zamandaki hali hikâye eder. *Nail hasta imiş* misalinden, yerine göre, bugün hasta olduğu anlaşılacağı gibi bir ay evvel hasta olduğu da anlaşılabilir.

NOT. *İmek* fiilinin bu son üç şekli hernekadar görünüşte diğer fiillerinkilerine benzerlerse de ayni manada değildirler.

Meselâ *idim* şekli şuhudî mazinin *sevdim* şekline benzerse de manasında hikâyelik vardır.

İsem şekli görünüşte temenninin *sevsem* şekline benziyorsa da manasında farz, tahmin ve şart vardır.

İmişim şekli de naklî mazinin *sevmişim* şekline uyuyorsada manasında zaman, şüphe ve tereddüt itibariyle fark vardır.

İKEN

269. *İmek* fiilinin bir şekli olan *iken* fiil bağı (B. 721) cümledeki yerine göre *olduğu zaman, olduğu sırada, bulunduğu vakit, bulunduğu esnada* kelime gruplarının yerini tutar.

Bir insan aç iken ekmeğe başka türlü bakar, tok iken başka.

Ben orada iken kimse gelmedi.

İnsan hasta iken çok lâkırdı etmez.

Bazan *olduğum halde* veya *olduğu halde*, v.s. manalarına da gelir.

O benden daha yaşlı iken daha genç görünüyor.

İken bağı diğer fiillerle birleşerek mürekkep fiil bağları teşkiline de yardım eder: *sevmiş iken, sevmekte iken, sever iken, seviyorken* gibi.

270. Cevherî fiilin bütün şekillerinin başında bulunan *i* kökü kaldırılarak bunlara daha kısa bir şekil verilebilir.

idim	yerine	dim	isem	yerine	sem
idin	»	din	isen	»	sen
idi	»	di	ise	»	se
idik	»	dik	imişiz	»	mişiz
idiniz	»	diniz	imişsiniz	»	mişsiniz
idiler	»	diler	iken	»	ken

Bu halde üst taraflarında bulunan kelime ile birleşerek onun son hecesinin ahengine uyarlar. *İken* fiil bağı müstesnadır.

Ben zengindim, zenginsem, zenginmişim
Sen dargındın, dargınsan, dargınmışsın
Açken, tokken, gelirken, giderken

Eğer bitiştikleri kelimenin sonunda bir sesli varsa başlarında bulunan *i* harfi atılmaz, *y* olur.

gelseydim	görseymiş	geldiyse
alsaydım	kırsaydı	gördüyse
tazeyken	hastayken	oradayken

CEVHERÎ FİİLİN MENFİSİ

271. Cevherî fiilin menfisi bütün şekillerinin başına *değil* zarfını getirmekle yapılır.

değilim	değildim	değilmişim	değilsem
değilsin	değildin	değilmişsin	değilsen
değildir	değildi	değilmiş	değilse

Değildirler yerine bazan *değiller* de denir.

Onlar akıllı değiller.

CEVHERÎ FİİLİN EKSİK ZAMANLARI

272. Cevherî fiilin eksik zamanları ve bilhassa mevcut olmıyan mastarı yerine *olmak* fiilinin zamanları ve mastarı kullanılır. Bunun tasrifi düzgün fiillerin tasrifi gibidir.

Olmak fiili yerine bazan *bulunmak* fiili de kullanılır.

MASTAR

273. Mastar, pek basit bir surette bir iş veya bir hal bildiren, zaman, şahıs göstermiyen, bir az da isme çalan fiilimsi bir kelimedir. Sonunda daima ya *mek* veya *mak* vardır. Bu, onun alâmetidir.

görmek, sevmek, yazmak, okumak

Demek oluyor ki *mastar* iki parçadır: *gör-mek, sev-mek.* Bu iki parçadan birincisine *kök,* ikincisine *edat* denir. Sevmek mastarının *sev* kökü *mek* edatıdır.

274. *Fiil* ise hem iş bildirir, hem o işin yapıldığı zamanı gösterir. Zaman üçtür: Şimdiki zaman (hal), geçmiş zaman (mazi), gelecek zaman (istikbal). Bir iş geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlarda türlü türlü yapılabileceğinden bunları gösteren şekiller de türlü türlüdür.

FİİL ALÂMETLERİ, FİİL EDATLARI

275. Bu şekiller mastarın köküne bazı alâmetler ve edatlar katarak elde edilir. Kökün sonuna alâmeti gelince üçüncü müfret şahsı meydana çıkar. Diğer şahıslar alâmetten sonra bir fiil edatı da alırlar.

Mastar kökünün sonunda sesli veya sessiz bir harf olduğuna göre aşağıdaki cetvelde her zaman ve sıyganın alâmet ve edatları ayrı ayrı gösterilmiştir. Parantez içinde bulunan harfler iki sesli veya sessizi yanyana bulundurmamak ve ahengi gözetmek için gelir.

	KÖK	ALÂMET	EDAT	FİİL
1. Hal	sev	(i) yor	um	seviyorum
2. Muzari	sev	(e) r	im	severim
3. N. mazi	sev	miş	im	sevmişim
4. İstikbal	sev	(y) ecek	im	seveceğim
5. Vücup	sev	meli	yim	sevmeliyim
6. İltizam	sev	(y) e	yim	seveyim
7. Mazi	sev	di	m	sevdim
8. Temenni	sev	se	m	sevsem

276. Fiile alâmetinden sonra eklenen edatlar iki türlüdür. Bir kısmı mazi ve temenni için, diğeri hal, muzari, naklî mazi, istikbal, vücup ve iltizam içindir.

	MAZİ ve TEMENNİ			DİĞER ZAMANLAR
Müf.	1.	m	Müf. 1.	im
	2.	n	2.	sin
	3.	—	3.	—
Cem.	1.	k	Cem. 1.	iz
	2.	niz	2.	siniz
	3.	ler	3.	ler

Not. Fiil alâmetleriyle edatlarında bulunan sesliler üst taraflarında bulunan hecenin ahengine tabidirler.

ZAMAN ALÂMETLERİ

277. **Hal.** Söz söylenirken yapılmakta olan bir işi bildirir. Bundaki *yor* alâmeti telâffuz ahengine uymıyan yegâne hecedir. Üst tarafındaki sesli, ince veya kalın, ne olursa olsun, bu hecenin telâffuzu değişmez. Hep *yor* okunur. Mastarın kökü ile hal alâmetinin arasına girecek olan sesli harf ahenge tabidir.

278. **Muzari.** Bir işin ya şimdiki anda yapıldığını veya gelecek zamanda yapılacağını bildirir. Hal bildirdiği vakit daha ziyade *Cıgara içer mısiniz?* misalinde olduğu gibi ötedenberi alışılmış olan bir işi ifade eder.

Muzaride mastarın kökü *birkaç* heceli olursa muzari alâmeti ahenge göre *r, ir, ır, ür, ur* olur.

korumak	tan	korur	çözdürmek	ten	çözdürür
gezdirmek	ten	gezdirir	bozdurmak	tan	bozdurur
yazdırmak	tan	yazdırır			

279. Masların kökü *tek* heceli olursa muzarı alâmeti ahenge göre *r, er, ar* olur.

yemek	ten	yer
sevmek	»	sever
yazmak	tan	yazar

280. Aşağıdaki mastarlar müstesnadır:

almak	alır	olmak	olur
kalmak	kalır	vermek	verir
sanmak	sanır	bilmek	bilir
varmak	varır	gelmek	gelir
vurmak	vurur	görmek	görür
bulmak	bulur	ölmek	ölür
durmak	durur		

NOT. Yatmak mastarından muzarinin iki şekli vardır.

yatmak yatar veya yatır

281. **Naklî mazi**. Gözle görülmeyen, yalnız işitmekle bilinen olmuş bitmiş bir işi ifade eder. Alâmeti *miş* tir.

sevmiş yazmış okumuş

282. **İstikbal.** Bir işin gelecek zamanda olacağını ifade eder; bazen tasavvur edilen veya mümkün olan işleri de bildirir. Alâmeti *(y) ecek* veya *(y) acak* tır.

seveceğim yazacağım okuyacağım

283. **Vücup**. Yapılması icap eden veya zarurî olan bir işi ifade eder. O iş henüz yapılmamış olduğundan gelecek zamana aittir; fakat *Hal* ile de münasebeti vardır. Alâmeti *meli* veya *malı* dır.

sevmeli yazmalı okumalı

284. İltizam. İstenen bir işi veya başka birine tabi olan bir işi ifade eder. Bu da henüz yapılmamış olduğundan gelecek zamana aittir. *Hal* ile de münasebeti vardır. Alâmeti *(y)e* veya *(y)a* dır.

seve yaza okuya

285. Mazi. Gözle görülen veya eyice bilinen geçmiş bir işi ifade eder. Alâmeti *di* dir.

sevdi yazdı okudu

286. Temenni. Bir işin olması, meydana çıkması söz söyleyenin fikrince temenni edilir veya biraz şüpheli görülürse o zaman kullanılır. Farz ve tahmin de ifade eder. Alâmeti *se* veya *sa* dır.

sevse yazsa okusa

FİİLLERDE SIYGA

287. Fiillerde bir işin veya bir halin ifade edildiği tarzı veya yolu gösteren bir hassa vardır ki buna sıyga denir.

Şu cümlelerin fiillerine dikkat ediniz :

1. Çocuk uyuyor.
2. Bu akşam erken gelmelisiniz.
3. Köpeğin olayım.
4. Onu dünya gözüyle bir daha görsem!
5. Şu adamın haline acı.

Birinci cümlede çocuğun uyumakta olduğunu haber veriyorsunuz. İkinci cümlede söz söylediğiniz adama erken gelmek mecburiyetinde olduğunu bildiriyorsunuz. Üçüncü cümlede birinin köpeği olmasını iltizam ediyorsunuz yani istiyorsunuz. Dördüncü cümlede birini görmek temennisinde bulunuyorsunuz ama göreceğinizden pek emin değilsiniz. Beşinci cümlede de birine, acımasını emrediyorsunuz.

İşte şu beş cümlede meramınızı beş muhtelif tarzda ifade etmiş oluyorsunuz.

288. Fiilde beş sıyga vardır: (1) haber sıygası, (2) vücup sıygası, (3) iltizam sıygası, (4) temenni sıygası, (5) emir sıygası.

Haber sıygasının hali, mazisi, muzarii, istikbali vardır. Vücup, iltizam, temenni, emir sıygalarının ise yalnız hal veya istikbali vardır.

İşte yukarda birinci misaldeki fiil *haber* sıygasının halidir. Ikincide *vücup*, üçüncüde *iltizam*, dördüncüde *temenni*, beşincide *emir* sıygalarının hal veya istikbalidir.

289. Bunlar fiillerin basit şekillerini teşkil ederler. Bu zamanlara cevherî fiilin *hikâye*, *rivayet* ve *şartiye* şekilleri (B. 266) katılacak olursa o vakit fiillerin *mürekkep şekilleri* meydana çıkar. Herbirinin ayrı ayrı şekillerini görmeden evvel şu cetvele bir göz gezdirmek lâzım gelir.

SIYGA ve ZAMAN CETVELİ

	HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
I. Haber sıyası			
1. Hal	.	.	.
2. Sürekli hal	.	.	.
3. Mazi	.	yok	.
4. Naklî mazi	.	.	.
5. Muzari	.	.	.
6. İstikbal	.	.	.
II. Vücup sıygası			
Hal veya istikbal	.	.	.
III. İltizam sıygası			
Hal veya istikbal	.	.	yok
IV. Temenni sıygası			
Hal veya istikbal	.	.	yok
V. Emir sıygası			
Hal veya istikbal	yok	yok	yok

NOT. Noktalar var olan zamanları gösterir, *yok* kelimeşi o zamanın olmadığını bildirir.

ŞAHIS, FİİL EDATLARI

290. Bir fiil şahıs itibariyle kendi subjektine uygun olmalıdır. Yani bir fiilin subjekti hangi şahıstan ise fiil de o şahıstan olmalı, subjekt müfret veya cemi olduğuna nazaran fiil de müfret veya cemi olarak gelmelidir.

291. Fiillerde üç şahıs vardır: birinci şahıs, ikinci şahıs, üçüncü şahıs.

Söz söyliyen birinci şahıstır (mütekellim).

Kendisine söz söylenen ikinci şahıstır (muhatap).

Kendisinden bahsedilen üçüncü şahıstır (gaip).

Bir fiilin hangi şahıs olduğu hem bazan birlikte bulunan *ben, sen, o, biz, siz, onlar* şahıs zamirlerinden hem sonundaki edattan belli olur. Üçüncü müfret şahsının nihayetinde hiçbir şey yoktur; yalnız fiilin kökü ile alâmeti vardır.

Birinci müfret şahsının sonunda ya *m* ya *im* bulunur.

İkinci müfret şahsının nihayetinde ya *n* ya *sin* bulunur.

Birinci cemi şahsının nihayetinde ya *k* ya *iz* bulunur.

İkinci cemi şahsının nihayetinde ya *niz* ya *siniz* bulunur.

Üçüncü cemi şahsının sonunda *ler* veya *lar* bulunur.

Müfret fiiller tek bir şahsı veya şey'i gösterirler.

Cemi fiiller birden fazla şahsı veya şey'i gösterirler.

NOT. Bunlar için 276 numaradaki cetvele bakınız.

MÜSPET, MENFİ

292. Bir mastarın manasının bildirdiği iş olmuşsa veya olacaksa o mastar müspettir; olmamışsa veya olmayacaksa o mastar menfidir. Müspet bir mastarı menfi yapmak için *mek* ten evvel *me, mak* tan evvel *ma* ilâve edilir.

MÜSPET	MENFİ
sevmek	sevmemek
acımak	acımamak

NOT. Diğer fiillerin menfisi için 241-243 maddelere bakınız.

FİİL ŞEKİLLERİ

293. Fiillerde başlıca iki şekil vardır. Birincisi şahsî fiil sekilleridir ki sonları sıygaya ve şahsa göre değişir. Üç müfret ve üç cemi şahsının ayrı ayrı alâmetleri ve edatları vardır. Diğeri şahsî olmıyan yani ismî fiil şekilleridir. Bunlar birinciler kadar karışık değildir. Tek bir eklentisi vardır.

A. ŞAHSÎ FİİL ŞEKİLLERİ

I. Basit Şekillerin Tasrifi: Sevmek Acımak

BİRİNCİ GRUP

294. HABER SIYGASI

HAL

Müf.	1. seviyorum	1. acıyorum
	2. seviyorsun	2. acıyorsun
	3. seviyor	3. acıyor
Cem.	1. seviyoruz	1. acıyoruz
	2. seviyorsunuz	2. acıyorsunuz
	3. seviyorlar	3. acıyorlar

Halin alâmeti olan *(i)yor* hecesi ile fiil edatları değişmiyeceğinden herhangi bir fiili bu nümuneye göre tasrif edebiliriz.

(Siz) buralarda ne geziyorsunuz?

Not 1. Fiilin kökü *e* veya *a* ile bitiyorsa bu harfler *yor* hecesinden evvel *i* veya *ı* olurlar.

Terlemek : terleyor yerine terliyor
Ağlamak : ağlayor » ağlıyor

Fakat bu sesler ne tamamiyle *e* veya *i*, ne de tamamiyle *a* veya *ı* dır; *e* ile *i* ve *a* ile *ı* arasında gayet kısa okunan orta seslerdir ki alfabemizde yoktur. Bazı fiillerde

i den ziyade *e* ye ve *ı* dan ziyade *a* ya daha yakın olduklarından bunların her iki şekilde yazılmasını yanlış saymamalıdır. Bundan başka bu iki sesin *görmüyor, olmuyor* gibi fiillerde pek kısa bir *ü* ve *u* olarak söylendiği de vardır.

Not 2. Anadolunun bazı yerlerinde hali şu suretle kullanırlar: seviyom, seviyon, seviyo; seviyok veya seviyoz, seviyonuz, seviyola.

SÜREKLİ HAL

295. Sürekli hal, doğrudan doğruya masdarın sonuna ahenge göre bir *de* veya *da* getirdikten sonra cevherî fiilin halini (B. 260) ekliyerek teşkil edilir.

Yapılmakta olan bir işin devam etmekte olduğunu bildirir.

Müf.	1. sevmekteyim	1. acımaktayım
	2. sevmektesin	2. acımaktasın
	3. sevmektedir	3. acımaktadır
Cem.	1. sevmekteyiz	1. acımaktayız
	2. sevmektesiniz	2. acımaktasınız
	3. sevmektedirler	3. acımaktadırlar

Diğer fiiller de tıpkı bu suretle tasrif edilirler.

296. MUZARİ

Müf.	1. severim	1. acırım
	2. seversin	2. acırsın
	3. sever	3. acır
Cem.	1. severiz	1. acırız
	2. seversiniz	2. acırsınız
	3. severler	3. acırlar

297. Muzari, istikbal gibi, doğrudan doğruya gelecek zamanda vuku bulacak bir işi ifade etmez. Fakat cümlenin manasına göre istikbale ait işleri bildirmeğe yarar.

İnşaallah muvaffak olursunuz.

298. Vadedilen işler daima muzari şeklinde bildirilir.

Bu işi yaparsanız size yüz lira veririm.

Not. Anadolunun bazı yerlerinde ikinci müfret şahsı *seven*, birinci cemi şahsı *severük*, üçüncü cemi şahsı *seveller* şeklini de alır.

299. Muzariin menfisi bütün fiillerde ve bilhassa güç-yetenli fiillerde karışık bir haldedir. Mukayese için bunların müspet ve menfi suretlerini buraya geçiriyoruz.

MUZARİ

MÜSPET	MENFİ	MÜSPET	MENFİ
1. severim	sevmem	1. sevebilirim	sevemen
2. seversin	sevmezsin	2. sevebilirsin	sevemezsin
3. sever	sevmez	3. sevebilir	sevemez
1. severiz	sevmeyiz	1. sevebiliriz	sevemeyiz
2. seversiniz	sevmezsiniz	2. sevebilirsiniz	sevemezsiniz
3. severler	sevmezler	3. sevebilirler	sevemezler

300. NAKLÎ MAZİ

Müf.	1. sevmişim	1. acımışım
	2. sevmişsin	2. acımışsın
	3. sevmiş	3. acımış
Cem.	1. sevmişiz	1. acımışız
	2. sevmişsiniz	2. acımışsınız
	3. sevmişler	3. acımışlar

301. Naklî mazinin manasını kuvvetlendirmek için bütün şahısların nihayetlerine cevherî fiilin üçüncü müfret şahsı olan *dir* getirilir.

sevmişimdir, sevmişizdir v.s.

Üçüncü cemi şahısları iki suretle yapılır.

sevmişlerdir veya sevmiştirler

302. İkinci şahıslarda hafiflik için *sevmişsin, sevmişsiniz* yerine *sevmişin, sevmişiniz* de denir.

NOT. Anadoluda köylüler birinci cemi şahsında sevmişiz yerine bazan *sevmişik* de derler. Bazan da naklî mazi alâmeti olan *miş* yerine (*y*) *ig* kullanırlar : *sevigim, sevigsin, sevig.*

303. İSTİKBAL

Müf.	1. seveceğim	1. acıyacağım
	2. seveceksin	2. acıyacaksın
	3. sevecek	3. acıyacak
Cem.	1. seveceğiz	1. acıyacağız
	2. seveceksiniz	2. acıyacaksınız
	3. sevecekler	3. acıyacaklar

---

304. Misal : Yarın size geleceğim.

Bu ifadeyi hakikî bir vait şekline sokmak istersek o vakit muzari ile söylememiz icap eder (B. 298).

Yarın size gelirim.

305. Misal : İlle bundan vazgeçeceksin.

Bu misalde görüldüğü veçhile istikbal bazan zorla kabul ettirilmek istenen bir işi ifadeye hizmet eder. O vakit vücup sıygasına yaklaşmış olur.

306. Üçüncü müfret veya cemi şahıslarının sonuna arzu edilirse ifadeye kuvvet vermek için *dir* getirilebilir.

sevecektir, seveceklerdir

NOT 1. Bilgisi kıt olanların ağzından bazan *seveceğim, seveceksin, seveceksiniz* yerine *sevecem, sevecen,* veya *seviciyim, seviciyin, seviciyniz* şekilleri de işitilir : Bana daha ne diyiciyniz ?

NOT 2. Eskiden fiile istikbal manasını veren bir *iser* edatı vardı.

Doğuserdir senden ol hulkı hasen

Ger Muhammet olmaya idi ayan
Olmayıserdi zemin ü asüman
(Mevlit)

307. VÜCUP SIYGASI

HAL VEYA İSTİKBAL

Müf.	1. sevmeliyim	1. acımalıyım
	2. sevmelisin	2. acımalısın
	3. sevmeli	3. acımalı
Cem.	1. sevmeliyiz	1. acımalıyız
	2. sevmelisiniz	2. acımalısınız
	3. sevmeliler	3. acımalılar

Sevmeliyim demek sevmem icap ediyor, lâzım geliyor veya sevmek mecburiyetindeyim demektir.

308. İfadeye kuvvet vermek için üçüncu müfret veya cemi şahıslarının sonuna *dir* getirilebilir.

sevmelidir	acımalıdır
sevmelidirler	acımalıdırlar

309. Vücup sıygası *mecburiyet* ve *ihtimal* beyan eder.

a) Mecburiyet bildirdiği zaman hal ve istikbale delâlet eder.

Hangisini almalıyım? Yarın gelmelisin.

b) İhtimal bildirdiği zaman maziye de gider.

Buradan geçmiş olmalı.
Hasta olmalı.

310. Vücup sıygasından iki fiil *de* bağlama edatıyle birleşirse *isteme* ve *temenni* manasını ifade eder.

Ahmet gelmeli de gitmeliyiz.
Kuleye çıkmalı da İstanbulu oradan bir görmeli.

311. Vücup sıygasının üçüncü müfret şahsında şahısla hiç münasebeti olmıyan bir mana ifade etmek hassası da vardır. *Sevmeli* fiilinden *Onun sevmesi icap eder* manası çıkacağı gibi *sevmek icap eder* manası da çıkar.

Suyu bardakta gemiyi duvarda seyretmeli.
Sırçadan evde oturan komşularına taş atmamalı.
Herkese fenalık edenlere acımamalı.

312. İLTİZAM SIYGASI

HAL VEYA İSTİKBAL

Müf.	1. seveyim	1. acıyayım
	2. sevesin	2. acıyasın
	3. seve	3. acıya
Cem.	1. sev*elim*	1. acıya*lım*
	2. sevesiniz	2. acıyasınız
	3. seveler	3. acıyalar

Birinci cemi şahsı *seveyiz, acıyayız* olmak lâzım gelirken *sevelim, acıyalım* olmuştur.

313. Masterın kökünde *e* veya *a* bulunursa iltizam sıygasının alâmeti olan *e* nin evveline ahenk için bir *y* gelir, edatın başında da zaten *y* bulunduğundan fiil şu şekli alır: söylemekten *söyleyeyim* olur. Bu takdirde telâffuz ağırlaşacağından ekseriya *ye* atılır, *söyleyim* kalır. *Zorlamak* tan da *zorlayayım* yerine *zorlayım* gelir. v.s.

314. Birinci müfret şahsında iltizam alâmeti olan *e, a* yerine bazan *i,ı* getirilir, *ne yapayım* yerine *ne yapıyim* denir.

Fiil edatının *ım* yerine *im* oluşuna da dikkat ediniz.

315. Eskiden *seveyim* yerine *sevem, sevelim* yerine *sevevüz, sevesiniz* yerine *sevesiz, olayım* yerine *olam* derlerdi.

Anadolunun bazı yerlerinde birinci cemi şahsı yerine *sevek* te derler.

316. Bugün iltizam sıygasının ancak birinci müfret şahsı kullanılmaktadır. İkinci müfret ve cemi şahıslarına pek az tesadüf olunur. Birinci cemi şahsı emir sıygasının birinci cemi şahsıyle müşterektir. Üçüncü müfret ve cemi şahısları yerine de emir sıygası daha çok kullanılır.

seve yerine sevsin; seveler yerine sevsinler,
uğurlar ola yerine uğurlar olsun da denir.

Bununla beraber doğrudan veya dolayıdan içine Allah

ismi karışan bazı tabirlerde ve ata sözlerinde eski şekil gene muhafaza edilmektedir.

Allah vere, Hak getire.

İnayet ola.

Sen ağa ben ağa bu ineği kim sağa?

317. İltizam sıygası temenni, isteme; teşvik ve eğlenme için kullanılır.

a. Temenni:

Hüsnüne kurban olayım.

Kurbanın olam. Köpeğin olayım.

b. Teşvik:

Alayım da gör.

Tuzlayım da kokma, kokmayasın.

318. Eskiden resmî yazılarda iltizamın ikinci şahsı emir gibi sık sık kullanılırdı.

Şöyle bilesiz alâmeti şerife itimat kılasız.

Gönlünüzü hoş tutup azürde hatır (mahzun) olmayasız.

319. İltizam sıygası bir işe tabi olan diğer bir işi de ifade eder.

Ada bana ki adayım sana

Kolla beni ki kollayım seni.

320. İltizam sıygasının üçüncü müfret şahsının sonuna *bilmek* mastarı katılırsa güçyetenli fiil olur: sevebilmek, acıyabilmek.

321. İltizam sıygası bir işi — bir sual şeklinde — muhatabın zımnî rıza ve muvafakatine veya takdirine bırakan cümlelerde kullanılır.

Ben sana bir şey söyle(ye)yim mi?

Nasıl sabredeyim?

Neden bana minnettar olasınız?

Ben senin için cayır cayır yanayım da sen bana bukadar soğuk durasın ha!

322. Eski osmanlıcada iltizam sıygası pek çok kullanılırdı.

Ahmak oldur dünya içün gam yeye
Ne bilürsün kim kazana kim yeye.

BASİT ŞEKİLLERİN TASRİFİ

İKİNCİ GRUP

323. HABER SIYGASI

MAZİ

Müf.	1.	sevdim	1. acıdım
	2.	sevdin	2. acıdın
	3.	sevdi	3. acıdı
Cem.	1.	sevdik	1. acıdık
	2.	sevdiniz	2. acıdınız
	3.	sevdiler	3. acıdalar.

324. TEMENNİ SIYGASI

HAL VEYA İSTİKBAL

Müf.	1.	sevsem	1. acısam
	2.	sevsen	2. acısan
	3.	sevse	3. acısa
Cem.	1.	sevsek	1. acısak
	2.	sevseniz	2. acısanız
	3.	sevseler	3. acısalar

Temenni sıygası için meydana çıkmasını istemek manasını ifade eder; şarta bağlı bir cümlenin şartını bildirir:

Şuracıkta yarım saat kadar uyusak.
Bir atım olsa. Bunu alsak.

325. Temenni sıygasına teşvik için bazan *e* veya *a* edatı katılır.

Gelsen e, baksan a, versen e!

Hece sesli harfle biterse *e*, *a* yerine *ya* gelir.

Gelse ya, kırsa ya, gülse ya!

326. İstifhamî cümlelerde temenni sıygası şüphe ve tereddüt ifade eder.

Ne yapsam acaba?

Not. Temenni sıygasından bir fiilin iki defa tekrarı manayı daraltır: Bunu bilse bilse o bilir. Bunu yalnız (ancak) o bilir demektir.

EMİR SIYGASI

327. Emir sıygası, bir alâmeti olmadığı için diğer şekillerden farklıdır. Masdarın kökü doğrudan doğruya emir sıygasının ikinci müfret şahsını teşkil eder. Cemi şahısları müfredine bazı fiil edatları ilâvesiyle yapılır. Bu edatlar diğer şekillerin edatlarına da benzemez.

HAL VEYA İSTİKBAL

Müf.	2. sev	2. acı
	3. sevsin	3. acısın
Cem.	1. sevelim	1. acıyalım
	2. sevin, seviniz	2. acıyın, acıyınız
	3. sevsinler	3. acısınlar

328. İkinci cemi şahsının iki şekli vardır; (y)iniz edatıyle biten şekli daha nazikânedir.

329. İkinci cemi şahsının *in* edatı *aman, haydi* gibi nidalara katılarak bunları cemi haline kor.

Amanın dostlar!
Haydin arkadaşlar!

Not. Eskiden emir sıygasının ikinci müfret şahsında *gil, gıl* edatları da kullanılırdı.

Ya ilâhi ümmetim virgil bana
Ya ilâhi saklagıl imanımız
Sanmagıl bu yerde sen seni garib
(Mevlit)

330. Emir sıygasının üçüncü müfret şahsı bazan iltizam sıygasının üçüncü müfret şahsı yerine kullanılır: İsterim ki *gele* yerine isterim ki *gelsin* denir.

331. Emir sıygasının başına bazan fiilin subjekti olan şahıs zamiri de getirilebilir.

Sen burda dur. Onlar buraya gelsinler.
Siz oraya gidiniz. Siz kaçmayın.

II. MÜREKKEP ŞEKİLLER

Hikâye, Rivayet, Şartiye

332. Yukarıda gördüğümüz her basit şeklin üç mürekkep şekli daha vardır ki cevherî fiilin bazı şekillerrinin yardımıyle yapılır. Bunlarda *hikâye, rivayet, şartiye* den ibarettir.

1. **Hikâye.** Herhangi bir sıyga veya zamanın sonuna cevherî fiilin hikâye şekli olan *idi* kelimesini getirmekle yapılır.

Seviyor idim.

2. **Rivayet.** Herhangi bir sıyga veya zamanın sonuna cevherî fiilin rivayet şekli olan *imiş* kelimesini getirmekle yapılır. Yalnız haber sıygası mazisinin rivayet şekli yoktur.

Seviyor imişim

3. **Şartiye.** Basit bir şeklin sonuna cevherî fiilin şartiye şekli olan *ise* kelimesini getirmekle yapılır. Yalnız iltizam ve temenni sıygalarının şartiyesi yoktur.

Seviyor isem.

Not. Emir sıygasının hikâyesi, rivayeti, şartiyesi yoktur.

Mürekkep Şekillerin Tasrifi

333. 1. HABER SIYGASI

HAL

		HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf.	1.	seviyordum	seviyormuşum	seviyorsam
	2.	seviyordun	seviyormuşsun	seviyorsan
	3.	seviyordu	seviyormuş	seviyorsa

Cem.	1.	seviyorduk	seviyormuşuz	seviyorsak
	2.	seviyordunuz	seviyormuşsunuz	seviyorsanız
	3.	seviyordular	seviyormuşlar	seviyorsalar
		seviyorlardı	seviyorlarmış	seviyorlarsa

NOT. Seviyor idim, seviyor imişim, seviyor isem de denebilir.

334. MUZARİ

		HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf.	1.	severdim	severmişim	seversem
	2.	severdin	severmişsin	seversen
	3.	severdi	severmiş	severse
Cem.	1.	severdik	severmişiz	seversek
	2.	severdiniz	severmişsiniz	severseniz
	3.	severdiler	severmişler	severseler
		severlerdi	severlermiş	severlerse

NOT. Sever idim, sever imişim, sever isem de denebilir.

335. MENFİ MUZARİİN MÜREKKEP ŞEKİLLERİ

HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
sevmezdim	sevmezmişim	sevmezsem

336. NAKLÎ MAZİ

		HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf.	1.	sevmiştim	sevmişmişim	sevmişsem
	2.	sevmiştin	sevmişmişsin	sevmişsen
	3.	sevmişti	sevmişmiş	sevmişse
Cem.	1.	sevmiştik	sevmişmişiz	sevmişsek
	2.	sevmiştiniz	sevmişmişsiniz	sevmişseniz
	3.	sevmiştiler	sevmişmişler	sevmişseler
		sevmişlerdi	sevmişlermiş	sevmişlerse

NOT. Sevmiş idim, sevmiş imişim, sevmiş isem de denir.

337. İSTİKBAL

		HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf.	1.	sevecektim	sevecekmişim	seveceksem
	2.	sevecektin	sevecekmişsin	seveceksen
	3.	sevecekti	sevecekmiş	sevecekse

Cem. 1.	sevecektik	sevecekmişiz	seveceksek
2.	sevecektiniz	sevecekmişsinis	seveceksenіz
3.	sevecektiler	sevecekmişler	sevecekseler
	seveceklerdi	seveceklermiş	seveceklerse

NOT. Sevecek idim, sevecek imişim, sevecek isem de denebilir.

338. 2. VÜCUP SIYGASI

	HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf. 1.	sevmeliydim	sevmeliymişim	sevmeliysem
2.	sevmeliydin	sevmeliymişsin	sevmeliysen
3.	sevmeliydi	sevmeliymiş	sevmeliyse
Cem. 1.	sevmeliydik	sevmeliymişiz	sevmeliysek
2.	sevmeliydiniz	sevmeliymişsiniz	sevmeliyseniz
3.	sevmeliydiler	sevmeliymişler	sevmeliyseler
	sevmelilerdi	sevmelilermiş	sevmelilerse

NOT. Sevmeli idim, sevmeli imişim, sevmeli isem de denebilir.

339. 3. İLTİZAM SIYGASI

	HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf. 1.	seveydim	seveymişim	
2.	seveydin	seveymişsin	
3.	seveydi	seveymiş	yok
Cem. 1.	seveydik	seveymişiz	
2.	seveydiniz	seveymişsiniz	
3.	seveydiler	seveymişler	

NOT 1. Seve idim, seve imişim de denebilir.

NOT 2. Bu sıyga rivayetinin bir şekli daha vardır: seveyimmiş, sevesinmiş, seveymiş, sevelimmiş, sevesinizmiş, sevelermiş.

340. MAZİ

	HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf. 1.	sevdiydim		sevdiysem
2.	sevdiydin	yok	sevdiysen
3.	sevdiydi		sevdiyse

Cem. 1.	sevdiydik		sevdiysek
2.	sevdiydiniz	yok	sevdiyseniz
3.	sevdiydiler		sevdiyseler

NOT 1. Sevdi idim, sevdi isem de denebilir.

NOT 2. Hikâyenin ikinci bir şekli daha vardır: sevdimdi, sevdindi, sevdiydi, sevdikti, sevdinizdi, sevdilerdi.

NOT. 3. Şartiyenin de ikinci bir şekli vardır: sevdimse, sevdinse, eevdiyse, sevdikse, sevdinizse, sevdilerse.

341. 4. TEMENNİ SIYGASI

	HİKÂYE	RİVAYET	ŞARTİYE
Müf. 1.	sevseydim	sevseymişim	
2.	sevseydin	sevseymişsin	
3.	sevseydi	sevseymiş	yok
Cem. 1.	sevseydik	sevseymişik	
2.	sevseydiniz	sevseymişsiniz	
3.	sevseydiler	sevseymişler	
	sevselerdi.	sevselermiş	

NOT 1. Sevse idim, sevse imişim, de denebilir.

NOT 2. Rivayetin bir şekli daha vardır: Sevsemmiş, sevsenmiş, sevseymiş, sevsekmiş, sevsenizmiş, sevselermiş.

342. Sevebilmek, sevivermek, mastarlarının yardımcı fiilleri de tıpkı bu nümunelere göre tasrif edilir: sevebilirmişim, seviverirse, v.s.

FİİLLERİN İSTİFHAM ŞEKLİ

mi mı mü mu

343. Bir şeyi sorup anlamak, bir işin olup olmadığını sormak için kullanılan edat *mi?* dir. Buna istifham etatı denir. Fiillerden sonra gelir. Ayrı yazılır.

Yalnız dikkat edilecek nokta şudur: *mi* edatı mazi, iltizam, temenni ile emrin üçüncü şahıslarında tamamiyle fiilin sonuna gelir; diğerlerinde fiil edatından evvel getirilir. Üçüncü müfret ve cemi şahıslarında daima sonda bulunur.

Mi Fiil Edatından Evvel

1. *Hal.* Seviyor muyum, seviyorlar mı?
2. *Naklî.* Sevmiş miyim, sevmişler mi?
3. *Muzari.* Sever miyim, severler mi?
4. *İstikbal.* Sevecek miyim, sevecekler mi?
5. *Vücup.* Sevmeli miyim, sevmeliler mi?

Mi Fiil Edatından Sonra

1. *Mazi.* Sevdim mi, sevdiler mi?
2. *İltizam.* Seveyim mi, sevsinler mi?
3. *Temenni.* Sevsem mi, sevseler mi?
4. *Emir.* Sevsin mi, sevsinler mi?

Not. İltizam sıygasının ikinci müfret şahsının istifhamı hiç kullanılmaz. Üçüncü müfret ve cemi şahıslarının yerine de emrin üçüncü şahısları kullanılır.

Seve mi yerine sevsin mi? Seveler mi yerine sevsinler mi?

GİBİ

344. Fiilin bildirdiği işin aynini ve tamamını değil de benzerini ifade etmek için fiilden sonra *gibi* edatı getirilebilir. Bu da tıpkı *mi?* gibi bazı yerlerde edattan evvel, bazan da sonra gelir, fakat fiil edatından evvel gelen yerlerde büsbütün sona da bırakılabilir, fiilden ayrı yazılır.

Seviyor gibiyim veya seviyorum gibi.

Not. Gibi kelimesi fiillerin bütün zamanlarında değil bazılarında kullanılır.

FİİLLERİN MENFİ ŞEKLİ

345. Fiilin manası bir işin olmadığını veya olmıyacağını bildiriyorsa o fiil *menfi* şekildedir. Fiillere menfi şekil fiil kökünden sonra *me* veya *ma* edatını getirmekle verilir. Bu edatlardaki *e* ile *a* harfleri *y* harfinin önünde *i* ve *ı*, bazen *ö* sesli bir heceden sonra *ü*, *u* sesli bir heceden sonra da *u* olurlar.

1. *Hal.* Sevmiyorum, görmüyorum, okumuyorum.
2. *Muzari.* Sevmem, görmem, okumam.
3. *Mazi.* Sevmedim, görmedim, okumadım.
4. *Nakli.* Sevmemişim, görmemişim, okumamışım.
5. *İstikbal.* Sevmiyeceğim, görmiyeceğim, okumıyacağım.
6. *Vücup.* Sevmemeliyim, görmemeliyim, okumamalıyım.
7. *İltizam.* Sevmi(ye)yim, görmi (ye)yim, okumı (yı)yım.
8. *Temenni.* Sevmesem, görmesem, okumasam.
9. *Emir.* Sevme, sevmesin, sevmiyiniz.

FİİLLERİN MENFİ İSTİFHAM ŞEKİLLERİ

346. Fiillerin menfi sıygaları dahi müspetleri gibi istifham suretine girerler. İstifham edatı burada da daima fiilden ayrı yazılır. Mazi, iltizam ile temennide ve emrin üçüncü şahıslarında tamamiyle fiilin sonuna gelir; diğerlerinde fiil alâmetiyle edatı arasına girer. Menfi alâmeti olan *me* veya *ma* daima fiil alâmetinden evvel gelir. *Mi?* edatı üçüncü müfret ve cemi şahıslarında her vakit sonda bulunur.

1. *Hal.* Sevmiyor muyum, sevmiyorlar mı?
2. *Nakli.* Sevmemiş miyim, sevmemişler mi?
3. *Muzari.* Sevmez miyim, sevmezler mi?
4. *İstikbal.* Sevmiyecek miyim, sevmiyecekler mi?
5. *Vücup.* Sevmemeli miyim, sevmemeliler mi?

1. *Mazi.* Sevmedim mi, sevmediler mi?
2. *İltizam.* Sevmi(yi)yim mi, sevmesinler mi?
3. *Temenni.* Sevmesem mi, sevmeseler mi?
4. *Emir.* Sevmesin mi, sevmesinler mi?

Not 1. İltizam sıygasının ikinci müfret şahsının istifhamı hiç kullanılmaz. Üçüncü müfret ve cemi şahslarının yerine de emrin üçüncü şahısları kullanılır.

Not 2. Eskiden muzariin ikinci müfret şahsının menfi istifham şeklinden *z* harfi bazan atılırdı:

İbreti alma mısın — Yahut anlama mısın
Dinle kuşlar dilinden — Nice türlü söz gelür

(Yunus Emre)

DEĞİL İLE MENFİ

347. Fiillerin menfi şekillerini yapmak için fiil kökünden sonra *me* veya *ma* edatlarından biri getirilirdi. Bunun için daha başka bir tarz da vardır. O da fiil alâmetiyle edatı arasında *değil* zarfını sıkıştırmaktan ibarettir. Fiilden ayrı yazılır.

Ben onu hiç görmüş değilim.
Her istediğini yapacak değilim.
Söylediklerimi anlamıyor değilsin.

ETKEN VE EDİLGEN FİİLLER

348. Bir geçer fiilin iki şekli vardır: *etken, edilgen.* Subjekt bir iş yapıyorsa o geçer fiile *etken fiil* derler.

1. Reşit tavşanı vurdu.
2. Mektubu Rifat yazdı.
3. Dolabı Hasan usta yaptı.

Birinci misalde Reşit, *vurdu* fiilinin subjektidir; vurmak işini yapmıştır. İkinci misalde Rifat, *yazdı* fiilinin subjektidir; yazmak işini yapmıştır. Üçüncü misalde Hasan usta, *yaptı* fiilinin subjektidir; çünkü dolabı yapmıştır. İşte *vurdu, yazdı, yaptı* fiilleri subjektin bir iş yaptığını gösterdikleri için *etken* fiillerdir.

349. Yapılan iş subjekte tesir ediyorsa veya subjekt yapılan işin bir mahsulü ise o geçer fiile de *edilgen fiil* derler.

1. Tavşan *Reşit tarafından* vuruldu.
2. Mektup *Rifat tarafından* yazıldı.
3. Dolap *Hasan usta tarafından* yapıldı.

Birinci misalde *vuruldu* fiilinin subjekti tavşandır, çünkü vurmak işi ona tesir etmiş, o ölmüş veya yaralanmıştır. Ikinci misalde *yazıldı* fiilinin subjekti mektuptur, çünkü

yazmak işi ona tesir etmiştir. Üçüncü misalde *yapıldı* fiilinin subjekti dolaptır, çünkü görülen işin mahsulüdür. İşte *vuruldu, yazıldı yapıldı* fiilleri yapılan işin subjekte tesir ettiğini gösterdikleri için *edilgen* fiillerdir.

350. *Etken* fiiller *edilgen* yapılabilir. Bunun için iki kaide vardır.

1. Mastar kökünün son harfi *l* den başka sessiz bir harf ise mastar edatından evvel, uygun bir sesli ile beraber, *l* getirilir.

ETKEN	EDİLGEN
sevmek	sevilmek
yazmak	yazılmak
görmek	görülmek
vurmak	vurulmak

2. Mastar kökünün son harfi bir *sesli* ise mastar edatından evvel bir *n*, *l* ise uygun bir sesli ile beraber *n* getirilir.

ETKEN	EDİLGEN
Ye*m*ek	ye*n*mek
a*l*mak	a*l*ınmak

351. Mastarın kökü sesli harf olduğu takdirde yukarki kaideye göre yapılan edilgen fiil tıpkı edingen bir fiile (B. 224) benzemektedir. Bu karışıklık giderilmek istenirse *n* den sonra *il* hecesini getirmek lâzımdır.

yemek	yenmek	yenilmek
aramak	aranmak	aranılmak
demek	denmek	denilmek
söylemek	söylenmek	söylenilmek
istemek	istenmek	istenilmek

352. Geçmez bir mastarı geçer bir hale koyduktan yani *etken* bir fiil yaptıktan sonra *edilgen* şekline de koyabiliriz.

dolmak	doldurmak	doldurulmak
ilişmek	iliştirmek	iliştirilmek
bulunmak	bulundurmak	bulundurulmak

353. Fiilin subjektinin belirsiz kalması şiyve iktizasından olan yerlerde *edilgen* fiil kullanılır.

Bu sene hava çok soğuk olacak, deniyor.

Not. Bunun yerine bazen halin üçüncü cemi şahsı da zamirsiz olarak kullanılır.

Bu sene hava çok soğuk olacak, diyorlar.

354. Prediketi edikli geçer bir fiil olan her cümle manası değişmeksizin etkenlikten edilgenliğe çevrilebilir.

Etken: Reşit tavşanı vurdu.

Edilgen: Tavşan Reşit tarafından vuruldu.

Bu değişiklikte *vurdu* etken fiilinin ediği olan *tavşan*, vuruldu edilgen fiilinin subjekti oluyor; sonra *vurdu* etken fiilinin subjekti olan *Reşit, Reşit tarafından* şekline girerek zarf grubu halinde *vuruldu* edilgen fiiline tesir ediyor. Bundan şu kaideyi çıkarabiliriz:

Etken fiilin ediği cümlede edilgen fiilin subjekti olur, etken fiilin subjekti de predikete tesir eden bir zarf grubu olur.

EKTEN	EDİLGEN
Kedim bir kuş tuttu.	Kuş kedim tarafından tutuldu.
Babam hocama teşekkür etti.	Hocama babam tarafından teşekkür edildi.
Kurşun ağacı deldi.	Ağaç kurşun tarafından delindi.
Bu tabloyu bir ressam yaptı.	Bu tablo bir ressam tarafından yapıldı.

355. Geçmez fiillerin *edilgen* hali yoktur.

Seyirciler gülüyorlardı.

Çocuklar uyuyorlardı.

EDİLGEN FİİLİN EDİĞİ

356. Bir fiilin iki ediği varsa fiil edilgene nakledilince onlardan biri *subject* olur.

ETKEN	EDİLGEN
Bu saati bana halam verdi.	Bu saat bana halam tarafından verildi.
Bana yolu gösterdiler.	Bana yol gösterildi.
Elbiseyi çocuklara mektep verir.	Elbise çocuklara mektep tarafından verilir

Not. Edilgen fiil ile bu tarzda ifade doğru ise de ağır olduğundan çok kullanılmaz. Yalnız cümlede fiile bir haylı tesir edecek olan zarf grubuna ehemmiyet verilmek lâzım geldiği zaman kullanılır.

Cinayet ev sahibi tarafından haber verildi.

Aşağıdaki cümleleri edilgen hale koyunuz:

1. Cavidan bu kitabı bana verdi.
2. Remzi bize bir hikâye anlattı.
3. Biz ona fikrini sorduk.
4. O, onlara bir hediye vadetti.
5. Hizmetçi, hanımı kapıda gördü.
6. Ev sahibi her misafire bir oda gösterdi.
7. Postacı bana iki mektup getirdi.
8. Komşularımız birer radyo satın aldılar.
9. Onlar bize yatak odasının anahtarını verdiler.
10. Ev sahibi ile kiracı bir kontrato imzaladılar.

B. ŞAHSÎ OLMIYAN FİİL ŞEKİLLERİ

I. Fiilin İsim Şekilleri

357. Fiilin isim şekilleri şahıs göstermezler. Asıl fiil hizmetini görmekten ziyade fiili isim biçiminde göstermeğe yararlar. İbare içinde ismin aldığı edatları da icabında alırlar.

358. Fiilin isim şekilleri beştir: (1) mastar, (2) hafif mastar, (3) ağır mastar, (4) fiil ismi, (5) sıla.

1. MASTAR

359. Mastarın sonunda *mek* veya *mak* bulunur.

sevmek acımak

Not. Fiilin isim şekilleri arasında mülkî edat almıyan yalnız budur.

360. Mastara benziyen bazı isimler de vardır.

yemek, çakmak, tokmak, ilmek, azmak

2. HAFİF MASTAR

361. Hafif mastar, mastardan ziyade isme yakındır; masterın sonundaki *k* atılarak yapılır.

sevmek ten sevme
acımak tan acıma

3. AĞIR MASTAR

362. Masterın sonuna *lik* veya *lık* getirilerek yapılır.

sevmek ten sevmeklik
acımak tan acımaklık

Hafif mastardan daha kuvvetli ve daha kat'î bir manası olan bu şeklin telâffuzu ağır olduğundan hemen hemen hiç kullanılmaz, bunun yerine hafif mastar kullanılır.

1. Bugün oraya gitmen lâzım.
2. Bugün oraya gitmekliğin lâzım.

Bu iki cümleyi mukayese edersek ikincide bir kat'iyet ve mecburiyet fikri olduğu kolayca anlaşılır.

NOT. Ağır masterın menfisi *sevmemeklik*, *acımamaklık* olmak lâzımsa da bu şekil kullanılmaz; bunun yerine *sevmemezlik*, *acımamazlık* şekli kullanılır: *sevmemezlik etmek*, *acımamazlık etmek* gibi.

4. FİİL İSMİ

363. Masterın köküne *iş* veya *yiş* getirilerek yapılır.

sevmek ten seviş
acımak tan acıyış

NOT. Ayni şekilde fiilden yapılan bir isim daha vardır ki, o, bunun gibi, hafif mastar manasına gelmez, işin yapılma tarzını bildirir. Aralarındaki ince fark ancak cümle içinde bulundukları zaman lâyıkıyle anlaşılır.

1. Gidiş geliş	gitme gelme : gidiş geliş bir bilet.
2. Gidiş	gitme tarzı : onun gidişini beğenmiyorum.
1. Alış veriş	alma verme : alış veriş etmek.
2. Alış	alma tarzı : alışında bile bir kibarlık var.
1. Bakış	bakma : çocuğa bakışı yeter.
2. Bakış	bakma tarzı : öyle bir bakışı vardı ki...

5. SILA

364. Fiilin sıla denilen isim şekli mastarın köküne *dik* veya (*y*) *ecek* getirilerek yapılır.

sevmek	sev	sevdik	sevecek
yemek	ye	yedik	yeyecek
içmek	iç	içtik	içecek
bilmek	bil	bildik	bilecek

Bunlar da tıpkı bir isim gibi tasrif olunurlar.

İŞLER	İLİŞIK	İŞLENMİŞ HALLER		
sevdiğim	sevdiğimin	sevdiğimi	sevdiğime	sevdiğimden
sevdiklerim	sevdiklerimin	sevdiklerimi	sevdiklerime	sevdiklerimden
seveceğim	seveceğimin	seveceğimi	seveceğime	seveceğimden
seveceklerim	seveceklerimin	seveceklerimi	seveceklerime	seveceklerimden

Not 1. Fiilin isim şekilleri, tıpkı mastar gibi, zaman ifade etmezler. Mastardan ziyade isme yakındırlar. Lâkin *sıla* şekli bunların hiçbirine benzemez. O, başlı başına zaman da ifade eder. Bazan sıfat gibi görünür : *bildik adam* ; bazan isimleşmiş sıfat şeklini alır : *bir sevdiği var* ; bazan da isim olur : o bildiktir, tanıdıktır gibi. Lâkin bu manasıyle her mastardan gelmez. *Dik* li şekli bazan hiç zaman ifade etmez, o vakit cümleden çıkan zaman mefhumuna tabi olur. Umumiyetle olmuş bitmiş veya başlamış bir işi bildirir.

Doğduğuna inanır, öleceğine inanmaz.

Cümlesinde olduğu gibi *ecek* li şekline zıt olarak kullanıldığı zaman ise mazi manasını alır.

Not 2. Fiilin beş türlü ismi şekillerinden yalnız mastar müstesna olmak üzre hepsi nihayetlerine mülkî sıfat alırlar ve tıpkı bir isim gibi tasrif olunurlar.

1.	sevmem	sevmekliğim	sevişim	sevdiğim	seveceğim
2.	sevmen	sevmekliğin	sevişin	sevdiğin	seveceğin
3.	sevmesi	sevmekliği	sevişi	sevdiği	seveceği
1.	sevmemiz	sevmekliğimiz	sevişimiz	sevdiğimiz	seveceğimiz
2.	sevmeniz	sevmekliğiniz	sevişiniz	sevdiğiniz	seveceğiniz
3.	sevmeleri	sevmeklikleri	sevişleri	sevdikleri	sevecekleri

Bunlar icabında şahıs zamirleriyle *ilişik* halde de bulunabilirler.

Benim sevmem, senin sevmekliğin, onun sevişi, bizim sevdiğimiz, sizin sevdiğiniz, sizin seveceğiniz, onların sevecekleri.

Bunlardan yalnız sıla şekilleri gene bir sıfat gibi bir ismi tavsif ederler.

Sevdiğim yemiş göreceği mükâfat

Fakat bu hale gelince tamamiyle fiil rolünü oynarlar, bir fiil bağı olurlar, bağlı bir cümleyi baş cümleye bağlarlar.

Sevdiğim yemiş çilektir.

Not 3. Sıla şekilleri isimleşmiş sıfat gibi de kullanılırlar.

Herkes yeyeceğini içeceğini beraber getirsin.
İnsan alacağını vereceğini bilmeli.
Yediği içtiği caba.
Kırdığı döktüğü de başka.
Astığı astık, kestiği kestik.

İSİM VE SIFATLARDAN YAPILAN MASTARLAR

365. Bazı isimlerle sıfatlardan ve sesleri taklit ederek uydurulan kelimelerden bir mastar yapmak mümkündür. Bunun için de kelimenin sonuna *lemek* veya *lamek* eklentisi konur.

baş	başlamak	ferah	ferahlamak
taş	taşlamak	kara	karalamak
ot	otlamak	temiz	temizlemek
iş	işlemek	hop	hoplamak
hazır	hazırlamak	pat	patlamak
köpek	köpeklemek	küt	kütlemek

366. Bu mastarlar manalarını değiştiren bazı harfler de alabilirler.

kat,	katlamak,	katla*n*mak
hesap,	hesaplamak,	hesaplaşmak
top,	toplamak,	toplaşmak

367. Bazı kelimelerden yapılan mastarların *lemek*,

lamak ile olan şekilleri kullanılmaz; *lenmek, leşmek* eklentileriyle yapılan şekilleri kullanılır.

ev	evlenmek	evlendirmek
dert	dertlenmek	dertleşmek
püskül	püsküllenmek	püsküllendirmek
güzel	güzellenmek	güzelleşmek
karar	kararlaşmak	kararlaştırmak

NOT. Bu kaideye göre her kelimededen bir mastar yapmak mümkün ise de her yapılan mastar lisanda kullanılmaz.

368. Mastar teşkiline yarıyan daha bir çok harf ve heceler vardır, başlıcaları şunlardır:

1. l, (e) l, (a) l.

diri	dirilmek	az	azalmak
düz	düzelmek	çok	çoğalmak

K ile biten kelimelerde bu harf atılır:

alçak	alçalmak	küçük	küçülmek
eksik	eksilmek	ufak	ufalmak

2. r, (e) r, (a) r.

deli	delirmek	ak	ağarmak
ev	evermek	kara	kararmak

Renk bildiren kelimelerden de ayni suretle birer mastar yapılabilir. Yalnız son sesli harfi ile ondan sonraki sessiz — varsa — kale alınmaz.

yeşil	yeşermek	mor	morarmak
sarı	sararmak	kızıl	kızarmak

3. ik, ık, ük, uk.

geç	gecikmek	göz	gözükmek
aç	acıkmak	bir	birikmek

4. se, sa.

benim	benimsemek	su	susamak
garip	garipsemek	mühim	mühimsemek

5. e, a.

yaş	yaşamak	kan	kanamak
beniz	benzemek	oyun	oynamak

369. Bazan bir veya birkaç heceli kelimelerin sonuna *mek, mak* getirerek onlardan birer mastar yapılabilir.

tat	tatmak	ağrı	ağrımak
şiş	şişmek	kuru	kurumak
don	donmak	bezen	bezenmek

370. Bazı mastarların köküne, lüzumunda uygun bir sesli ile beraber *kla, kle* hecelerini getirerek birbiri arkasından sık sık yapılan bir hareketi gösteren bir fiil yapılabilir.

tartmak	tart	tartaklamak
ditmek	dit	didiklemek
sürümek	sürü	sürüklemek
uyumak	uyu	uyuklamak

Ses andıran bir sözden de bu tarzda mastar yapıldığı vardır: pat, pataklamak.

Aşağıdaki kelimelerden birer mastar yapınız:

At, av, çat, göz, göğüs, ağır, konuk, çift, zor, çirkin, kalın, boş, doğru, katı, duru, ekşi, bunak, tümsek, uzak, eğri, yüksek, don, sancı, seyrek, eski, koca, hır, zır, sıva, güm, sivri, damla, yama, özen.

MASTARDAN YAPILAN İSİM VE SIFATLAR

371. İsim ve sıfatlardan mastar yapıldığı gibi mastarlardan da isim ve sıfat yapılabilir. Bu da mastarların köküne bazı eklentiler katmakla olur.

372. **İm,..** Bu hece ile yapılan isim bir defada birden yapılan işi ve bu işin neticesini bildirir.

içim	bakım	tadım
atım	büküm	taşım
alım	pişim ve:	tutam
erim	pişirim	kısım
yudum ve:	çakım ve:	doyum
yutum	çakın	üfürüm
satım	dolam	esim
sayım	büklüm	sağım
yaylım	kıvrım	

373. *İm* ile yapılan isimlerden bazıları adi isimler, hafif mastarlarla fiil isimleri gibi daha umumî bir manada kullanılır.

dilim	verim	satım
bitirim	gülüm	koşum
ölüm	yıkım	takım
seçim	kurum	görüm
düzüm	alım	kırkım
dikim	devrim	döküm
sürüm	katım	dürüm

Ayni hece ile biten şu isimler de biçim ve tarz bildirirler:

kıyım	kesim	tutum
giyim	biçim	çalım

Birkaç isim de daha hususî manalarda kullanılır.

uçurum	sokum	kaldırım
yarım	salkım	yıldırım

Not 1. Böyle *im* le biten isimlerin bir kısmı sonuna *li* hecesini alarak uydurma sıfat (B. 102) olurlar.

tutumlu	içimli	düğümlü
çalımlı	kurumlu	verimli
sağımlı	boğumlu	biçimli

2. Bazıları da sonralarına *lik* hecesini alarak bir şeye mahsus manasını alan bir isim olurlar (B. 55).

doyumluk	pişimlik
tadımlık	pişirimlik

3. *İm* ile biten isimlerden bazıları çift kullanılarak bir zarf grubu olur.

buram buram terlemek	sürüm sürüm sürünmek
takım takım ayırmak	bayım bayım bayılmak
büklüm büklüm kıvrılmak	yudum yudum içmek

374. **(Y) iş.** Bu eklenti ile yapılan isim işin nasıl ve ne tarzda yapılmış olduğunu bildirir (B. 363-364).

doğuş	yürüyüş	giyiniş
sallanış	bakış	süsleniş

Misal: Hırsını bir türlü yenemiyen bir aslan bakışı ile etrafındakileri süzerken...

Onlarda taklit edilemiyen şey giydikleri değil, giyinişleri idi... peçelerini bir iliştirişleri vardı ki...

Ay doğuşundan, insan yürüyüşünden bellidir.

NOT. (*y*) *iş* ile yapılan isimler bazan *li* eklentisini alarak bir *uydurma sıfat* olurlar.

anlayışlı	elverişli
buluşlu	yağışlı

375. (İ) nti. Bu eklenti ile yapılan isimler sürme, toplanma, üzülme, sıkılma, fikrini uyandırırlar.

a) Sürekli hareket:

çarpıntı	salıntı	sarsıntı
çırpıntı	gezinti	kaşıntı
çalkantı	akıntı	

b) Toplanma, yığılma:

birikinti	kırıntı	kırpıntı
irkinti	kazıntı	süpürüntü
döküntü	yığıntı	

c) Acı hisler, rahatsızlıklar:

buruntu	sıkıntı	ıkıntı
bulantı	ürküntü	kuruntu
üzüntü	kıyıntı	

376. (İ) rti, (i) lti. Yükarıki eklentinin başka bir nev'idir. Bunda da süreklilik (ekseriya bir gürültünün devamı) vardır. Daha ziyade ses andıran sözlerden yapılmış mastarlara eklenir.

inilti	çağıltı	patırdı
şırıltı	dırıltı	çatırdı
şarıltı	tangırtı	gıcırtı
gürültü	tıngırtı	gümbürtü

377. **Ek, ak.** Mastar köklerine gelerek bazan isim, bazan sıfat manasını alır. Bir kısmı da yer ismi olur.

a) İsim:	ölçek	nacak
	sinek	bıçak
b) Sıfat:	binek	korkak
	dönek	atak
	kıyak	yedek
c) Yer ismi:	batak	kavşak
	durak	kurak
	konak	yatak

378. **(İ) k, (ı) k.** Bu eklenti ile yapılan kelimeler çoktur. Bunların bir kısmı isimdir, bir kısmı da sıfat. İsim olanlardan bazıları şunlardır:

ilik	aksırık	sarık	pişik
emik	tıksırık	bölük	söküк
emzik	öksürük	katık	üfürük
beşik	hıçkırık	kazık	

Sıfat olanları da şunlardır:

basık	yanık	kaçık	ayık
batık	çalık	düşük	devrik
yatık	çarpık	şımarık	kalkık
yumuk	çıkık	donuk	kabarık
bozuk	çökük	soluk	

Ortasında *iş* hecesi bulunan mastarlardan ayni eklenti ile yapılan sıfatlar:

alışık	ilişik	çepreşik	apışık
bitişik	sarmaşık	ulaşık	uyuşuk
barışık	sıkışık	yılışık	çapraşık
buruşuk	kavuşuk	yapışık	yakışık
dolaşık	karışık	yaraşık	yanaşık

379. Masların köküne *k* harfini ekliyerek yapılan kelimelerden bazısı isim, bazısı sıfat olur.

a) İsim olanlar:

dayak	kaynak	yalak	soluk
tarak	kuşak	kışlak	ışık
dolak	istek	yaylak	direk
kapak	dilek	otlak	döşek

Bu isimlerden *lak* ile bitenler çok kere yer ismi olurlar.

b) Sıfat olanlar:

arık	ılık	çatlak	patlak
aksak	soğuk	parlak	yalabık
büyük	gevşek	işlek	yürük
eksik	çürük	sulak	çözük

380. İn, ın. Eklentisi daha ziyade isim teşkiline yarar: *akın, ekin, tütün, yığın.*

381. Ki. Eklentisi kelimenin sonunda ki, kı, kü, ku, gi, gı, gü, gu şekillerini alabılır. Yalnız isim teşkiline yarar. Çoğu alet isimlerini ve ev eşyasını gösterir.

askı	keski	sürgü	çalgı
bıçkı	kaşağı	süzgü	silgi
bileği	sargı	örgü	yaygı
burgu	sergi	üzengi	kargı

Diğer manalarda olanlar:

bilgi	içki	çizgi	saygı
duygu	vergi	çözgü	atkı

382. Ge. Bu eklenti ancak bir iki kelimede bulunur ve alet ismi teşkiline yarar: *çevirge, süpürge, pişirge, sivirge.*

383. İ. Bu eklenti kelimenin sonunda ahenge uymak için diğer eklentilerde olduğu gibi şu şekillere de girer: ı, ü, u. Bununla yapılan kelimelerin çoğu isimdir.

batı	yapı	pusu	tartı
doğu	yatı	yakı	çeki
ölü	yazı	koşu	sayı
ölçü	korku	oğru	kapı

Sıfat olanlar da şunlardır: doru, duru, şaşı.

384. Arapça ve acemce nisbet edatını takliden bazı kelimelerin sonuna bir *i* getirilerek renk bildiren sıfatlar yapılır. Fakat bu *i* çok kere ahenge uymaz, biraz uzun okunur.

barudi	kurşuni	filizi	turuncu
kuzguni	nefti	kırmızı	samani

385. **Geç, giç, gaç.** Başka başka isim ve sıfatlar teşkiline yarar.

süzgeç	ergeç	bilgiç	dalgıç
yüzgeç	patlangıç	silgiç	utangaç

386. **Meç, maç.** İsim teşkiline yarar. Bunlardan bazıları yemekleri gösterir: *bulamaç* gibi.

Diğer isimler de şunlardır:

dönemeç, yanıltmaç, yırtmaç, sığırtmaç.

Bu eklenti bazan *beç, baç* şeklini alır. O vakit kendisinden evvel gelen *n* harfi *m* olur: *dolambaç, saklambaç*.

387. **Eç, iç.** Fiil köklerinden başka isimlerin sonuna da gelerek bilhassa alet ismi teşkiline yarar.

argaç	bakraç	kulaç	anaç
ağaç	çekiç	gümeç	topaç
alıç	tıkaç	kısaç	yamaç

388. **Diç, düç.** İsimlerden isim teşkiline yarar: *sağdıç, öndüç* gibi.

389. **İnç.** Ekleneceği kelime *n* ile bitiyorsa sade *ç* olur. İsim ve sıfat teşkiline yarar.

korkunç	kazanç	özenç	sevinç
gülünç	kıskanç	kıvanç	iğrenç
ödünç	usanç	inanç	

390. **(İ) li, (I) lı.** Bu eklenti mastarların köküne gelerek bir sıfat teşkil eder ki işlenmiş sıfat ile ayni manadadır.

asılı	sarılı	gömülü	bükülü
kapalı	dizili	yazılı	çizili
ekili	dikili	yığılı	tıkalı
örtülü	sayılı	döşeli	kurulu
basılı	takılı	serili	dürülü

391. *Lemek, lamak* ile biten mastarların bu heceleri atılarak yukardaki eklenti ile mastar kökünden de bir sıfat yapılabilir.

bağlı	kaplı	saklı
gizli	mıhlı	toplu

Beslemek mastarından yapılan *besli* sıfatına *besili* deyenler de vardır.

392. **Me, ma.** Bu eklenti ile *hafif mastarlar* yapıldığını görmüştük. Bundan başka ayni eklenti ile mastar kökünden *sıfat* ve *isim* dahi yapılabilir. Bu tarzda yapılan sıfatlar işlenmiş sıfat ile ayni manadadır.

a) Sıfat olanlar şunlardır:

asma köprü	düzme söz
yazma yorgan	yeni çıkma kalem
kabartma harita	sonradan görme adam
takma saç	salma su
yapma diş	dolma bahçe
basma kitap	dönme dolap

b) İsim olanlar da şunlardır:

asma	üzüm veren ağaç
yazma	baş örtüsü
çıkartma	çocukların oynadıkları resim
sürme	göze sürülen boya
çığırtma	neyin küçüğü
burma	su, v.s. musluğu
basma	üstüne çiçek, v. s. basılmış bez

Hicran Hanımın beslemesi Zehra.
Darülfünun yetiştirmesi genç bir kız.

Yemeklere ait bazı isimler de bu takımdandır:

dolma	haşlama	ezme	kavurma
kızartma	dondurma	bastırma	gözleme

Bastırma nın *b* si sonradan *p* olmuştur.

393. *Me* ile biten bazı kelimeler bir katkı alabilirler.

eskiden kalma mermerler
ecdadımızdan kalma âdetler
anadan doğma körler

Not. Bir iki yerde *me* ile biten ekseriya manasız bazı kelimeler ifadeye kuvvet vermek için kullanılmıştır.

darma dağan fikirler
karma karışık işler

394. **Ken**. Bu eklenti şu şekilleri de alır: *kan, gen, gan*.Bununla yapılan kelimeler işler sıfatın eski şeklidir: *unutkan - unutan* gibi. Gel zaman git zaman *unutkanın* k si düşmüş, *unutan* olmuş. Bununla beraber bu harf bazı kelimelerde gene kalmıştır. Bu kelimeler çok kere *sıfat*, bazı kere de *isim* gibi kullanılmaktadır.

alıngan	konuşkan	üşengen	sokulgan
alışkan	somurtkan	ısırgan	çığırtkan
çalışkan	sırıtkan	sakıngan	doğurgan
utangan	yapışkan	soluğan	erigen

395. **Kin**. Bu eklenti şu şekilleri de alır: *kın, kün, kun, gin, gın, gün, gun*. Daha ziyade sıfat teşkiline yarar.

Şu sıfatlar geçmez fiillerden yapılmıştır:

alışkın	coşkun	pişkin	durgun
azgın	eşkin	tutkun	küskün
bezgin	gezgin	singin	düşkün
bitkin	girgin	solgun	olgun
dalgın	kaçkın	şaşkın	yılgın
dolgun	kızgın	şişkin	

Bunlar da geçer fiillerden yapılmıştır:

aşkın	geçkin	soygun	düzgün
baskın	gergin	sürgün	sergin
bozgun	keskin	vurgun	yorgun
çatkın	kırgın	yaygın	

396. Aşağıki kelimeler isim gibi de kullanılır:

baskın	kırgın	uçkun
bozgun	soygun	vurgun
düzgün	sürgün	yangın

397. *kin* ile biten kelimelerden bazıları pek düzgün değildir, yani mastar kökleri biraz değişmiştir: *baygın, çılgın, çapkın, didirgin.*

398. Bu eklenti pek seyrek olarak bir isme de katılır: *iç - içgin* veya *içgil, en - engin.*

399. Birtakım eklentiler daha vardır ki bazan bir fiile, bazan bir isme katılarak birer kelime teşkil ederler.

1. *Amak* basamak, kaçamak. tutamak.
2. *Mik* kesmik, tırmık, kusmuk, kıymık, karamuk.
3. *Nek, enek* görenek, sağanak.
4. *Drik* oğulduruk, boyunduruk.
5. *T,ita* ayırt, yaşıt, binit, içit, geçit.
6. *Dil* öndül.
7. *Sel, sil* kumsal, uysal, yoksul.
8. *Mal* sağmal.
9. *Ez, (i)z* boğaz, yanaz, topuz, ikiz, tıkız.
10. *Diz* gündüz.
11. *Van* yayvan.
12. *İr* potur, çukur, çığır, kısır.
13. *Ce* eğlence, düşünce.

400. Ses andıran sözlerin sonuna *adak* eklentisini getirerek ani bir hareket veya gürültü bildiren bir kelime yapılabilir:

cumbadak	hoppadak	patadak
cartadak	lappadak	şırpadak
hartadak	zıngadak	şıppadak

Not. Halk dilinde alay için söylenen *oz* ile yapılmış bazı kelimeler de vardır.

kaparoz : kapmak suretiyle elde edilen şey.
kartaloz : kart kelimesinden çok kart.

II. Fiilin Sıfat Şekilleri

Fiil Sıfatları

401. Fiilin sıfat şekilleri gene mastar köküne katılmış bazı eklentilerle yapılır. Bunların bir kısmı doğrudan doğruya fiil şahıslarından biridir. Bu gibi sıfatlara umumî olarak *fiil sıfatı* denir.

402. **İşler sıfat.** Mastarın köküne, sessiz harfle bitiyorsa *en*, sesli harfle bitiyorsa *yen* katarak etken fiillerden bir fiil sıfatı yapılabilir. Buna *işler sıfat* denir.

sevmek	seven	yazmak	yazan
erimek	eriyen	okumak	okuyan

403. Mastarın köküne, sessiz harfle bitiyorsa *ici, ıcı, ücü, ucu*, sesli harfle bitiyorsa *yici, yıcı, yücü, yucu* katarak ta bir sıfat teşkil edilebilir. Buna da *işler sıfat* denir.

geçmek	geçici	görmek	görücü
almak	alıcı	okumak	okuyucu

Not. Bunlar bazan esnaf ismi de olurlar (B. 60).

örücü	yırtık kumaşları ören
görücü	kız görmeğe giden
bakıcı	fala bakan

İci ile olan sıfatlar her mastardan yapılamazlar. Bunu lisan şiyvesi tayin eder.

Not. Eskiden bu iki sıfata *İsmi fail* derlerdi.

404. **İşlenmiş sıfat.** Edilgen mastarların köküne *en, an* veya *miş, mış* getirilirse bir sıfat olur. Buna *işlenmiş sıfat* denir.

içilmek	içilen	içilmiş
görülmek	görülen	görülmüş
yazılmak	yazılan	yazılmış
satılmak	satılan	satılmış

Not. Eskiden bu iki sıfata *İsmi meful* derlerdi.

405. Bütün sıfatlar gibi bunlar da isim olarak kullanılırlar. İsmin girdiği hallere girerler. Cemi de olurlar.

Gören söylesin.
Lâf anlıyan beri gelsin.
Yazılmıyanlar bir tarafa ayrılsın.
Satılmışlar yerlerine gönderilsin.

406. Naklî mazinin, üçüncü müfret şahsının müspet ve menfisi bir fiil sıfatı olarak kullanılır.

okumuş adam	eskimiş yaka
görmemiş insan	çalınmış para

407. Muzari ve istikbalin üçüncü müfret şahısları da bir sıfat gibi kullanılır.

akar su	olacak iş
çalar saat	gelecek sene
bakar kör	yakılacak kitap
güler yüz	yazılacak roman
çıkar yol	kesilecek koyun
döner kebap	dözeltilecek yanlış
ölmez eser	düşmez kalkmaz bir Allah

408. Mazinin birinci cemi şahsı da bir sıfat olur. Bunun edilgen bir fiilden yapılan menfi şekli daha ziyade kullanılır. Bu sıfat sıla şekline benzer, farkı şudur ki değişmez, sıla ise değişir ve sonuna mülkî sıfat alır (B. 364).

bildik adam	saçı bitmedik yetim
tanıdık çocuk	balta değmedik orman
kırılmadık cam	misli görülmedik ağaçlar
aranmadık yer	horoz sesi işitmedik altınlar
söylenmedik söz	evlenmedik yiğitle er görmedik kız

Aşağıki mastarların her birinden muhtelif sıfatlar yapınız, yanlarına da münasip birer isim koyunuz veya sıfatı isim olarak bir cümlede kullanınız.

Acımak, içmek, uçmak, aramak, ödemek, erimek, örmek, üremek, ezmek, azmak, üzmek, uzamak, esmek, eşmek, aşmak, üşümek, asmak, akmak, okumak, elemek, ölmek, inmek, çıkmak, uymak, uyumak, batmak, bitmek, biçmek, budamak, yürümek, bezmek, büzmek, pişmek, boşamak, basmak, bakmak, bıkmak, bükmek, sezmek, süzmek, şaşmak, şişmek, satmak, sarmak, kaymak, kaçmak, koşmak, kızmak, girmek, yutmak.

Not. Arapçadan alınıp *etmek, eylemek* ve ara sıra *kılmak* yardımcı fiilleriyle birlikte katışık mastar olarak kullandığımız birtakım kelimeler vardır ki şekilleri misalleriyle beraber aşağıda gösterilmiştir. Bunlar arapçada aslı üç harfli olan ve birkaç kalıba göre yapılan mastarlardır. Şekillerin altındaki kalıplarda görülen sesliler ve harfler hiç değişmez. Yalnız yanlarında bulunan harflerin ahengine göre ince veya kalın olurlar. Noktaların yerine her mastarın asıl olan üç harfi gelir. Tabiî bunlar değişir. Mastarların yanındaki şekiller bizim *işler sıfat* dediğimiz arapların her mastara mahsus *ismi fail* şekilleridir.

MASTAR	İSMİ FAİL	MASTAR	İSMİ FAİL
1. neşir	naşir	6. teraküm	müterakim
. e.i.	.a.i.	te.a.ü.	müte.a.i.
2. tebşir	mübeşşir	7. inkisar	münkesir
te..i.	mü.e..i.	in.i.a.	mün.e.i.
3. muharebe	muharib	8. iştihar	müştehir
mu.a.e.e	mu.a.i.	i.ti.a.	mü.te.i.
4. ikram	mükrim	9. istirham	müsterhim
i..a.	mü..i.	isti..a.	müste..i.
5. teşekkür	müteşekkir		
te.e..ü.	müte.e..i.		

İşte arapça mastarlar bu şekillerden ibarettir. Bunlar türkçede katışık mastar olarak şu suretle kullanılırlar:

1. neşretmek	emretmek	katletmek
2. tebşir etmek	teklif etmek	tebrik etmek
3. muharebe etmek	muayene etmek	mukabele etmek
4. ikram etmek	ihsan etmek	ısrar etmek
5. teşekkür etmek	teşekkül etmek	teessüs etmek
6. teraküm etmek	tecahül etmek	tegafül etmek
7. inkisar etmek	intişar etmek	intisap etmek
8. iştihar etmek	iftihar etmek	intihar etmek
9. istirham etmek	istihsal etmek	istihdam etmek

Beşinci Fasıl

ZARFLAR

Zarfların Nevileri

409. Zarf bir fiili, bir sıfatı veya diğer bir zarfı başkalaştıran bir kelimedir.

Bir kelimeyi başkalaştırmak demek şu veya bu tarzda onun manasını değiştirmek yahut ta o manaya dokunmak, tesir etmek demektir.

Meselâ: *Bu çay ağır akar* cümlesindeki *ağır* zarfı *akar* fiilinin nasıl vuku bulduğunu göstererek manasını başkalaştırıyor.

Pek zengin adamlar; dediğin kat'iyyen doğrudur; bu çok fenadır; cümlelerindeki *pek, kat'iyyen. çok* kelimeleri sıfatları başkalaştıran birer zarftır.

Bize pek sık gelir; az yavaş söyle; bu çay çok hızlı akar cümlelerinde de *pek, az, çok* kelimeleri diğer zarfları başkalaştıran birer zarftır.

Zarfların pek çoğu *nasıl? ne vakit, ne zaman? nerede?* veya *ne dereceye kadar? nekadar?* suallerine cevap verir.

410. Sıfatlar isimleri tavsif ederek onların manalarını nasıl başkalaştırırlarsa zarflar da fiillerin manalarını tıpkı öyle başkalaştırırlar.

SIFATLAR	ZARFLAR
Keyifli bir ateş yanıyordu.	Ateş *keyifli (keyifli)* yanıyordu.
Sert bir rüzgâr esiyordu.	Rüzgâr *sert (sert)* esiyordu.

411. Diğer bir kelimenin manasını başkalaştıran kelimeye veya kelime grubuna *başkalaştıran* derler.

Sıfatlar ve zarflar birer *başkalaştıran* dırlar. Sıfatlar isimleri başkalaştırır; zarflar fiilleri, sıfatları veya diğer zarfları başkalaştırır.

412. Zarflar manalarına göre dört nevidir: (1) yer zarfları, (2) zaman zarfları, (3) tarz ve hal zarfları, (4) derece ve miktar zarfları.

Bu ayırdığımız dört nevi pek okadar kat'i bir şey değildir. Çünkü ayni bir zarf başka başka manalarda kullanılabilir. O vakit tabiî nev'i de değişir. Bazan anlayışta bile başkalık bulunur. Meselâ: *tayin edilen ceza dehşetli ağırdı* dediğimiz zaman buradaki *dehşetli* kelimesi *dehşetli surette* demek olduğu için, şüphe yok, tarz ve hal zarfıdır. Fakat hapis senelerinin miktarını, derecesini düşünen için derece ve miktar zarfı da olabilir.

Bazan isme sıfat, sıfata isim, zarf ve saire demek te bu kabildendir.

ZARF OLARAK KULLANILAN KELİMELER

413. *a*) Hemen bütün sıfatlar tarz ve hal zarfı olarak kullanılabilirler.

Uzun söylemiyiniz.	Yavaşça yürüyünüz.
Yavaş yavaş geliniz.	Usulca(cık) giriniz.

b) *Üst, alt, uzak, yakın* gibi bazı isimler yer ve zaman zarfı olabilirler.

c) *Fikrimce, zannımca* gibi kelimeler tarz ve hal zarfı olurlar.

414. Asıl zarf olan ve değişmiyen kelimeler şunlardır:

evet, ya	zahir	pek âlâ
hayır, yok	doğru	hoş
elbet, elbette	olur	mükemmel
şüphesiz	tamam	fena, kötü
sahi, sahiden	eyi	çirkin
gerçek, gerçekten	peki	güzel
tabiî	âlâ	isabet

1. Peki, bu sizin erkek talebeniz kocaman adamlar mı?
2. Bu yedi sene içinde elbette güneşlerin, rüzgârların hasretini çektiğin zamanlar olmuştur.

Bunlardan başka *(y) in, leyin* ile biten kelimelerle bazı zaman zarfları da asıl zarflar sırasına girerler (B. 436).

1. YER ZARFLARI

415. Aşağıdaki kelimeler yer zarfı olarak kullanılır:

aşağı	dışarı	öte, beri
yukarı	ileri	ön
içeri	geri	karşı

416. Aşağıdaki kelimeler hem zarf hem isim olabilirler:

bura	ora
şura	nere

YER ZARFLARININ HALLERİ

Zarf Eklentileri

417. Yer zarfları aşağıdaki şartlar dahilinde şekillerini değiştirirler; sonlarına maksada göre birer eklenti alırlar:

1. Eğer bir zarf bir işin veya bir halin yalnız yerini (ismin durumlu hali) gösterecekse sonuna *de* eklentisini alır.

yukarıda kalmak, burada durmak.

2. Eğer zarf bir işin hareket halinde istikametini gösteriyor ve bu istikamet hareketin başladığı noktayı veya çıkışı (ismin çıkımlı hali) bildiriyorsa zarf daima *den* eklentisini alır.

aşağıdan gelmek
buradan gitmek

3. İstikamet hareketin bittiği, vardığı noktayı (ismin varımlı hali) gösteriyorsa zarf ekseriya *(y)*e eklentisini alır.

geriye dönmek
oraya gitmek
içeri (ye) girmek

Şu iki cümle arasındaki farka dikkat ediniz :

O aşağıda kaldı (hakikî mana).

O kimseden aşağı kalmaz (mecazî).

Zarfların sonuna gelen bu eklentilere *zarf eklentisi* denir.

418. *Aşağı, yukarı, ileri, geri, öte, beri, karşı,* zarfları sıfat ta olurlar.

aşağı kat	yukarı oda
ileri kısım	beri cihet
öte taraf	karşı yaka

419. *Dışarı, içeri* kelimeleri sıfat gibi kullanıldıkları zaman bunların yerine çok kere *dış, iç* kelimeleri kullanılır.

dış tarafı	iç yüzü

420. Ayni kelimeler bazan isim gibi de kullanılırlar.

dışarının soğuğu	içerinin havası

421. *Bura, şura, ora, nere* kelimeleri de isim gibi kullanılarak yukarıdakiler gibi ilişik halde bulunabilirler.

buranın suyu	şuranın manzarası
oranın karpuzu	nerenin malı

422. *Burada, şurada, orada* yerine bazan *buraca, şuraca, oraca* da kullanılabilir.

Buraca bir mahzur yoktur.

423. *Nerede* zarfının eşmanalısı *hani* dir.

Hani bu çocuğun annesi ?

424. *Hani* kelimesi, aranılan bir şeyin yerinde olmadığını anlatmak için sorulan suale daha ziyade kuvvet vermek maksadıyle kullanılır. O vakit bundan sonra birde *ya* nidası getirilebilir.

Hani (haniya) liranın üstü ?

425. Bazan bir hatırayı uyandırmak, canlandırmak için kullanılır.

Hani o eski cümbüşler!

Hani o tatlı demler!

426. Evvelce verilmiş bir vadi hatırlatmak için de söylenir.

Haniya, resmini gönderecektin?
Haniya, benim için de istiyecektin?

427. Görülen ve bilinen bir şeyi hatıra getirmek maksadıyle de kullanılır.

Ali Bey... haniya tahta sakalın oğlu
Sarı, ama pek sarı, çiğ, haniya gözleri ısıran sarı

Bu manada *haniya* yerine bazan *canım* da kullanılır.

Ali Bey... canım şu tahta sakalın oğlu

428. Ayni kelime bazı hallerde ya bir hatırayı hemen silmek veya muhatabın aklına gelecek fena bir fikri çelmek için kullanılır.

Hani, paranızda gözüm olduğu için söylemiyorum.

429. Halk arasında bazan *nerede ise* yerine *handiyse* kullanılır.

Annesi handiyse gelecek.
Handiyse bana dayak ta atacak.

Fakat *neredeyse* demek daha doğrudur.

Nerede ise kar yağacak.

YER ZARFI OLAN İSİM VE SIFATLAR

430. Aşağıdaki isim ve sıfatlar sonlarına *de, den, (y) e* zarf eklentilerini aldıkları zaman yer zarfı olurlar.

arka	üst	uzak	orta
ara	alt	yakın	irak
art	sağ	üzer	yan
ön	sol	üstün	

arkaya bakmak	sağa, sola bakmak
üstte durmak	ortadan kaldırmak
altta kalmak	yana dönmek

431. *Üzer* kelimesi daima mülkî bir sıfatla beraber bulunur.

	üzerim	üzeriniz	üzeri
Zarf:	üzerimde	üzerinizden	üzerinize

432. Yer zarflarını teşkil eden kelimelerin hemen hepsi mülkî sıfat alabilirler.

yerin altı	buradan ilerisi
duvarın üstü	dünyanın neresi
odanın içerisi	nereniz ağrıyor ?
evin yukarısı	burası güzel mi ?

433. Dışarısı, içerisi, yukarısı, aşağısı, ilerisi yerine *dışarsı, içersi, yukarsı, aşağsı, ilersi* de denebilir.

434. Bazı zarflar manalarını genişletmek için sonlarına cemi alâmeti de alırlar (B. 35).

Oralarda ne işiniz var ?
Buralara hiç gelmez oldunuz.
Pek uzaklarda dolaşmıyınız.

435. Yer zarfları *nerede ? nereden ? nereye?* suallerine cevap verir.

2. ZAMAN ZARFLARI

436. Başlıca zaman zarfları şunlardır :

akşama	erkenden	şimdilerde
akşama sabaha	geç	şimdiden
bıldır	geç vakit	şimdicik
bugün (bügün)	geçende	şimdilik
bugünlerde	geçenlerde	şimdiki halde
birazdan	haftasında	şimden sonra
çoktan	haftaya	şimden geri
demin	sabaha	yakında
dün	seneye	yakınlarda
ergeç	senesine	yarın
erken	sonra	yarına
erken erken	şimdi	

437. Zaman içinde çıkış işareti olan *den* eklentili zarflardan sonra *evvel, itibaren, sonra, beri;* varış işareti olan *(y)e* eklentili zarflardan sonra da *kadar, dek, değin* kilimeleri getirilir.

yarından itibaren	sabaha kadar
dünden beri	akşama değin

Dek, değin kelimeleri eskidir; hemen hiç kullanılmaz.

438. Bazı isimler vardır ki kendilerine mahsus manalardan başka zarf gibi de kullanılırlar.

gece	öğle üstü	akşam üstü, üzeri
gündüz	sabah	seher vakti
gece gündüz	çin sabah	şafak vakti
gece yarısı	akşam	gece yarısı
öğle, öğlen	sabah akşam	gece yarıları

439. Birçok zarf grupları da *gün, gece, sabah, akşam, hafta, ay, sene, yıl, kış, yaz* kelimelerinden evvel *bir, o, şu, bu, öbür, gelecek, önümüzdeki, geçen, çıkan, evvelki, her* sıfatlarını getirerek yapılır: *geçen sene, evvelki yaz, bir gün veya günün birinde.*

NOT. *Bugün* yerine bazan *bugünlük* te denir: Bugünlük bukadar.

440. Zaman gösteren diğer zarflarla, zarf gruplarının başlıcaları şunlardır:

ahiren	bir ayak evvel	evvel beevvel	mukaddema
ahyanen	birdenbire	evvel emirde	müteakiben
akdemce	bir düzüye	fimabait	mütemadiyen
akıbinde	bir vakit	geceleri	ne vakit
akşamları	bir zaman	geceleyin	ne zaman
aleddevam	boyuna	günaşırı	o anda
alelekser	bu defa	günbegün	o esnada
anbean	bu kere	günden güne	ondan sonra
anide (eski)	çok defa (kere)	gündüzün	o saat
ankarip	çok geçmeden	gündüzleri	o sırada

ansızın	çokluk	günügününe	o vakit
apansızın	daima	hâlâ	o zaman
aralık aralık	defaten	hemen	önce
arasıra	defatle	henüz	öğleyin
ara vermeksizin	dembedem	hep	saatbesaat
asla	derakap	her daim	sabahları
badehu	derhal	her gün	sabahleyin
badema	durmaksızın	her vakit	saatisaatine
bağteten	ekseriya	hiç	sıkça sıkça
bazan	el'an	hiç bir vakit	sık sık
bazı	elyevm	ikide birde	temelli
bazı defa	en evvel	ikindiyin	vakit vakit
bazı kere	eveli	kariben	vaktiyle
bilâ fasıla	evelleri	kışın	yatsıyın
bilâhire	evvel	mahbemah	yazın
bir an (gün) evvel	evvelce	muahharan	yeni

441. Zaman zarfları ne vakit? ne zaman? suallerine cevap verirler. Bunlar fiileri başkalaştırırlar.

Kardeşim bugün geliyor.
Topkapı Sarayı şimdi bir müzedir.
O, meclise sonradan geldi.
Ben Harbiyeden yeni çıktım.
Ali o vakit yedi yaşında idi.
Yaptığına sonra pişman oldu.

3. TARZ VE HAL ZARFLARI

442. Tarz ve hal bildiren başlıca zarflar şunlardır:

adeta, bayağı	değil	mi?
ancak	haşa	öyle
artık	hatta	sanki
bari	hazır	şayet
belki	hele	şöyle
bile	hem	ta
bir de	hemen hemen	vakıa
böyle	hiç	yine, gene
daha	illâ, ille	yoksa
dahi, de	keşke, keşki	zaten

443. **Bayağı.** Hiç beklenmiyen kendini yeni göstermeğe başlıyan, umulmadık bir şeyi, bir hali söylemek veya bildirmek lâzım geldiği zaman zarf olarak kullanılır.

Kendini bayağı malumatlı bir şey sanıyor.

Bayağı sıtmam var.

444. **Adeta.** Bu kelime çok kere bayağı ile bir manadadır.

Ortalık adeta gece gibi karardı.

Bazan *hemen hemen, ne fazla ne eksik, hemen aynen* manalarına da gelir.

Kedi adeta bir aslan yavrusudur.

Demir yolları bir memleketin adeta kan damarlarıdır.

Muayenehane değil adeta bir lâboratuar.

445. **Ancak.** Fiilin manasını sıkar, darlaştırır, bir hudut içine alır. Şu manalara gelir:

a) Yalnız, sade, tek.

İstediğini alacağım, ancak uslu otur.

b) Hassatan, bilhassa, sırf, salt.

Ancak sizin için geldim.

c) Güç hal ile, daradar, güç belâ.

İşte ancak yetişebildim.

Bu şişe ancak bir kilo alır.

d) Bazan fakat, lâkin, amma manalarıyle bağlama edatı olarak ta kullanılır.

Bugün tayyarelerimiz uçacaktı, ancak hava müsaade etmedi.

446. **Artık.** Bu kelimenin başlıca manaları şunlardır:

a) Söz söyleyen bir kimse bir şeyin, bir devrin bittiğini, bundan sonra yeni bir şey, yeni bir devir veya bir hal başlıyacağını bu kelime ile bildirir. En nihayet, akıbet, bundan sonra, en sonra, sonunda manalarına gelir.

Artık ihtiyar oldum.
Artık hava gittikçe ısınır.
Artık hepsi hepsi bitti.
Artık dilenmeğe başladı.
Artık buna da alışmağa başladım.

b) Çok süren veya can sıkan bir şeyi kesmek, bitirmek maksadını ifade eder:

Çalıkuşu, haydi yat artık.
Yeter artık. Sus artık.
Öyle saatlerim olurdu ki bunalıyordum, «Artık daha fazla tahammül edemiyeceğim» diyordum.

c) Bir şeyi bitirmekteki sabırsızlığı daha kuvvetli bir surette ifade etmek istenirse *artık* kelimesine *illâllah* kelimesi katılır.

Bıktım artık illâllah.

d) Bazan hoşnutsuzluk, itiraz, hayret ifadesine de yarar.

Artık benim gibi bir ihtiyar nasihat verebilir.
Bir kere söze başladı mı artık susmak nedir bilmez.
Bu meseleye gazeteler de karışacak, artık seyreyle sen gümbürtüyü!

e) *Artık* kelimesi yerine bazan *gayri* kelimesi de kullanılır.

Ama onları gayrı erkek mektebine gönderiniz.
Şimdi gayri hiç caiz olmaz.
Oldu gayri, bir şey deyemeyiz.
İstemem gayri, ne yapsan nafile.

Gayri kelimesi kaba düştüğü için pek kullanılmaz.

f) Eskiden gayriye yakın *başka* manasına da gelirdi.

Birdir Allah andan artık tanrı yok.

447. **Bari.** Zarfı *hiç olmazsa* manasınadır.

Gitmeyeceksen başka bir bahane bul bari.
Bir şey söyleyeceksen, bari yerinde söyle.
Al da şunu yaz bari.

448. **Belki.** İmkân ve ihtimal bildirir, *olabilir ki, ihtimal ki, mümkündür ki* manalarına gelir.

Belki sözlerimden şüphe edersiniz diye.
Gürültü etmeyin, belki uyanır.
Zorlamayın, belki karnı toktur.

449. *Hatta, fazla olarak* manalarını ifade eder.

Marifet hayat kadar kıymetli, belki erbabı indinde ondan ziyade muteberdir.

450. Gene bu manada bazan baş tarafına *değil* kelimesi getirilir.

Sana değil belki bana da vermiyecek.
Onu sade ahpaplarından değil, belki kardeşlerinden de üstün tutardı.

Bu halde *belki* kelimesini kaldırarak onun yerine *bile* kelimesini kullanmak ta mümkündür.

Onu ahpaplarından değil, kardeşlerinden bile üstün tutardı.

451. **Bile.** *Hatta* ile bir manadadır. Herhangi bir işin hiç beklenmiyen, evvelden kestirilemiyen bir genişlik aldığını ifade eder. Ait olduğu kelimenin sonuna gelir.

Merak edip başını kaldıran bile olmadı.
Bir çocuk bile bunu yapabilir.
Horoz bile vakitsiz ötmez.
Hakkı var, çünkü şimdi ben bile hayret ediyorum.

Not. Çok eskiden bile kelimesi bugünkü *beraber* manasında kullanılırdı:

Nerede gül olsa biledir har,
Nerede yar olsa bile ağyar.

452. **Bir de.** *Dahi* gibi katılma manasına gelir, fakat bu biraz daha kuvvetlidir. Farklı yerleri şunlardır:

1. Ait olduğu kelimeden evvel gelir.

Bir kadı ile tüccardan bir kimse bir de Nasreddin hoca yoldaş olmuşlar.

2. Ehemmiyet verilmek istenen bir cümlenin başına dört maksatla konur.

a) Bir münakaşaya nihayet verecek bir hükmü ifade etmek için. O vakit *üstüne üstlük, aslına bakarsan, zaten, esasen, uzun lafın kısası* manalarına gelir.

Bir de ben size haber vermeğe mecbur değilim.
Bir de ben size şunu söyleyim ki o buralara gelemez.
Bir de böyle söylüyorsun, utanmıyor musun?

b) Tasavvur edilen herhangi bir faraziyenin kâfi bir hüküm teşkil edemiyeceğini göstermek için. O vakit *tutalım ki, farzedilm ki* manalarına gelir.

Bir de öyle demişim, bundan ne çıkar?

c) Bildirilecek bir şeyi, bir hali daha fazla kuvvetlendirmek, meselâ onun insanı hayrette bırakacak, şaşırtacak derecede olduğunu anlatmak için. Çok kere *bakmak* fiiliyle beraber bulunur.

Perdeyi açtım, bir de ne bakayım, bütün yerler bembeyaz!

d) En son bir arzuyu, bir işi veya bir hali bildirmek için.

Bir de portakal verin, başka bir şey istemem.

453. **Böyle, şöyle, öyle.** Bunların belirsiz sıfat olarak ta kullanıldıklarını yukarda görmüştük. Zarf olarak kullanıldıkları zaman *o tarzda, o biçimde, bu yolda, v.s.* manalarına gelir.

Para sıkıntısına çare böyle bulunur.
Öyle yapma şöyle yap.
Öyle mi? Öyle ya!

Şuraya, buraya, şu tarafa, v.s. manalarına geldikleri zaman yer zarfi olurlar.

Hoş geldiniz, şöyle buyurun.
Şöyle gelsen e!

454. Bu zarfların, sıfatlarda olduğu gibi, pek belirsiz manaları vardır. Böyle kelimesi bazan şöyle kelimesiyle birlikte kullanılır; *ne pek eyi, ne pek fena, ikisi ortası* manalarına gelir.

— Derslerine eyi çalışır mı?
— Şöyle böyle.

455. *Şöyle* zarfı bazan *hafifçe, sadece, sathî bir surette, tembel tembel, ağır ağır* v.s. manalarına gelir. O zaman buna çok kere *ce* edatı da katılır.

Kitaba şöylece bir göz gezdirdikten sonra...
Şöylece sayacak olursak...
Elini şöylece uzatıp rasgelen kitabı aldı.

456. *Böyle, şöyle, öyle* kelimelerine *lik* eklentisni ve *ile* edatını katarak *böylelikle, şöylelikle, öylelikle* zarf grupları vücude gelir, *şöyle böyle hareket ederek* veya *etmekle* manasını alır:

Böylelikle iş görülmez.

457. **Daha**. Zarfının da birkaç manası vardır:

1. Miktar ve zamanca fazlalık, ziyadelik bildirir.

Biraz daha verin. Bir saat daha bekleyin.

2. *Hâlâ, el'an* manalarına gelir.

Daha burada mısın? Daha yatmadı.
Daha gelmediler mi? Daha sabah olmadı.

3. Baş tarafına *bir* belirsiz sıfatını alarak *bir defa daha, tekrar, yeniden* manalarına gelir.

Bir daha gitsin. Sakın bir daha gelmesin.

4. *Henüz, hemen, ancak* manalarına da gelir.

Daha şimdi geldim.
Daha yüzümü bile yıkamadım.

458. **Dahi, de, da**. Ait olduğu kelimenin sonuna gelir, *de, da* şekli daha ziyade kullanılır.

Biz de gidelim, o da gelsin.

459. Benzeyişi kuvvetlendirmek için *de* iki defa tekrar edilir.

Destiyi kıran da bir dolduran da.

460. Bazan *de* yerine *ise* kullanılır.

Ev sahibi kurnazlıkla pastırmayı ince doğrar, kurnaz misafir ise ikişer üçer yutar.

461. Cümle içinde hangi kelimenin manası kuvvetlendirilmek istenirse o kelimeden sonra *de* getirilir.

1. Ben de onu isterim.
2. Ben onu da isterim.

Birinci cümledeki *ben*, ikinci cümledeki *onu* kelimeleri hem kuvvetli, hem ehemmiyetlidir.

462. *De* kelimesi zarf olduğu yani *dahi* manasına geldiği zaman ayrı yazılır. Aksi halde ait olduğu kelimeye bitişir.

Ben de gideceğim.
Bende bir bilet var.

463. **Değil**. Cevherî fiilin menfisini teşkile yarar. Bilhassa ismî cümlelerin (B. 652) prediketinde bulunur.

Ahmet hasta değildir.

464. **Haşa**. Bir cümledeki hükme iştirak edilmediğini ifade eder.

O adam namussuz mudur? — Haşa!
Bazıları haşa Allahı inkâr ediyorlarmış.

465. Kaba bir söz söyleneceği zaman *sözüm yabana* manasına gelen *Haşa huzurunuzdan* zarf grubu kullanılır.

Haşa huzurunuzdan bu evin aptesanesi nerede?

466. **Hatta**. Evvelce bildirilen bir işin daha genişlediğini veya daraldığını, yani bir şey hakkında verilen tafsilâtın okadarcıktan ibaret olmadığını, daha fazlası bulunduğunu ifade eder. *Bile* ile bir manadadır. Ait olduğu kelimenin başına geçer.

Dövmemiş, hatta azarlamamış.
Mümkünse daha uzak, hatta daha fena bir yere.
Talebem bana yakın, hatta bazısı benden büyük akıllı uslu hanımlar.

467. *Hatta* kelimesi hiç beklenmiyen, evvelden kestirilemiyen vak'a üstünde pek okadar ısrar etmediği için *bile* ile aralarında hafif bir fark vardır. İşte bu farktan dolayı bu iki zarf bir cümlede bulunabilir. O vakit *bile* kelimesi *hatta* nın verdiği manayı kuvvetlendirmiş olur.

Ben kimseyi sevmem, hatta seni bile.

468. **Hazır.** Bir işin istifade edilmesi lâzım gelen bir fırsat olarak meydana çıktığını bildirir.

Hazır çarşıya çıkıyorsun bana da bir iki metre kordele alıver.

469. *Hazır* zarfından sonra çok kere *iken, ken* fiil bağı bulunur.

Hazır buraya gelmişken o işi de görüver.
Hazır aptestim varken şu namazı da kılıvereyim.

470. **Hele.** Bir kelimede ısrar edilmek istendiği zaman o kelimenin başına geçirilir. *Hususiyle, bahusus, bilhassa* manalarına gelir.

Hele bunu, hiç söylemedim.
Hele size o söz hiç düşmezdi.
Hele şunun rengine bakın.
Hele bir tanesi var ki tüylerimi ürpertiyor.

471. *Hiç olmazsa, bari* manalarına geldiği zaman çok kere emir sıygası alır.

Hele bir görelim.
Hele biraz kokla.

472. *Hele* zarfı korkutma, meydan okuma manalarını da bildirir.

Hele gelsin.
Hele uslu oturma.
Hele almağa kalk ta bak !

473. Çoktan sabırsızlıkla beklenen bir hadisenin vukuuna delâlet eder. *En nihayet, akıbet* manalarına gelir.

Hele size sıra geldi.

Hele bizi de arayabildi.

Bu halde buna *şükür* kelimesi de ilâve edilebilir.

Hele şükür imdadımıza yetişebildiler.

474. *Hele* zarfi bazan çifte olarak teşvik için kullanılır. O vakit *söyle canım, sıkılma, saklama* manalarına gelir.

Hele hele, daha neler dedi bakalım.

475. **Hem**. Zarfı tek olarak kullanılır, *zaten, esasen* manalarına gelir.

Hem ben size bir şey söyleyim mi?

Hem ne lüzumu var.

Çift olarak kullanıldığı veya sonuna *de* geldiği zaman bağlama edatı olur.

Hem onu hem beni çağırıyor.

Hem anlamazsın hem karışırsın.

Ta yakından gözlerimin içine baktı hem de seven ve anlıyan bir anne gözüyle.

476. **Hemen**. Kelimesi tarz ve hal zarfi olduğu zaman:

1. Ait olduğu kelimenin manasına çok yaklaşan bir fikir uyandırır.

Hemen büsbütün boş bir konak.

Odanın hemen ta ortasında.

Hemen yarı aç yarı tok.

2. *Bir düzüye, muttasıl, her saat, her dakka* manalarını alır.

Durmayıp hemen söyler.

477. Zaman zarfi olduğu vakit şu manalara gelir:

1. *Çabucak, derhal, o anda, derakap:*

O girince hemen ayağa kalktılar.

2. *Biraz evvel, henüz:*

Ziz geldiğinizde ben hemen kalkmıştım.

3. *Şimdi:*

Hemen gidiyorum, onu bekliyemem.
Hemen nerde ise gelir.

4. *Ancak, yalnız:*

Hepsi kaçtılar hemen ben kaldım.

478. İfadeye kuvvet vermek ve daha çok bir yakınlık fikri uyandırmak için hemen kelimesi çift kullanılır.

— İşiniz bitti mi? — Hemen hemen.

Evde yalnızım, hatta sade evde değil kasabada da hemen hemen yalnızım.

Bazan *hemen* yerine hemencecik te denir.

479. **Hiç**. *Asla* manasıyle menfi fiillerin manasını kuvvetlendirir.

Ben bunu hiç görmedim.
Bir aydır hiç uyumuyor.

480. İstifhamî cümlelerde *tesadüfen, şöyle, bir rasgelip te* manasını alır.

O zatı hiç gördüğünüz var mı?
Ananas denilen şeyden hiç yediniz mi?

481. Bazan *hiç* kelimesi cevabının muhakkak menfi olacağında hiç tereddüt edilmiyen suallerin başına *dünyada, mümkün mü?* manalarıyle gelir.

Hiç öyle şey olur mu?
Hiç dört yaşındaki çocuk denize girer mi?

482. **İllâ, İlle**. İstisna beyan eder. Şu manalarda kullanılır:

1. *den başka, meğerki.*

Beni senden kimse ayıramaz, ille ölüm.

2. *Hele, bahusus, hususıyle:*

Onları da severim ama ille seni.
Meyvayı çok severim ille çileği.
O da yaramaz ama ille sen.

3. *Mutlaka, behemehal, katiyyen*:

İlle içkiden vazgeçeceksin.

483. **Keşke, Keşki**. Arzu, temenni, tahassür, ifade eder. *Ne olurdu, nolaydı* manalarına gelir.

Keşke sizi hiç görmeseydim.

Keşke dünyaya gelmeseydim.

484. **Sanki** Aşağıki manalarda kullanılır:

1. Ayni zamanda ihtiyat kaydiyle bir faraziyenin kabul veya ona meyledildiğini ifade eder; *farzet ki, tut ki* manalarına gelir:

Sanki eğlendik.

Sanki yedim.

2. Söylenen sözün uydurma bir şey, bir iftira olduğunu gösterir *göya, keenne* manalarına gelir:

Sanki ben söylemişim.

Sanki benim haberim varmış.

3. Sorulan bir şeyi kuvvetlendirmek için kullanılır; o vakit *meselâ, yani, bilfarz* kelimelerinin mukabili olur:

Sanki böyle yapsak daha mı fena olur?

Sanki ona bir mektup göndersem olmaz mı?

Ağaçları niçin budarlar sanki?

Sanki adam mı o?

A sıkıldım! niçin öyle gülüyorsunuz sanki?

485. **Şayet**. Aşağıdaki yerlerde kullanılır:

1. Şart beyan eder; *eğer, bilfarz* manalarına gelir.

Şayet yarın gece gidecek olurlarsa...

Şayet bu akşam gelmiyeceklerse...

2. İhtimal ve imkân bildirir; *olurki, belki* malarına gelir:

Şayet sizi evde bulamam düşüncesiyle

Şayet bugün geliverirler diye

486. **Ta**. Şuralarda kullanılır:

1. Yerle zamanın ifrat ile genişleyip uzamasını, bir şeyin varışını, çıkışını bildirir. Eğer varım noktasını gösteriyorsa ait olduğu ismin sonuna *e kadar*, çıkım noktasını gösteriyorsa *den beri* kelimeleri katılır.

Ta sabaha kadar gözünü kapamadı.

Ta sabahtan beri bir şey yeyip içmedi.

NOT. Bazan *kadar* manasına olan acemce *be* hecesini ismin önüne koyarak *ta besabah* ta denir.

2. Bir şeyin tam yerini tayin eder.

Ağacın ta tepesinde.

Ta karşısında.

Ta yakından gözlerimin içine bakıyordu.

3. *Kendisi* zamirinin manasını kuvvetlendirir.

İşte ta kendisi.

4. Bazan *ta* zarfi, sonuna bir de *ki* alarak *taki* şeklinde sebep ve gaye bildirmek için kullanılır. Fakat o vakit bağlama edatı olur.

Açık söyle taki herkes anlasın.

Taki yerine *tek* te kullanılır.

Tek sen anlıyasın diye tekrar ediyorum.

487. **Vakıa**. *Gerçekten, hakikaten, doğrudur* manalarına gelir ve bir cümlenin başında bulunur. Kendisinden sonra gelen cümlenin başında da *amma* kelimesi vardır. Bazan *amma* kelimesi üst tarafındaki cümlenin fiili tekrar edildikten sonra gelir.

Vakıa öyle oldu.

Vakıa ben o sözü söyledim, amma o mana ile söylemedim.

Vakıa öyle dedi, dedi amma sonra kendi de pişman oldu.

488. **Yine, gene.** Zarfi aşağıki manalar da kullanılır:

1. *Yeniden, tekrar, bir daha.*

Dün gelen adam bugün yine geldi.

2. *Buna rağmen, o halde de.*

Kaldırmışlar, suya atmışlar, yine erimemiş.

3. *Ayniyle, aynen.*

Dün nasıl yazdınızsa, gene öyle yazın.

489. **Yoksa.** Zarf veya bağlama edatı olan bu kelime üç yerde kullanılır:

1. Başında bulunacağı cümlenin manası geçen bir cümlenin zıddı olursa *aksi takdirde* manasına gelir.

Geleceğini bilmiyordum, yoksa (*bilseydim*) beklemez miydim?

2. İstifhamî cümlelerde *yahut, veya* manalarına gelir.

Siz mi gelirsiniz, yoksa o mu?

Bugün mü gelsin, yoksa yarın mı?

3. Herhangi bir faraziye bertaraf edilince buna göre verilen bir hükmün başında bulunur:

Ben öyle olduğunu bilmiyordum, yoksa mani olmazdım.

490. **Zaten.** *Kendine has, tabiî ve cibillî olarak; kendiliğinden, esasen* manalarına gelir.

Onun zaten uykusu azdır.

Sizin için gitmedi, zaten gidecekti.

Bu eve zaten yalnız bu pencere için geldim.

491. Dağıtma sayı sıfatlarından biri iki defa tekrar edilince bir tarz ve hal zarfı meydana gelir.

Birer birer savuştular.

İkişer ikişer içeri girdiler.

Bazan pek az yerlerde, teki de kullanılır: ikişer, marş! ikişer yürüyünüz!

492. Hal bağları da birer zarf olurlar; bunda sürekli bir mana vardır.

Gülerek çıkıp gittiler.

493. Ayni fiilden veya başka başka fiillerden iltizam sıygasının üçüncü müfret sahsı yanyana gelirse yukarkine benziyen bir zarf grubu olur; manası daha şiddetli ise de her zaman sürekli değildir:

Seve seve çalışmak, koşa koşa gelmek.
Titreye titreye ellerini uzatıyordu.
Pencereden kırları, tarlaları seyrede ede giderim.
Düşe kalka dağın tepesine tırmandılar.
İtişe kakışa kapıyı zorluyorlardı.

Not 1. Bu gibi ifadelerden bazıları isim olarak ta kullanılmaktadır: vara gele veya vargel.

Not 2. *Çala kalem, çala kılıç, çala kürek* tabirleri de birer zarf grubu olur.

494. İki sıfat yanyana gelirse gene bir zarf grubu olur. Tek sıfat ta zarf olur (B. 413).

İmalı imalı göz kırparak bana ümitler verirdi.
Yemeğini iştahlı iştahlı yer, sonra da yatar, uyurdu.
Kısa kesiniz. Çok bağırmıyınız.

495. Sıfatların sonuna *ce* veya *cesine* getirerek bir zarf grubu yapmak mümkündür.

Mertçe hareket eder.
Kibarca giyinir.
Budalacasına aldanır.

496. Mastarlara *sizin* ilâve edilecek olursa bir zarf grubu meydana gelir.

Parasını almaksızın gitti.

497. Mastar köküne *meden* veya *madan* ilâve edilince menfi bir zarf grubu olur. Mastarlara *sizin* ilâvesiyle teşekkül eden zarfla ayni manaya gelir.

Parasını almadan çıktı gitti.
Almadan gelme; aksi: al da gel.

498. Hafif mastarlarla muzariin üçüncü müfret şahsı nihayetine *cesine* eklentisi gelince ortaya bir zarf grubu çıkar.

Çocuğu ayakları altına almış, öldürürcesine dövüyordu.

Ocağında, yaz kış, sönmemecesine çıra kütükleri alevlenen misafir odasına girdi.

499. İltizam sıygasının üçüncü müfret şahsı nihayetine *siye* eklentisi getirilirse bir zarf grubu hasıl olur ki muzariden *cesine* ile yapılan zarfın manaca aynidir.

Öldüresiye veya öldürürcesine dövüyordu.

Kıyasıya veya kıyarcasına vuruyordu.

500. Bazı kelimelere *kâri* veya *vari* kelimelerini katarak bir zarf grubu yaparlar.

Amerikankâri giyinir, Frenkvari oturur,
Avrupakâri süslenir, Çapkınvari konuşurdu.

501. Arapça ve acemceden türkçeye geçen bazı kelimelerin sonuna *ane* eklentisini getirerek bır zarf grubu yapılır.

Merdane hareket ediyor.

Amirane söz söylüyor.

gibi ki türkçesi mertçesine, amircesine demektir.

502. Gene bu gibi kelimelerle arapça sıra sıfatlarının sonuna (*y*) *en* eklentisini getirerek bir zarf yapılabilir.

hakikat	hakikaten	lûtuf	lûtfen
hürmet	hürmeten	evvel	evvelen
merhamet	merhameten	sani	saniyen

503. Bir sıfattan sonra *bir surette, bir tarzda, bir halde, bir şekilde, bir biçimde, v.s.* gibi tabirler gelecek olursa bunlar hepsi birden bir zarf grubu olurlar.

Hafif bir surette yaralanmış.

Belirsiz bir tarzda çatlamış.

Bitkin bir halde kanepeye uzanmıştı.

504. Diğer tarz ve hal bildiren zarflardan bir kısmı da şunlardır:

ayrıca	bahusus	hulâsai kelâm
başlıca	alelhusus	neticei kelâm
bilhassa	mahsus	sözün kısası
bililtizam	mamafih	tıpkı
binaenaleyh	bununla beraber	ister istemez
binaberin	hasılı	ardın ardın
bilerek	elhasıl	kıçın kıçın
kasten	hasılı kelâm	yalandan
hususiyle	hulâsa	zarzar

505. Tarz ve hal zarfları *nasıl, ne tarzda, ne halde, ne yolda, ne surette?* suallerine cevap verir.

4. DERECE VE MİKTAR ZARFLARI

506. Derece ve miktar zarfları da fiillerin, sıfatların ve diğer zarfların manalarını başkalaştırırlar.

Başlıcaları şunlardır:

az	çok kere	bukadar
çok	bazı kere	seyrek
pek	bazan	arasıra
fazla	biraz	arada sırada
eksik	bir parça	sık
ziyade	bir miktar	sık sık
çokluk	okadar	nadiren
çok defa	şukadar	ekseriya

507. *Okadar* zarfının önüne *bir* belirsiz sıfatı gelirse *bir misli* manasını alır.

Bir okadar daha bekledim, gene gelmedi.

508. *Okadar, bukadar, şukadar* küçülerek *bir* belirsiz sıfatını aldıkları zaman bir ismi tayin ederler.

Okadarcık bir parayı bana çok mu gördün?

509. *Bukadar* zarfı bir sayı sıfatından sonra geldiği zaman *aşağı yukarı, tahminen* manasını alır.

Kırk bukadar sene evvel.

510. *Okadar* zarfı bazan *pek, çokluk* manasına gelir.

Kışın kuşlar insandan okadar kaçmazlar.

Bu manada *okadar* kelimesinin önüne *pek* kelimesi de konabilir.

Bunu yapmak pek okadar kolay olmasa gerek.

511. Derece ve mıktar bildiren zarflar *ne kadar, ne mıktar, ne dereceye kadar* suallerine cevap olur.

Aşağıdaki zarfların yer, zaman, tarz ve hal, derece ve miktar zarflarından hangileri olduklarını ve manalarını başkalaştırdıkları fiil, sıfat, zarfları söyleyiniz.

1. Bebek oynar gibi seve seve, sevine sevine uğraşarak Muniseyi süsledim.

2. Nihayet zavallı gönlüm bu neş'enin yalanına inanıyor, suya düşmüş ölü çiçekler gibi titreye titreye açılıyordu.

3. Seni o dakikaların acısına tahammül ettiren sabrından bana da ver. İnlemeden, sızlamadan çilemi doldurayım.

4. Melâhat bize çok seyrek gelir.

5. Kendine göre az çok anlayışı, incelikleri bile var.

6. Her sene bugünleri bayram gibi içim titreyerek beklerim.

7. O vakit rüzgârın gürültüsü içinde ince bir sesin anlaşılmaz bir şeyler söyliyerek inlediğini işittik.

8. Arasıra derin derin içini çekiyor, dolu dolu öksürüyordu.

9. Bu karanlık mektep bugüne kadar böyle bayram, böyle şenlik görmedi.

10. Utana utana, titreye titreye dün geceki vak'ayı anlattım.

11. Evet, işte utanarak söylüyorum.

12. Fakat bilseniz nekadar nazikâne, ne kadar ehemmiyetsiz bir surette.

13. Bu misafirler de kilerde hatta bir pişirimlik pirinç, bir tütsülük şeker bırakmadan giderler.

14. El ile yazılan yazı bukadar okunur.

15. Onlar bize çokluk gelmezler, seyrek gelirler.

16. Biz onları sık sık görmeğe gideriz.

17. Allah ziyade etsin.

18. Eksik söyle, fazla söyleme.

19. Pek koşma, terlersin.

20. Az veren candan, çok veren maldan verir.

21. İkişer üçer etrafa dağıldılar.

22. Karşıdan türkü söyliyerek birkaç sarhoş geliyordu.

23. Akıllarından bir şüphe gölgesi bile geçmedi.

24. Güle oynaya bahçeden içeri girdiler.

25. Annesinden izin almadan Avrupa'ya seyahate gitmiş.

26. Annesini çıldırasıya severmiş, yalnız bırakamamış.

27. Kelek denir tulumlar üstünde vahşi dağlar dolaşarak gitmek, sefil han köşelerinde, sönmüş ateşler karşısında ağlıyarak göz yaşı dökmek.. İşte bundan sonra senin kaderin bu evlâdım.

Altıncı Fasıl

EDATLAR

Edatların Nevileri

512. Bir kelimenin sonuna gelen bir veya birkaç harfe veya başlı başına tam manası olmıyan bir kelimeye *edat* denir. Edatlardan bazıları kelimeye bitişir, bazıları ayrı yazılır; bunun hiç ehemmiyeti yoktur. Hangi kelime ile birlikte bulunuyorsa o kelimenin cümle içinde bulunan diğer bir kelime ile münasebetini gösterir.

Edattan evvel gelen kelimeye edatın *ediği* denir. Edatlı kelimeler daima işlenmiş halde bulunur. İlişik halde bulunan grup, sonuna başka bir edat almadıkça işler haldedir.

Edatlı kelimeye, yanında ister başka kelimeler bulunsun ister bulunmasın *edat grubu* denir.

513. Bir edat grubu ayni zamanda sıfat veya zarf grubu da olabilir.

1. Sabahtan akşama kadar sokaklarda dolaştı.
2. Yangın birkaç halıdan başka bir şey bırakmadı.
3. İki saat kadar damın üstünde kaldı.
4. Doğru söz demirden leblebidir.

Birinci misalde *sabahtan akşama kadar* ve *sokaklarda* edat gruplarından birincisi ayni zamanda miktar veya zaman gösteren, ikincisi yer gösteren zarf gruplarıdır; bunlar *dolaştı* fiilinin manasını başkalaştırırlar.

İkinci misalde *birkaç halıdan başka* edat grubu ayni zamanda bir şey kelimesinin manasını başkalaştıran bir sıfat grubudur.

Üçüncü misalde *iki saat kadar* ve *damın üstünde* edat grupları da birinci misaldekiler gibi *kaldı* fiilini başkalaştırırlar.

Dördüncü misalde *demirden* edat grubu da ayni zamanda *leblebi* kelimesinin manasını başkalaştıran bir sıfat grubudur.

514. Yukarda gördüğümüz zarflardan bir çoğuna ve bilhassa tarz ve hal zarflarına edat ta denebilir.

515. Şimdi burada göreceğimiz edatlar iki kısma ayrılır. Birincisine *asıl edatlar*, ikincisine *bağlama edatları* denir.

1. ASIL EDATLAR

516. Edatlar isim ve zamirlerle, fiilin bazı isim şekilleriyle ve bilhassa mastarla beraber bulunurlar.

Bir mastar veya hafif mastarla birleşince bazan fiilin bağlama şekillerini teşkil ederler (B. 709).

1. İŞLER VE İLİŞİK HAL İSTİYEN EDATLAR

517. Edatlardan bazıları *(ile, için, gibi, kadar)* birlikte bulundukları isimleri *işler* halde, şahıs ve işaret zamirlerini de *ilişik* halde isterler.

para ile	benim ile
eyilik ile	senin için
aslan gibi	onun gibi
bunun için	bizim kadar
şunun gibi	sizin için
onun kadar	onlar gibi

Bu misallerde *para, eyilik, aslan* kelimeleri *işler* haldedir. *Bu, şu, o, ben, sen, o, biz, siz* zamirleri de *ilişik* haldedirler. Yalnız üçüncü cemi şahıs zamiri olan *onlar* işler haldedir. Mamafih diğer zamirler de cemi oldukları zaman *işler* halde bulunurlar.

bunlar ile	bizler gibi
şunlar için	sizler kadar

518. **İle** edatı beraber bulunduğu kelimeden ayrı yazılacağı gibi ona bitişir de. Eğer üst tarafındaki kelimenin sonunda sessiz bir harf varsa bitişirken *i* si kalkar; sesli bir harf varsa bu *i*, *y* olur. Ahenk kaidesine de uyar.

sizin ile	yerine	sizinle
yalan ile	»	yalanla
para ile	»	parayla
ipi ile	»	ipiyle
göğsü ile	»	göğsüyle

Not 1. Kalın sesli ile biten kelimelerde ahenğe uymadığı da olur: parasıyle, şahsıyle.

Not 2. Bazıları *göğsüle*, *gelmesile* şeklinde yazmakta iseler de doğru degildir.

519. Ortalık dilinde *ile* yerine bazan *len*, *lan* kullanılır.

Benimlen mi gelirsiniz?
Yusuf'lan mı gideceksiniz?

520. *İle* edatının kelimelere verdiği manalar şunlardır:

1. İki şeyin ayni zamanda birlikte bulunduğunu gösterir.

şerefle devletle
saadetle selâmetle

Çocukla yola çıkma yükün düşerse güler.

İle nin manası *beraber*, *birlikte* kelimelerinden biriyle kuvvetlendirilebilir.

Seninle beraber Kardeşiyle birlikte

Not. İle edatı ismimanalarla birleşerek zarf grupları teşkil eder.

eyilikle	zorbalıkla
memnuniyetle	kolaylıkla

2. Alet ve vasıta olan isimlerle birlikte bulunur; onların işlediğini, kullanıldığını gösterir.

Bıçakla kesmek, dürbünle bakmak
Bir taşla iki kuş vurmak
insan okuyup yazmakla adam olmaz.

3. Ayni halde bulunan yani sonlarına ayni edatı almış olan yanyana iki kelimeden birincisinin edatı yerine kullanılır.

1. Ademle Havva'yı şeytan aldattı.
2. Ev yapanla evlenenin Allah yardımcısıdır.
3. At ile avrete inan olmaz.

Birinci misalde *Ademi, Havvayı* yerine *Adem'le Havvayı*, üçüncü misalde *ata, avrete* yerine *at ile avrete* gelmiştir.

4. Bir şeyi diğer şeye sebep gösterir, sebep ifade eden *ile* kelimesi *den* edatı yerine gelir.

Telâş ile sizi göremedim (telâştan).
Dalgınlıkla evde unutmuşum (dalgınlık sebebiyle).

NOT. Eskiden arapçanın *maa, ma* veya *bi* harfi cerleri ve acemcenin *ba* edatı türkçede *ile* manasında kullanılırdı.

maalmemnuniyye	:	memnuniyyetle
mahaza, mazalik	:	bununla beraber
bilvasıta	:	vasıta ile
ba emri sami	:	yukardan gelen emirle

Fakat bugün bunların hiçbirine lüzum yoktur. Zaten lisanın bünyesi de bunları kabul etmez olmuştur. Bunu böyle bilmeli, katiyyen kullanmamalıdır.

521. **İçin**. Edatı da *ile* edatı gibi üst tarafındaki kelimeye ayni kaide ile birleşir. Yalnız ahenge uymaz ve *ile* gibi her vakit bitişmez, çok kere ayrı yazılır (B. 517).

benimçin	bahçesiyçin
onunçin	eviyçin

522. Bu edatın başlıca manaları şunlardır:

1. Maksat ve gaye bildirir.

Ak akçe kara gün içindir.
Senin için bir daha buraya gelemem.

Bu manaya geldiği zaman mastarla veya hafif mastarla da beraber bulunabilir.

Sizi görmek için geldim.
Ona sizi görmesiyçin söyledim.

NOT. Biliyoruz ki edatlar fiil alamaz. Bu kaideyi bozarak *için* edatını bazan emir sıygasının üçüncü müfret şahsıyle beraber kullanırlar, fakat bu kullanış doğru değildir, hatalıdır.

Sizi görsün için geldi.

2. Bir şeyin sebebini bildirir.

Hasta olduğu için gelemedi.
Para vermemek için gitti.

Bu manada çok kere işaret zamirleriyle beraber bulunur.

Onun için böyle söylüyordu.
Bunun için bir şey deyecek misiniz?

NOT. Böyle, şöyle, öyle kelimelerine de katılır. O vakit bu kelimelere mülkiyyet edatını vermeli, *şöylesiyçin, böylesiyçin* demeli.

Ne yazık ki böylesiyçin bukadar emek verdi.

3. *Uğrunda, lehinde, yolunda* manalarına gelir.

Herkes kendisiyçin çalışır.
O vatanı için ölür.
Onun için tehlikeye girer.

4. Yemin için kullanılır.

Allah için söyle.
Evlâdının başıyçin.
Kur'an hakkı için.

523. Sebep ve maksadı anlamak için *niçin* kelimesi kullanılır.

Niçin ağlıyorsunuz? Niçin utanıyorsunuz?
Niçin geldiniz? Niçin telâş ediyorsunuz?

Niçin yerine *ne, neden, neye, sebep?* kelimeleri de kullanılabilir.

Ne duruyorsunuz, yürüseniz e.
Neden acele ediyorsunuz?
Buraya neye geldiniz?

NOT. Eskiden için yerine arabinin *liecil*, farisinin *beray* edatları da türkçede kullanılırdı. Bugün bunları kullanan yoktur.

lieclittedavi : tedavi için
berayı tebdili hava : hava değiştirmek için

524. **Siz.** Eklenti de olan bu edat yokluk bildirir. Bununla aksi manada bir edat ile bir eklenti daha vardır, şunlardır:

1. *İle* edatındaki mananın zıddı olur.

Şemsiyesiz sokağa çıkmıyınız.
Bunu cevapsız bırakmıyınız.
Sensiz yaşayamıyor.

2. *Li* eklentisindeki mananın zıddı olur.

tatlı	tuzlu	ahenkli
tatsız	tuzsuz	ahenksiz

NOT. Arabinin *bilâ*, farisinin *bi, na* edatları *siz* yerinde kullanılırdı.

bilâ sebep : sebepsiz	bigünah : günahsız
bilâ müddet : müddetsiz	biperva : pervasız
bilâ fasıla : aralıksız	nahak : haksız
bilâ faiz : faizsiz	naümit : ümitsiz.

Bugün artık kullanılmazlar. Bazı eski yazılarda tesadüf edilse bile lûgat kitabını açarak manasını anlamak işten bile değildir.

525. **Üzre.** Bu kelime eskiden *bir ayak üzre durmak, hareket üzre olmak, âdet üzre, muradı üzre, çimenzar üzre,* gibi yerlerde pek çok kullanılırdı. Şimdi arasıra *le* yerine kullanılır: *ekseriyet üzre* (ekseriyetle) *umumiyet üzre* (umumiyetle) gibi. Bazan *gibi, tarzda, yolda, vechile* manalarına da gelir: *evvelce de bildirildiği üzre...*

Üzre kelimesi bir mastarla kullanıldığı zaman :

1. *İçin, niyyetiyle, maksadıyle* manalarına gelir.

İzmire gitmek üzre buraya gelmişler.
Tayyare almak üzre Avrupa'ya gitmişler.

2. *Şartıyle* manasına gelir.

Ay başında ödemek üzre yüz lira verebilirim.
Bunu geri vermek üzre sizden almıştım.

3. Hemen, o ande yapılacak veya yakında olup bitecek bir iş bildirir.

Tren hemen hareket etmek üzredir.
Başladığımız iş bitmek üzredir.

Not. Bu kelimeyi bir mastardan sonra *üzere* değil, daima *üzre* şeklinde yazmalıdır.

2. BENZETME EDATLARI

526. **Gibi.** En çok kullanılan benzetme edatı budur. Bunda tarz ve vasıf manası da vardır. İsimlerle ne halde bulunduğunu yukarda gördük (B. 517).

Sürre devesi gibi ağır ağır gider.
Sebilâne bardağı gibi dizilmişler.

Bir isim veya bir zamirle *gibi* den yapılan gruplar :

1. Zarf olarak kullanılırlar.

kar gibi beyaz	bunun gibi güzel
buz gibi soğuk	onun gibi aksi

Grup bir zamir ile *gibi* den teşekkül etmişse zamir işler halde de bulunabilir.

Bu gibi fırsatlar bir daha ele geçmez.
Sen gibi bir adam az bulunur.
Ne gibi şartlar ?

2. Sıfat olarak kullanılırlar.

Pamuk gibi eller.
Aslan gibi delikanlılar.

3. İsim olarak kullanılırlar. O vakit isim gibi sonuna ayni edatları alırlar.

bunun gibiler : buna benziyen kimseler
benim gibisi : bana benziyen bir kimse

527. Mukayese edilen iki şey arasındaki benzeyişi daha ziyade meydana çıkarmak için ikincisine bir *de* edatı konur.

Ahmet gibi Mehmet te gelecek.
Soğuk havalarda gezmek gibi sıcak havalarda gezmek te muzırdır.

528. Buna benzer diğer edatlar da şunlardır:

1. *Ce, cesine* (B. 542. 2).

Çocukça (çocukçasına) hareket.

2. *Si, (i)msi* (B. 53).

Kadifemsi bir kumaş. Bayırımsı bir yer.

3. *Cileyin, cılayın.* Bu edat isimlerle zamirlerin sonuna gelerek tarz ve hal zarf gruplarını teşkil eder.

adamcılayın: bir adam gibi
bunculayın, şunculayın, onculayın: bunun gibi
Allah söyler, lâkin bizcileyin dille değil.

Bu gibi kelimeler hemen hiç kullanılmaz gibidir.

529. **Kadar.** Bu da benzetme ve mukayese edatıdır. Fakat bunda tarz ve vasıf manası değil miktar manası vardır. Birlikte bulunduğu isimlerle derece ve miktar bildiren zarf gruplarını (B. 506, 510) teşkil eder. Bu edat işler haldeki isimler ve ilişik halde bulunan zamirlerle birleştiği vakit derece ve miktar bildirir. Diğer manası için 533 numaraya bakınız.

Babası kadar zengin
Senin kadar akıllı
Tüy kadar hafif

530. *Kadar* kelimesi bazan şu manalara da gelir:

1. Büyüklüğünde.

Değirmen taşı kadar bir sarık
Çarşaf kadar bir gazete

2. Ayni yaşta, yaşında.
Oğlu kadar bir de kızı var.
Ben senin kadarken hiç yaramazlık etmezdim.

3. Aşağı yukarı, tahminen.
Beş yüz kadar koyun
Kaç yaşında kadar var ?

531. Üst tarafında işler halde işaret ve istifham zamirleri bulunan *kadar* kelimesiyle bunun eşmanalıları tıpkı *gibi* (B. 525) edatı manasında zarf olarak kullanılabilirler.

bukadar	bu derece	ne miktar
şukadar	o mertebe	ne kadar
okadar	bu rütbe	

3. İŞLENMİŞ HAL İSTİYEN EDATLAR

A. Varımlı Kelime İstiyenler

532. Varımlı yani (*y*)*e* li işlenmiş hal istiyen edatlar *kadar, dek, değin, cek, doğru, karşı, göre* edatlarıdır. Bunlar mukayese edatları olarak ta kullanılırlar.

533. **Kadar**. Edatıyle gelen kelime bir şeyin vardığı, bittiği yeri veya zamanı bildirir.

Ne vakite kadar? Sabaha kadar.
Yarına kadar. Beşe kadar.
Yarım asır evveline kadar.
Nereye kadar? Buraya kadar.
Bir dereceye kadar.
Şerbetçiden tut ta kebapçıya kadar.

534. *Dek, değin*. Bu edatlardan biri bazan *kadar* edatı yerine konabilir. Ayni manadadır. Fakat eskidir. Bugün hemen hiç kullanılmaz.

Ne vakite dek (değin)? Sabaha dek.

535. **Cek**. Halk dilinde bazan *kadar* yerine *cek* edatına da tesadüf edilir. Bu da *dek* gibi kullanılmaz.

Ne vakite cek ? İki saate cek.
Şimdiye cek. Sabaha cek.

536. **Doğru**. Cihet ve istikamet bildirir.

şarka doğru sabaha doğru
kırlara doğru yukarıya doğru

Eskiden bu kelime yerine bazan *müteveccihen* kelimesini de kullanırlardı.

Şarka müteveccihen, Ankara'ya müteveccihen

Bazan da yakınlık fikri uyandırır.

Kırk yaşlarına doğru

537. **Karşı**. Bu edat *önü ilerisinde, yüzü önünde* manalarına gelir.

parka karşı, güneşe karşı
meydana karşı, yüze karşı

Bazı yerlerde *düşmanlık, aksilik* fikri uyandırır.

Akıntıya karşı kürek
Bana karşı namkörlük

Bazan da *doğru* manasında kullanılır.

akşama karşı sabaha karşı

538. **Göre**. Edatı *ce, kalırsa, bakılırsa, itibariyle* manalarına gelir.

Bana göre hava hoş Ahvale göre hareket
Size göre hepsi bir Büyüklüğüne göre kıymet

Bu edat yerine kullanılan arapça kelimeler şunlardır: nispeten, kıyasen, nazaran, tatbikan, tevfikan.

Kendilerinden evvel varımlı bir kelime istiyen diğer arapça kelimeler de şunlardan ibarettir:

buna *binaen* şuna *mukabil*
o sebebe *mebni* sana *rağmen*
ona *bedel* bana *nispet*

B. Çıkımlı Kelime İstiyenler

a. Zaman Edatları

539. Çıkımlı yani *den* li işlenmiş hal isteyen edatlar şunlardır:

Evvel. Zaman, yer, sıra ve derece itibariyle önce olan manasınadır.

bundan evvel herşeyden evvel

Bunun arapçadan alınmış eşmanalıları şunlardır: *akdem, akdemce, mukaddem.*

Bundan birkaç yüz sene mukaddem...

540. **Sonra**. Bundan evvelki edatın aksi manalısıdır.

bundan sonra sizden sonra
şimden sonra saat ondan sonra

Annemden sonra en çok babamı severim.

Halk arasında bu kelimeye küçültme edatından sonra bir mülkî sıfat katarak *sonracığıma* da derler.

b. Yer Edatları

541. *Karşı* edatından başka 415 numarada görülen yer zarflarının hepsi *den* li bir kelime istiyen ve yer gösteren edat hizmetini görebilirler.

odadan içeri girmek merdivenden aşağı inmek
kapıdan dışarı çıkmak yokuştan yukarı çıkmak

542. **Beri**. *Öte* kelimesinin zıddı olan ve *bu tarafta, yakında* manasına gelen *beri* zarfı *bir vakitten başlıyarak, den itibaren* manalarıyle edat ta olur.

Sizinle görüştüğümüzden beri
İki asırdan beri, öteden beri

543. **Öte**. Yukarıda geçen *beri* edatının zıddıdır.

Ondan ötesine sen karışma.

c. Sebep Edatları

544. Sebep bildiren edatlar şunlardır:

1. **Dolayı.** *Sebebinden, den ötürü, sebebiyle* manalarına gelir.

baskın kelimesinden dolayı
gördüğü eyilikten dolayı

2. **Ötürü.** Yukarıki kelime ile eşmanalıdır, bu da sebep bildirir.

bundan ötürü: bundan dolayı
neden ötürü: ne sebebe mebni

3. **Naşi.** Yukarıdakiler gibi *dolayı, sebebiyle* manalarına gelen arapça bir edattır. Fakat eskimiştir, pek kullanılmaz.

Yağmurdan naşi gelemedi.
Bundan naşi bana gücenmeyin.

d. YANA Edatı

545. Bu edat ta çıkımlı yani *den* li bir kelime ister. *Ce, gelince, cihetiyle, dair* manalarına gelir.

Benden yana helâl olsun.
Yiyecekten yana sıkıntımız yok.
Terbiyeden yana berbat.
Yazıdan yana pek geri.

e. İstisna Edatları

546. En çok kullanılan istisna edatları şunlardır: *başka, maada, gayri, fazla.*

Ondan başka kimse gelmiyecek.
Bundan maada ne istersin?
Benim senden gayri kimim var?
Bundan fazlasına kulak asma.

f. CE Edatlı kelimeler

547. *Ce* edatı başka başka dört mana ile kullanılır.

1. Miktar itibariyle benzeyiş bildirir. Miktar, sayı, sürekli zaman bildiren isimlerle ve işaret zamirleriyle birleşir; *kadar* kelimesinin eşmanalısı olur.

zerrece	zerre kadar
senelerce	seneler sürdüğü kadar
yüzlerce	yüz kadar
binlerce	bin kadar

ömrü müddetince: yaşadığı kadar
bunca adamlar: bukadar adamlar
şunca zaman: bukadar zaman

2. Vasıf, hal ve keyfiyet mukayesesine gelir. Bu mana ile yapma, etme ve hareket tarzı bildiren ifadelerde kullanılır. *Gibi* kelimesinin eşmanalısı olur.

çocukça: çocuk gibi
askerce: asker gibi
insanca: insana yakışacak tarzda
hayvanca: hayvan gibi
öylece: o tarzda

Bu kelimeler sıfat gibi de kullanılabilirler (B. 526.2).

çocukça hareket
hayvanca muamele

Millet isimlerinden yapılan şu gruplar da sıfat gibi kullanılırlar:

türkçe gramer	ingilizce kitap
çince yazı	almanca lûgat

Bu sıfatlar zarf ta olurlar.

türkçe söylemek	ingilizce bilmek
çince yazmak	almanca konuşmak

Not 1. *Gibi* edatı doğrudan veya dolayıdan bir benzeyiş ifade ettiği halde *ce* edatı daima dolayıdan bir benzeyiş bildirir, yani bulunduğu cümlenin içinde eksik bir şey varmış gibi bir his verir.

Doğrudan benzeyişe misal:

İnsana ana baba gibi yâr olmaz.

Dolayıdan benzeyişe misal:

Ahmet çocukça (çocuk gibi) hareket etti.

Birinci misalde yâr kelimesi doğrudan doğruya ana baba ile mukayese edilmiş, onlara benzetilmiştir. İkinci misaldeki cümle: "Ahmet, bir çocuk nasıl hareket ederse öyle hareket etti" demek olduğundan Ahmet doğrudan doğruya çocuk ile mukayese edilmemiş, yalnız hareketi bir çocuğun hareketine benzetilmiştir.

Not 2. *Ce* edatı tarz ve hal zarfları teşkil etmek üzre zamirlere de katılır (B. 455).

3. Uygunluk fikri verir. Böyle kullanıldığı zaman *göre, kalırsa, uygun olarak, nazaran, tevfikan* kelimelerinin eşmanalısı olur. Bu suretle vücude gelen ifadelerde mülkiyet edatları bulunur.

fikrimce	zamanınca
mucibince	aklınca

Bana kalırsa (bence) sen bu hanımın rızkına mani olmamalısın.

4. Nispet ifade eder. *Cihetiyle, itibariyle* manalarına gelir. Arapçanın *kalben, aklen, ruhan* gibi sonu *en* ile biten ve *temyiz* denilen kelimelerine benzer.

Şekil itibariyle fena değil fakat manaca hiç.
Ö benden yaşça (sinnen) daha büyüktür.
Ehliyetçe o hepsinden üstündür.

548. **Cesine**. Yukarıda gördüğümüz gibi *ce* ile biten kelimelerin sonuna bir de *sine* katarak gene ayni manada, fakat biraz daha kuvvetli olmak üzre, başka bir şekil elde edilebilir.

adamcasına	delicesine	böylecesine
canavarcasına	körcesine	düşmancasına

549. Topluluk fikri uyandıran bazı isimlere *bütün, hep, umum* manasıyle *ce* edatı katılabilir.

ailece gezmeğe gitmek: bütün aile.
köyce yağmur duasına çıkmak: bütün köy.
evce mahkemeye gitmek: bütün ev halkı.

550. *Ce* yerine bazan *cek* te getirirler. Fakat kabadır, çok kullanmazlar.

Evcek hazırlandık
Köycek sıtmaya tutulduk .

551. Bütün manasına gelen, olmak veya varolmak mastarının işler sıfatına *ce* katılarak yapılan *olanca* kelimesi de bu sırada sayılabilir.

olanca kuvvetiyle: var kuvvetiyle, bütün kuvvetiyle
olanca zekâsını: bütün zekâsını

4. EDATIMSILAR

552. İlişik halin ikinci parçası olan bir isimle bir edattan ibaret olan kelimelere *edatımsılar* denir.

üst-ü-nde

Üst kelimesi bir isimdir, *ü* harfi ilişik halin ikinci parçasında bulunması lâzım gelen bir edattır, *nde* hecesi de bir edattır. Hepsi birden edatımsı bir kelimedir.

İlişik halin birinci parçası da ayni cümlede bulunuyorsa bu edatımsı dediğimiz kelime ile bir ilişik hal teşkil eder.

ağaçın üstünde

553. Eğer edatımsı kelimenin sonunda mülkî sıfatlardan biri varsa ilişik halin birinci parçasını zikretmek istemez: *benim üstümde yerine* sadece *üstümde* demek kâfidir.

554. Eğer ifade kapalı tutulmak, açıktan belli edilmemek istenirse ilişik halin birinci parçası söylenmez.

1. Üstünde bıraktım. 2. İçinde kaldı.

Burada nenin üstünde ve nenin içinde olduğu belli değildir. Birincisinde meselâ *masanın*, ikincisinde *kasanın* kelimeleri söylenmemiştir.

555. Şu söylediğimiz şeyler ilişik hale ait kaidelerden ibarettir (B. 74). Bunlardan edatlar ile edatımsıların gör-

dükleri işler arasında gramerce ehemmiyetli bir fark olduğu anlaşılıyor. *Edat* daima bir kelime ile beraber bulunan bir nevi eklentidir. *Edatımsı* ilişik halin parçalarından biridir ki bazı yerlerde başlı başına kendi işini görmektedir.

556. Yer ve zaman bildiren edatımsılar zarf eklentilerini (B. 417) alırlar, yer ve zaman zarflarının uydukları kaidelere uyarlar.

üstünde	üstüne	üstünden
üzerinde	üzerine	üzerinden
yanında	yanına	yanından

557. Bundan şu anlaşılır ki bu isimlerden biri ilişik halde bulunur da zarf eklentilerinden birini almamış olursa o vakit, *edatımsı* olmaz, bayağı bir isim olur.

Yerin altı, su yüzü, mektup üstü

Burada *alt, yüz, üst* kelimeleri edatımsı değil birer isimdir ve ilişik haldedir.

558. Bununla beraber bazan bu gibi ilişik halde bulunan isimler cümle içinde hem hal gösteren bir *katkı* gibi kullanılmış olur, hem ayni zamanda işler halde bulunur. O vakit bu ilişik halin ikinci parçası bir edatımsı olur.

arka üstü düşmek
sırt üstü yatmak
ayak üstü durmak

İşte bu gruplarda *arka üstü, sırt üstü, ayak üstü* tabirleri hem fiillerin katkısıdır, hem işler haldedir. İlişik hallerin ikinci parçaları olan müşterek *üstü* kelimesi de bir *edatımsı* dır. Çünkü bunlar *arka üstüne düşmek, sırt üstüne yatmak, ayak üstünde durmak* yerlerine kullanılmıştır.

559. Edatımsı olan başlıca kelimeler bir iki misal ile aşağıda gösterilmiştir. Daha başka manaları için de lûgat kitaplarına müracaat edilebilir.

560. *Üst, üzer* Bunların ikisi de bir manadadır. Yalnız aralarındaki fark şudur ki *üzer* kelimesi sonuna mülkiyet edatı almaksızın hiçbir yerde kullanılmaz.

üstüne (üzerine) almak: yüklenmek
üstüne (üzerine) düşmek: çok uğraşmak
ilânı hürriyet üzerine: hürriyet ilânından sonra

NOT. Ayni manada bazan *fevk* kelimesi de kullanılırdı: *ümidin fevkinde, fevkalâde.*

Alt. Öküzün altında buzağı arar.
Hangi taşı kaldırsan altından çıkar.
Kişi her bilmediğini ayağının altına alsa başı göğe erer.

NOT. Bu manada bazan *taht, zir* kelimeleri de kullanılırdı: *riyaseti tahtında, tahtelbahir, ziri idaresinde. Tahtelbahir* bugün deniz altından giden geminin adı olmuştur.

Ön. Birinin önüne düşmek
Birini önüne katmak, önünce yürümek.

Art, arka. Birinin ardına düşmek.
Dağın arkasında.
Ardına komamak, ardınca gitmek.

İç. Her taraf çiçek içinde.
Bir mağaranın içine girmek.
İşin içinden çıkmak.
Çayırın içinden geçmek.
Bir kutu içinde durmak.

Bu manada *iç* kelimesi *içeri* kelimesiyle değiştirilebilir.

Dışarısı içerisinden güzel.

Dahil, derun kelimeleri de bu manaya gelir.

kışla dahilinde saray derununda

Sonunda *de* bulunduğu zaman yani durumlu halde *arasında, zarfında* manalarına gelir.

Barıt fıçılarının içinde dolaşmak.
Bir ay içinde, üç gün içinde.

İç kelimesinin zıddı *dış* tır. Fakat *dış* kelimesi edatımsı olarak pek az kullanılır; bunun yerine *dışarı, hariç* kelimelerini kullanırlar, *evin dışarısında, şehrin haricinde* derler.

Ara. Uykumun arasında
Yürümekle yuvarlanmak arasında

Not. Eskiden bu kelimenin yerine beyn, mabeyn, miyan kelimeleri kullanılırdı: *söz beynimizde.*

Yan. Benim yanımda onun kıymeti çoktur.
Kimin yanında büyüdü?
Orada durma, gel yanıma!..

Not. Eskiden bu manada kıt, int, nezt kullanılırdı: *Kibrinden kıtına varılmaz, Benim indimde, Babıâli nezdinde.*

561. Karşı kelimesinin eşmanalısı olarak hilâf, akis, zıt, inat, aleyh, leh kelimelerinden yapılan hilâfına, aksine, zıddına, inadına, aleyhine, lehine edatımsıları dilimizde kullanılır.

Zıddıma gidiyor. İnadına yapıyor.
Onun lehinde şehadet edecek çok adamlar vardır amma aleyhinde kimse şehadet etmiyor.

II. BAĞLAMA EDATLARI

562. Bağlama edatları kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri birbirine bağlar. Diğer edatlardan farkı şudur ki bunun ediği olmaz. Birleştirdiği kelimeler arasında pek o kadar sıkı bir münasebet te bulunmaz.

1. Arpa *ve* buğday burada satılır.
2. Kahve mi *yoksa* çay mı içersiniz?
3. O pek yorgun, *lâkin* yine çok neşeliydi.
4. Nezaketle *fakat* mertçe cevap verdi.
5. Öğle olmuş *ve* bizim işimiz hâlâ bitmemişti.
6. *Eğer* işinizi düzeltmezseniz mahvolduğunuz gündür.
7. Tereddüt ediyordum, *çünkü* hatırıma sizin güzel sözleriniz gelmişti.

Birinci ve ikinci cümlelerde *ve, yoksa* bağlama edatları iki ismi birbirine bağlıyor. Birincisinde subjekt olan, ikincisinde işlenmiş halde bulunan iki kelimeyi birleştiriyor. Üçüncü cümlede *lâkin* edatı iki sıfat grubunu, dördüncü cümlede *fakat* iki zarfı, beşinci cümlede *ve* iki ayrı cümleyi, altıncı ve yedinci cümlelerde *çünkü, eğer* bağlama edatları da bir baş ve bir bağlı cümleyi birbirine bağlıyor.

563. Bağlama edatlarından bir kısmının, bilhassa *ve* nin bir çok yerlerde atılması, kelimelerin yalnız virgül ile ayrılması veya sadece yanyana konması ifadeye çok hafiflik verir, türkçenin bünyesine daha uygun gelir.

Arpa, buğday burada satılır.
Kahve mi, çay mı içersiniz ?
ana ve baba yerine ana baba
karı ve koca » karı koca
er veya geç » er geç
az veya çok » az çok

564. Bağlama edatlarının başlıcaları şunlardır:

ve	eğerçi, gerçi	nitekim
de	amma, ama	mademki
hem...hem	lâkin	hernakadar
ne...ne	ancak	velev
kâh...kâh	fakat	meğer
yahut	mahaza	vaktaki
ya, veya	mamafih	şukadarki
yoksa	zira	şukadar varki
gerek...gerek	ki	halbuki
ister...ister	çünkü	demek ki
ha...ha	taki, tek	imdi
eğer, ger	nasılki	bununla beraber

VE

565. Arapçadan alınma bir bağlama edatıdır. Başlıca kullanıldığı yerler şuralarıdır:

O kayıtsız, kaygısız Hayrullah Beyi hiç bukadar perişan ve yorgun görmemiştim.

Vefakâr, çalışkan, hayatlarından memnun, munis ve sade insanlar.

Bu misallerde görüldüğü veçhile çok kere bir sıraya dizilmiş kelimeler arasında *ve* bağlama edatını yalnız son kelimeden evvel kullanırlar, diğerleri arasına bir virgül korlar. Bununla beraber hiç kullanılmayıp kelimelerin sade bir virgül ile ayrıldığı yerler daha çoktur.

Bu çehre, bu ses bana emniyet verdi.

Ne şikâyet var, ne acı söz, ne çırpınma.

Akıllı, uslu, şehadetnameli, madalyalı bile olsa...

Zerdesiz düğün, duvaksız gelin, tuzsuz yemek nasıl olmazsa, davulsuz da ramazan öyle olmaz.

566. Bazan *ve* yerine *ile* kullanılır.

Köyler ve şehirler » yerine köylerle şehirler

Almanlar ve Fransızlar » Almanlarla Fransızlar

567. *Ve* ile veya bunun yerine kullanılan virgül ile birleştirilen cümlelerin fiilleri ayni zamana ait olmalıdır.

1. Beni görünce utanıyorlar, kapının arkasına saklanıyorlardı.

2. Söz söyliyecek, gürültüsüz çalışmalarını tembih edecektim.

3. Başımı pencereye dayıyarak gözlerimi kapamış, bir kaç dakka kendimi başka yerlerde sanmıştım.

4. Bu sözleri söylerken öyle bir göğüs geçirmesi ve iki elini açarak çaresizliğini öyle bir göstermesi vardı ki...

Birinci cümlede virgül ile birleştirilen *utanıyorlar, saklanıyorlardı*, fiillerinin ikisi de halin hikâyesidir. Yalnız hikâyeyi gösteren *dı* hecesi birincisinden kaldırılmıştır. Bu, cümleyi daha ahenkli yapmak için tutulan bir usuldür. Diğer misallerde de görüldüğü gibi hemen her yerde böyledir.

İkinci cümlede *söyliyecek, edecektim* fiillerinin ikisi de istikbalin hikâyesidir. Üçüncü, dördüncü cümlelerin fiilleri de bunlar gibidir.

568. İlişik halde bulunan isimlerin *ve* ile birleştirilmiş son parçaları birden ziyade ise ilişik hal edatı bazan en sonuncusuna gelir. Şayet başka bir edat varsa o, daha sona bırakılır: *bahçenin ağaçları ve çiçekleri* yerine *bahçenin ağaç ve çiçekleri* denir.

569. Manaları birbirine benziyen veya zıt olan iki arap veya acem kelimesi arasındaki *ve* bağlama edatı, bazan üst tarafındaki kelimenin sonu sessiz bir harfse *ü, u* sesli bir harfse *vü, vu* diye okunur, *ü* ile *u* üst tarafırdaki kelimeye bitişir ve bazı yerlerde her iki kelime bir arada yazılır.

zabıt ve rapt	yerine	zabturapt
emir ve ferman	»	emrü ferman
âba ve ecdat	»	âba vü ecdat
balâ ve zir	»	balâ vü zir

Arap ve acem kelimeleri arasında bulunan bu bağlama edatını *ve* diye okumak ta yanlış değildir.

DE

570. Bu edat, zarf olan *dahi* kelimesinin başka bir şeklidir, *ve* manasında kullanılır. Daima ayrı yazılır. Ahenge göre incelir ve kalınlaşır.

Gördü de verdi.
Aldı da gitti.
Haber almış ta gelmiş.
Gidecek te gelecek.

571. *De* edatı bağladığı kelimelerin arasında bulunur. Şiirlerde bu kaideye pek riayet edilmez.

Bülbül olsam kona da bilsem dallara

572. Bu edat *ne* gibi yalnız iki kelimeyi bağlamakla kalmaz. Korku, azarlama, istek, ısrar, bildiren ifadelerde de bulunur.

Vur da gör.
Dersine çalışma da gez, uyu.
Ya öyledir de neye gene ısrar edersin?
Bahar gelse de Ada'ya gitsek!
Niçin şimdi değil de sonra?
Ne iyi ettin de geldin!
Nasıl etmeli de bu işi çabuk bitirmeli?
Söyle de çocuğu getirsinler.
Müft olsun da (isterse) zift olsun.
Koca olsun da cüce olsun.
Öl de baygınlık gösterme.

573. Birbirine *de* ile birleştirilen parçalardan birine *tek* kelimesini katarak bu ifadeler kuvvetlendirilebilir.

Yanıma gelsin de tek yalnız gelsin.
Tek gelsin de geç gelsin.

574. Bazan bir mazeret bildirir veya bir şey hakkında izahat verirken karşıdakinin kolaylıkla anlıyacağı fiillerden biri atılır, cümle kısa kesilir.

Beş on gün daha gezeyim de...
Bir iki satır yazayım da...

575. Bir sebep bildirilmek istenirse *de* edatına *onun için, ondan* kelimeleri katılır.

Sizi görmedim de onun için...
Param yoktu da ondan...

576. *De* edatından sonra *mi?* sorgu edatı da getirilebilir.

Bunu kendin gördün de mi söylüyorsun yoksa başka birinden işittin de mi anlatıyorsun?

HEM... HEM

577. Bir ayarda olan iki veya daha ziyade fikrin birbiriyle daha sıkı bir surette uzlaştığını veya zıtlaştığını gösterir; ait olduğu kelimeden evvel gelir.

Hem öyle söylüyor hem böyle söylüyor.
Hem sizi seviyor hem onu.
Hem onu hem sizi çağırıyor.
Hem ticaret hem ziyaret.
Hem kel hem fodul.
Hem bilmez hem karışmak ister.

578. Manayı daha canlandırmak için ikinci *hem* den sonra *de* getirilir.

Hem uyumuyor hem de beni uyutmuyor.
Hem tatlı tatlı uyuyorum hem de ruyamda tatlı tatlı yemekler yiyorum (N. H.)

579. *Hem* yerin bazan *de* kullanılabilir, o vakit *de* ait olduğu kelimenin sonuna gelir.

Bu memleketin mahkemesi de var, adliyesi de.
Kul yapısı bu! Elbette kırılır da soyulur da (kasa).

580. *Hem* kelimesi tek olarak kullanıldığı zaman zarf olur (B. 475).

NE... NE

581. İki şeyden herbirini inkâra yarar, ait olduğu kelimenin başında bulunur.

Ne sen ne ben.
Ne selâmün aleyküm ne aleyküm selâm.
Ne bugün ne yarın.

582. İki cümleyi menfi bir mana ile birbirine bağlar.

Ne söylerim ne yazarım.

Ne ölüye ağlar ne diriye güler.

583. İkinci cümlenin fiili bazan hazfedilir.

Ne bunu isterim ne onu.

Ne ben gideyim ne sen.

Ne bana olsun ne ele.

584. Cümlenin fiili, *ne* ile inkâr edilen kelimenin hemen yanı başında bulunursa müspet olur.

Ne ben sordum ne o söyledi.

Ne Ahmet geldi ne Mehmet.

Fiil, inkâr edilen kelimeden uzakta kalır veya bağlama şekillerinden biri olursa menfi olur.

O işe ne senin ne benim, mümkün değil, aklımız ermez.

O işe ne senin ne benim aklımız ermediğinden...

Ne okumağa ne yazmağa hevesi olmadığından...

Fiil, cümlenin başında bulunursa gene menfi olur.

İstemem ne para ne pul.

Bugün bir yere gidemedim, ne Ada'ya ne size.

KÂH... KÂH

585. Bu bağlama edatı *bazan, bazı, bazı vakit, bazı zaman* manalarına gelir, ait olduğu kelimenin başında bulunur.

Kâh beğenir kâh beğenmez.

Kâh bulunur kâh bulunmaz.

Kâh şöyle kâh böyle.

Kâh o bekler kâh ben.

Not. Bu kelimenin aslı *gâh* tır. *Gâhi, gâhice, geh, gehi* şekilleri de vardır.

YA YAHUT

586. Bu edatlar *ya, yahut* şekillerinde kullanıldıkları gibi *veya, veyahut* şekillerinde de kullanılırlar.

O bana öyle söyledi yahut ben öyle anladım.
İsterseniz gidiniz (ve) ya biraz daha bekliyiniz.

587. Bu bağlama edatı ekseriya *ya... ya, ya... yahut* şekillerinde çift olarak ta kullanılır.

Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli.
Ya parayı vermeli ya evden çıkmalı.
Ya halımı getir yahut parasını.
Ya o ya ben.

İstifhamî cümlelerde *yoksa* zarfi *ya, yahut* manasına gelir (B. 489).

Bahçede mi oturacağız, yoksa sinemaya mı gideceğiz?

İSTER GEREK HA

588. Bu üç kelime de *ya* gibi çift olarak ait oldukları isimlerin başında bulunurlar.

İster o gitsin ister başkasını göndersin.
İster al ister alma.
Gerek odalarda gerek sokaklarda yüksek sesle konuşmamalı.
Gerek zengin olsun gerek fakir.
Ha onu almışsın ha bunu, bence ikisi bir.
Ha bugün olmuş ha yarın.

589. *Gerek* kelimesi yerine *olsun* kelimesi de kullanılabilir, fakat ait olduğu isimden sonra gelir.

Küçük olsun büyük olsun herkesle hoş geçinmeli.
Odalarda olsun sokaklarda olsun bağırmamalı.

AMMA

590. *Amma* veya *ama* edatı şuralarda kullanılır:

1. Birbirine zıt iki kelime veya cümle arasında *lâkin, ancak, şukadar var ki, fakat* manalarına gelir ve o zaman daha ziyade *ama* şeklini alır.

Güzel ama geçimsiz.
Pahali ama dayanıklı.
Bilir ama söylemez.
Sormak ayıp olmasın ama nereye gidiyorsunuz?

2. Evvelce iddia edilen şeylerin, hemen arkasından reddetmek fikriyle, aksi bildirilmek istenirse cümlenin başına *ama* getirilir.

Ama o razı olmıyacakmış, kendi bileceği iş.
Ama sonra başkaları ne dermiş, ne derse dersin, ona ne.

3. Şaşkınlık, hayret ve taaccüp ifade etmek için bir nevi nida veya nidamsı zarf olarak kullanılır. Bazan amma dan sonra gelen kelimeye *ha* edatı da katılır.

Amma oburmuşsun!
Amma yaptın ha!
Amma yazı ha! Amma ne yazı!
Amma ses ha! Amma da ses!

4. Bir şeyin sebebini bildirmek için kullanılır.

Ona hakikaten fena muamele ettim, amma haksız değildim.

FAKAT LÂKİN ANCAK

591. Bu üç kelime de aşağı yukarı *amma* kelimesiyle bir manadadır.

O çocuk çok okuyor, fakat okuduğunu anlamıyor.
Çok çalışmıyın dedim, fakat büsbütün dersi bırakın demedim.
Ben gelirim, lâkin gece kalamam.

Gözlerimi kapıyorum, lâkin uyuyamıyorum.
Denize girilmez değil, ancak yaz gelmeli.
Git görüş, ancak bir şey söyleme.

Not 1. *Lâkin* kelimesinin başına bir *ve* getirerek *ve lâkin* diyenler olduğu gibi bazan *amma ve lâkin* diyenler de vardır. Fakat eskidir, kullanılmaz.

Not 2. Bu kelimeler, bilhassa *fakat*, üst tarafındaki cümle hükmünü az çok başkalaştıran veya izah eden, yahut ta sadece o cümle ile bir münasebeti olan yeni bir cümlenin başında da bulunur.

Üçüncüsü kanun müstebittir. Fakat, müstebit kanun bizim asla hatır ve hayalimizden geçmez.
Âlâ, hep beraber gitmişiniz. Fakat, söyle bakayım...

Kİ

592. Bağlama edatı olan *ki* ayrı yazılır. Tabiî ahenk kaidesine tabi olmaz. Bazan halk ağzında *kı* gibi telâffuz edilirse de doğru değildir.

Ki edatı iki cümleyi birbirine bağlar. Evvelce geçen maddenin mahiyetini, tafsilatını, menfi cümlenin sebep ve illetini sonraki cümle ile beyan eder. Aşağıki misallerde bu cümlelerin muhtelif şekilleri gösterilmiştir.

Bana dediler ki müdür üç gündür seni arıyor.
Sakal koyverdim ki sözüm dinlensin.
Çiğ yemedim ki karnım ağrısın.
Âlemin ağzı torba değil ki büzesin.
Okadar terledim ki gömleğim sırsıklam oldu.
(Öyle) bir söz söyler ki dirhemini yiyen köpek kudurur.
Öylebir göğüs geçirmesi vardı ki yüreğimi sızlatırdı.
Bana öyle geliyor ki bu lâcivert gözlerden dökülen damlalar onun güzel, küçük yüzüne değil benim gönlümün içine sızıyor.

593. *Ki* edatı bağlama hizmetini görmekle beraber *çünkü* manasını da ifade eder.

Yüksel ki yerin bu yer değildir.
Aldanma ki şair sözü elbette yalandır.

594. *Ki* bağlama edatıyle biten kesik cümleler de vardır ki alt tarafındaki cümleyi, pek tabiî ve pek aşikâr olduğundan, söylemeğe lüzum kalmaz. Bu tarzda söyleyiş cümleye daha kıvrak, daha ehemmiyetli bir mana verir.

O vakit *ki* edatını *nida* işaretiyle bir tutmak mümkündür.

Seninle de lâkırdı olmaz ki...
Ehemmiyet verilecek bir şey değil ki...
Bugün size bir şey pişirdim ki...
Bir şeyi yerine koymak âdetiniz değil ki...
Acaba öldürürler mi ki...

NOT. Eskiden *ki* yerine *kim* de kullanılırdı.

1. Bir acep nur kim güneş pervanesi
2. Her ne dürlü kim saadet vardürür
3. Gerçi kim bunlar dahi mürseldürür
4. Ol gice kim doğdu ol Hayrülbeşer
   Anesi ânde neler gördü neler
   (MEVLİT)

ÇÜNKÜ

595. Sebep gösterir, .. *den dolayı* manasına gelir. *Zira* ile bir manadadır. Eskiden *çünkim* de derlerdi.

Alamam çünkü param yok.
Gelemem çünkü hastayım.
Kardeş gibi geçinmeliyiz çünkü bir vatanın evlâdıyız.

TAKİ TEK

596. İlk cümledeki fiilin ikinci cümle fiilinin husulüne kadar süreceğini bildirir; sebep ve gaye gösterir *-nceye kadar* manasına gelir. Eskiden *takim* de derlerdi.

Durma, çalış taki adam olasın.
Açık söyle taki herkes anlasın.

597. *Taki* kelimesi yerine bazan *tek* edatı da kullanılır, o vakit *yeterki, elverirki, yalnız, sırf* manalarına yaklaşır.

Her istediğini yaptım tek üzülmesin.
Bir ay sonra olsun tek olsun.

Bunları şu tarzda da söyliyebiliriz :

Tek üzülmesin diye her istediğini yaptım.
Tek olsun da bir ay sonra olsun.

NOT. *Taki* kelimesi eskidir, pek kullanılmaz.

NASILKİ NİTEKİM

598. *Nasılki* bağlama edatı *ayni veçhile, gibi* manalarına gelir. Fakat bunun yerine daha ziyade fiilin bağlama şekli kullanılır.

Nasılki size evvelce haber vermiştim.

Bunu şu suretle de söyliyebiliriz :

Evvelce size haber verdiğim veçhile (gibi)

Nitekim kelimesi de bununla hemen bir manadadır.

Kimse anlamamış nitekim siz de anlamamışsınız.

MADEMKİ

599. *Çünkü, için, den dolayı* manalarına gelir ve bazan *ki* siz de kullanılır.

Mademki görmek istiyorsunuz, gelin görün.
Madem gitmek niyetindesiniz, gidiniz.

EĞER

600. Bir şart beyan eden cümlelerin başına manayı kuvvetlendirmek için konur. Cümle içindeki fiil zaten şart bildirdiği için konmasa da olur. Bazan *ger* şeklinde de kullanılır.

Eğer ölüm olmasaydı dünyanın tadına doyum olmazdı.

Ger dilersiz bulasız ottan necat.

Evvelce söylenen bir sözün zıddı bir şarta bağlanarak bir hüküm verilmek istenirse *eğer* edatından evvel bir *yok* getirilir.

Yok eğer buna da razı olmazsa, artık yapacak birşey kalmaz.

601. *Eğerçi* ve bunun hafifi *gerçi* bağlama edatları *hernekadar* manasıyle şart bildiren bir cümlenin başında bulunur ve şart sıygasından sonra bir *de* alır.

Gerçi öyle söylüyorsa da siz gene kulak asmayın.

Bazan haber sıygasıyle birlikte kullanılır, o vakit altındaki cümlenin başına *amma, lâkin, fakat* bağlama edatlarından biri getirilir.

Gerçi ufak bir şeydi amma bence kıymeti pek büyüktü.

602. *Hernekadar* bağlama grubu *gerçi* edâtıyle bir manada ise de haber sıygasıyle hiç kullanılmaz ve kendisinden sonra mutlaka bir *de* alır.

Hernekadar zenginse de parasını nasıl kullanacağını bilmez.

VELEV

603. *Olsa da, hatta, bile, farzedelim ki* manalarına gelir. Bağlama edatı olduğu gibi *bile* ile ayni manada zarf ta olur.

Kırmamış, çatlatmış velev kırmış ne olur.

Velev demişim, bundan ne çıkar?

Çok kere emir sıygasıyle beraber bulunur. O vakit *isterse* manasına da yaklaşır.

1. Velev sevsin bize ne!
2. Velev görsün, sen ne telâş ediyorsun?
3. Olsun da velev arasıra olsun.
4. Velev bir kerecik olsun.

Üçüncü, dördüncü misallerde olduğu gibi *hiç olmazsa* manalarına geldiği zaman bir zarf mahiyetini alır.

MEĞER

604. Çok kere *ki* ile birleşerek *meğerki* şeklinde yazılır. Şu manalarda kullanılır:

1. İstisna beyan eder. Bu halde içinde bulunduğu cümle iltizam sıygasıyle biter.

Yarın mutlaka gelirim meğerki hasta olayım.
İnsanın kötüsü olmaz meğerki züğürt ola.
Bu iş olmaz meğerki böyle cevap verile.

Bazan iltizam sıgasıyle münasebeti olan emir sıygası da kullanılır.

Meğerki hususî surette aranıp bulunmuş olsun.

Bu manaya geldiği zaman nesirde hemen daima *ki* ile kullanılır; nazımda *ki* siz de kullanılabilir.

2. Sonradan anlaşılan bir şeyi ifade ederken *halbuki* manasına gelir. İçinde bulunduğu cümlenin fiili naklî mazi olur. Bu manada *meğerse* de denebilir.

Ben onu çalışkan bir şey sanıyordum; meğer(se) tenbelmiş.
Onu baloya davetli biliyordum; meğerse daha İstanbula bile gelmemiş.

605. *Meğer* zarf olunca bir sorgu fikri veren cümlelerde hayret manasını uyandırır.

Merhametten maraz hasıl olur sözü meğer ne kadar doğru imiş!

DEMEK Kİ

606. Bu bağlama edatı bağladığı cümlenin başında verilmiş bir hükümden çıkarılan neticeyi bildirir. Bazan *ki* siz de kullanılır.

Düşünüyorum, demek ki varım.
Daha ağustosta kar yağmıştı, demek bu sene kış çok olacaktı.

NOT. *Demek ki* manasına gelen *imdi* kelimesi pek eski olduğu için knllanılmamaktadır.

VAKTAKİ

607. Bu edat eski *kaçan* kelimesinin yerine bir müddet kullanılmışsa da bugün kullanılmaz olmuştur. *-diği, -ceği* ile biten fiil bağlarının sonuna *vakit, zaman* kelimelerini getirerek teşkil edilen gruplar daha ziyade kullanılmaktadır

Birden bahar geldiği zaman yerine:
Vaktaki gelip bahar yekser
Eşyada ayan olur teceddüt denirdi.

608. *Halbuki, ohaldeki* grupları da birer bağlama edatıdır.

Kim bilir ne acı şeyler söyliyecektim, halbuki buna da alışmağa başladım.
Ankara'yı baştan başa yeniden yaptılar, ohaldeki bütün şehir az zamanda cennete döndü.

Yedinci Fasıl

NİDALAR

Nidaların Nevileri

609. Sevinç, keder, korku, öfke, hayret ve daha başka bir heyecan ifade eden herhangi bir sese, kelimeye, kelime grubuna *nida* derler. Bu gibi kelimelerden sonra bir nida işareti (!) bulunur.

Hernekadar nida denilen kelimenin bazan birden fazla manası olabilirse de nidalar başlıca ikiye ayrılır. Birtakımlarına *seslenme nidaları*, birtakımlarına da *duygu nidaları* denir.

I. SESLENME NİDALARI

610. Seslenme nidaları karşımızdakine bir şey göstermek, dikkat ettirmek veya birini çağırmak, bir harekete teşvik etmek için kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

a	behey	yuha
e	haydi	işte
ha	ya	na
ey	ya ya	de
hay	hu	aha
hey	bre	hah
yahey	mre	aman

A

611. İhtar, tekdir, muaheze ederken kullanılır. Kısa okunur. Kullanıldığı yerler, manadaki farklar misallerin tetkikinden kolayca anlaşılır.

A iki gözüm! bunu böyle mi yapacaktın?
A kardeş! bu böyle mi olur?
A birader! kimden eyilik umarsın?
A canım! anladık.
A canım! kime ne dersin?

Sona geldiği zaman cümleyi kuvvetlendirir.

Olur a! dünyada her şey mümkün.
Anladın a! Çağırsanız a!
Satar a! kendi malıdır.
Vur dedilerse öldür demediler a!

Eğer nida ile kullanılan fiil temenni sıygasının ikinci şahsı ise ifade emre benzer: *a* nidası da ahenge uyar.

Yazsan a! ne duruyorsun?
Baksan a! buraya gel!
Gelsen e! Gülseniz e!

Temenni sıygasının üçüncü şahsı olursa daima ya gelir, ahenge uymaz:

Yazsa ya! Gitse ya!
Çağırsa ya! Gelse ya!

E

612. *E* nidası muhtelif manalara gelir, başlıcaları şunlardır:

Kabul:	E haydi öyle olsun!
Tasdik:	E! orası öyle.
Hayret:	E! sonra ne olmuş?
Hoşnutsuzluk:	E! artık çok oluyorsun.
Bıkkınlık:	E canım! elverir.

HA

613. Bazan uzun, bazan kısa söylenir. Bunun da yerine göre başka başka manaları vardır. Bu başkalık aşağıdaki misallerde göze çarpar.

Sakın ha! Sonra karışmam ha!
Kırmayasın ha! Geldi ha!
Amma yaptın ha! Sakın gitme ha!
Gözlerine inanmayacaktı, gelen Nesteren ha!
Öldü ha! eyvah! çocuklar da yetim kaldı.
Ulan (oğlan) uslu otur, dayağı yersin ha!
Ha! bak! ne diyordum?
Ha! hatırıma geldi.
Ha! evet! düğünü anlatıyordum.
Ha! size bir şey söyleyecektim.
Ha! o vakit mesele çatallaşır.
Ha bu da cabası!

EY

Ey Allahım!
Ey benim sevgili Rabbim!
Ey milletimin lâhzada halkettiği ordu!
Ey şarkın en güzel dulu!
Ey akşamladığım yolları yalnız gezen afet!
Ey elâ gözlü güzeller güzeli!

HAY

Hay Allah razı olsun!
Hay Allah eyiliğini versin!
Hay çağıramaz olaydılar!
Hay azgın köpek!
Hay şeytan kız hay!
Hay zevzek hay!
Hay seni doğuran ana taş doğuraydı!

Bu kelime iki defa tekrar edilirse *evet, şüphesiz, pek âlâ, kabul* manalarına gelir.

Hay hay! biz de gideriz.
Pencereyi açabilir miyim? — Hay hay, Efendim.

HEY

Hey nidası bazı yerlerde *ey* yerini de tutar.

Hey çocuk! daha dur bakalım.

Hey gidi hey! : (Ne sandın!)

Hey gidi hey, on yıl bu, dile kolay!

Hey gidi günler hey! : (neydi o günler!)

Hey Riza! kederin başından aşkın...

Hey bana bak! kaldır onu oradan!

Bazan bunun başına *ya*, bazan da *be*, *alaala* kelimeleri gelir.

Gene mi yahey! (Gene mi içki ve eğlence!)

Behey sersem! behey budala!

Behey mubarek adam! gece yarıları denizin dibinde ne arayordun?

Onu alaalaheyle götürdüler: (güle eğlene).

HAYDİ

Haydi iş başına!

Haydi oradan zevzek!

Haydi kızım, bize birer kahve söyle!

Haydi onu kabul edelim!

Haydi bu sefer de sizi dinliyelim!

Haydi olsun olsun da otuz, otuz bir yaşında olsun!

Bazan *haydin* şeklinde cemi de olur.

Haydin çocuklar, yürüyün bakalım!

Bu şekilde sonuna bir *di* getirerek te kullanılır.

Haydindi (hadindi), daha ne bekliyorsunuz!

İki defa tekrar edilirse *bol bol*, *ferah ferah*, *vızır vızır* manalarına gelir.

Seksen okka kaldırır, hele elli okkayı haydi haydi!

Bazan *yalan söyleyip durma, uydurma* manasına gelir, birini terslemekte kullanılır, o vakit *y* sini de kaybeder.

Hadi hadi! kimi aldatıyorsun?

YA

Dünya bu ya! ne olur ne olmaz!
Verdim ya! daha ne istiyorsun?
Efendi burada ya!..
Tabiî değil mi ya!
Ya Rap! Ya Allah!

Zarf olarak *evet* manasına gelir. Birinin bildirdiği şeyden az çok haberi olan bir kimse tarafından o sözü tekit ve tasdik için kullanılır.

Öteki evi de satacaklarmış!
— Ya, sorma!

Bazan çift olarak ta kullanılır.

Öyle ise bu sizin hakkınız? — ya ya! elbette.

Şuralarda bağlama edatı olarak kullanılır:

1. İşin içine henüz karışmamış bir şeyden en son bahsederken.

Ya bunu kim alacak?
Ya sen ne vakit geleceksin?
Ya siz ne yapacaksınız?

2. *Peki ama, iyi ama, şayet, eğer* manalarıyle.

Ya gelmek istemezse...
Ya haber alırsa...
Ya kar yağarsa...

3. Bir suali kuvvetlendirmek için *fakat, lâkin* manasıyle.

Ya niçin böyle koşuyorsunuz?

614. *Hu.* Bazı kadınlar arasında seslenmede kullanılır.

Fatma hanım hu! nerdesin?

YAHU

615. *Bana bak, baksana, be adam, be kardeş* manalarıyle birini çağırmakta, bilhassa erkekler arasında kullanılır.

Yahu! ezan okundu mu? Yahu! nerelerdesin?
Yahu! sana şurada dur dedik.
Yahu! bukadar ekmeği ne yapacaksın?
Uğurlar olsun yahu! bu ne hal!

Bazan cemi manasına da gelir.

Etmeyin yahu! : (be adamlar).

616. *Be, abe, bre, vre, more, mori.* Birine kabaca seslenmek için en çok Rumelliler, Arnavutlar tarafından kullanılır.

Bana bak be dayı! be kardaş!
A bre bak a buraya! Bre vurun!

617. *Bre* edatının *mre* şekli de vardır.

Mre sakalcığı ağça koca
Mre Azrail aman.

(Kitabı Dede Korkut)

618. *Yuha.* Tahkir için *birinin arkasından* bağırılır.

İŞTE

619. *İşte* kelimesi şuralarda kullanılır:

1. Söyliyene yakın olan bir insanı, bir şeyi gösterir.

İşte sen, işte göğsüm, işte hançer!

İşte kelimesinin manasını kuvvetlendirmek veya şüpheden kurtarmak için buna bazan *burada, orada* kelimeleri de katılır.

İstediklerin işte burada!
Eldivenlerin işte orada!

2. Bir şey hakkında izahat verileceğini bildirir, o vakit sonuna üstüste iki nokta alır.

İşte vak'a şudur:

Veya yukarda verilen izahatı bir neticeye bağlar.

İşte düşündüklerimiz bundan ibarettir.

3. İçinde bulunulan hali veya o ande vuku bulan bir işi bildirir.

İşte geldik!

İşte beklediğimiz mükâfat!

4. Netice bildirir.

İşte bukadar. İşte bitti.

İşte kelimesi başa geldiği gibi sona da gelir.

Öyle demişler işte! Beğenmemişler işte!

620. Ortalık dilinde *işte* yerine *na, nah, de, aha* nidaları da kullanılır.

Na bir kuruş daha!

Nah kapıyı bulduk!

De şu adam!

Aha pabuçların!

Aha, Ali geliyor!

İMDİ

621. Nida da olan bu kelime halk arasında bugün *indi* şeklinde emir sıygasından sonra *haydi, bakalım* manasıyle kullanılır.

Gelindi! : gel bakalım!

Bakındı! : haydi baksanız a!

Deyindi! : söyle bakalım!

HAH

622. Tam aranılan ve istenilen şeyin bulunduğunu, olduğunu, meydana geldiğini anlatır.

Hah! benim de istediğim buydu!
Hah! tamam, buldum!
Hah! işte burada duralım!

AMAN

623. Bunun türlü türlü manaları vardır. Başlıcalarının misalleri şünlardır:

Aman ya Rabbi! Aman! bir daha yapmam.
Aman öyle deme! Aman aman!
Aman Paşam, bana bağışla!
Aman! çocuğa bakın.
Aman, yeter artık! Aman duyulduk!
Aman, lokum ne de âlâ şeymiş!

Cem'inde *amanın* şeklini alır.

Amanın dostlar, yetişin!

II. DUYGU NİDALARI

624. Duygu nidaları ruhun teessürlerini, şiddetli duyguları, sevinçleri, acıları bildirmeğe yarar. Başlıcaları şunlardır:

â	yazık	öf
ay	heyhat	püf
vay	o	yo
ah	oh	yuf
vah	of	tü

Â

625. Bundan evvelki *a* (B. 611) dan biraz daha uzundur. Hayret, sabırsızlık, hiddet bildirir.

Â! bunu da kim uydurdu!
Â! bu ne güzel çiçek!
Â! ben böyle şaka istemem.
Â! artık çok oluyorsun.

AY

626. Ansızın duyulan hayret, korku, acı, ağrı gibi hisleri ifadeye yarar.

Ay! ayağıma bastın!
Ay! siz gelmiyor musunuz?
Ay! parmağım. Ay bu ne!
Ay, ay, ay! akrep!
Ay! şurada biri var!

VAY

627. Acı, acıma, keder, korkutma, hayret bildirir.

Vay ayacığım!
Vay başıma gelenler!
Vay haline, halime, halinize!
Vay sokak süprüntüsü! kendini nerede sandın!
Vay siz misiniz!
Vay ne haltediyorsun!
Vay ikrar ediyorsun ha!
Vay Beyim, vay Paşam!
Vay, vay, vay! kimmiş o gelen!

AH

628. Bu da acı, pişmanlık ve teessüf ifade eder.

Ah, anacığım! Ah, başım!
Ah, şu Maslaktaki orman!
Ah, ben onu evvelden bilseydim!
Ah evlâdım! Ah yavrum!

VAH

629. Acıma, teessüf, pişmanlık bildirir. Çok kere çift olarak kullanılır.

Vah, vah! teessüf ettim!
Vah, vah, vah! ne olduysa fakir kızlara oldu!
Vah, vah! aldanmışım!

YAZIK

630. Acınacak bir şeyi, bir hali ifade etmek için kullanılır.

Yazık şu biçareye! Bana da yazık!
Ah! yazık! yazık, yazık!
Yazık sana! Yazık senin kıyafetine!
Yazıklar olsun size!

Gene bu manada *eyvah* kelimesi de kullanılır.

Eyvah! işimiz gene berbat oldu!
Eyvahlar olsun! bu günü de mi görecektik!

Tüh kelimesi de *yazık* manasına gelir:

Tüh, bu ne aksi iştir!

Not. Eskiden bu kelimenin eşmanalısı olarak *hayif, va hayfa, va hasreta, diriğ, diriga, efsus* gibi kelimeler de kullanılırdı.

HEYHAT

631. *Yazık* manasına gelir. Bazan cümlenin başında, bazan sonunda bulunur.

Kendini şair sanıyor, heyhat!
Gençlik gitti elden, heyhat!
Heyhat! bu işte biz gene yandık!

O

632. Hoşnutsuzluk, bazan da hayret bildirir. Çift olarak ta kullanılır.

O! işte bu olmadı!
O! O! ne yapıyorsunuz!
O arkadaş! şapkayı yenilemişin!

OH

633. Hoşnutluk, memnuniyet, ferahlık, bir sıkıntıdan kurtuluş ifade eder.

Oh! hamdolsun bugün iyiceyim.
Oh! ne güzel rüzgâr esiyor!

Oh olsun! tabiri nasihat dinlemiyenin başına gelen felâkete karşı söylenir; içinde biraz intikam hissi de vardır.

Oh olsun! ona denize girme dedik!

OF

634. Yorgunluk, bezginlik, bıkkınlık, usanç bildirir.

Of bittim! Of ya Rabbi! Of aman!
Of! bu da ne bitmez şeymiş!
Of! bırak Allah aşkına!

ÖF PÜF

635. Nefret ve tiksinme bildirirler.

Öf! ne de fena kokuyor! Öf bıktım!
Öf! ne pis yer bu! Öf! ne sıkıntılı iş!
Püf! ne kötü koku!

YO

636. Bir şeyi kuvvetle, kat'iyyetle reddetmek için kullanılır.

Yo! bak ben buna razı olamam!
Yo! ben böyle işe giremem!
Yo! ben sana para verememem!

YUF TÜ

637. Teessüf beyan eder, ayıp, tu, yazık manasına gelir.

Yuf sana!

638. *Tü.* Utanacak bir şeye, bir hale karşı nefret ve tahkir bildirir.

Tü! Allah cezanı versin!
Tü! senin suratına!

639. Nida gibi kullanılan bazı kelimelerle kelime grupları da şunlardır:

Aferin! maşallah! inşallah! peh peh! poh poh! yasak! dur! yanaşma! kimdir o! âlâ! mükemmel! güzel! dehşet! müthiş! hayret! enfes! sakın ha! olmaz! aslâ! dinle! yeter! yeter artık! patla! varda! destur! savulun! kimse olmasın! yangın var! defol! cehennem ol! yıkıl! körol! eksik olsun! yaşa! şa! yallah!

AYŞEGÜL

Bu hikâyenin içinde bulunan her kelimenin ne olduğunu, her fiilin hangi zamana ait bulunduğunu söyleyiniz:

Çam ağaçlarının sesi nasıl tarif edilmelidir? Hem buna ses demek doğru mudur? Ne fısıltıya benzer, ne de bir din nağmesi veya sevda sözleşmesidir. Çamların sesi değil, nefesi vardır. Bana, kendi sıhhî rayihalarını koklıyarak derin, uzun, devamlı bir surette teneffüs ediyor gibi tesir yaparlar. Bakarsınız bir şey işitmezsiniz; o zaman galiba havayı içlerine çekerler. Sonra, hep birden nefes almağa başlarlar, çam korusunu fıstık, reçine, sakız veardıç kokan bir derin teneffüs kaplar...

İşte Bilan sırtlarında, çamlar altındayım. Benim altımda da bin metre aşağıda İskenderon ovasıyle İskenderon kasabası soluk almağa mecalsiz, güneş altında dümdüz yatıyor. Serinlik, gölgelik içinden o kızgın yerlere hayretle bakıyorum. Ben okadar rahatım, öyle okşayıcı, huzur ve saadet verici tatlı rüzgâr karşısındayım ki gözle görünen bir yerde sıcaktan bunalmış, sıtmadan kavrulmuş ve güneşten usanmış adamların mevcudiyetine inanamıyorum. Aşağısı bana bahar içindeki bir bahçede Afrika çöllerinde geçen bir seyahat romanı okuyormuşum gibi çok uzak, çok kor-

kunç, fakat yarı yalan gibi görünüyor. Zavallı küçük, şirin, beyaz İskenderon sanki bornozlu bir seyyah gibi bu akçıl ve ağaçsız ovayı aç susuz, bitkin bir halde zor geçmiş, nihayet denizin serinliğine kavuşmuş, fakat serinlik yerine sıcak bir su tabakası bulunca bu dümdüz ve sımsıcak ova ile sımsıcak denizin arasında ümitsizlikten yıkılıp yarısı suda, yarısı karada serili kalmış! Zaten bu sahillerin denizi benim deniz hakkındaki bilgimi değiştirdi. Marmaranın, en sıcak günlerde, soğuk ılık sularında yıkanmağa alıştığım için ben denizde daima bir serinlik var zannederim. Hayır, burada deniz hem içinde bulunanlara, hem de kenarında yaşıyanlara sıcaklık veriyor; yıkanmak için girenlerin terlemediğine inanmıyorum.

Bilan'ın cenup sırtları çok ağaçlıklı, çok sulak, çok meyvalı ve serin... İşte bir pınar başındayım; oluğun altına bir sepet iri, olgun, renkli şeftali koymuşlar. Başı yemenili, saçları iki örgü, ayağı takunyalı sarışın bir köylü kızı bana sordu:

— Yermisin amca?

Aldım. Buz gibi derisi ısırırken dudaklarımı yaktı; ezdikçe ağzıma serinlik, rayiha, usare doluyor; buna bir az da çamların teneffüsü karışıyor. Ah ne güzel meyva!... Bana şeftali ikram edene baktım: ne güzel kız!

— Yavrum, şu görünen köyün adı nedir?
— Müftüler.
— Daha ötede neresi vardır?
— Nerkislik.
— Ya bu suya ne derler?
— Zerdali oluk.
— Şu yukardaki dağ?
— Kınalı tepe.
— Şu yol nereye gider?
— Derebahçeye.

Ne güzel isimler! Lübnan portakal, turunç, hurma ve muz memleketiydi. Burası bana daha aşina meyvalar diyarı: şeftaliler, erikler, kızılcıklar etrafımı kaplıyor. Çiçekleri de öyle. Hep bildiğim şeyler: nerkisler, kınalar, küpeler ve yıldızlar... Sonra her evin pencerelerinde müslüman ve fakir meskenlerin adeta mukaddes bir yeşilliği olan fesleğenler, fesleğen saksıları...

— Kızım o başına taktığın kırmızı çiçeğin adını bilir misin?

— Bilirim: kadife.

— Bu su kenarında açan beyaz şeyler?

— İnci çiçeği.

— Ya senin adın nedir?

Utandı; kısaca, usulca: — Ayşegül! dedi.

Burada meyvalar, çiçekler, ağaçlar, isimler, hepsi, her şey güzel, tertemiz ve güzel. Ya Ayşegül? Hepsinden daha güzel. Küçük türk kızı isimlerinin üzerimde ne hoş tesiri vardır: Zehralara, Haticelere, Fatmalara, Şerifelere karşı yakınlık duyarım. Ayşegül takunyalarını sürterek kadife ve inci çiçekleri arasında kaybolurken mütehassirane arkasından baktım. Sevdiğimin ismiymiş gibi içimden şöyle söyleniyorum:

— Küçük Ayşegül, cici, şirin, şen Ayşegül, güzel Ayşegül!

Milliyet muhabbetini insan sade gazete sahifelerinde, meclis salonlarında, ikbal mevkilerinde veya harp meydanlarında değil, böyle bir mini mini isimde ve bir küçük köylü kızının yüzünde okuduğu zamandır ki duygusunun derinliğini görüyor ve yüreğinin sızısını duyuyor.

İKİNCİ KISIM

Birinci Fasıl

CÜMLELER

640. Yazarken ve söz söylerken birtakım kelime grupları kullanırız. Meselâ: *Rüzgâr gece şiddetle esti. Evi, camları sarstı. Bahçede iki büyük ağacı devirdi* deriz.

Bunu demek için üç grup kelime kullanırız. Biri birinden farklı üç hali bildiririz. Birinci grup bütün gece rüzgârın estiğini haber veriyor; ikinci grup eve yaptığı tesiri anlatıyor; üçüncü grup ağaçları devirdiğini bildiriyor. Biz bu kelime gruplarının herbiriyle bir şey söylemiş olduk; bir ifadede bulunduk veya bir fikir bildirdik. Sonra gene buna dair bir iki sual de sorabiliriz.

Rüzgârın estiğini işittiniz mi?
Korkmadınız mı?

641. Bir şey, bir fikir bildiren, bir sual soran kelime gruplarına *Cümle* derler. Eğer kelime grupları tam bir fikir veya tam bir mana bildirmiyorsa *cümle* değildir.

Ahmedin kalemi bir çümle değildir; *masanın üstündedir* kelimeleri de bir cümle değildir, çünkü bu iki gruptan hangisine ayrı ayrı baksanız hiçbirinden tam bir mana çıkaramazsınız. Fakat bu iki grubu toplar, birleştirir ve *Ahmedin kalemi masanın üstündedir* derseniz bir *cümle* yapmış olursunuz.

Aşağıdaki gruplardan hangilerinin *cümle* olduğunu ve hangilerinin olmadığını söyleyiniz:

1. Misafirler kalktılar, gittiler
2. Evin içinde bir sessizlik vardı

3. Hiçbir yere gitmemek
4. Kayaları, dereleri severim
5. Erken yat, erken kalk
6. Bir canlı köpek
7. Açık pencere
8. Çiçekler ne oldu
9. Tayyareler havada uçarlar
10. Aşağıya çabuk gel
11. Evde oturmak
12. Ağlıyan çocuk
13. Deniz altından giden gemiler
14. Aslandan korkar mısınız
15. Çok bilen çok yanılır
16. Dertli adam
17. Tok evin aç kedisi
18. Bayram ertesi
19. Mektepler açıldı
20. Susuz çöl

Cümle olmıyan yukardaki kelime gruplarından her birine bir şey ilâve ederek onlardan tam birer cümle yapınız.

642. Okurken veya söylerken her cümleden sonra biraz duraklamak âdettir. Yazılarda veya basılmış şeylerde bu duraklama bir nokta (.) ile gösterilir; suallerden sonra da bir sorma işareti (?) konur. Bir cümle daima büyük bir harfle başlar.

CÜMLELERİN NEVİLERİ

Beyanî ve İstifhamî Cümleler

643. Yukarda gördüğümüz cümlelerden bazıları birşey bildiriyorlardı. Bunlara *Beyanî cümleler* denir, çünkü bir şey beyan ederler, bir şey bildirirler. *Yağmur yağıyor* gibi.

Bazı cümleler de bir şey sorarlar. Bunlara *İstifhamî cümleler* denir. *Yağmur yağıyor mu?* cümlesi istifhamî bir cümledir. Konuşurken veya yazarken kullanılan cümlelerden çoğu beyanî cümledir.

Not. Ayni zaman ve şahısta olmak üzre iki defa tekrar edilen bir fiilin arasına giren *mi* edatı bazan istifhama delâlet etmez, sadece o fiilin manasını büyütmeğe ve şiddetlendirmeğe yarar, gene beyanî cümle sayılır.

Yağmur da yağıyor mu yağıyor.

Aşağıki cümlelerden herbirini istifhamî cümle şekline sokunuz. Bir şey bildireceklerine bir şey sormuş olsunlar. Mi? edatı cümlelerin muhtelif parçaları arasına girdiği zaman manaca hasıl olan farkları da izah ediniz:

Misal: Onlar top oynuyorlar. İstifhamî şekli: Onlar top oynuyorlar mı? veya onlar top mu oynuyorlar?

1. Kuşlar yuvalarını ilkbaharda yaparlar.
2. Dağlara kar yağıyor.
3. Çinliler Asya'nın şarkında oturuyorlar.
4. Türkiyede pek az Afganlı vardır.
5. Kars tarafları çok soğuktur.
6. Şeker pancardan çıkar.
7. Yelken gemileri eşya taşır.
8. Ankara keçileri tiftik verir.
9. Sakarya nehri düz bir ovada akar.
10. Araplar Arabistanda yaşarlar.

EMRÎ VE NİDAÎ CÜMLELER

644. Biz söz söylerken daima sual sormayız veya her vakit bir şey bildirmeyiz. Bazan kuvvetli hislerimizi, heyecanlarımızı, hayretimizi anlatırız, bazan emir veririz veya bir ricada bulunuruz. *Bu ne çılgınca sualdir!* veya *böyle bir şeyi nasıl düşünebiliyorsunuz!* dediğimiz zaman kuvvetli bir

hissimizi ifade için bir cümle kullanmış oluruz. *Pençereyi kapayınız* yahut *müsaade ediniz gideyim* dediğimiz zaman ise ne bir şey beyan etmiş, ne bir sual sormuş, ne de kuvvetli bir hissimizi ifade etmiş oluruz. Bilâkis bir emir vermiş veya bir ricada bulunmuş oluruz. İşte emir veren, ricada bulunan ifadelere de birer *cümle* denir.

Buradan anlaşılır ki cümleler dört muhtelif maksatla kullanılırlar.

1. Bir şey ifade etmek.
2. Bir sual sormak.
3. Bir emir vermek veya ricada bulunmak.
4. Kuvvetli bir his veya hayret ifade etmek.

Bir şey ifade eden cümlelere *beyanî cümle* denir.

Bir sual soran cümlelere *istifhamî cümle* denir. Bunların sonunda bir istifham veya sorma işareti (?) bulunur.

Bir emir veren veya bir ricada bulunan cümlelere *emrî cümle* denir.

Kuvvetli hislerimizi, heyecanlarımızı, hayretimizi bildiren cümlelere de *nidaî cümle* denir. Bunların sonunda bir nida işareti (!) vardır.

Aşağıki cümlelerde her birinin hangi sınıfa ait oldüğunu söyliyiniz ve cümlelerin sonuna bildirdikleri manalara göre işaretlerini koyunuz.

1. Bütün gece ormanın içinde bir uğultu vardı
2. Bunu hanginiz yaptınız
3. Mahpusları dışarı çıkarınız
4. Onlar nekadar gürültü ediyorlar
5. Onu döverken kim gördü
6. Zaman nekadar çabuk geçiyor
7. Mağaralar ilk mabetlerdi
8. Çilek sever misiniz
9. Yaptığın işi eyi yap
10. Gülleri lûtfen suya koyunuz

11. Ey büyük ırmak, Anadolunun şerefi, şöhreti, bayrağı olan Kızılırmak
12. Siz Hanım, benden niçin saklandınız
Çehremi yoksa güneş mi sandınız
13. Gölgeye gitsek ne dersin kardeşim
Ben güneşten korkarım ağırır başım
14. Duydum sesini; yanımdasın sen
Bu hileni anlamaz mıyım ben

645. Nidaî ve emrî cümleler beyanî ve istifhamî cümleler gibi kat'î surette tarif edilemezler. Nidaî bir cümle bir şey beyan edebilir, sual de sorar, emir de verir, fakat gene nidaî cümle olarak kalır, çünkü ifade ettiği şey daima kuvvetli bir histir.

1. Gökten bana inmiyor ki ilham!
2. Siz gene mi buraya geldiniz!
3. İleri, marş!

Bir emir veya rica dahi bir ifade, bir sual, bir nida şekline girebilir.

1. Dışarı çıkınız.
2. Dışarı çıkar mısınız?
3. Çık dışarı!

Bu üç şekilde de (*beyanî, istifhamî, nidaî*) mana sadece defol demektir.

Bazı hallerde cümlenin hangi sınıftan olduğu hem şeklinden hem sözün gelişinden anlaşılır.

SUBJEKT VE PREDİKET

646. Anlatmak istediğimiz şeylere göre dört çeşit cümle olduğunu yukarda gördük. Şimdi bir cümlenin nasıl yapıldığına, içinde onu bir cümle olmıyan kelime gruplarından ayıran ne gibi şeyler bulunduğuna bakalım.

Biz bir şey söylediğimiz vakit onu bir kimse veya bir şey hakkında söyleriz; *kedi mırlıyor, kuş ötüyor* dersek kedi veya kuş hakkında bir şey söylemiş oluruz. Eğer sadece *kedi* dersek bizi dinliyenler memnun olmazlar, ne demek istediğimizi eyi anlamazlar. «*Peki, kedi ama ne olmuş?*» diye sormak isterler. Eğer, *kedi mırlıyor* veya *kedi fare tutuyor* dersek o vakit tam bir fikir beyan etmiş olduğumuzu, ne demek istediğimizi anlarlar. Hatta onların inanmıyacağı bir şey de ifade etmiş olsak, meselâ: *Yıldızlar eski ayların parçalarıdır* da desek gene bir cümle olur. Keza yalnız *mırlıyor, fare tutuyor* desek gene bize sorarlar: «Kim mırlıyor? Kim fare tutuyor?» derler. Beyan etmek istediğimiz şey tamam olmaz; vakıa bir şey söylüyoruz, söylüyoruz ama kimin hakkında söylediğimizi anlatamıyoruz.

Her cümlenin başlıca iki parçası vardır. Biri *subjekt*, diğeri *prediket*. Subjekt, hakkında söz söylediğimiz şeydir. Prediket, subjekte dair söylenen şeydir.

Basit cümleler şöylece ikiye ayrılabilir:

1. Kedi / mırlar.
2. Köpek / havlar.
3. Baykuş / öter.
4. Rüzgâr / eser.

647. Şimdi biraz daha büyücek cümleler alarak onların subjekti ile prediketini ayırabiliriz. Bir cümlenin iki parçasını şöylece gösterebiliriz:

SUBJEKT	PREDİKET
1. Nasreddin hoca	altından başka bir şey sevmezdi.
2. Bu güllerin hangisi	daha çabuk açacak?
3. Hangi memleket	bizimkinden daha hürdür?
4. Kuşlar	havada uçarlar.

Aşağıki subjektlere birer prediket bulunuz:

1. Ağaçlar —
2. Çiçekler —
3. Fena hareketleriniz —
4. Okumağı öğrenmek —

5. Ateş —
6. Askerler —
7. Taş —
8. Çocuklar —
9. Karıncalar —
10. Balık —

Aşağıki prediketlerin herbirine bir subjekt bulunuz:

1. — bütün çiçekleri yedi.
2. — testiyi kırdı.
3. — yanıyor.
4. — güzel kokar.
5. — vatanını kurtardı.
6. — Amerika'yı keşfetti.
7. — kapana tutuldu.
8. — çiçek açtı.
9. — evini kiraya verdi.
10. — su ile doludur.

SUBJEKT İLE PREDİKETİN YERLERİ

Düz Tertip Değişik Tertip

648. Bir cümlede subjekt başa prediket sona gelir. Buna *düz tertip cümle* denir.

Çiçek açılmak için iptisamını bekler.
Benim güzel günlerim orda geçti.

649. Bu tertip şuralarda değişir.

1. Şiirlerde.

Bekler çiçek açılmak için iptisamını.
Orda geçti benim güzel günlerim.
İsmi pakin pak olur zikreyliyen.

2. Darbı mesellerde.

Hayır dile eşine hayır gelsin başına.

3. Canlı ifadelerde, bilhassa emir sıygası ile yapılan cümlelerde.

Ne idi o demler!

Al şu mektubu, ver ona.

Bir cümlede prediket başa geçer, yerini değiştirirse veya subjekt yerinde bulunmazsa o cümleye *değişik tertip cümle* denir.

Aşağıki cümlelerde herbirinin subjekti ile prediketini gösteriniz, *düz tertip* veya *değişik tertip* cümle olduklarını da söyleyiniz.

1. Türkiye Reisicümhuru ayni zamanda ordunun Başkumandanıdır.
2. Turgut Reis Türklerin en büyük deniz kahramanlarından biridir.
3. Ver şu testiyi bana.
4. Ağır yükleri hamallar taşır.
5. Kurtardı bu eller beni bir korkulu inden.
6. O ağacın altında bir çocuk uyuyor.
7. Kimin kitabıdır bu ?
8. Bu beyaz elbiseli kimdi?
9. Yap ağalara benden birer kahve.
10. Olmaz anlıyan, gören mes'ut.
11. Verin bir su şu çocuğa.
12. İçerde yakaladığınızı tıkın hapse.

650. Cümleler bazan konuşulurken de, ve bilhassa şiirlerde, bütün bütün değişik bir tertipte olurlar. Meselâ « Bir gizli gamın sindi bütün sahile derdi » cümlesinde *derdi* kelimesi subjekte aittir, sona gelmiştir; *sindi* fiili nihayette bulunacak iken ortaya gelmiştir. Bunu düz tertip bir cümle haline sokmak istersek şöyle yazarız :

Bir gizli gamin derdi bütün sahile sindi.

Burada *bir gizli gamın derdi* subjektir, *bütün sahile sindi* predikettir.

Aşağıdaki cümleleri düz tertipte yazınız ve herbirinin subjekti ile prediketini şu tarzda ayırınız:

Misal: Gizli bir hüzn ile titrerdi kafesler, camlar.

SUBJEKT — PREDİKET

Kafesler, camlar — gizli bir hüzn ile titrerdi.

1. Söze daldımdı karanlıkta o gün annemle.
2. Bir kızıl renk ile vurmuştu alevler duvara.
3. Yeniden sızladı kalbimde o matemli yara.
4. Geldi bir parça elemden boğulan kalbime can.
5. Sarsıyor yolları korkunç adımı.
6. İki günden beri donmuştu pınarlar kardan.
7. Buldu kalbimde bu dumanlı bakışlar yerini.
8. Anıyordum baharı ağlıyarak.
9. Beni sarmıştı inziva derdi.
10. Ondan daha eyisini hiç kimse yapamaz.

İSMÎ CÜMLE

651. Prediketi bir sıfat, bir isim, bir zamir, bir zarf veya bir mastar olan cümleye *İsmî cümle* derler.

Prediketten sonra cehverî fiil (B. 260) ile cümlenin iki kısmı birbirine bağlanır. Bazan bunun hazfi de caizdir.

1. Prediket bir sıfattır. En çok kullanılan da budur.
   Hava soğuk (tur).
   Türkçesi zaif (tir).
2. Prediket bir isimdir.
   Hanımeli bir çiçektir.
   Aslan bir hayvanın adıdır.
   Kabahatimiz oraya gidişimizdir.
   Eksiğimiz tek teşkilâta dayanmaklığımızdır.
3. Prediket bir zamirdir.
   Aklım ondadır.
   Bu şapka benimdir.
   Bunların hepsi senindir.

4. Prediket bir zarftır.
Eldivenlerin buradadır.
Yeşilköy nerededir?
5. Prediket bir mastardır.
Âdetim sabahları erken kalkmaktır.
Maksadı bizi ezmektir.

652. Bunlar ismî cümlelerin müspet şekilleridir. Menfi şekle sokmak için cümleye bir *değil* ilâve edilir.

Hava soğuk değildir.
Bunların hepsi senin değildir.

653. Hem isim hem sıfat alan *var, yok* kelimeleri de ismî bir cümlede prediket olurlar.

1. Sana emniyetim vardır.
2. Bende bir şey yok.
3. Ne var ne yok?
4. Kimse yok. Şüphe yok.
5. O vakit otuz yaşında vardı.
6. Senin yanında para varsa...
7. Koca evde kimsecikler yok.
8. Meseleden onun da haberi varmış.

654. *Demek* mastarı da bazan prediket olur.

Arapçada hacer taş demektir.
Şecaat yiğitlik demektir.
Bu ne demektir?

Aşağıki ismî cümleleri hem menfi hem istifhamî şekle sokunuz; her cümlenin subjektini, prediketini ve cevherî fiilini de gösteriniz:

Mis.: Hava soğuktur. Hava: subjekt; soğuk: prediket; tur: cevherî fiil. Hava soğuk değil midir?

1. Astarı yüzünden pahalı.
2. İslâmın şartı beştir.
3. Senin kardeşin benden boyludur.

4. Demir altından daha faidelidir.
5. Beyefendi evdedir.
6. Kanarya sarı bir kuştur.
7. Ben hastayım.
8. Bu işte sen haksızsın.
9. Bu kitaplar onundur.
10. Bu paraların hepsi sizin.
11. Çoraplarınız oradadır.
12. Onun niyeti bizi Avrupa'ya göndermek.
13. Çiftçi ne ise balıkçı da o.
14. Ah! bu ne güzel ağaç!
15. Bugünkü ziyaretten asıl maksat bu değildi.
16. Ona afiyet temenni etmek borcumuz.
17. Ferah ferah yirmi yaşında varsın.
18. Bu öksüzün kimseciği yokmuş.
19. Mektebinizde galiba yedi tane Zehra var.
20. Bu çocuk hesap ve kıraat derslerinde sınıfının en kuvvetli talebesi imiş.
21. İkide birde bir insan tahkir etmesi vardı ki...
22. Zenginin malı, züğürdün evlâdı var.
23. Sizin orada ne işiniz var?
24. Taklidi seyf kılıç kuşatmak demektir.
25. Hasılı ey şehi iklimi vefa,
Sana canım da feda ben de feda.

KESİK CÜMLELER

655. Hem zaman kazanmak hem daha kısa ve kıvrak söylemiş olmak için biz çok kere bazı kelimeleri atarak cümlelerimizi kısaltırız. Bizi dinliyenler attığımız kelimelerin ne olduklarını hemen kolaycacık kestiriveriyorlarsa bu gibi cümleler tam cümle sayılırlar. Bunlara *kesik cümle* derler. Aşağıdaki misaller kesik cümlelerin bazı örnekleridir.

Atılan, söylenmeden bırakılan kelimeler bir parantez içine alınmıştır.

Çağırırsanız ben de gelirim, o da (gelir).
Şimdi gidersek gideriz, yoksa... (hiç gidemeyiz).
Köyünüzde çok koyun var mı? — Çok (koyun var).
Zambağın yaprağı beyazdır, fulyanınki sarı (dır).
Bu başka bir meseledir, o da başka (bir meseledir).
Ben on sekizindeyim (18 yaşındayım).
(Saat) ona beş (dakika) var.
Az veren candan verir, çok veren maldan (verir).

656. Bazı kelimeler veya kelime grupları tam bir cümle şeklinde, subjektli ve prediketli, olmadıkları halde gene bir cümle yerini tutarlar. Bize bir sual sordukları zaman sadece *evet, hayır* diyebiliriz veya aşağıki misallerde olduğu gibi tek bir kelime ile de cevap verebiliriz.

1. Onun gittiğini kim gördü? — Ben.
2. Bu köyün adı ne? — Bahçecik.
3. Bu kimin kitabıdır? — Cemilin.

Burada cevapların hepsi birer kelimedir. Bir şey demek için tek kelime kullandığımız birçok cümlelerde bu tek kelime hakikatte bir alay kelimenin yerini tutar. Sorulan ve söylenen bir şeyi kabul veya reddettiğinizi anlatmak için *evet, hayır* demek çok kısa bir yoldur. Eğer biri size: *cıgara içer misiniz?* dese, siz de ona sadece *hayır* deseniz *ben cıgara içmem* demek için çok kısa bir kelime kullanmış olursunuz.

İşte bu tek kelimeler de birer cümle sayılır.

Yukardaki suallerin de kısa cevapları şu demek değil midir:

1. Onun gittiğini ben gördüm.
2. Bu köyün adı Bahçeciktir.
3. Bu kitap Cemilin kitabıdır.

Bu gibi yerlerde ha kısaca cevap vermişiniz, ha uzun bir cümle söylemişsiniz, ikisi de birdir.

Böylece fikrinizi bir cümle yerine tek bir kelime ile ifade edebilecek beş altı cümle de siz bulunuz.

BASİT SUBJEKT İLE KATKILARI

657. Her cümlenin bir subjekti ve bir prediketi olduğunu yukarda gördük. *Ağaçlar büyür, kuşlar uçar* cümlelerinde subjekt veya prediket tek bir kelimedir. Fakat *Armut ağaçları pek geç büyür* cümlesinde subjekt iki, prediket ise üç kelimeden ibarettir. *Kuşlar uçar* cümlesinde *kuşlar* kelimesi subjekttir. Eğer *iri beyaz kuşlar uçuyorlardı* dersek tam subjekt *iri beyaz kuşlar* olur, fakat *kuşlar* kelimesi bu halde de gene hakiki ve *basit subjekt* tir, diğer *iri ve beyaz* kelimeleri *kuşlar* kelimesinin manasını tamamlamak, tavsif etmek için ona katılmıştır. Onun için bunlara *katkılar* veya manayı tamamlıyan kelimeler derler.

Aşağıki cümlelerde subjektin manasını tamamlıyan kelime veya katkıları ve bunların tamamladıkları basit subjektleri gösteriniz:

1. *Küçük mavi* kuş yuvasını buraya yapıyor.
2. *Olgun* armutlar birer birer yere düşüyor.
3. *Mert ve cesur* adamlar gittikçe azalıyor.
4. *Boş* saatleri faideli şeylerle geçer.

TAM SUBJEKT

658. Tam subjekt basit subjekt ile onun katkılarından terekküp eder. Basit subjekt ya bir isimdir ya bir zamir.

Aşağıki cümlelerde basit subjektleri tamamlıyan kelimelerle basit ve tam subjektleri gösteriniz:

1. İntiyar yolcu, yorgun argın, odaya girdi.
2. Rebabı şikeste muharriri T. Fikret 1331 de öldü.
3. Ham ve yeşil elma insanın midesine dokunan bir yemiştir.

4. Bütün gece gözlerine bir dirhem uyku girmedi.
5. Meşeden yapılmış ve sedefle işlenmiş büyük bir masa odanın bir köşesinde duruyordu.
6. Dalgın ve yapayalnız, koca şehri baştan başa dolaştı.
7. Odaya toz gibi, duman gibi tavandan döküldüğü zannolunan tatlı, mavi bir aydınlık iniyordu.
8. Korkunc, dehşetli bir fikir önünde aydınlandı, canlandı.
9. İmamın çapkın bir bakışı, bir gülüşü vardı ki Vehbi Efendiyi ürkütürdü.
10. Karşıdaki koyu yeşil tepeler soluk, yanık bir renk bağladı.

BASİT PREDİKET İLE KATKILARI

659. *At kişner* veya *yer yüzünde her şey değişir* cümlelerinde olduğu gibi bir cümlenin prediketi tek bir kelime olabilir. Fakat çok kere prediket birçok kelimelerden, *basit prediket* ile *katkılarından* teşekkül eder. Burada *kişner*, *değişir* basit prediketlerdir.

Aşağıki cümlelerde basit prediketin katkıları italik harflerle gösterilmiştir. Basit prediketlerin hangileri olduğunu söyleyiniz.

1. Kartal *yükseklerde* uçar.
2. Sıcak hava *daima yukarı* çıkar.
3. *Çok çabuk ve çok aykırı* gidiyoruz.
4. Büyük otomobil *iki dakikada tepeye* çıktı.
5. *Çok güneşli havalarda bir ormanın en karanlık noktalarını da* görebiliriz.

TAM PREDİKET

660. Tam prediket, basit prediket ile onun katkılarından teşekkül eder. Basit predikt çok kere bir fiildir.

Aşağıki cümlelerde basit prediketin katkılarını ve tam prediketleri gösteriniz:

1. Açık söyle.
2. Çok çabuk öğreniyor.
3. Kardeşim çok eziyet çekti.
4. Bir testi suyu kana kana içti.
5. Denizin ta dibine daldı.
6. Hiç korkmadan yolumuza devam ettik.
7. Biz körkörüne bir hayli çalıştık.
8. Bol yağmurdan sonra yoncalar çok büyüdü.
9. Körpe ekinler sıcacık karın altında ilkbahara kadar rahatça uyurlar.
10. Çilekler o tatlı, güzel kokularını kumlu, güneşli yamaçlardan alırlar.

CÜMLE TAHLİLİ

661. Aşağıki cümlelerden herbirinin tam subjekti ile tam prediketini ayırınız; sonra basit subjekti ile basit prediketini ve herbirinin katkılarını gösteriniz:

Misal: Küçük balık parlak kumlar üstünde yüzüyordu.

Tam subjekt: Küçük balık.

Tam prediket: Parlak kumlar üstünde yüzüyordu.

Basit subjekt: Balık; katkısı: küçük.

Basit prediket: Yüzüyordu; katıksı: parlak kumlar üstünde.

1. Rüzgâr bütün gece kudurmuşçasına esti.
2. Siz dün bana her şeyi söylediniz.
3. Parlak kuşlar, yaldızlı kelebekler yeşil çimenler üstünde uçuşuyorlardı.
4. Acele acele sergiye doğru koşuyorlardı.
5. İki sandal akıntıya karşı beyhude uğraşıyorlardı.
6. Hemen eve gelmelisiniz.

7. Kirli duvarlar üstünde üç resim sallanıyordu.
8. Galatasaray futbolcuları oyunu kazandılar.
9. Deniz kıyılarında yaşıyanlar ekseriya balıkçılıkla geçinirler.
10. Destine, Necmiye ve ben, hepimiz yemekten sonra sergiye gittik.
11. Tam on ikide onlar Beyazıt kulesine çıktılar.
12. Yorgun köylülerden bazıları muhtarın nutkunu dinlerken uyudular.
13. Şehir mızıkası hazin bir hava çalıyordu.
14. Akıllı adamlar ekseriya küçük evlerde otururlar.
15. Kahvaltıdan sonra hepsi tepeye çıktılar.
16. Mühendis Bey bu evlerin hangisinde oturuyor.
17. Adana'da çok portakal yetişir.

KATIŞIK SUBJEKT

662. Bazı cümlelerde iki veya daha ziyade kelime vardır ki bunların herbiri cümlenin basit subjekti olduğu halde topuna birden *katışık subjekt* derler.

1. Siz ve ben oraya gidemeyiz.
2. Ali ile Şerare kitap okuyorlar.

Bu misallerde *siz ve ben* birinci cümlenin, *Ali ile Şerare* ikinci cümlenin *katışık subjekt* leridir.

Katışık subjekt iki veya ikiden fazla *basit* subjektten ibarettir. Bunlar birbirine çok kere bir bağlama edatı ile veya bir virgül ile bağlıdır.

Aşağıki cümlelerde katışık subjektleri gösteriniz:

1. Altınla gümüş kıymetli madenlerdir.
2. Deniz ve hava durgundu.
3. Siz ve ben yarın gitmeliyiz.
4. Almanlarla Ruslar büyük ormanlar yetiştirdiler.
5. Bu ormanın içinde birçok geyik ve karaca vardır.

6. Ekrem, Melâhat babalarıyle gezmeğe gittiler.
7. At, öküz ve inek faydalı hayvanlardır.
8. Onlarla beraber yarın balık tutmağa gideceğiz.
9. Ali ile Hasan tam vaktinde geldiler.
10. Cevat ile kardeşi yarın seyahate çıkıyorlar.

KATIŞIK PREDİKET

663. Bir cümlede subjekt hakkında çok defa birden fazla söz söylenmiş olur. Bu söylenen şeylerin herbirine basit prediket dendiği halde hepsine birden *katışık prediket* denir.

1. Mehmed ağa okur ve yazar.
2. Köpek havlar ve ısırır.

Bu misallerde *okur ve yazar* birinci cümlenin, *havlar ve ısırır* ikinci cümlenin *katışık prediket* leridir.

Katışık prediket iki veya ikiden çok *basit* prediketten ibarettir. Bunlar birbirine ekseriya bir bağlama edatı ile veya bir virgül ile bağlıdır.

Bir cümlede subjekt veya prediket, veya her ikisi birden katışık olabilir.

Aşağıki cümlelerde katışık subjektlerle katışık prediketleri bulunuz:

1. Karaca koşar ve sıçrar.
2. Ağaçlar baharda yapraklanırlar, çiçek açarlar.
3. Kuşlar bu ağacın üstünde yuva yaparlar, yavrularını büyütürler.
4. Sular taştı ve birçok evleri bastı.
5. Erkeklerle kadınlar bağrışıyorlar ve deli gibi boğuşuyorlardı.
6. Bütün küçük erkek çocuklarla kızlar baloncunun arkasından koşuyorlardı.
7. Peynirle ekmek onların yeğâne gıdası idi.
8. Nöbetçi casusu gördü, yakaladı, dövdü.

9. Zabitlerle neferler düşmana hücum ettiler ve bütün istihkâmları ele geçirdiler.
10. Ördeklerle kazlar büyük bir havuz içinde yüzüyor ve yıkanıyorlardı.

BASİT VE KATIŞIK CÜMLELER

664. Bir subjekti ve bir prediketi olan cümlelere *basit cümle* denir, fakat basit cümle içinde subjekt te prediket te birden ziyade (katışık) olabilir. Aşağıkiler basit cümlelere misaldir:

1. Güneş parlıyor.
2. Çiçekler açıyor.
3. Kuşlar ötüyorlar ve yuvalarını yapıyorlar.
4. Atlar, develer ot yerler ve çok koşarlar.

Birinci ve ikinci cümleler birleştirilerek tek bir *tam cümle* de yapılabilir.

Güneş parlıyor, çiçekler açıyor.

Bu cümle ayrı ayrı iki parçadan mürekkeptir, herbiri tam bir manaya maliktir ve başlı başına da bir cümledir. Böyle olmakla beraber bu iki parça fikren birbirine o kadar yakındır ki ikisi birden adeta bir cümle gibidir. İşte her biri tam bir manayı haiz olmak şartıyle iki veya daha ziyade cümle parçalarından çatılmış olan tam cümleye *katışık cümle* denir. Katışık cümlelerin parçaları birbirine ya *ve, yahut, veya, ne..ne, fakat, lâkin, amma, v.s.* edatlarıyle veya sadece *virgül* veya *noktalı virgül* ile bağlıdır. Katışık cümlenin tam manalı her cümlesine *parça* derler.

665. **Herbiri tam manalı olmak üzre iki veya daha ziyade ayrı parçadan ibaret olan bir tam cümleye veya ibareye katışık cümle denir.**

Aşağıki katışık cümlelerde herbirini teşkil eden parçaları gösteriniz:

1. Mektep zili çalar, çocuklar yerlerine gider.
2. Tüfek patladı, iri bir kurt yere yuvarlandı.
3. Güneş parlar, kuşlar öter, çiçeklerin kokusu havaya dağılır.
4. Yağmur başladı, seller aktı, sular taştı, kulübeler yıkıldı.
5. Düşman kaçtı, askerler yerlerine döndü; memleket rahata kavuştu.
6. Vakit geçti, hemen evlerimize dönmeliyiz.
7. Askerler, gönüllü delikanlılar harbediyorlar, analarla nişanlı kızlar heyecanla evlerde bekliyorlardı.
8. Bugün gitti, onu bir daha, kim bilir, ne vakit göreceğiz?
9. Evde mi otüracağız yoksa tiyatroya mı gideceğiz?
10. Kaptan ile tayfalar ellerinden geleni yaptılar, fakat rüzgâr Philibert vaporunu gene devirdi, beş yüz kişi boğuldu.

666. Katışık subjektli veya katışık prediketli basit bir cümle katışık bir cümlenin kısa şeklidir: *elmalar olmuştur ve şeftaliler olmuştur* diyecek yerde *elmalar ve şeftaliler olmuştur* deriz. *Kuzular koşuyorlar ve kuzular sıçrıyorlar* diyecek yerde *kuzular koşuyorlar ve sıçrıyorlar* deriz. Katışık subjekt veya katışık prediket kullanarak yapılan basit cümleleri, dikkat etmeli, katışık cümlelerle karıştırmamalı.

KELİME GRUPLARI

667. Bir cümle içinde bazı kelimelerin, sanki tek bir kelime imiş gibi, birbirlerine pek sıkı alâka ve münasebetleri vardır. Söz arasında ağızdan hemen tek bir kelime gibi çıkar. Bunlara kelime grubu derler. Aşağıki cümlelerde gruplar italik harflerle yazılmıştır.

1. İtaat *her zaman* askerin birinci vazifesidir.
2. *Oyundan sonra* şiddetle alkışlandılar.
3. Hasan Bey *yarınki vapurla* geliyor.
4. *Kırık kulplu* bir fincan *rafın üstünde* duruyordu.

668. Kelime grupları çok kere basit bir subjekti, basit bir prediketi veya cümle içinde herhangi bir kelimeyi tamamlamağa yarar. Yukarda birinci misalde *her zaman* grubu *vazifesidir* prediketini, dördüncü cümlede *kırık kulplu* grubu *bir fincan* subjektini, *rafın üstünde* grubu da *duruyordu* prediketini tamamlar.

669. Kelime grupları birbirine münasebeti olan bir araya toplanmış kelimelerdir. Bunlar isim, fiil, sıfat, zarf yerine kullanıldıklarına nazaran *isim grubu*, *fiil grubu*, *sıfat grubu*, *zarf grubu* namını alırlar.

1. Bu kilidi kapıya *çilingir Mehmet usta* taktı.
2. Sofralarında *altın tabak* kullanırlardı.
3. Mavi gözlü çocuk *pencere önünde* duruyordu.
4. Biriktirdiği paralarla bir apartıman yaptırmış olurdu.

Birinci ve ikinci cümlelerde *Çilingir Mehmet usta*, *altın tabak* isim grubudur. Üçüncü cümlede *mavi gözlü* sıfat grubu, *pencere önünde* zarf grubu; dördüncü cümlede *yaptırmış olurdu* fiil grubudur.

Sonunda bir edatı olan bir veya birkaç kelimeden ibaret gruba da *edatlı grup* derler.

1. Sizi evde bekliyordu.
2. Pencereyi babam açtı.
3. Kara taşta yürüyen karıncayı bile görürdü.

Birinci cümle de *evde* ikinci cümlede *pencereyi*, üçüncü cümlede *karıncayı* ve *kara taşta* grupları edatlı gruptur.

Aşağıki kelime gruplarının isimlerini söyleyiniz:

1. Küçük bir çocuk elinde kitabıyle bir taş sıranın üstünde oturuyordu.
2. Kıraç yerler az zaman içinde bir bahçeye döndü.
3. Sür'atle giden otomobilimiz birdenbire altüst oldu.
4. Gazi Hazretleri Meclisin açılma zamanına kadar şehrimizde kalacaklardır.
5. On günlük seyahat onları bir haylı yormuştu.
6. Kırklık bir adam pencereden bakıyordu.
7. Halli müşkül bir muamma karşısında bulunuyorlar.
8. Elinde üzeri pırlanta ile işlenmiş küçük bir saat tutuyordu.
9. Duvara acem basması bir resim asılmıştı.
10. Oyma cevizden bir dolap satın almak istiyorlardı.

CÜMLENİN NEVİLERİ

670. Tam bir cümleyi teşkil eden ve bir subjekti ile bir prediketi bulunan parçalara da cümle derler. Bir tam cümle yahut ibare iki veya daha ziyade cümleden yapılmıştır.

1. Kar yağınca çocuklar sevinir.
2. Yağmur kesilince güneş açar.
3. Eğer daha eyisini yapmazsak bu malı satamayız.
4. Biraz çabuk ol, çünkü akşam oluyor.

Birinci tam cümlede *kar yağınca* cümlenin bir parçasıdır, *çocuklar sevinir* diğer parçası. Üçüncü tam cümlede *eğer daha eyisini yapamazsak* birinci parçadır, *bu malı satamayız* ikinci parçadır. Dördüncü tam cümlede *biraz çabuk ol* bir parçadır, *çünkü akşam oluyor* diğer parça. İşte bu parçaların herbiri de subjekti prediketi olan ikinci derecede birer cümledir. Bu cümleler birbirine *fiil bağları* (B. 698) ile veya *zira, çünkü, mademki, eğer, ki, ve, yahut* bağlama edatlarıyle bağlıdır (B. 562).

Aşağıki tam cümleleri teşkil eden cümle parçalarını gösteriniz :

1. Fırtına geçinciye kadar ağaç altında beklediler.
2. Eğer biraz acele etmezsek treni kaçırırız.
3. Hep geç kalıyoruz, çünkü siz çok ağır davranıyorsunuz.
4. Bu kitabı okuyalı beri fikrim değişti.
5. Öldükten sonra gelen şanü şeref pek boştur.
6. Tilkinin yuva yaptığı yeri gördüm.
7. Mebuslar içeri girdikleri zaman dışarda bir sürü halk bağrışıyordu.
8. Ali, Ahmedin bukadar şeyi nereden öğrendiğine şaşıyordu.
9. Eğer tembellikte devam ederseniz adam olamazsınız.
10. Büyük bir makama geçince arkadaşlarını bütün bütün unutmuştu.

AYRI CÜMLE

671. Basit bir cümle herbirinin subjekti, prediketi olan parçalara yani daha ufak cümlelere, tabiî, ayrılamaz. Fakat her katışık cümlenin en aşağı iki küçük cümleden vücude geldiğini yukarda görmüştük.

1. Şimşek çakar, gök gürler.

Burada iki cümleden herbirinin, kendi subjekti ve prediketi ile, tam bir manası vardır.

2. Çan çalınca tren kalktı.

Tam cümlesinde de iki küçük cümle vardır, fakat bu cümlenin parçaları arasındaki münasebet *şimşek çakar, gök gürler* tam cümlesinin parçaları arasındaki münasebetten çok farklıdır.

672. Birinci misalde iki cümleden herbirinin başlı başına ayrı ve farklı bir manası vardır ve herbiri basit bir cümle hükmündedir, yani herbirinin bir subjekti ve bir prediketi vardır.

Bu küçük cümleler hicbirine ait olmıyan bir virgül (,) ile birbirine tutturulmuştur. Hiç şüphe yok ki söz söyliyen kimse bu iki ifade arasında fikren bir münasebet hisseder, fakat şeklen bu münasebetin neden ibaret olduğunu gösterecek ortada hiçbir şey yoktur. Bunun için bu küçük cümleleri *Şimşek çakar. Gök gürler* şeklinde ayrı ayrı yazarak tek bir cümle içine sokmayabiliriz de.

İşte gramerce tam bir cümle teşkil eden bu iki küçük cümleden herbirine *ayrı cümle* derler, çünkü bunlardan hiçbiri diğerinin manasını değiştirmez.

Yukarda gördüğümüz gibi iki veya daha ziyade ayrı cümleden teşekkül etmiş tam cümleye de *katışık cümle* denir.

BAŞ CÜMLE BAĞLI CÜMLE

673. Yukarda ikinci misalde, bilâkis, iki cümle arasındaki münasebet pek kat'î olarak bellidir. *Tren kalktı* cümlesi belli başlı bir fikir ifade ediyor. Onun için buna *Baş cümle* derler. Diğeri, *Çan çalınca* cümlesi, ötekine bağlanmıştır, çünkü söz söyleyen kimse *kalktı* fiilini, hareketin vaktini bildirerek, başkalaştırmak, değiştirmek istiyor. O yalnız bu maksatla cümleye karışıyor; kendi başına ayrı bir mana ifade etmiyor. İşte bundan dolayı bu cümleye de *bağlı cümle* diyorlar, çünkü *çalınca* fiil bağı ile baş cümleye bağlıdır, ikinci derecede bir yer tutmaktadır.

Bir bağlı cümle baş cümlenin içinde bulunan bir kelimenin manasını ya az çok tamamlar, ya tavsif eder.

KARIŞIK CÜMLE

674. Yukarda ikinci misalde *Çan çalınca tren kalktı* cümlesinde gördüğümüz gibi bir baş cümle ile bir bağlı cümleden teşekkül etmiş tam cümleye de *karışık cümle* derler. Bir karışık cümlede bağlı cümlelerin adedi birden fazla da olabilir.

Karışık cümlede bulunan parçalar yani küçük cümleler *eğer, iken, ken, çünkü, zira, ki, v.s.* bağlama edatları ve *fiil bağları* ile birbirine birleştirilir.

Aşağıdaki misallerde baş cümlelerle bağlı cümleleri gösteriniz:

1. Eğer çalışırsak muvaffak oluruz.
2. Şimşek çakarken ağaç altında durmayınız.
3. İlkbahar gelince ağaçlar yeşillenir.
4. O bugün gelemez, çünkü hastadır.
5. Dikkat buyurunuz ki Beyefendinin maksadı bilgiçlik taslamak değildir.
6. Ne vakit hareket edeceğinizi bana söyleyiniz.
7. Hernekadar küçük ise de yaramaz değildir.
8. Bu akşam her halde buraya gelecekler, meğerki bir kazaya uğramış olsunlar.
9. Bozuldukları halde dahi hatalarını itiraf etmediler.
10. Biliyorsunuz ki beni zorla evinize dönmeğe hiçbir kuvvet icbar edemez.

Karışık bir cümlede bir baş cümle bir veya birkaç bağlı cümle vardır.

Beş tane karışık cümle yazınız.

Aşağıdaki cümlelerde hangilerinin karışık, hangilerinin katışık cümle olduklarını söyleyiniz:

1. Zavallı Memetçiği gömerlerken etraftan bir çıt bile işitilmiyordu.
2. Tepemizde uçan kartalın sesini işitiyorduk.
3. Amcam ocak karşısında oturmağı severdi, fakat halam hiç bir yerde duramazdı, zavallı amcacığım da bu yüzden rahatsız olurdu.
4. Çocuklar yeni midilliyi çok seviyorlardı, dayımın oğlu Cemil onlara binicilik öğretiyordu.
5. Eyi bir şey yapmak kabiliyetinde değilseniz bukadar çalışıp çapalamanız neye yarar?

6. Armudu pek severdi, fakat onu sapıyle beraber yerdi.
7. Ali ile Mehmet, aralarında kavga çıktığı güne kadar pek eyi geçinirlerdi.
8. Hayri köpekleri sevmiyen titiz bir çocuktu.
9. Keçinizi evinizde eyi bağlayınız; onu bahçemizde görmek istemiyoruz.
10. Eğer siz koşmak istemiyorsanız biz de yarışa çıkmayız.

KATIŞIK KARIŞIK CÜMLELER

675. Katışık cümle bir veya birkaç basit cümlenin birleşmesinden meydana çıkıyordu ve bunların herbiri ayrı bir cümle idi. *Karışık* iki veya daha ziyade cümle de bir araya getirilebilir ve bunların herbiri tam cümlenin belli başlı birer parçası gibi tutularak *katışık* bir cümle yapılabilir.

Çan çalınca tren kalktı; Ali Cevat son vagonun feneri gözden kayboluncaya kadar arkasından baktı.

Bu cümle noktalı virgül ile birleşmiş, hiç şüphesiz, iki parçadan ibaret *katışık* bir cümledir. Parçanın biri *çan çalınca tren kalktı*, diğeri *Ali Cevat son vagonun feneri gözden kayboluncaya kadar arkasından baktı* dır. Fakat bu parçaların herbiri de başlı başına *karışık* bir cümledir.

Biz acele odaya girdik ve onu düştüğü yerde bulduk.

Bu cümle *ve* ile birleşmiş iki parçadan ibaret *katışık* bir cümledir. Parçanın biri *biz acele odaya girdik*, diğeri *onu düştüğü yerde bulduk* tur. Fakat birincisi *basit*, ikincisi *karışık* bir cümledir.

İşte böyle iki veya daha ziyade *karışık* cümlelerin yahut bir *basit* bir veya birkaç *karışık* cümlenin *katışık* cümle halinde birleşmesinden hasıl olan tam cümlelere de *katışık karışık cümle* derler.

Aşağıdaki katışık karışık cümlelerde muhtelif parçaları gösteriniz ve hangilerinin basit, hangilerinin karışık olduğunu söyleyiniz.

1. Az söyle, doğru söyle ve daima yanılabileceğini de hiç hatırından çıkarma.
2. Paranı israf edersen yeniden kazanabilirsin; vaktini israf edersen onu bir daha ele geçiremezsin.
3. Gramer dil bilgisidir, çünkü lisanın kaidelerini bildirir; coğrafya arz bilgisidir, arzın halinden bahseder.
4. Pencereden bir daha dışarıya bak, gidip gitmediklerini bana söyle.
5. Daha jaleler çimenler üstünden kalkmadan uyandılar, pek memnun oldular.

Beş tane katışık karışık cümle yazınız.

CÜMLE TAHLİLİ NÜMUNELERİ

676. Cümle tahlilinde tutulacak usulü gösteren şu nümuneleri dikkatle gözden geçiriniz.

1. Küçük kar parçaları havada dönüyor ve sür'atle öteye beriye uçuşuyorlardı.

Bu basit bir cümledir; basit bir subjekti ve katışık bir prediketi vardır. Bir isim grubu olan *kar parçaları* subjekti *küçük* sıfatıyle tamamlanmıştır, *dönüyor ve uçuşuyorlardı* katışık prediketinden *dönüyor* fiili *havada* zarf grubuyle, *uçuşuyorlardı* fiili de *sür'atle* zarfiyle ve *öteye beriye* zarf grubuyle tamamlanmıştır.

2. Bütün kadınlar eve girdiler, fakat çocuklar kapıda kaldılar.

Bu katışık tam bir cümledir; iki küçük ayrı cümleden yapılmıştır. Birincisi: *bütün kadınlar eve girdiler*, ikincisi: *çocuklar kapıda kaldılar*. Bunlar *fakat* edatıyle birleşmiştir. Birinci cümlenin subjekti *kadınlar* dır, *bütün* sıfatıyle

tamamlanmıştır; prediketi *girdiler* dir, *eve* isim grubuyle tamamlanmıştır. İkinci cümlenin subjekti *çocuklar* dır; prediketi *kaldılar* dır ve manası *kapıda* zarf grubuyle tamamlanmıştır.

3. İstiklâlimiz için harbeden askerler buraya gömüldüler.

Bu karışık bir cümledir; bir baş cümle ile bir bağlı cümleden yapılmıştır.

Cümle, *askerler istiklâlimiz için harbettiler,* (o) *askerler buraya gömüldüler*; veya *askerler ki istiklâlimiz için harbettiler buraya gömüldüler* hükmünde olduğu için baş cümlesi *askerler buraya gömüldüler,* bağlı cümlesi de *askerler istiklâlimiz için harbettiler* dir. Baş cümlede subjekt *askerler,* prediket *gömüldüler* dir. *Askerler* subjekti *istiklâlimiz için harbeden* bağlı cümlesiyle tayin edilmiştir. *Gömüldüler* prediketi de *buraya* zarfiyle tamamlanmıştır. Bağlı cümlenin subjekti gene *askerler* (veya *ki*) dir, prediketi *harbettiler* dir, bu da *istiklâlimiz için* grubuyle tamamlanmıştır.

4. Hep beraber gittik ve gece yattığımız yeri onlara gülerek gösterdik.

Bu katışık karışık bir cümledir. Baştaki ayrı cümle *basit* bir cümledir; bunun subjekti cümlede hazfi caiz olan *biz* zamiridir. Prediketi *gittik* fiilidir ki *hep beraber* grubuyle tamamlanmıştır. Birinciye *ve* ile bağlanan *gece yattığımız yeri onlara gülerek gösterdik* cümlesi karışık bir cümledir. Çünkü *yeri onlara gülerek gösterdik* baş cümlesiyle *gece yattığımız* bağlı cümlesinden mürekkeptir. Asıl cümle *gece biz bir yerde yattık, o yeri onlara gülerek gösterdik* hükmünde olduğundan baş cümlede subjekt cümlede yazılı olmıyan *biz* zamiridir; *yeri, onlara, gülerek* kelimeleri de prediket olan *gösterdik* fiilinin manasını tamamlamışlardır. Bunlardan *yeri, onlara* kelimeleri işlenmiş halde birer ediktir,

gülerek kelimesi de *gösterdik* fiilinin manasını başkalaştıran bir zarftır. *Gece yattığınız* bağlı cümlesinin subjekti gene *biz*, prediketi *yattığımız* dır; *gece* kelimesi de *yattığımız*ı tamamlamıştır. Ve bu bağlı cümle baş cümledeki *yer* kelimesini tayin etmektedir.

677. Burada *subjekt, prediket,* kelimeleri *basit subjekt, basit prediket* yerine kullanılmıştır. Biliyoruz ki katkılarıyle beraber subjekte *tam subjekt,* katkılarıyle beraber predikete de *tam prediket* derler.

Aşağıdaki cümleleri yukardaki nümunelere göre tahlil ediniz:

1. Köylüler, ölüyor sanarak çömelmişler, bekleşiyorlardı, lâkin hasta eyileşiyor, canlanıyordu.

2. Abanî sarıklı, mor cüppeli, fukara kılıklı bir ihtiyardı.

3. Aralarında tek bir buğday tanesi kalmıyan ağır değirmen taşları birbirlerine çarparak çok gürültü yapıyor, kıvılcımlar fırlatıyordu.

4. Güneş sırtın arkasındaki boşluğa gömülünce daha on birde sular kararır; yalnız yüksek kavakların dumanlı tepelerinde yapraklar birer renkli kağıt fener gibi bir müddet aydınlık kalırdı.

5. Karşıkı yamaçların sırtında kısrak sürüleri çanlarını sallıyarak otluyor, yükseklerde keçiler bağırıyordu.

6. Bir denizin bütün renkleri, hazineleri ve güzellikleri o gözlerin içinde idi.

7. Gül tırnakları elân sahte cilalar görmemiş ve hâlâ saf gözlerine kara çerçeveler geçmemişti.

8. Sade rayiha değil, yeni kadın kumaşlarında, galiba, lezzet te var.

9. Ağzında yeni bıçak yemiş körpe bir hıyar kokusu, olgun ve çok tatlı bir pembe dut lezzeti saklı.

10. Bu meyvanın tadı damağımda, o çiçeğin rayihası içimde kaldı.

678. HULÂSA

Aşağıdaki suallerin herbirine cevap veriniz :

1. Cümle nedir? Bir misal söyleyiniz.
2. Beyanî, istifhamî, emrî, nidaî cümleleri anlatınız.
3. Herbirine bir misal getiriniz.
4. Bir cümlede kaç parça vardır, nelerdir, tarif ediniz.
5. Değişik tertip bir cümle söyleyiniz.
6. İsmî cümle neye derler?
7. İsmî cümlenin menfi şekli nasıl olur?
8. Kesik cümle neye derler?
9. Basit subjekt ile basit prediketi tarif ediniz.
10. Tam subjekt ile tam prediketi tarif ediniz.
11. Subjektin katkıları nelerdir?
12. Prediketin katkıları nelerdir?
13. Katışık subjekt, katışık prediket neye derler?
14. Basit bir cümle ne demektir?
15. Katışık bir cümle ne demektir?
16. Kelime grubu nedir?
17. Ayrı cümle, bağlı cümle neye derler?
18. Karışık cümleyi anlatınız.
19. Katışık karışık cümle neye derler?
20. Herbirine bir misal getiriniz.

679. Şu cümleleri yapınız :

1. Subjekti tamamlayan kelime gruplu basit bir cümle.
2. Prediketi tamamlıyan kelime gruplu basit bir cümle.
3. Küçük cümlelerinden herbiri basit birer cümle olmak üzre katışık bir cümle.
4. *Hernekadar* ve *eğer* ile başlıyan bir bağlı cümle ile bir baş cümleden ibaret bir karışık cümle.
5. Bir katışık karışık cümle.

GURBET

Bu manzumede değişik tertip cümleleri düz tertip yapınız:

1

Bir kuş tanıyordum ki baharda
Salkımlar açan bahçemin üstünde uçar da
Akşamların ürperdiği bir sesle öterdi.
Besbelli, bu iklime yabancı,
Nerden koparak geldiği meçhul,
Endamı uzun, tüyleri parlak, sesi vahşi
Bir kuş.

Akşamla yatan köyde sadalar durulunca,
Mehtaba yakın gölgeli bir nokta bulunca
Hicranla kısılmış, heyecanlarla boğulmuş
Bir sesle öterdi.
Öttükçe uğuldardı sesinde
Avare kuşun duyduğu hasret,
Bir bilmediğim kıt'ada, bir dağ tepesinde,
Bin bir çölün ardında kalan yurduna dair...
Öttükçe o hasretle genişlerdi, duyardım,
Korkunç uçurumlar gibi ruhumda derinlik.
Her gün daha bir parça yakından sevişirdik:
Ben şair, o şair!

Bir gün camı açtım ki ufuk bir kara perde,
Sahrayı beyazlar bürümüş, yollar uyuşmuş.
Gördüm ki o gurbet kuşunun gezdiği yerde
Cansız bir avuç tüy yatıyor... baktım: o kuşmuş!

2

Ey gözlerinin çevresi mor, benzi tutuşmuş,
Akşamladığım yolları yalnız gezen afet!
Kaç yıl geçecek böyle hazin, böyle habersiz,
Sen Marmaranın göl gibi durgun bir ucunda,
Sen benden uzak, ben sana hasret?..

Sarmış beni gurbet,
Sarmış beni mecnun diye zincir gibi dağlar,
Bir türbe ki ruhum, gelen ağlar, geçen ağlar...
Herşey bana bigâne bu yerde,
Herkes gibi herşey:
Sessiz dereler, solgun ağaçlar, sarı güller,
Dillenmiş ağızlarla tutuk dilli gönüller...
Hatta bana, insanlara nispetle, yakındır
Bahçemde ölen kuş,
Bahçemde kefensiz gömülen kuş...
Herkes bana bigâne bu yerde.
Bir yer ki sevenler, sevilenlerden eser yok,
Bezminde kadeh kırdığımız sevgililer yok,
Yok... yok!...

3

Karşımda hayalin, diyorum ki:
Bir fırtınanın kahrına kurban
Kuşlar gibi derdinle bugün darmadağındır
Kalbimde güneş, sevgi, emel, neş'e, ne varsa...
Karşımda hayalin, diyorum ki:
Bir gün bu dudaklar beni hasretle anarsa,
— Rabbim, ne dudaklar!
Gül benzinin üstünde birer damla kıvılcım!—
Bir gün bana ağlarsa bu gözler,
Beyhude değildir, bunu bilsin.
Bilsin ki bugün bir sen eziyette değilsin.
Gurbet yayının kalbi delinmiş te okundan, günlerce uzakta
Yorgun biri hasret gibi yalnız yaşamakta...
Yorgun biri üzlet denilen kabre gömüldü,
Ölmeden öldü.

Faruk Nafiz

İkinci Fasıl

NOKTALAMA, BÜYÜK HARFLER, İTALİK HARFLER

1. Noktalama

680. Yazılan bir şeyin kolayca anlaşılması için cümlenin içinde bazı kelimelerden veya kelime gruplarından sonra birtakım noktalar ve işaretler konur ki buna *noktalama* denir.

Noktalamada kullanılan işaretler doğru olarak yerlerine konunca okuyanın, yazdığımız şeyin manasını çok kolay anlamasına yardım eder. Bir cümlenin doğru olarak noktalanması (1) ne demek istediğimizi kat'î olark bilmemize, (2) cümlenin gramer kaidelerine göre yapılışını tam olarak anlamamıza, (3) noktalama usulünü de eyice öğrenmemize bağlıdır. Noktalamaya eyice alışmak için aşağıdaki altı maddeye riayet etmek lâzımdır:

1. Noktalama kaidelerini eyice öğrenmek.
2. Bütün yazılan şeyleri doğru olarak noktalamağı âdet edinmek.
3. Her cümleyi yazarken behemehal noktalamak.
4. Kullanılan her işaretin hakikî sebebini bilmek.
5. Bir şeyi okurken sık sık durarak okunan parçanın cümlelerindeki nokta ve işaretlerin sebebini araştırmak.
6. Yanlış ve lüzumsuz noktalarla doldurulan cümleleri okumağa çalışanların sıkılacaklarını, yazılan şeyi eyi anlıyamıyacaklarını hiç hatırdan çıkarmamak.

Bu altı maddenin yalnız beşincisi hakkında ihtiyatlı davranmak, ancak dikkatle yazılmış ve noktalanmış eserler de bu maddeyi tatbik etmek lâzımdır. Bazı muharrirlerimiz, nedense, noktalamaya pek ehemmiyet vermedikleri için

gazete ve kitaplarımızın bir kısmı bu gibi yanlışlarla doludur. Bunda mürettiplerle musahhihlerin de büyük bir hissesi vardır.

Bir misal görmüş olmak için bugünkü gazetelerden birini, rasgele, açalım. İlk göze çarpan bir roman parçasını şuraya nakledelim:

«Ah, eğer, Ambro, bana, azıcık, pek azıcık bir nazar atsaydı; şayet, gönlünü din ile nişanlamasaydı da, bana deseydi ki: «Seni istihfaf etmiyorum, Mathilde!...» O zaman, işte o zaman, dünyalar, bana verilmiş olurdu...»

Görüyorsunuz ki bunun en büyük yanlışı karışık bir cümlenin en mühim parçalarını, baş cümle ile bağlı cümlelerini, tam birer hüküm ifade ediyorlarmış gibi, nokta ile birbirinden ayırmaktadır. *Mathilde* kelimesinden sonra büyük harfle yeni bir cümle başlıyor. Yukardaki bağlı cümleler açıkta kalıyorlar; tabiî tam bir mana ifade edemiyorlar. İsterseniz, baştan o kelimeye kadar bir daha okuyunuz. Tam bir fikir alamazsınız. Noktalı virgül ile *nişanlanmasaydı da* dan sonraki *virgül* de yerinde değildir. Bunları bir tarafa bırakalım; ibareye dikkat edelim. İçinde fazla bir kaç kelime ile on altı işaret vardır. Bu işaretlerin vazifesi yazıyı daha açık, daha kolay anlaşılır bir şekle sokmak olduğu halde yanlış kullanılmış olmaları yüzünden cümle, bilâkis, daha kapalı bir hale gelmiştir.

Şimdi işaretleri doğru kullanarak ve bir az azaltarak cümleye daha eyi anlaşılır bir şekil verelim:

« Ah! eğer Ambro bana azıcık, pek azıcık, bir nazar atsaydı, gönlünü din ile nişanlamasaydı da bana: « Seni istihfaf etmiyorum, Mathilde!..» deseydi, o zaman, işte o zaman, dünyalar bana verilmiş olurdu!..»

Cümlenin muharririni yazılarından tanırız, bu hataları işlemiyeceğini de biliriz. Görülen yanlışlar ya kendisinin

yazarken yazısına ehemmiyet vermemesinden, ya mürettip ve musahhihlerin dikkat etmemesinden ileri gelmiştir. İşte bundan dolayıdır ki bizde noktalamaya alışmak için her yazıyı değil, ancak eyi yazılmış ve noktalanmış eserler bulup onları dikkatle okumak lâzımdır.

681. Başlıca noktalar ve işaretler şunlardır:

virgül	,	sorma	?
noktalı virgül	;	hayret, nida	!
iki nokta	:	çizgi	—
nokta	.	küçük çizgi	-
kesme	'	parantez	( )
uzatma, inceltme	^	tırnak	« »
noktalar	...	karet	v

682. Virgül şuralarda kullanılır:

1. Bir tarihte şehir isminden sonra.

İstanbul, 5 Temmuz 1931

2. Bir cümle içinde bir ayarda olan kelimelerden sonra.

Bu hava, bu su, bu güzellik hiçbir yerde yoktur.

Bu uyuşukluk, bu tembellik, bu kayıtsızlık seni işinden edecek.

3. Birine hitap ederken kullanılan kelimeleri ayırmakta.

Necmi, bana doğrusunu söyle!

Yavrum, senin adın ne?

Nerdeydin, baba?

Muvaffakıyet, aziz kardeşim, sade onu istemekle kazanılmıyor.

4. Cümlenin içinde katışık subjektlerle prediketleri ayırmakta.

Küfeli atlar, yüklü arabalar, acul insanlar şimdi bu kasvetli sokakları canlandırmıştı.

O şimdi işten bir zevk duyuyor, ta akşamlara kadar çalışıyordu.

Hepsi koşuyorlar, şakalaşıyorlar, haykırışıyorlardı.

5. Birbiri arkasından gelen dizi halinde kelime gruplarıyle küçük ayrı cümleler arasında.

Dere boyundaki izbe kır kahvelerinde, başım taze defne dalından kurulmuş çardağa dayalı, dertli nauraların iniltisini dinlerken bu seslerde insana memleketini özleten ve gönülde sılaya gidememiş mektep çocuklarının masum yasını uyandıran okşayıcı bir acı duyarım.

Harmanlar kalkıyor, bağlar bozuluyor, yemişler taşınıyordu.

Yüreğim kuş gibi çırpınıyor, dudaklarım ıslak bir lezzetle titriyordu.

6. *Lâkin, fakat, amma, ancak. yahut, ne..ne, cünkü, zira* gibi basit bağlama edatlarıyle bağlanmış katışık cümlenin nisbeten kısa parçalarını ayırmakta.

Hava acıktı, fakat sokaklar hâlâ çamurluydu.

Biletlerin hepsi satılmıştı, ama eyi birkaç yer daha vardı.

Not. Bunlardan başka bir edat olur ve cümleler kısa olmazsa noktalı virgül kullanılır (B. 683. 2, 3).

7. Subjekt prediketten çok uzak düştüğü veya yanı başındaki kelime ile manaca karışmak ihtimali olduğu yerlerde.

Şakir Efendi, biraz sonra derin bir sessizliğe gömülen komşusunun evine şüpheli nazarlar atarak söyleniyordu.

Dünyayı çeviren hacı, öküzün oyununa gelmişti.

Gökten inen sıcak, yanakları yakıyordu.

8. Üst tarafındaki sözü izah veya tavsif eden kelimeyi veya kelime gruplarını ayırmakta.

Nerime hanım, paşanın küçük kızı, elimden gülü kaptı, parçaladı, yere attı.

Çember sakallı adam, lâz oğlu, onu yanına çağırdı.

9. Bir cümle içinde *evet, hayır* kelimesinden sonra.

Evet, bu ağaçlar içinde gene o fakir işçiyle karşı karşıya geliyordum.

Hayır, bilâkis, o şaşırdı.

10. Tırnak işareti içine alınacak tam bir cümleden evvel.

Bir defa, « Türkiye'de sanayiin himayesi lâzım mıdır, değil midir?» meselesi...

11. Bir ismi tavsif eden birden fazla sıfatların herbirinden sonra.

Baban şen, neşeli, hatta biraz da geveze bir adamdı.

Eğer sıfatlardan herbiri bir kelime grubunu tavsif ediyorsa virgüle hacet yoktur.

Elinde büyük eski bir bakır güğüm vardı.

Her yer, her köşe içen yiyen yaygaracı insan yığınları ile kaynıyordu.

12. Cümle ile gramerce alâkası olmıyan yerlerde belki, ihtimalki, tabiî, muhakkak, fazla olarak, meselâ, kim bilir, şüphesiz, elbette, öyle zannediyorum, doğrudur, işittiğimize göre, hiç şüphe yok, zaten, esasen gibi kelimeleri, kelime gruplarını ve küçük cümleleri ayırmakta.

Bu mükemmel zengin sofradan, kim bilir, kaç kişi aç kalkmıştı.

Bu işin neticesi, tabiî, Londra'ya gidip geldikten sonra anlaşılacaktı.

13. Cümleye gramerce pek lâzım olmıyan kelimelerle kelime gruplarını veya küçük cümleleri ayırmakta. Bu gibi kelime ve cümleler asıl tam cümleyi zenginleştirirler ve çok kere bazı kelimelerin manalarını şu veya bu surette değiştirirlerse de, atıldıkları takdirde, asıl cümlenin manasını gene bozmazlar.

İnsan, elinden geldiği kadar, herkese eyilik etmelidir.

Kolera zamanında, bütün mektepler kapalı iken, çocuklar sinemalardan hiçbirine giremezlerdi.

14. Hafif ve ehemmiyetsiz nidalarda hayret işareti yerine.

Aman, elini yakarsın.

Yavaş, düşersin.

15. Çif çift bulunan kelimelerden veya kelime gruplarından sonra.

Eyiliğinde veya hastalığında, sıkıntılı halinde veya ferahlı zamanında, o gene hep ayni nikbinliği gösterirdi.

16. Karışık bir cümlenin bir ayarda bulunan ve fakat fikren birbirine yakın olmıyan kısa bağlı cümlelerini ayırmakta.

Mütekait bir kaptan olan, şimdi bir kasap dükânı işleten misafirimiz bize gülünç birtakım hikâyeler anlattı.

Aşağıki cümlelerde icap eden yerlere virgül koyunuz sebebini de söyleyiniz :

1. Kapıyı çaldığı vakit kadın çoktan uyumuştu ; bir türlü duyuramıyordu ; geri dönecek değildi ya elini aralıklardan sokarak mandalı çevirdi açtı bahçeye girdi.

2. Sanki soğuk birden yıldırım süratiyle Serverin üzerine düşecek ve onu yakacakmış gibi telâş ederek hemen koştu iç kapının sürmesini çekti.

3. Güneşli yollar gölgeli bahçeler akar sular hulâsa tasavvur ettiğim serbest kır hayatı...

4. Bu garip komedyayı gören yanımıza geliyor etrafimızda kalem odacılarından kâtiplerden kahve şerbet taşıyan peştamallı esnaf çıraklarından bir daire çevriliyordu.

5. Şurada burada ne bulursa hemen çıkın yapıp gece bir yavrulu köpek gibi duvarlara sürtüne sürtüne zahiren miskin ve korkak fakat için için azılı ve hücuma hazır hep ona taşıyordu.

6. İşin doğrusu bir gün kendisi yokken tatar karıları eve girmişler buldukları eşyayı minderlere kadar aşırmış taşımışlardı.

7. Bir aralık polislerden biri yeni kaydolmuş genç bir çocuk merhamete geldi çantasını açtı bir kuruş çıkardı.

8. Kâğıt buradan vilâyete gelecek sonra gene uğraya uğraya kim bilir kaç ayda o da izin çıkarsa buraya gelecekti.

9. Irmağa giden yol kasabadan kurtulunca göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçerdi.

10. Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer kızgın güneş ağaçların tepelerinde meyvaları pişirirken rütubetli topraklarda birbiri arkasına yoncalar fışkırır çayırlar kabarırdı.

683. **Noktalı virgül.** Noktalı virgül ayrı bir cümle ile bağlı bir cümle arasında, veya bir cümle ile bir kelime grubu arasında hiçbir vakit bulunmaz. Noktalı virgül şuralarda kullanılır:

1. Katışık bir cümlenin bir bağlama edatıyle bağlı olmıyan parçaları arasında.

Biri esmer, uzun boylu, endamlıydı; göğsü dar yeleğinin altında genç, gürbüz duruyordu.

Ona ince kumlu, kapanık, derin bir havuz buldular; ferah ferah, zevkli zevkli yıkandı.

2. Katışık bir cümlenin *hernekadar, hernasılsa, bundan başka, hem de, bu sebepten, bunun üzerine, bundan, bu yüzden, bununla beraber, gene, bu itibarla, bir kat daha, şimdiye kadar, daha henüz, hâlâ*, v.s. bağlama edatlarıyle veya *aksi takdirde, tıpkı o veçhile, ona göre, öyle ise* gibi zarf bağlarıyle birleşmiş olan parçaları arasında.

Aylarca evin kirasını vermediler; bu yüzden ev sahibi onların aleyhine dava açmağa mecbur oldu.

Yalnız üç gün için onlardan ayrılmıştım; bundan, havanın güzelliğine rağmen, arkadaşlarım yine fena halde sıkılmışlardı.

O benim işim değildi; bundan başka ne yapacağımı da kimse söylemiyordu.

3. Katışık veya katışık karışık bir cümlenin *lâkin, fakat, amma, ve, yahut, ne...ne, çünkü, zira* bağlama edatlarıyle birleşmiş ve virgüllerle ayrılmış nispeten uzun parçaları arasında.

Sabri şimdi, yan gözle, onu tetkik ediyordu; lâkin o, okadar kapalı, şekilsizdi ki insana, ne iğrenme ne beğenme, hiçbir his vermiyordu.

Kadınlar ise taş gibi hissiz, kütük kadar hararetsiz ve donuktular; fakat hepsinin de nekadar gürbüz, ne dinç ve sağlam vücutları vardı.

Umumî kaide. Noktalı virgül bir ibarenin hemen ayni mahiyette olan ve ayni tesiri veren, biri veya birkaçı virgüllerle bölünmüş belli başlı cümlelerini ayırmakta kullanılır.

Gök yüzünde zerre kadar bulut yoktu; güneş tepede parlıyor, ortalığı yakıyordu; kuşların ötüşü, yüz binlerce yaz böceklerinin sesi havayı dolduruyordu.

Not. Virgül de noktalı virgül de bir çok hallerde muhtelif cümlelerin ifade ettikleri fikirlerin yakından veya uzaktan birbirleriyle münasebetleri hakkında muharririn hüküm ve kararına, duygusuna bağlıdır. Sözün kısası, bir az da keyf ve zevk meselesidir.

Aşağıki cümleleri okuyunuz, virgül ile noktalı virgülün kullanılmalarındaki sebepleri söyleyiniz :

1. Gökte aydan veya güneşten değil, kendi içinden, bir kaynak gibi aheste aheste taşan süzülmüş, tatlılanmış bir aydınlık vardı; yıldızlar bunun içinde sönük, fersiz kalıyordu.

2. Bu memlekette zevksizlikten bunalmıştı, kaçıp başka bir tarafa gidecekti, ama askerliği mani oluyordu.

3. Sıtmaların tırmanamadığı, hastalıkların barınamadığı bu dağ sırtında çınarlar gibi gelişe genişliye uzun, bıktırıcı bir ömür sürüyorlardı ; lâkin nekadar heyecansız, nekadar uyuşuk bir ömür !

4. Başlarına oyaları ayni örnek yemeniler bağlamışlar, üzerlerine kenarları ayni gergef iğnesiyle işlenmiş gömlekler giymişlerdi; ayaklarında da bir örnek gül resimli çoraplar, sarı meşinden kunduralar vardı.

5. Esmeri temkinli, tok, dolu bir sesle türküler sayledi; sarışını kırıla döküle, çocukça tavırlarla oyunlar oynadı.

6. Ertesi günü jandarmalar kabahatlileri yakalar, koğuşta bir temiz döğerlerdi ; mesele de kapanmış olurdu.

7. Entarîyle püfür püfür, rahat rahat gezmeğe vücudü alışmıştı; eve gelir gelmez soyunuyor, bahçe üstündeki odaya nargilesini kurup köşeye geçiyordu.

8. Erkenden arkadaşları haber gönderdiler; ırmağa yıkanmağa gideceklerdi.

9. Fakat, baktı ki bu hiç te fena bir iş değildi ; akşamki ispirto ile zehirlenmiş şu sıcak terli vücudü serin sudan elbette zevk duyacak, fayda görecekti.

10. Köylere, pazarlara adamlar gönderildi ; iri boylu, sağlam yürüyüşlü, rahat bir eşek bulduruldu ; ona bir de kadifeli, mor püsküllü, şeritli, saçaklı yeni palan yaptırıldı.

Aşağıdaki cümlelerin virgülleriyle noktalı virgüllerini yerlerine koyunuz ve sebeplerini söyleyiniz :

1. Anadolunun yüksek yaylalarına has sissiz pussuz boz renkli gecelerinden biriydi.

2. Sanki sabah oluyordu uykulu bir alaca karanlık içinde göz ötelere uzanıyor çeşmenin söğütleriyle çit boyundaki yabanî iğdeleri birbirlerinden seçebiliyordu.

3. Bir hikâyenin fiilleri canlı ise hikâye de canlı olur cansız ise hikâye tatsız bir şey olur.

4. Hiç merak etmiyin söyliyeceksiniz fakat hiyanet edemiyeceksiniz.

5. Burası yaz gecelerinde yıldızların ışığı böceklerin sesiyle dolduğu zaman ne hoş olurdu.

6. Köylülerden biri hacıya yaranmak için yerden bir avuç dolusu toprak almış hayvanın kulaklarına sürüştürüyor muayene ediyordu fakat öbürü başını ovanın nihayetsiz derinliğine çevirmiş uzak uzak bakıyor uzak uzak derin derin düşünüyordu.

7. Çok cevherli öküzmüş bol yedir de hele bak ne yavuz mal olur...

8. Oturduğu bina kapıları da desteklenerek sofalarına eğreti bölmeler çekilerek iki eve ayrılmıştı.

9. Öbür tarafta Rumeli muhacirlerinden bez dokuyucu dul bir kadın oturuyor biri ufak diğeri gelinlik iki kızının ya türkü ya kavga sesleri sabahtan akşama kadar evin bu tarafını gürültülere boğuyordu.

10. Fakat bu tesadüf Nuri'nin zihninde derhal bir aydınlık hasıl etti sanki haftalardan beri kafasının içini çekmez bir ocak gibi dolduran isler dumanlar sıyrılıp gitti bir açıklık oldu.

684. **İki nokta.** Üst tarafında geçen bazı söz ve fikirlerin alt tarafında daha eyi anlatılacağını bildirir. Şuralarda kullanılır :

1. Söz arasında geçen bazı ifadelerle söyleneceği ima edilen kelime veya kelime gruplarının ve cümlelerin önünde kullanılır. Bu gibi ifadelerin içinde *diyordu ki, dedi ki, aşağıki, atideki, şu yolda, bu tarzda, şöyle, v.s.* gibi kelimeler bulunur. Fakat bazan da geçen ifadeleri izah edecek bazı şeylerin söyleneceği sözün gelişinden anlaşılır.

Dünyanın bütün şehirleri içinde en çok sevdiğim bir yer vardır: İstanbul!

Sert ve dik konuşmağa başlıyan Osman diyordu ki: —Yol uzundur, sefer güçtür; hep yürüyeceksin, oralara gelince de gözünü açıp bir yer bulmağa çalışacaksın. Bak ben karışmam, köyümü bulunca senden ayrılırım, dargınlık olmaz, açlık belâsı.. anlaşıldı mı?

Köylerde ne yapacağını sordu, anlattılar: köylünün işine yaramalı, kendini sevdirmeli, asıl imamla eyi geçinmeli... hatta onun ayağına karpuz kabuğu koymalı...

2. İkinci parçanın birinciyi izah ettiği yerlerde, tam bir cümlenin parçaları arasında.

Otomobil kullanmasını öğrenmeğe çalışan acemi bazı kazalara uğrar: volânı biraz sola çevirince yaya kaldırımının üstüne çıkar; bir ağacın önünde durduğunu unutarak arkadan ona çarpar; ustaca çıkayım derken garajın kapısını kırar.

3. Bir cümleyi izah eden bir grup veya diğer bir cümle önünde.

Sözlerine dikkat etti: Bu genç adam sahi tatlı anlatıyordu.

4. Birinin sözlerini nakle başlamadan evvel:

Soranlara: «Hiç, öyle de battık, böyle de: bari ahbap kazanalım» diyordu. Öbürleri şüpheleniyorlar: «Bir iş çevirdi ama nasıl anlasak?» diye düşünüyorlardı.

Aşağıkı cümlelerde virgül, noktalı virgül ile iki noktanın neden kullanıldıklarını söyleyiniz:

1. Bir taraftan da münasebetsiz sualler soruyordu: «Buraya yeni gelmişmiş... ucuzluk var mıymış?.. kış nasıl olurmuş... armudu, elması bol muymuş?..»

2. Birden söylemeğe cesaret edemiyerek: «Ben ne yapacağım, sizsiz ne olacağım?» diye sordu. Sonra cevap alamayınca: «Beraber gitsek, olmaz mı?» diye ilâve etti.

3. Kısa boylu, çember sakallı bir adam ona seslendi: «İmamın evinde yatan molla sen misin?» dedi. Asım cevap verdi ve sözün arası gelsin diye sordu:

— Burası ne köyüdür?

— Pınarlı. Sen nerelisin?

— İstanbullu.

4. Kendini artık buraya bağlamak istiyen bu haber karşısında şaşırdı, nasıl artık daima mı böyle, burada!.. diye düşündü, kendi kendine: «olmaz, kabil değil» dedi.

5. Sonra yavaş yavaş anlaşılmağa başlıyan bu ses yalvardı:

— Oğlum, diyordu, sen gençsin, ilmin var, maharetin var, her yerde geçinir, kendini sevdirirsin. Bak, ben ihtiyarım, altı çocuğum, iki karım aç kalıyor, çoluğum çocuğum sokağa düşüyor. Bu karda kışta ben ne yaparım? Nereye giderim? Bana acı, buradan git, ekmeğimi alma, beni sokakta bırakma, yaptığın günahtır, cezasını çekersin!

685. **Nokta.** Noktanın kullanıldığı yerler şuralarıdır:

1. Beyanî ve emrî cümlelerden sonra.

Nerde ise mektepler tatil olacak.
Dediğime eyi dikkat et.

2. Bir cümleye tam bir cevap olan *evet* ile *hayır* dan sonra.

— Siz kumar oynar mısınız?

— Hayır.

3. Herbiri bir kelimeye işaret olan harflerden sonra.

T. C. Türkiye Cumhuriyeti.
M. M. V. Millî Müdafaa Vekâleti.
Mf.V. Maarif Vekâleti.

4. Bir ana hattının veya belli başlı bir maddenin parçalarını ayıran rakamlarla harflerden sonra. Bunlar parantez içine alınırlarsa nokta konmaz.

NOT. Sahife numaralarını gösteren rakamların ve serlevhaların sonunda nokta kullanılmaz.

686. **Kesme.** Bu işaret aşağıdaki yerlerde kullanılır:

1. Bazı kelimelerin ortasında bir heceyi kesip biraz duraklamak lâzım gelen yerlerde.

kat'i te'lif mes'ul

Pek lüzumu olmıyan yerlerde kelimeyi kesme işaretiyle icap etmez.

mesele mebus mesut

2. İsmihasları sonlarına gelen edatlardan ayırmak için.

Ankara'dan Londra'ya Hasan'a
Juliette'e Descartes'ın Georges'tan

687. **Uzatma ve inceltme.** Uzatma veya inceltme işareti şuralara konur:

1. Ayni haflerle yazılan ve fakat manaları birbirinden ayrı olan klelimelerde uzun okunan seslinin üstüne:

Ali Hamit alem adet
Âli Hâmit âlem âdet

2. *L* harfini ince okutmak için bu harften sonra gelen *a, o, u* harflerinin üstüne:

lâzım	selâm	belâ
melûl	lôş	eylûl

3. Nispet bildiren *i* lerin üstüne.

İlmî fennî medenî.

4. *Ka, ga, ku, gu* hecelerinin başındaki *k, g,* haflerinin sertliğini gidererek *ke, ge* seslerine yaklaştırıp inceltmek için *a, u* harflerinin üstüne.

kâr	inkâr	hükûmet	kûfî
agâh	dergâh	gûnagûn	gûya

688. **Noktalar.** Söylenmesi arzu edilmiyen veya okuyanın takdirine bırakılan bazı sözlerin yerini tutar. Meselâ: Beklemeğe vaktim yok... öyle müşkül bir haldeyim ki eğer hemen bana bir iş vermezseniz...

689. **Sorma.** Bu işaret aşağıdaki yerlerde kullanılır:

1. Doğrudan doğruya bir şey soran cümlelerin veya kelimelerin sonunda.

Nerede oturuyorsunuz?

Not 1. Nakil suretiyle cümlenin içine giren suallerde sorma işaretine lüzum yoktur.

Bana nerede oturduğumu sordu.

Not 2. Bazan cümle istifham şeklinde olmaz; yalnız cümlenin sonundaki sorma işaretinden böyle olduğu anlaşılır.

Hayret ediyorsunuz? Bana inanmıyorsunuz?

2. Doğruluğundan şüphe edilen ifadelerle kelime ve rakamların yanına parantez içinde bir sorma işareti konur.

Çırağan sarayı 1873 (?) te yapılmıştı (doğrusu 1872).

Not. Şaka etmek ve eğlenmek için bazı kelimelerin yanına parantez içinde sorma işareti koymamalıdır. Maksat, manadan anlaşılır. Misal: *Bu ne şık (?) şapka ya Rabbi!* cümlesindeki sorma işaretine lüzum yoktur.

690. **Hayret, nida.** Bu işaret te şuralarda kullanılır:

1. Kuvvetli bir heyecan veya zevklenme, şüphe ifade eden cümle veya kelimelerden sonra.

Gönlümün ilk sevda busesini ben bir ölünün sönmüş gözlerine mi tevdi edecektim!..

O hasta gözlerin ne acıklı bir bakışı, ne sessiz bir feryadı vardı!

Siz ne eli çabuk şeysiniz öyle!

Bu çocuk Banka müdürü ha! olur mu hiç!

2. Bir cümle içinde yalnız kullanılan veya birinin dikkatini uyandırmağa yarıyan nidalardan sonra.

Eyvah! biz gene açıkta kaldık.

Âlâ! ne güzel haber bu.

Not. Buna *taaccüp işareti* de derler.

691. **Çizgi.** Çizginin kullanıldığı yerler şuralarıdır:

1. Cümle tamamlanmakta iken fikirde birdenbire bir değişiklik hasıl olduğu zaman.

Dün çarşıda gezerken ahpaplarınızdan — neydi o adamın ismi?

2. Bir şeyler sayılır veya sıralanırken onları hulâsa eden ifadeyi bu sayılan şeylerden ayırmakta.

Ziya, hava, gıda, hararet, rütubet — bunlar hayatın beş esaslı rüknüdür.

3. Oldukça tam bir fikir ifade eden bir cümleye fazladan iliştirilmek istenen kelime veya kelime gruplarından evvel.

Perihan tam benim yaşımdadır — otuz.

Dünyanın en kuvvetli adamı — zemane Herkülü.

Buna hiç razı değilim — hiç!

4. Bir kelimeyi veya kelime grubunu izah için *bedel* gibi kullanılan ve cümleye açıktan sokulan ifadeler iki çizgi arasına alınır.

Onun en kıymetli şeyleri — kitapları, çiçekleri, tabloları—o yaşta bir kadının en eyi dostlarıydı.

Her yangından sonra harikzede yerlerin tamir ve tecdidini — hem de iki ayda — vadeden Emanet eski harabelere daha bir tahta perde bile çekmedi.

5. Bir cümlenin parçaları arasına sıkıştırılmak istenen cümleyi ayırmakta.

Düşünmeli ki bu dudak — Bursa'daki Hoca Efendinin dediği gibi — beni mezarıma bile gülümseye gülümseye götürecek.

6. Konuşan iki kişiden herbirinin sözleri başında.

— Nasıl, gördün mü ?
— Evet.
— Ne yapacaksın?
— Boşayacağım!

692. **Küçük çizgi**. Satırın nihayetine sığmadığı için ikiye ayrılan kelimenin satır nihayetinde kalan hecesinden sonra kullanılır.

693. **Parantez**. 1. Bu da *çizgi*, *virgül* gibi cümlenin içine izah yollu sokulan kelime, kelime gruplarıyle, cümleler için kullanılır. Bu üçünden birinin intihabı cümledeki fikrin icabına bir de zevka bağlıdır.

Evet, şimdi zenginim, (kulağıma eğildi, bir isim söyledi) onunla iş yapıyorum, anlarsın ya!..

Arkasında mor çizgili sarı atlastan bir yelek yahut gömlek vardı (yakasına bakarsan gömlek, düğmelerine ve ceplerine bakarsan yelek).

Sonra birtakım mazeretler sayıp dökmeğe başladı (bunları zaten bekliyordum), fakat tekliflerimin hiçbirinden vazgeçmedim.

NOT. Parantezle beraber hiçbir nokta ve işaret kullanmamalıdır, meğerki cümlenin yapılışı (yukarda birinci ve üçüncü misallerde olduğu gibi) buna lüzum göstersin.

2. Bir çümlede işaretler, bazan harfler, tarihler parantez içine alınır:

Makine yazısında bir çizgi (—) iki küçük çizki (--) ile gösterilir.

Tevfik Fikret (1870 - 1915) temiz ve titiz bir türk şairidir.

694. Tırnak. Bu işaretin kullanıldığı yerler şuralarıdır:

1. Fıkralar veya başkasına ait sözler tırnak işareti içine alınır.

Bu münasebetle aklıma Hâmidin bir mısraı geldi: « Mecnun bilinir çokça olan aklı başında ! »

Hacı ağa önünde öküzüyle çardağa yaklaşınca ihtiyarlar hep birden, dua eder gibi, « Hayrını göresin, hayrını göresin ! » diye seslendiler.

Sınıfta hoca sordu: « İçinizden kim bana fecri şimalinin sebeplerini söyliyebilir ? »

Bütün çocuklar susuyordu. Biraz sonra: « Ziyanı yok » dedi, « onun hakikî sebebini daha kimse keşfetmemiştir. »

NOT. Dolayısıyle anlatılan bir fikra tırnak işareti içine alınmaz. Meselâ : *Hoca sınıfta fecri şimalinin sebeplerini kimin söyliyebileceğini sordu.*

2. Bir fikranın içinde diğer bir fikra zikredilmek lâzım gelirse ikinci fikra tek tırnak işareti içine alınır.

Nermin « Evet, » dedi, « bunu ona söylediğim zaman bana 'yanılıyorsunuz' cevabını verdi. »

3. Bir nutuk veya birkaç paragraflı bir mektup gibi uzun fikralarda her paragrafın başına, bir de fikranın en sonuna tırnak işareti konur.

4. Kitap, hikâye, şiir isimleri, musiki parçalarının adı zikredilirken tırnak işareti içine alınır. Kitap ismi tırnak işareti içine alınacağına, gazete ve mecmua isimleri gibi, italik harflerle de yazılabilir.

Yeni Türkçe Gramerde « Ayşegül » hikâyesini okudunuz mu?

Reşat Nuri Beyin fransızcadan tercüme ettiği *Muhammed'in Hayatı* kitabını okumalısınız.

Bugünkü *Milliyet* gazetesi Başvekil İsmet Paşanın Peşte'den İstanbula hareketini yazıyordu.

5. Bazı gülünç takma isimler, külhanbeyi ağzı lâkırdılar tırnak işareti içine alınır. Maksat, yazanın bu gibi kelimeleri, adiliklerini bile bile kullandığını bildirmektir, okuyandan af dilemektir.

« Kıçı kırık » çetesini tepelemek için Kozan taraflarında (Men'i Şekavet) kanununu tatbika başladılar.

Tarlada ekinlerimizi kemiren fareleri zehirleyip gebertiyoruz ama şu bütçeyi kemiren anaç « sıçana » da bir çare bulsak.

Üç « papeli » verince onun yalnız malını değil canını bile alırım.

695. **Karet.** Uzatma işaretinin tersine benziyen bu işaret el yazılarında, unutulan bir kelime veya cümlenin bulunacağı yere konur ve o satırın üstüne unutulmuş olan şey yazılır.

SES

Noktalayınız:

Günlerce ne gördüm ne de bir kimseye sordum
Ya Rap hele kalp ağrılarım durdu diyordum
His var mı bu âlemde nekahet gibi tatlı
Gönlüm bu sevincin helecanıyle kanatlı
Bir taze bahar âlemi seyretti felekte
Mevsim mütehavvil vakit akşamdı Bebek'te
Akşam lekesiz saf iyi bir yüz gibi akşam
Ta karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam
Sakin koyu şen cepheli kasrıyle Küçüksu
Ardında vatan semtinin ormanları kuytu
Bir neş'eli hengâmede çepçevre yamaçlar
Hep ayni tahassüsle meyillenmiş ağaçlar
Dalgın duyuyor rüzgârın ahengini dal dal
Baktım süzülüp geçti açıktan iki sandal
Bir lâhzede bir pancur açılmış gibi yazdan
Bir bestenin engin sesi yükseldi Boğaz'dan
Coşmuş yine bir aşkın uzun hatırasıyle
Aksetti uyanmış tepelerden sırasıyle
Dağ dağ o güzel ses bütün etrafı gezindi
Görmüş ve geçirmiş denizin kalbine sindi

Anî bir üzüntüyle bu rüyadan uyandım
Tekrar o alev gömleği giymiş gibi yandım
Her yerden o hem ayni bakış ayni emelde
Bir kanlı gül ağzında ve mey kâsesi elde
Her yerden o hem ayni güzellikle göründü
Sandım bu biten gün beni ramettigi gündü

YAHYA KEMAL

2. Büyük Harfler

696. Büyük harflerin kullanıldığı yerler şuralarıdır:

1. Her cümle bir büyük harfle başlar.

2. Bir yerden nakledilen her cümelenin ilk harfi büyük harfle yazılır.

O, suyu içerken ben gülümsüyor, «Anlaşılan biçarenin aklında biraz noksan var» diyordum.

Sonra ona dönerek: «İşinizi bitirince istediğiniz yere gidebilirsiniz» dedim.

Hizmetimi de tabiriniz veçhile «cidden hizmete mani bir sebep» olmayınca terk değil hatta ihmal etmem.

Zavallı çocuk, on gündür, öyle telâş içinde ki «Ölürüm, ondan vaz geçmem» diyor.

Not. Nakledilen cümle *dedi, diyordu, cevap verdi* gibi fiilerle ortadan bölünmüşse ikinci parçanın başında büyük harf bulunmaz.

Ona dönerek «İşinizi» dedim «bitirince gidebilirsiniz».

3. Bir şiirin her satırının birinci harfi.

Sevdiğim cemalin çünkü göremem
Çıkmasın hayalin dili şeydadan
Hakipayine çünkü yüzler süremem
Alayım peyamın badi sabadan

4. Ismihasların baş harfi: Gazi Mustafa Kemal, Ankara, Fransa, İngiltere.

Not. İsmihaslardan yapılan sıfatlar cümle içinde büyük harfle yazılmaz: *türk* tütünleri, *acem* halıları, *fransız* şarapları. İsmihas gibi kullanıldıkları zaman büyük harfle yazılırlar: bir *Türk*, iki *Acem*, üç *Fransız*.

5. İsmihasların yerini tutan harfler.

T. C., B. M. M., M. M. V.

6. İsmihaslarla beraber kullanılan ünvanlar.

İsmet Paşa Hazretleri, Miralay Hasan Bey,
Tahsin Beyefendi, Leylâ Hanımefendi, Zaro Ağa.

7. Kelime gruplarında ismihas gibi kullanılan kelimeler.

Dumlupınar Muharebesi
Türkiye Cumhuriyeti.
İstiklâl Bayramı.

8. Serlevhalarda her kelimenin baş harfi.

Matbuat Kanunu — İki Alman Bankası
Amelî Ruhiyat — Mecliste İntibalar

9. Allaha ve mukaddes yazılara ait isimler: Allah, Çalap, Mevlâ, Rap, Cenabı Hak, Yaradan, Kur'an, İncil.

10. Mektup başlarında elkapların ilk kelimeleriyle unvan ve sairesinin ilk harfleri.

Sevgili Kardeşim, Aziz Dostum,
Muhterem Beyim, Hanımefendi Hazretleri.

11. Şahıslaştırılmış kelimelerde.

Ey milletimin lâhzede halkettiği Ordu!
Ey büyük Hiç! yeter artık, yeter bu şabedeler.
Dûrolma gönülden olsun ey Nur!
Ey Taş! onu hisseder misin sen?

12. Gün, ay ve bayram isimleri: Pazar, Mart, Kurban Bayramı.

3. İtalik Harfler

697. Gerek el ile gerek makine ile yazarkan italik harflerle basılmasını istediğiniz kelimelerin, kelime gruplarının veya ifadelerin altına bir çizgi çekiniz. İtalik harflerle basılacak kelimeler şunlar olabilir:

1. Gazete ve mecmua isimleri. Fakat kitap, oyun, hikâye isimleri daha ziyade tırnak işareti içine alınır (B. 694.4).

Bu günkü *Cumhuriyet'i* okudunuz mu?
Ben *Akbaba* okurum, *Karagöz* okumam.

2. Cümle içinde ehemmiyet verilen ve göze çarptırmak istenen kelime ve kelime grupları italik harflerle yazılır.

Hayatta *para* meselesi ehemmiyetlidir.
Söz arasında *anlaşıldı mı Efendim* demekten vazgeçmeğe çalışıyorum.

3. Vapur ve tayyare isimleri italik harfle yazılır.

Yavuz, Hamidiye, Tınaztepe, Kocatepe

SELMA SEN DE UNUT YAVRUM

Noktalayınız:

Bir akşamdı evimize ecel kanat germişti
Anneni bir cellât gibi vurup yere sermişti
Ölüm ile pençeleşen bir hayatın güreşi
Sekiz yıldan sonra dinmiş nihayete ermişti

Adaların denizinde batan akşam güneşi
Sönük ölgün ışığını çamlıklara dökmüştü
Evde yoktun sonra geldin dağda kırda gezmiştin
Lâkin bilmem bu yokluğu nerden nasıl sezmiştin
Güzel elâ gözlerine bir öksüzlük çökmüştü

Göz yaşımda dehşetli bir sır arıyan gözlerin
Issız kalan vicdanıma karanlıklar serperdi
Baba annem nerde dedin hep tüylerim ürperdi
Hançer gibi ta ruhuma battı yaman sözlerin

O gün bu gün annem nerde diye bazı sorarsın
Gülümserim göz yaşlarım sakin sakin akarken
Uzaklarda bir şey arar ufuklara bakarken
Benim dalgın gözlerimde hayalini ararsın

O talisiz biçareyi bak ben bile unuttum
Gönlümdeki iniltiyi ninnilerle uyuttum
Unut kızım sen de unut anma artık adını
Yabancıdır bize sorma o zavallı kadını

Sorma kızım sorma yavrum ben de bilmem nerdedir
Onu örten kara toprak bir karanlık perdedir
O ağaçlar neresidir diye sorma güzelim
Gel seninle yapayalnız çamlıklarda gezelim

O ağaçlar batıp giden güneşlerin gölgesi
O serviler hayal olan varlıkların ülkesi
Bak bu yanda daha dilber fidanlar var kuşlar var
Beyaz pembe çiçek açmış gelin gibi ağaçlar

Bahar olmuş bak her yere hayat nuru saçılmış
Göz yaşların döküldüğü yerde güller açılmış
Güneş senin bahar senin bak sen de bir çiçeksin
Gülmek için yaradılmış bir sevimli meleksin

Gül ki benim küskün gönlüm o gülüşe özensin
Sessiz dağlar kahkahana cevap versin bezensin
Ölüm şeklindeki sırrın manasını düşünme
Gölge gibi bir varlığın rüyasını düşünme

Sabahı yok nihayetsiz karanlıklar içinde
Bir kıvılcım gibi bir an beliririz söneriz
Varlık budur benim için hatta senin için de
Bir hakikat var mı derken bir hayale döneriz

Nice yüzler gördüm geçti ben unuttum besbelli
Her çehre bir hayalettir bu süreksiz rüyada
Unut yavrum sen de unut bu ölümlü dünyada
Her cefayı unutmaktır bizler için teselli
Son baharın matemini gözlerimde okuma

Üçüncü Fasıl

FİİLLERİN BAĞLAMA ŞEKİLLERİ

698. Fiilin bağlama şekilleri birer zarf hükmündedirler. Sıyga ve şahıs göstermezler; şekillerini de değiştirmezler, yani fiil gibi tasrif olunmazlar. İşte bu haller fiilin bağlama şekillerine zarf dedirtmektedirler. Fiilin bağlama şeklinin mensup olduğu cümle ikinci derecede bir iş bildirir, baş cümledeki fiilin manasını zaman, sebep, hal göstererek tamamlamağa çalışır. Lâkin bazı bağlama şekillerinde iki cümleyi birbirine bağlama kuvveti vardır da tamamlama hassası yoktur; yalnız ayrı ayrı manası olan cümleleri veya iki fiili birbirine ulaştırır, bağlama edatı vazifesini görür, o kadar. Meselâ: (1) *Eline kalemi aldı ve yazdı* diyeceğimiz yerde bu cümleyi bir az hafifletmek için bir bağlama şekli kullanarak: (2) *Eline kalemi alıp yazdı* deriz, iki mazi fiili ayni şekilde tekrar etmemiş oluruz. Bunların birincisinde yanyana konmuş iki şahsî fiil şekli vardır. İkincisinde şahsî fiil şekillerinden biri bağlama şekline sokulmuştur; mana gene ayni manadır. Fakat (3) *Eline kalemi alınca yazdı* cümlesi birinci ve ikinci cümlelere benzemez. Bunun manasında bir başkalık vardır, eline kalemi alan hemen yazmağa başlamıştır. *Eline kalemi alınca* bağlı cümlesi *yazdı* baş cümlesinin manasını tamamlamıştır.

699. Bağlı cümlenin, baş cümlede bulunan fiilin subjektinden ayrı olarak, bir subjekti varsa fiil bağının başında işler halde bulunur.

Kul bunalmayınca Hızır yetişmez.
Gece olmayınca yıldız görünmez.

Not. Bağlı cümlenin manası baş cümlenin manasını tamamladığı için bağlı cümle, bütün tayin ve tavsif eden kelimeler gibi, baş cümleden evvel bulunur. Her baş cümlenin birbirine tabi birkaç bağlı cümlesi olabilir.

FİİL BAĞLARI

700. Başlıca fiil bağları şunlardır: (1) ulaştırma bağı, (2) hal bağı, (3) zaman bağı, (4) sebep bağı, (5) benzetme bağı.

1. Ulaştırma Bağı

701. Mastarın kökünе, sessiz harfle bitiyorsa *ip*, sesli harfle bitiyorsa *yip* getirerek yapılır. İkinci derecede bir işin birinciden evvel vukuunu bildirir. Bir fiili diğerine ulaştırıp kavuşturur. İkinci fiil herhangi zamanda ise ulaştırılan fiil de o zamanda dır. Ulaştırma bağından sonra bağlama edatı olan *ve* kullanılmaz.

1. Kedi, ciğeri kapıp kaçtı.
2. Yarın cehennem olup gider.
3. Bu çocuğu sen soyup giydireceksin.
4. Bin ölçüp bir biçmeli.
5. Sert olup asılma; yumuşak olup basılma.
6. Balık tutan onmaz, yiyen doymaz, alıp satan kâreder.

Birinci fiilleri ulaştırma edatından kurtararak ikinci fiil şekline soktuğumuz zaman manaca hiçbir değişiklik olmaz. Yalnız iki fiilin arasına bir *virgül* koymak lâzımdır. Virgül yerine *ve* kullanmak zevka bağlıdır.

Yarın cehennem olur, gider.
Bin ölçmeli, bir biçmeli.

702. Okuyup yazmak, soyup giydirmek, alıp satmak, alıp vermek, gezip tozmak, ayılıp bayılmak, çalıp çırpmak gibi birbirine uygun iki fiilden yapılmış ifadeler tek bir mastarmış gibi hemen daima ayni şekilde kullanılırlar.

Bunların menfisi yalnız sonuncu mastarı menfi şekle sokmakla yapılır.

Atıp tutmamak alıp vermemek

703. Ulaştırma bağından sonra bir de bağlama edatı olan *de* getirilecek olursa iki fiil daha sıkı bir surette birbirine bağlanmış olur. Bazan bu tarzda söz söyliyen kimse, iki fiilin bir arada bulunuşuna dikkat ettirmek ve ayni zamanda bu iki fiilin birleşmesinden çıkan mananın beklenilmiyen, hayret veya takdire şayan bir şey olduğunu anlatmak için böyle söyler. Sese verilecek ahenk te bu maksada yardım eder.

1. İşte hep bunlar bizim menfaatimiz düşünülüp te yapılmış şeyler.
2. Beni böyle tozlu bir dükkânda görüp te kaba saba bir adam zannetmeyiniz.

704. Ulaştırma bağı çok defa bir cümlenin bir ayarda olan iki fiilini birleştirerek katışık bir prediket vücude getirir. Bazan iki ayrı cümleyi, bazan da bir ayrı ve bir karışık cümleyi birbirine bağlar.

1. Odadan hiddetle çıkıp gitti.
2. Taş atıp ta kolu mu yoruldu?
3. Bizler ağlamayıp kimler ağlasın.
4. Hasan Bey önümüzdeki hafta içinde Ankara'ya gidip birkaç ay oturduktan sonra gene buraya gelecektir.

705. Olmak fiilinden yapılan ulaştırma bağı bazı yerlerde *dir* manasına gelir.

Şehir içinde silâh taşımak yasak olup bunu dinlemiyenlerden ceza alınır.

Burada *olup* bağı iki ayrı cümleyi birbirine bağlamıştır. Birinci cümle sonuna bir virgül alarak şu şekle de girebilir:

Şehir içinde silâh taşımak yasaktır, bunu dinlemiyenlerden ceza alınır.

706. Bir ulaştırma bağından sonra ayni fiilin herhangi menfi bir şekli gelecek olursa şüphe ve tereddüt ifade eder, fiilin müspet veya menfi bir surette mi vukua geleceği belli olmaz.

Bu akşam gelip gelmiyeceğini bilemem.
Bu işin olup olmadığını o bilir.

707. Ulaştırma bağından sonra ayni fiilin müspet bir şekli (sıla) gelecek olursa mana şiddet ve kuvvet kazanır.

İşte su namına görüp göreceğin bundan ibarettir.

Fakat bu gibi ifadeler birkaç fiile mahsustur; her fiilden yapılamaz.

Not. Eski osmanlıcada bu ulaştırma bağının (*y*) *üben* şekli de vardı: Ya Muhammed! deyüben çağırdılar.

708. Bir masdarın sonuna *le* edatı getirilerek teşkil edilen ve ilerde (B. 767) görülecek olan sebep bağı (*y*)*ip* ile yapılan basit ulaştırma bağı gibi de kullanılır. Yalnız bunun daima bir subjekti bulunur.

Arnavutlukta isyan zuhur etmekle asiler tedip edildi.

2. Hal Bağları

709. Hal bağının muhtelif şekilleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

A. Erek li Hal

710. Fiil köküne (*y*)*erek*, *arak* katarak yapılır: *gülerek*, *oynıyarak* gibi. Bunda iki hal vardır:

Birinci hal. Bağlı cümledeki fiil ile baş cümledeki fiil ayni zamanda vukubulur, tarz bildirir.

1. Bana bakarak gülüyordu.
2. Ağlıyarak cevap verdi.

Birinci cümle hem bakıyor hem gülüyor, ikinci cümle hem ağladı hem cevap verdi manasınadır. Bu cümlelerin ikisi de birer *karışık* cümledir.

İkinci hal. Birinci fiil ikinci fiilden daha evvel vukua gelir, o vakit ulaştırma bağı gibi yalnız bir cümlenin iki prediketini birbirine bağlamış olur (B. 704).

1. Odadan hiddetle çıkarak gitti.
2. Kedi eti kaparak kaçtı.

Birinci cümle evvelâ çıktı sonra gitti, ikinci cümle evvelâ kaptı sonra kaçtı, demektir. Hal bağı birinci halde bir bağlı cümleyi baş cümleye bağlıyor, ikinci halde bir ayrı cümlenin katışık prediketlerini bağlıyor.

711. Bir ayarda bulunan fiilleri birbirine bağlamak istenirse cümlenin manası hiç değişmeden ister ulaştırma bağı, ister hal bağı kullanılabilir. Bu, en ziyade, ayni bağı bir cümlede tekrar etmemek için yapılır.

O zaman sabırsızlanarak başını uzatıp komşusunun evini dinledi.

Hemen eczahaneye koşup bir ilâç alarak hastaya verdi.

Not. Ulaştırma bağı biraz ağır düştüğü için şimdiki yazılarda onun yerine daha ziyade hal bağı kullanılmaktadır.

712. İki ayrı cümleyi birbirine bağladığı zaman her fiilin ayrı bir subjekti bulunur.

Üç kişilik bir heyet gönderilerek bankadan paralar alındı.

Nihal, gözlerinden yaşlar akarak, odadan çıktı.

Not 1. Halk arasında bazan hal bağından sonra bir de *den* edatının kullanıldığı vardır.

Kim var orada diyerekten içeri girdi.

Elleriyle göğsünü göstererekten işaretler ediyordu.

Not 2. Gene halk dilinde bazan hal bağının sonuna *erek* yerine *elek* getirilir.

Çocuğu dövelekten getirdi.
Ben alamam diyelek gitti.

Temiz türkçede bunların ikisi de kullanılmıyor.

713. Arapça mastarların sonuna *ile* veya başına *bil*, *bi* edatları getirilirse *hal* bağı olur.

Bursa, Balıkesir vilâyetlerini teftiş ile (*bitteftiş*) İzmire gidecektir.
Niyork'tan kalkan bir tayyare Paris'ten mürur ile (veya *bilmürur*) İstanbul'a geldi.

Burada *teftiş ile* veya *bitteftiş*, *mürur ile* veya *bilmürur* kelimeleri teftiş ederek, mürur ederek yerine kullanılmıştır.

B. Olarak Olmak üzre

714. *Olarak* hal bağının bazan hiç subjekti bulunmaz, bazan da belirsiz bir subjekti bulunur. Her iki halde *olarak* kelimesinin mensup olduğu grup bir zarf grubu olur.

Ciddî, hem de pek ciddî olarak söylüyorum.
Türkçeden başka, doğru olarak bir lisan bildiği yoktur.
Tazminat bedeli olarak Rusya'ya dört sancak verilmişti.
Başvekâlet üçüncü defa olarak ihya olunuyordu.

Bazan cümlenin manasını bozmadan *olarak* kelimesi atılabilir.

Ciddî, hem de pek ciddî söylüyorum.

Olarak bağı yerine *olmak üzre* grubu da kullanılabilir.

Yeniçeriler ikinci defa olmak üzre ayaklandılar.
Bu kitap iki cilt olmak üzre tertip edilmiştir.
Çocuklar müstesna olmak üzre hepsini cağırınız.

C. Diye

715. *Diyerek* manasına gelen bu bağlama şekli doğrudan söylenen bir sözü, bir fikrayı bir cümleye bağlar.

« Nermi, Nermi ! » diye seslendim.
« Şimdi geliyorum » diye cevap verdi.
« İki güne kadar gider miyiz ? » diye kuş gibi çırpınıyordu.
« Vay ! Ahmet Bey, siz misiniz ? » diye bağırdı.

Bazan sözün veya fikranın mutlaka söylenmiş olması lâzım gelmez, akla gelmiş olması da kâfidir.

Neden kitabımı haber vermeden alıyorsun da akşama kadar ille arayıp bulacağım diye beni sersem ediyorsun ?

716. *Diye* kelimesinin şu manalara geldiği de olur :

1. İçin.

— Ne diye böyle koşarak gidiyorsun ?
— Vapura yetişeyim diye.

2. Vesilesiyle, bahanesiyle, sebebiyle.

Ben eski bir memurum diye hiçbir iş görmek istemiyordu.
Belki baştan çıkar diye babası onu serbest bırakmıyordu.

D. Sizin Sızın

717. Doğrudan doğruya masdarın sonuna *sizin* veya *sızın* getirerek menfi bir hal bağı yapılır. İkinci derecede olan fiilin yokluğunu bildirir. İkinci iş vuku bulmaksızın asıl iş vuku bulmuş olur.

Hiçbir şey söylemeksizin gitti.
Mektubu okumaksızın kapadı.
Arası çok geçmeksizin geldi.
Suya sabuna dokunmaksızın söyledi.

718. Bazan zaman bağı olan *meden* (*evvel*) manasına da gelir.

Senesi hitam bulmaksızın (bulmadan)
Bir seneye varmaksızın (varmadan)

Bunun yerine *meden* ile yapılan hal bağları daha çok kullanılır.

E. Meden Madan

719. Mastar köküne *meden* ilâvesiyle yapılan fiil bağları ya menfi bir hal bağı olur, ya *meden evvel* manasına gelen zaman bağı olur. Fiil bakı olduğu zaman, hafif mastarın çıkımlı haline benzememek için, mastarın kökünü biraz kuvvetlice söylemek lâzımdır.

1. Gülmeden sözünü bitirdi (gülmeksizin).
2. Gülmeden bayıldı (gülmekten).

Birinci *gülmeden* bir hal bağıdır; ikinci *gülmeden* hafif mastarın *den* li halidir. İkinci misaldeki *gülmeden* yerine *güle güle* zarfi (B. 493) da kullanılabilir: *Güle güle bayıldı.*

720. Aşağıdaki cümleler menfi hal bağı olduğuna misaldir. Zaman bağına ait misaller ilerde görülecektir.

Elindeki kâğıda bakmadan söylüyordu.
Kimsenin burnu kanamadan şehre girildi.
Arası çok geçmeden o da geldi.
Beni görmeden önümden geçti gitti.
Kim olduğunu sormadan "buyurun" dedi.

F. İken Ken

721. Bu şekil katışık bir hal bağı teşkil etmek için yardımcı fiil olarak kullanılır. Yalnız muzari, naklî mazi, istikbal, sürekli hal şekilleriyle beraber bulunur.

1. sever iken	veya	severken
2. sevmiş iken	»	sevmişken
3. sevecek iken	»	sevecekken
4. sevmekte iken	»	sevmekteyken

722. Bu şekiller içinde en çok kullanılanı birincisidir. Dördüncü şeklin yerine seviyor iken şekli de kullanılır.

723. *İken* olsun *ken* olsun, bunlar ahenk kaidesine tabi değildirler. Yalnız halk dilinde bazan kalın heceli kelimelerde *kan* olduğu vardır: yazarkan, okurkan gibi.

Bazı yerlerde de *kene, kana* şekillerini alır.

durarkana	gelirkene
ararkana	giderkene

Fakat temiz türk diline bunların hiçbiri girmez.

724. **Katışık hal bağının manası.** Bu hal bağı ya ikinci derecede bir iş (bağlı cümle) devam edip dururken asıl işin (baş cümle) vukua geldiğini ifade eder, veya asıl işe zıt ikinci derecede bir iş bildirir.

Birinci hal. Katışık hal bağının ifade ettiği iş devam etmekte iken baş cümledeki fiil vukua gelir. O vakit bu katışık bağın içinde hem hal, hem zaman vardır. İkinci iş süreklidir.

Bunun da iki türlüsü vardır:

a. Hal bağının subjekti baş cümlenin de subjekti olur.

Bir hendek kenarından geçerken büyük bir tehlike atlattım, az daha ölüyordum.
Daha gözümü açarken yataktan fırladım.
Aşağıya inerken ortalığı simsiyah görüyordum.
Bir akşam gezintisinden dönerken onun evine uğramış, yarım saat kadar dinlenmiştik.

b. Hal bağının subjekti baş cümlenin subjektinden ayrı olur.

Ben ağlarken o gülüyordu.
Ben böyle düşünürken kulağıma bir ses geldi.
Annemin gönlünü etmeğe uğraşırken kapı çalındı.
Ben odadan çıkmağa çalışırken köşede oturan Efendi lâfa karıştı.

NOT. Fiil bağının subjekti bazan belirsiz olur.

Evi boşaltırlarken geliriz.
Çiftliği satarlarken biz de pey süreriz.

İkinci hal. Baş cümledeki fiilin manası bağlı cümledekinin zıddı olur. O vakit hal bağı zıt bir fikirle birleşir. Ayni fark bunda da vardır.

a. Baş ve bağlı cümlelerde subjekt müşterek olur.

Her akşam gezmeğe çıkarken bu akşam nasılsa çıkamadım.

b. Her iki cümlenin subjekti ayrı ayrı olur.

Büyük annem sağken onlar bizim yalıya sık sık gelmezlerdi.

725. Diğer zamanlarla yapılan katışık hal bağlarına ait misaller şunlardır:

1. Buraya kadar gelmişken Uludağı da bir görsek.
2. Sen bana nasihat verecekken ben sana akıl öğretiyorum.
3. Biz Araplarla uğraşmaktayken İngilizler hücuma hazırlanıyorlardı.

726. Fiil bağının subjekti cemi olursa bazan *fiil* ile *iken* arasına *ler* edatı konabilir.

İzmire gitmişlerken bari Kuşadasını da görseler.

727. *İken* edatı bir isimden sonra da gelmiş olsa *iken* den evvel gene cemi edatı kullanılabilir.

Onlar daha vapurdalar iken buna karar vermişler.

728. *İken* bağı sıfatlardan ve durumlu halde bulunan isimlerden sonra da gelebilir.

Terli iken su içmemeli (terli olduğu zaman).
Ağaç yaş iken eğilir (yaş olduğu vakit).
Bahçede iken üşüdüm (bulunduğum sırada).

729. **Derken**. Demek fiilinden gelen bu hal bağında da manaca, *diye* gibi, bir hayli değişiklik vardır.

Kaş yapalım derken göz çıkarmayalım.
Otomobilden sakınayım derken tramvaya çarptı.

Bu misallerde *derken* bağı üst tarafındaki fiillerle beraber *yapmağa, sakınmağa çalışırken* manasını alır.

730. *Derken* kelimesinde demek fiilinin manası bazan o derece zaifler ki adeta bir zarf grubu gibi cümlenin başına geçer ve *o esnada, o sırada, o anda, bunun üzerine* manalarına gelir.

Derken herif ölüvermesin mi ?
Derken ramazan geldi, çattı.

Tilkinin biri bir keçi ile arkadaş olup ötede beride gezerlerken bir gün koca bir ovada susuz kalırlar. Şurası burası derken bir adam boyundan derince bir çoban kuyusu bulurlar. Nasılsa ikisi de aşağıya inip epiyce su içerler. Sonra çıkmak isterler, bir türlü çıkamazlar. Derken ayar tilki bir kurnazlık düşünerek...

Bu parçada iki derken vardır. Birincisi *şurada burada gezerlerken* manasına geliyor, ikincisi de cümlenin başında *o esnada* manasını alıyor.

Çocuk eşeğe binip bir aşağı bir yukarı derken göz önünden kaybolur.

Bu cümlede *derken* bağı *dolaşırken* yerine gelmiştir.

G. Diğim halde

731. Sıla sıygasının (B. 792) sonuna *halde* kelimesini getirerek bir hal bağı yapılabilir. Bunun da *iken* katışık hal bağı gibi iki hali vardır.

Birinci hal. Hem zaman hem hal ifade eder.

a. Baş ve bağlı cümlelerdeki subjektler birdir.

Ellerinde birer bayrak olduğu halde Taksime doğru yürüdüler.

b. Baş ve bağlı cümlelerin subjektleri ayrıdır.

Doğru yolu takip ettikleri halde eşkıya gene önlerine çıkmıştı.

İkinci hal. İki cümlenin manaları arasında bir zıddıyet vardır.

a. Cümlelerin subjektleri müşterektir.

Kardeşinin çocuğunu pek çok sevdiği halde Avrupa'ya gönderememişti.

b. Herbirinin ayrı subjekti vardır.

O değirmene doğru birkaç kişinin geldiğini farkettiği halde arkadaşları, onu buraların tenhalığına inandırmak istiyorlardı.

732. *Halde* kelimesi yerine *takdirde, surette* kelimeleri de kullanılabilir.

İşine gitmediği takdirde azli; kararlaştırılmıştı.

Cumhuriyetin ilânı bir zaruret olarak kabul edildiği surette vakit geçirmeğe gelmezdi.

Not. İleride (B. 777) görülecek olan benzetme bağları da birer hal bağı olabilir.

3. Zaman Bağları

733. Fiillerin zaman bağlarını teşkile yarıyan eklentilerin başlıcaları şunlardır: *dikte, dikçe, (y) ince, (g) inceye kadar, (y) eli, dikten sonra, meden (evvel)* veya *mezden (evvel)*.

A. Dikte

734. Bu eklenti ile yapılan fiil bağı baş cümledeki fiilin vukuu anını gösteren ikinci derecede bir iş ifade eder. Bu da

fiilin isim şekillerinden sılanın durumlu yanı *de* li halidir (B. 364).

Bir işte zorluk görüldükte kolaylık gösterilir.
Mani zail oldukta memnu avdet eder.
Bir adam aç kaldıkta birinin ekmeğini yese parasını vermesi lâzım gelir.
Âdet galip geldikte muteber olur.

Not. Eski osmanlıcada bazan bu şeklin başına bir *her* kelimesi getirilirdi. O vakit *her defasında, her ne zaman...sa* manalarına gelir.

Rasulûllah her yemek yedikte parmağın yalardı.

735. Yeni türkçede çok kere *dikte* yerine *ince* kullanılır.

Bir işte zorluk görülünce kolaylık gösterilir.
Mani zail olunca memnu avdet eder.

Not. Anadolunun bazı yerlerinde *dikte* yerine (*y*) *ende* kullanılır.

Bir yiğit silkinip ata binende
Derelerde boz gurtlara ün olur.
(Köroğlu)

736. Bazan *dikte* yerine şu fiil bağlama grupları da kullanılır:

a. Mülkî sıfat almış sıla şeklinin sonuna bir *de* getirilerek yapılan grup.

Bir gün matbaaya geldiğimde herkesi mühim bir şeyle meşgul gördüm.
Eskiden Sadrazamlar harbe memur olduklarında *Serdarıekrem* unvanını alırlardı.

Fiilin diğer isim şekillerinin de bu tarzda kullanıldıkları vardır.

Bunu demesinde bir maksat var.
Matbaaya gelmesinde bir sebep olsa gerek.
Her içeri girişinde herkes ayağa kalkardı.

b. Fiilin isim şekillerinden sıla sıygasının sonuna *vakit* veya *zaman* kelimelerini getirerek yapılan grup.

Yeniçeriler kazan kaldırdıkları zaman ulemayı orta camie getirtirlermiş.
Ben geldiğim vakit saat üç yoktu.
Siz gideceğiniz zaman beni bir görünüz.
Kedi, yavrusunu yiyeceği vakit « sıçana benziyor! » dermiş.

Bunun *dik* li şekli bütün zamanlara, *ecek* li şekli (1) bir niyet, bir maksatla beraber bütün zamanlara, (2) istikbale aittir.

737. Vakit, zaman kelimeleri yerine manası daha kat'î, daha belli olan gün, gece, saat, dakika, an, tarih, hengâm gibi kelimeler getirilir de başka bir cümleye ilişemiyecek surette kullanılırlarsa o vakit bunlar fiil bağı olmazlar, bayağı bir isimle bir fiil sıfatından yapılmış sıfatlı isim olurlar.

Bize geldiğiniz gece.
Sizi gördüğüm gün.

Bunlar hangi gece, hangi gün suallerinin cevaplarıdır.

Hangi gece? — Bize geldiğiniz gece.
Hangi gün? — Sizi gördüğüm gün.

Vakit, zaman kelimeleri de bazan bu vaziyette bulunabilirler. O vakit sonlarına *bir* belirsiz sıfatı ile cemi alâmeti alabilirler.

Hiç umulmadık bir zamanda. (Hangi zamanda?)
Geceleri uyumadığı zamanlarda.

Başka bir cümleye iliştirildikleri zaman gene fiil bağı grubu olurlar.

Annesini razı ettiği gün ilk müjdeyi bana getirmişti.

738. *Vakit, zaman* yerine *sıla* ile beraber gelen *esna, sıra* kelimeleri de bir bağlama grubu olur.

Şimşek çaktığı esnada ağaç altında durulmaz.
Zevcim öldüğü sırada sizin kadar bile yoktum.

B. Dikçe

739. Bu eklenti ile yapılan ve *çağlama bağı*[1] denilen fiil bağı da *dikte* ile yapılanlar gibi bir zaman bağıdır. Aralarındaki fark şudur ki çağlama bağı ile bağlanan baş ve bağlı cümlelerin fiilleri arasında daha sıkı, daha yakın bir münasebet vardır.

Bu iki fiil arasındaki münasebet üç halde görünür:

1. Bağlı cümlenin fiili hernevakit vuku bulursa baş cümlenin fiili de o vakit vuku bulur.

1. Güldükçe güller açılır.
2. Şu herifi gördükçe canım sıkılır.

Birinci misalde hernevakit gülse hemen güller açılır; ikinci misalde nevakit o herifi görsem o anda canım sıkılmağa başlar, manaları vardır; iki fiil bir anda vuku bulur.

Not 1. *İcap ettikçe, fırsat düştükçe* veya *buldukça, lüzum gördükçe* tabirleri de bunlara benzer.

Not 2. Bu manada çağlama bağının başına bazan *her* kelimesi getirilir.

Bize her geldikçe bir paket çukulata getirir.

2. Baş cümlenin fiili bağlı cümlenin fiili devam ettiği kadar eder.

Ömrümüz oldukça çalışacağız.
Yağmur yağdıkça tarlaları süreceğiz.
Tepeye yaklaştıkça terimiz kuruyordu.

[1] Eskiden buna *rabıtai tevkıtiyye* derlerdi.

Çağlama bağının fiili baş cümlenin fiiliyle beraber menfi bir şekilde bulundukları zaman tam cümlede gene bu mana vardır, yani baş cümledeki fiilin menfiliği bağlı cümledeki fiilin menfiliği sürdüğü kadar sürer.

Cemileyi onun kolunda görmedikçe saadetlerine inanamıyacağım.
İstek olmadıkça yemeğin tadı olmaz.
Bir ricam var, kabul edeceğine söz vermedikçe söyliyemem.

Not. Anadolunun bazı yerlerinde *medikçe* yerine *medik sıra* kullanılır.

Gendim getmedik sıra olmaz.

3. Çağlama bağı bir düzüye ilerliyen sürekli bir iş bildiriyorsa bu ilerleme keyfiyetini ya bilhassa bağlı cümlenin fiili gösterir veya her iki cümlenin fiili bildirir.

a. Bilhassa bağlı cümlenin fiili gösterdiğine nazaran:

Çocuk küçükken baş ağrısıdır, büyüdükçe yürek çarpıntısı olur.

b. Sürekli işi her iki cümlenin fiili bildirdiğine göre:

Çingene çoğaldıkça çeribaşı sevinir.
Yaşlandıkça güzelleşmek çınar ağacına vergidir.

740. Çağlama bağının yanı başına ayni fiilin başka bir zamanı daha getirilirse o vakit o fiilin daimî surette çoğaldığı veya azaldığı anlaşılır. Bazan bu devam ve sürme fikri kaybolur, fiil bağının yalnız *çok, pek çok, ziyadesiyle* manası kalır.

Havalar soğudukça soğuyor.
Fil gibi yedikçe yer.
Yılan masalı gibi uzadıkça uzar.
Yusuf Efendinin musikisi bana sardıkça sarmıştı.

741. Çağlama bağının subjekti, baş cümlenin subjekti ile karışmasa bile, belirsiz olabilir.

Yaş deridir, çektikçe uzar.
Yuvasını yakmadıkça yılanın kökü kesilmez.

Not. *Oldukça* fiil bağı şekli gitgide tam bir zarf olmuştur. *Epeyi, epiyce, adamakıllı, biraz* manalarına gelir.

Oldukça zengin. Oldukça okur, yazar.

Pek seyrek olarak sıfat ta olur, bir isimle beraber bulunur: oldukça evdir.

C. İnce

742. Bu eklenti ile yapılan ve *izleme bağı*[1] denilen fiil bağının *sebep* ve *zaman* bağları arasında bir manası vardır. Baş cümledeki fiilden evvel — çok kere anî olarak — vuku bulan ikinci derecede bir işi ifade eder. O vakit baş cümledeki iş bağlı cümledeki işin az çok yakından bir neticesi gibi görünür. Bunun başlıca dört muhtelif derecesi vardır:

1. Bir işin hemen ardı sıra vukubulan diğer bir işi bildirir.

Denize girince üşüdüm.
Söylediği sözden utanarak susunca annesi yüzüne baktı.
Kılıç balığı gibi burnuna dokununca darılır.

2. Zarurî bir netice bildirir. Bu manada *dikten sonra* şekline yaklaşır (B. 760).

Güneş batınca ortalık kararır.
Yaz gelince havalar ısınır.

3. Çok kere *dikçe, dikte* ile yapılan şekillerin manasına gelir, daha ziyade zaman ifade eder.

Oturduğu odadan sağa bakınca Maltepe görünür.
Türk, canı sıkılınca çok söyler.
Frenk, canı sıkılınca susar.

[1] Eskiden buna rabıtai takıbiyye derlerdi.

4. Baş cümledeki iş bağlı cümledekini ağır bir surette takip eder.

Hacı Bey bunları görünce yemek tedarikine başladı.
Beklediği telgrafı alınca iki gün sonra hareket etti.

NOT. Gelmek fiilinden yapılan *gelince* izelme bağı bu manadan başka bir edat gibi de kullanılır. *Bana gelince, ona gelince, sadede gelince.*

Cemileye gelince, başını sıraya dayamış, ağlıyordu.
Elinde bir sanati yoktu; sermayesine gelince cebinde topu topu otuz kuruşu vardı.
Devekuşu gibi, yüke gelince kuşum, uçmağa gelince deveyim, der.

743. *Menfi fiillerin izleme bağı.* Menfi bir izleme bağı menfi bir baş cümle fiili ile beraber bulunursa çağlama bağı manasına gelir (B. 739.2). Böyle bir ibarede bağlı cümlenin fiili vukua gelmedikçe baş cümlenin fiili de vuku bulmaz.

Rüzgâr esmeyince yaprak kımıldanmaz.
Lokma çiğnemeyince yutulmaz.
Kız, anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz.

NOT. Eski osmanlıcada *izleme* bağı olarak *(y) icek* eklentisi kullanılırdı.

Köpekleri göricek... Kaza gelicek...
Hisar fetholucak iptida ezan okunur.
Tevkii refii hümayun vasıl olıcak.

744. Sıla sıygasının (B.792) sonuna *gibi* edatı getirilince bir izleme bağı olur.

Denize girdiğim gibi üşürüm.
Kardeşinizi gördüğüm gibi tanıdım.
İçeri girdiği gibi ses kesildi.

745. Sonlarında mülkî bir sıfat bulunan fiil isimlerine *ile* edatı katılırsa bir izleme bağı olur.

Alırım demesiyle mesele kapandı.
Sizin gitmenizle iş başkalaştı.

Not 1. Halk dilinde bazan *ile* edatı yerine *len* ve üçüncü şahısta *nen* kullanılır.

Atına bindiğinen gitti.
Sizi gördüğümlen tanıdım.
Sokak kapısını açtığınan kaçtı.
Gece olduğunan (oldiğnen) lambalar yanar.

Not 2. İki iş arasındaki uygunluğu daha ziyade meydana çıkarmak için *ile* edatına *beraber* kelimesi katılır.

Benim sölememle beraber işe ehemmiyet vermeğe başladılar.

Not 3. Arapça mastarlarla da *le beraber* kullanılır.

Bu sırrın ifşasıyle beraber ortalık karıştı.
Paranın teslimiyle beraber senetler yırtıldı.

746. Muzariin üçüncü şahsı sonuna ayni fiilin menfisi getirilirse ayni manada bir izleme bağı olur.

Denize girer girmez üşüdüm.
Bizi görür görmez yanımıza geldi.

747. Bu fiil bağının subjekti baş cümlenin subjektinden ayrı olabilir.

Kapıdan içeri girer girmez yüreğime bir helecandır düştü.
Sözümü bitirir bitirmez öteki odadan bir feryat koptu.

748. Subjekt belirsiz de olabilir.

Görür görmez, okur okumaz insanı kudurtacak sert bir tabir arıyordu.

749. Bu fiil bağının başka manaları da vardır. Bazan şüphe ve tereddüt bildirir, ikiden biri şeklinde bir muhayyerlik gösterir.

Daha o zamanlarda eyiyi kötüyü tefrik eder etmez bir halde idim.

Söylediğini bilir bilmez bir hanım.

Bazan bu muhayyerlik hususu iki defa tekrar edilen *ya* bağlama edatıyle de kuvvetlendirilmiş olur.

Saçları pek kısa : omuzlarına ya varır ya varmaz.

750. *Olur olmaz* grubu *rasgele, değme* manalarına gelerek bir sıfat gibi kullanılır.

Olur olmaz adamlarla düşüp kalkmaz.

Olur olmazlarla arkadaşlık etmez.

Olur olmaz patırdıya pabuç bırakmaz.

751. Mazinin sonuna *mi* edatını getirerek bir *izleme* bağı yapılabilir. Bunun diğerlerinden farkı fiilinin şahsî bir şekilde olması, baş cümledeki fiilin de muzaride (hal veya istikbal) bulunmasıdır. Baş cümlenin fiili muzariin hikâyesi de olabilir.

Denize girdim mi üşürüm.

İki elim kanda olsa biri imdada çağırdı mı koşarım.

İşte sana bir topaç, kırbacı yapıştırdın mı döner durur.

Bizim gibi adamlara bir tas çorba oldu mu elverdi gitti.

Sonuncu misalde baş cümlenin fiili mazi ise de manası gene haldir, *elverir* demektir.

Not 1. Fiilin diğer şekilleriyle bu tarzda yapılmış gruplar da vardır, fakat bu gruplarda baş cümlenin fiili bağlı cümlenin fiilini hemen takip etmez.

Daima « Bilirim! » mi diyor, gençtir; herşeye « Olabilir! » mi diyor, ihtiyardır.

Not 2. *Mi* edatı bazan ayni şekilde olan bir fiilin arasına girer. O vakit manasını tereddütle beraber kuvvetlendirmeğe ve kat'ileştirmeğe hizmet eder (B. 122).

Borsaya girdin mi elindekini de verirsin.
O vakit paralar gider mi gider.
Hani bu akşam gelir mi gelir.

D. Eli

752. Masdarın köküne bu eklentiyi katarak yapılan ve *başlama bağı*[1] denilen fiil bağı baş cümledeki fiile mazide bir başlayış bildirir.

Dersler başlıyalı iki ay oluyor.
Şu evi tutalı daha bir gece rahat uyuyamadım.
Çalıkuşu kafesten kurtulalı bu gece tam bir sene oluyordu.
Sizi görmiyeli çok zaiflemişsiniz.

753. Başlama bağından evvel bazan ayni fiilin mazisi getirilir.

Gitti gideli daha bir mektubunu almadık.
Buraya geldim geleli rahat yüzü görmedim.

Not. *Oldum olalı* yerine bazan *oldum olası*, *oldum olasıya* da denir, *yaradılıştan* manasına gelir. Sonundaki *sı* mülkî sıfatların üçüncü müfret şahsı gibi görünürse de bunda şahıs manası yoktur.

Oldum olası öyle değildin ya!

754. Başlama bağının sonuna bazan *beri* veya *den beri* edatları da ilâve edilebilir.

Mektebe gideli beri çocuğun ahlâkı düzeldi.
Hava ısınalıdan beri soğuk bir su içtiğim yok.
İstanbul'a geleliden beri Ada'ya gidemedim.

[1] Eskiden buna *rabıtai iptidaiyye* derlerdi.

755. Başlama bağının sonuna yalnız *den* de ilâve edilebilir; fakat o zaman fiil bağından sonra gelen kelimenin nihayetine *(y)e kadar* edatı getirilir.

Ankara'ya gideliden bugüne kadar hiçbir haberini alamadık.

NOT. Eskiden şu şekilde de kullanılırdı:

Cebrailin durağıdır ol makam
Nüh felek takim tutalıdan nizam

E. İnceye kadar

756. Mastarın köküne bu eklentiyi katarak yapılan ve *bitirme bağı*[1] denilen fiil bağı baş cümledeki fiilin hükmünü bağlı cümledeki fiilin vukuuyle bitirir.

Çocuk uyuyuncaya kadar yanında durun.
Onlar gelinceye kadar evde bekleyin.
İstanbul'dan gidinciye kadar gizleneceğim yeri de bulmuştum.

NOT. Eskiden *kadar* yerine *dek* veya *değin* edatları da kullanılırdı: *yazıncıga dek, görünciye değin.*

Tan yeri ağarıncıya dek.

757. Halk dilinde *inceye kadar* yerine *(y) ene kadar, (y) ene dek* tabirleri de kullanılır.

Ben gelene kadar sen bu işi bitir.
Ölene dek tadı damağında kalsın.

758. Bazan da *(y) esiye kadar, (y) esiye cek, (y) esiye dek* şekilleri kullanılır.

Ben gelesiye kadar burada dur.
Karısını öldüresiye cek dövdü.
Yağmur dinesiye dek bir yere çıkma.

NOT. Bu şekiller bugün edebî lisanda kullanılmıyor.

[1] Eskiden buna rabıtai intihaiyye derlerdi.

F. Dikten sonra

759. Fiilin sıla şeklinin sonuna *den* edatını ve *sonra* kelimesini getirerek veya masterın köküne *dikten sonra* eklentisini koyarak ta bir fiil bağı yapılır. Baş cümledeki fiilin bağlı cümledeki fiilden sonra vuku bulacağını bildirir.

Birini bitirdikten sonra ötekine başlıyorduk.
Dikkatli dikkatli yüzüme baktıktan sonra yanındakilere: «Bu çocuk sahiden bir afet!» dedi.

760. Ayni fiil bağı baş cümledeki fiilin vukuuna sebep olan ikinci derecede bir iş bildirir. Baş cümlenin fiili bağlı cümlenin fiilinden sonra vuku bulacak iken onun bir neticesi olur. Bu fiil bağının manası da *ince* bağının veya *mademki* bağlama edatının manasıyle birleşir.

Yukardaki manadan farklı olarak (1) bağlı cümlenin fiili baş cümlenin fiili vukua geldikten sonra da devam edebilir, sonralık fikri ehemmiyetini kaybeder; (2) fiil bağı menfi bir fiil ile ifade olunabilir.

Bu halde baş cümlenin fiili ya istifhamî ya menfi olur.

Siz vadettikten sonra ben niçin ısrar edeyim?
Siz böyle dedikten sonra yapacak bir şey kalmaz.
Sen anlamadıktan sonra ben sana ne söyleyim?

761. Geçen zaman *dikten* ile *sonra* arasına sıkıştırılabilir.

Cumhuriyet ilân olunduktan on sene sonra.

Not. Bazı yerlerde sonra edatı yerine *keri* (*geri*), *kelli* kelimeleri de kullanılır. Temiz lisanda bu yoktur.

Hal hatır soruşturduktan keri
Sen beni arayıp sormadıktan kelli

762. Bazan *sonra* edatı yerine arapça *müteakıp* kelimesi de kullanılır; o vakit bunun fiili yerinde işlenmiş halde hafif bir mastar bulunur.

Gitmesini müteakıp: gittikten sonra

G. Meden evvel Mezden evvel

763. İkisinde de menfi bir mana hissedilen bu eklentiler ile yapılan fiil bağı yukardaki fiil bağının zıddıdır. Bağlı cümledeki fiil vuku bulmadan baş cümledeki fiilin vukua geleceğini bildirir. Daha ziyade *meden evvel* şekli kullanılır.

Söze başlamadan evvel Cengiz Han'ın önünde diz çökmek lâzımdı.

Yağmur yağmazdan evvel gökyüzü bulutlanır.

764. Bazan *evvel* kelimesi gelmese de olur.

Daha jaleler çimenler üstünden kalkmadan uyandılar.

Kapıyı vurdu: «Giriniz!» demeden içeriye daldı.

765. Masdarın köküne *meden* ilâve edilince hal bağı (B. 719) olurdu. Buna mukabil bir hal bağı da zaman bağı olabilir (B. 718).

İzni bitmeksizin (bitmeden) işinin başına gitti.

Senesine varmadan (varmaksızın) bir çocuğu oldu.

766. Fiilin bağ şekli ile bir edat olan *evvel* kelimesi arasına geçen zaman sıkıştırılabilir.

Adana'ya gitmeden iki gün evvel görüşmüştü.

Not. Eskiden *evvel* kelimesi yerine arapça *mukaddem* kelimesi de kullanılırdı.

Gitmeden iki gün mukaddem.

4. Sebep Bağları

767. Sebep bağları en çok uzun ibareli eski yazılarda ve resmî dairelerde kullanılan bağlama şekilleridir. Şimdi pek az kullanılmaktadır.

İki türlü sebep bağı vardır. Birincisi, masterın köküne *le* edatıyle bazı kelimeler katarak yapılan ve değişmiyen fiil bağlarıdır. İkincisi, nihayetlerine mülkî sıfat alan ve değişen fiil bağlarıdır.

A. Değişmiyen Sebep Bağları

768. Bunlar hep mastardan yapılır. Masterın sonuna *le* getirilerek yapılan fiil bağı bir sebep bağı olabileceği gibi basit bir bağlama şekli de (B. 708) olur. Fakat bu, daha ziyade sebep bağı olarak kullanılır. Böyle olduğu zaman baş cümlenin subjekti onun da subjekti olabilir.

Beynelmilel siyasî cerrah şimdiye kadar hastanın başında bekliyerek ne yapmak lâzım geldiğini düşünmekle vakit geçirdi.

Bu aralık İstanbulda büyük bir yangın zuhur etmekle Sultan Selim Edirne'ye gitti.

769. Sebep bağının subjekti yoksa veya belirsiz ise o vakit bu, bir sebep bağı ile doğrudan doğruya *ile* edatıyle birleşen mastar arasında bir şekil olur.

El etek öpmekle ağız aşınmaz.

Merkep, kulağı kesilmekle küheylân olmaz.

770. Bazan *mekle* den sonra *beraber* kelimesi gelecek olursa o vakit bu kelime grubundan *hernekadar... idiyse de, rağmen* gibi manalar çıkar.

Kendisi dünyada bütün erkeklerin en safi olmakla beraber en fena tanınmışı idi.

Bu hareket, mucibi endişe görülmekle beraber, mührü sadaretin Mütercim Rüştü Paşaya tevdiini istilzam etti.

771. Sebep bağı olan fiil şekillerinin bir kısmı da masdarın sonuna *sebebiyle, hasebiyle, cihetiyle, münasebetiyle, alâkasıyle, v.s.* kelimelerini getirmekle yapılır.

İzmir daha yakın bulunmak hasebiyle evvelâ oraya hareket olundu.

Bu sene kış şiddetli olmak münasebetiyle çok kömür yakıldı.

Evleri yanyana olmak cihetiyle hemen her akşam buluşurlardı.

Gece olmak mülabesesiyle mumlar yanardı.

B. Değişen Sebep Bağları

772. Değişen sebep bağları fiilin isim şekillerinden yapılır. İsim şekilleri nihayetlerine mülkî sıfat aldıkları için şahsa göre değişirler. Bunların değişmesi sebep bağlarının değişmesi demektir. Aşağıda görüleceği veçhile bunun da birkaç türlüsü vardır.

773. Fiilin mülkî edatlı bir isim şekliyle *ile* edatından yapılmış olanı değişmiyen *mekle* fiil bağına muadildir.

Sur dahilinde düveli saire bayrağı küşadı âdet olmamasıyle İran sefaretine bayrak küşadına asla muvafakat edilemez.

774. Fiilin isim şekillerinin sonuna da *hasebiyle, cihetiyle, den naşi* veyahut *cihetle, den dolayı, binaen, mebni, nazaran, göre* edatlarını getirerek bir sebep bağı yapılabilir.

1. Bir müddet refakatinde bulunmaklığım hasebiyle...
2. Rusya Devleti tarafından kabul olunması cihetiyle...
3. İsrafatın çoğalmasından naşı...
4. Herkes istediği mesleği ıhtiyar edeceği cihetle...
5. Çocuk başını taşa çarptığından dolayı...

6. Onların bu akşam geç kalacaklarına nazaran...
7. Saat tam onda yatmak talimatname icabından olduğuna göre...
8. Çocuklar babalarından çok korktukları cihetle...
9. Muallim mektebinden çıkan hocaların Anadolu'ya yayılmasından dolayı...
10. Mahvine sebep olacak hareketlerde bulunmasına mebni (binaen)...

775. Sıla şekillerinin sonuna *den* edatı getirmekle de bir sebep bağı yapılabilir: *sevdiğimden* (çünkü seviyorum), *sevdiğinden* (çünkü seviyorsun), *seveceğimden* (çünkü seveceğim), *seveceklerinden* (çünkü sevecekler).

Elektrik olmadığından petrol yakarlardı.
Elinden her iş geldiğinden aç kalmazdı.
Yarın erken kalkacağımdan onda yatmalıyım.
Bankaya uğrayacaklarından sizi bekliyemediler.

NOT. Eskiden *olduğundan* yerine *imek* cevheri fiilinin sılası olan *idüği, idiği* kelimelerinin *idüğünden, idiğinden* şekli de kullanılırdı; bugün kullanılmaz:

Eshabı servet adamlar idüklerinden...
Ne idikleri bilinmez dört buçuk şahıstan ibaret...

776. Sıla şekillerine *için* edatı ilâve edilirse gene bir sebep bağı olur.

Ona kadar beklediler, gelmediğiniz için gittiler.

5. BENZETME BAĞLARI

777. Benzetme bağları baş cümlenin fiiliyle bağlı cümlenin fiili arasında bir benzetme tesisine hizmet ederler. Bu benzetme de ya sahiden olur ya hayalden. Eğer bağlı cümlenin fiili sahi ve hakiki ise benzetme sahidendir.

Tahmin ve tasavvur edilmiş veya hayalen vücut bulmuş ise hayaldendir.

Benzetme bağları ya sıla şekline veya diğer bazı fiillere katılan benzetme edatlarıyle yapılır. Baş cümlenin subjektinden ayrı diğer bir subjekt alabilir.

A. Sahiden Benzetme

778. Sahiden benzetme bağı sıla şekillerinden sonra *gibi, kadar* edatlarını getirerek yapılır. Bağlı cümledeki fiil baş cümledeki fiilin tarzını veya hemen aynini bildirmek üzre iki suretle kullanılır.

Ortalığı tenha buldu, istediği gibi at koşturuyor (tarzını).

Allah kulunun götüreceği kadar verir (tarzını).

Bu şişeleri alabildiği kadar doldurunuz (tarzını).

On birinci karnı Baki açtığı gibi on ikinci karnı da Nabi açmıştır (aynini).

Hikmetin başı Allah korkusu olduğu gibi siyasetin başı da millet korkusudur (aynini).

Ben seni sevdiğim kadar âlemde kimse kimseyi sevmemiştir (aynini).

779. İki cümlenin fiilleri yalnız netice itibariyle de yekdiğerine benzeyebilirler.

Çin ordusu esasen az olduğu gibi bir kısmı da düşman tarafına geçtiğinden mağlup oldu.

Bir insana: « Sen bu gibi şeyleri düşünme! » demek doğru olmayacağı gibi ona «Hürriyeti ne yapacaksın ? » demek te doğru olmaz.

Not. Bazı zaman bağlarının da *gibi* ile yapıldığını yukarda görmüştük (B. 744).

780. *Gibi* yerine ayni manada olan *misillû* kelimesi de bazan kullanılırsa da kelime bütün bütün terkolunmuş gibidir.

Beş vakit namazını kıldığı misillû bütün Ramazan orucunu da tutardı.

Ol asırda vüzera ve ümeranın cümlesi hallerine göre yekdiğerine hedaya itasına mecbur oldukları misillû idiye ve nevruziye namıyle hedayayı resmiyye takdimi dahi âdet hükmüne girmiş idi.

781. Benzetme bağlarında *gibi* yerin *üzre, veçhile* kelimeleri de kullanılır.

Sicilinde mukayyet olduğu üzre...

Şayet şimdi göründüğü veçhile devletlerin tavassutu akim kalacak olursa...

Yukarda bildirildiği veçhile...

Evvelce zikrolunduğu üzre...

Aşağıda beyan olunacağı veçhile...

B. Hayalden Benzetme

782. Hayalden benzetme hal, naklî mazi, muzari ve istikbalin sonuna *gibi* ve *cesine* getirilerek yapılır.

1. Onu seviyor gibi davranıyordu.
2. Gözüyle görmüş gibi söylüyordu.
3. Dinlenir gibi biraz durdu.
4. Sineklerin arasıra vuku bulan hamleleri altında uyanacak gibi bir ses çıkarıyor, sonra gene dalıyordu.

Üçüncü misalde birinin dinlenen bir adam gibi durduğu görülüyor ama dinlendiği farz ve tahmin ediliyor. Sahiden mi dinleniyor burası şüpheli. Yalnız duruşu dinlenen bir

adamın duruşuna hayalen benzetiliyor. İşte *hayalden benzetme* oluşu da buradan ileri geliyor.

783. *Gibi* edatıyle en çok kullanılan fiil şekli muzaridir.

Esneye esneye gözleri ufalmış, *uyur* gibi düşünüyordu.

Aşağıdan gelen kaz sürüsü havanın iliklerine kadar işlemesinden bir zevk *duyar* gibi baygın edalarla sel çukurunu takip ediyor, ilerleyordu.

Zair, listeden yemek *beğenir* gibi düşündü.

İki kere iki dört *eder* gibi ispat etti.

Cesine ile yapılan benzetme bağlarına bir iki misal:

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı.

Beni görünce annesine kavuşmuşçasına sevindi.

Damdan düşercesine lâf söyler.

784. Hal, muzari ve istikbalin rivayet şekli de *gibi* ve *cesine* edatlarıyle benzetme bağı olarak kullanılır. Bu şekillerin *gibi* edatıyle geldiği zaman, bütün şahısları kullanılırsa da *cesine* eklentisiyle ancak üçüncü müfret şahısları kullanılır.

seviyormuş gibi	seviyormuşçasına
severmiş gibi	severmişçesine
sevecekmiş gibi	sevecekmişçesine

Yeğenine karşı onu seviyormuş gibi davranıyordu.

Hizmetçi, daha bir şeyler söylemek istiyormuşçasına durdu.

785. Miş, cevherî fiilin basit bir şekli kalınca da *gibi* edatı gene böyle kullanılır.

Kendisi bunlardan haberi yokmuş gibi görünüyor.

Ortada bir mesele varmış gibi telâş ediyor.

786. Fiilin hayalden benzetme şekilleri bir sıfat gibi de kullanılabilirler.

Ağalar gibi bir vaziyet
Bayılıyor gibi bir hal
Boğuluyormuşçasına bir öksürük
Zevk alırcasına bir gaflet

6. Fiil Bağlarının Başka Şekilleri

787. Yukarda görülen fiilin bağlama şekillerinden başka diğer birtakım şekiller daha vardır. Başlıcaları şunlardır:

1. Dikten başka, dikten maada.

Malini yedikten başka borca da girmiş.
Kaptanı görmedikten başka vapura da gitmemiş.
İşinin ehli olduktan maada üç lisan da bilirmiş.

2. Eceğime.

Parayı tütüne vereceğime kitaba veririm.
Ağzını açacağına gözünü aç.
Beni tilki yiyeceğine aslan yesin.

3. Ecek yerde.

Birbirleriyle eyi geçinecek yerde her gün kavga ederlermiş.
Burada yapayalnız oturacak yerde biraz kırlarda, dağlarda geziniz.

4. Mekten ise, meden ise.

Boş oturmaktansa çalışmak elbette eyidir.
Aç yaşamaktansa tok ölmek evlâdır.
Onu görmektense görmemek daha hayırlıdır.

Akşam Garipliği

Fiil bağlarını gösteriniz ve isimlerini söyleyiniz :

Bir akşam kırlarda kaldım avare ;
Perilerle her yer meskûndur sandım.
Hayretle baktıkça o vahşetzare,
Esrarı hüsn ile meşhundur sandım.

Yürürken benimle dağ taş yürürdü ;
Her ağaç peşinde gölge sürürdü ;
İnandım ki beni her şey görürdü ;
Huzurumla âlem memnundur sandım.

Ezelden beridir o ücra yere ;
Ninniler söylermiş bir serin dere.
Sırrını bana da açtı meşçere,
Gençliğim orada metfundur sandım.

Çamlar, kanat açmış bir hüma gibi,
Çayırlar, mükevkep bir sema gibi,
Çiçekler, acayip muamma gibi !..
Ne gördümse şaştım, efsundur sandım.

Sevdalar demiydi, bülbül çilerdi ;
Servistan içinde bir ses gülerdi ;
Çiçekler kuşlardan buse dilerdi ;
kâinat aşk ile mecnundur sandım.

Senenin sonbahar faslı gibiydi;
Toprak, bulut, yaprak paslı gibiydi;
Selviler kararmış, yaslı gibiydi ;
Düşünen kayalar mahzundur sandım.

Mağribi yakmıştı firkat ateşi;
Yuvaya dönmüştü her kuşun eşi.
Dağlara yaslanıp yatan güneşi,
Yaralı, hastadır, yorgundur sandım.

Nuşettim güneşin akan rengini,
Ruhumu haz ile yakan rengini.
Ufukta görünce o kan rengini,
Felekler ben gibi dilhundur sandım.

Sıradağlar mordu, sular kırmızı.
Suları beklerdi bir peri kızı.
Alnından öperken akşam yıldızı,
Yeşil gözlerine meftundur sandım.

Su kenarlarında lâleler vardı.
Göllerde ateşin haleler vardı.
Uzaktan akseden naleler vardı;
Bir ahu kalbinden vurgundur sandım.

Rengi hüsn emerdi ay, ülker, çimen
Günün can çekişen solgun lebinden.
O akşam her şeyi pembe gördüm ben,
O yerin mehtabı gülgûndur sandım.

Lûgatler. Avare: ötede beride doloşan. Meskûn: içinde insan bulunan. Vahşetzar: korkunç yer. Esrar: gizli şeyler. Meşhun: dolu. Ucra: pek kenarda. Meşçere: ağaçlık, koru. Metfun: gömülü. Hüma: ismi var cismi yok bir kuş. Mükevkep: yıldızlı. Efsun: büyü, sihir. Servistan: servilik. Firkat: ayrılık. Nuşetmek: içmek. Dilhun: yüreği kanlı, dertli. Meftun: tutulmuş, aşık. Hale: parlak daire. Nale: inilti. Ahu: ceylân. Ülker: gökte yedi kardeşler. Leb: dudak. Gülgûn: pembe.

FİİL SIFATLARININ CÜMLE İÇİNDE VAZİFELERİ

Sıla Sıygası

788. Fiilin isim şekillerinden sıla şeklinin bir fiil bağı olduğunu yukarda (B. 364, 2) görmüştük. Sıla şekli fiil sıfatı da olurdu. Lâkin fiil sıfatı olduğu zaman adî sıfat gibi bir vasıf ifade etmez, bütün diğer fiil sıfatları gibi bir iş ifade ederek tayin eyler.

789. Adî bir sıfat hem bir ismi tavsif eder, hem bu tavsif dolayısıyle o ismi tayin eder: *sarı gül* gibi. Adî sıfatın ikinci bir rolü daha vardır ki o da prediket olmaktır. Prediket oldukça ismi tayin etmeksizin ona bir sıfat isnat eder: *gül sarı dır* gibi.

Fiil sıfatları bir işi bir isme isnat ederler ve bu iş ile o ismi tayin etmiş olurlar. Tayin etmeksizin isme iş isnadını yani prediket vazifesini fiilin şahsî şekilleri görür.

790. Yukarda bahsettiğimiz işleri mutlaka bir de yapan olmak lâzımdır. İş, biliyoruz ki fiil demektir; fiil, prediket-tir. İşi yapan, işleyen ise subjekttir. Demek ki bir fiil sıfatı içinde hem prediket hem subjekt vardır. Prediket ile subjektin bir arada bulunması bir cümlenin vücudüne delâlet eder. İşte *sıla* sıygasının bir fiil bağı olması yani bir bağlı cümlenin vücudünü haber vermesi buradan ileri gelmektedir.

791. Fiil sıfatlarında belli başlı iki hal vardır:

Birinci hal. Fiil sıfatının tayin ettiği isim o fiilin subjekti olur.

Yazan adam

Burada yazan sıfatıyle tayin edilen *adam* kelimesi yazmak işini görüyor, yazmak fiilinin subjekti oluyor.

İkinci hal. Fiil sıfatının tayin ettiği isim o fiilin ediği olur.

Yazdığım mektup

Burada yazdığım fiil sıfatı (sıla) ile tayin edilen mektup kelimesi fiilin ifade ettiği işi görmüyor. Bu iş yazdığım kelimesinin sonundaki *ım* dan yani bunun delâletiyle anlaşılan birinci şahıs *ben* zamirinden çıkıyor. Yazmak işi tayin edilen mektup isminin üstünde işleniyor. *Mektup* işlenmiş hal oluyor, ayni zamanda fiilin de ediği bulunuyor. Hulâsa edersek bu cümlede *ben* subjekt, *yazdığım* prediket, *mektup* edik oluyor. Fakat cümle bağlı cümledir, başka bir cümlenin manasını tamamlayacaktır, ama o cümle meydanda yok. Yalnız subjekti olan *mektup* kelimesi işler halde görünüyor. Demek oluyor ki mektup kelimesi hem *işlenmiş* haldedir hem *işler* halde: bağlı cümlede edik (işlenmiş), baş cümlede subjekt (işler).

792. **Sıla sıygası**. Subjekti ile ilişik halde bulunan bir fiil şeklidir. *Benim yazdığım mektup budur* cümlesindeki *yazdığım* sılasının subjekti *benim* zamiridir, *yazdığım* sılasıyle ilişik haldedir. Fakat sılanın subjekti çok defa zikredilmez, çünkü sılanın sonundaki edat zaten subjekti gösterir.

793. Sıla sıygası subjekti ve sair katkılarıyle beraber bağlı bir çümle olur. Bağlı cümle baş cümlenin parçalarından birini tayin eder. Hangi parçasını tayin ediyorsa onun başında bulunur.

Sıla sıygasının başlıca kullanıldığı yerler şuralarıdır:

1. Baş cümlenin subjektini tayin eder.

Onun bana söylediği sözler aklıma geldi.
Feride, kızım, gönderdiğin mektup kayboldu.

2. Baş cümlenin ediğini tayin eder.

İstanbul'a dönmek için duyduğu hırçın sabırsızlığı yavaş yavaş söndürmüştü.

3. Baş cümlenin ediği olur. En çok kullanıldığı yer de budur.

İlerde ne olacağımızı hiç birimiz bilmeyiz.
Fakat onun razı olacağını zannetmiyorum.
Tam bu sırada senin geldiğini haber verdiler.
Küçük bir ayrılığın bu taze ve nadide tahassüsü daha eyi besliyeceğini hissediyordu.

4. Subjekti ile ilişik halde bulunduktan başka diğer bir kelimeye de ilişebilir.

Seninle görüşmediğimin sebebine gelince, bunu, mümkün değil, söyliyemem.

5. Diğer bağlı bir cümlenin bir parçasını tayin eder.

Ferit, bu küçük kıza gösterdiği zaaf ve rikkatten utanarak sustuğu vakit Nihal gözlerini kaldırdı.

6. İlişik halde bulunan bir grupu tayin eder.

Daima bilmediği, görmediği yerlerin daüssılasını çekerdi.

7. Sıla ile bağlanan cümle her vakit başta bulunmaz, bazan da baş cümlenin parçaları arasına sıkışır.

Necmi, başkalarının da pencereden baktığını, güldüğünü görmüştü.

8. Sıla sıygası bazan, araya giren kelimelerden dolayı, subjektinden uzakta kalabilir.

Hükûmetin bundan üç sene evvel verdiği bir karar vardı.

Çiftçilerin yüzde on faiz ve üç sene vade ile Ziraat Bankasından aldığı para.

9. Tayin ettiği kelime çok kere hazfedilmiş olur.

Şimdi, kızım, Zeyni babadan istiyeceğini iste.
Daha onun çok söyliyecekleri vardı.

10. Bir edatın katkısı olur.

İşittiğime göre siz hâlâ eski kafada imişsiniz.

11. Bir ibarede birden ziyade bağlı cümle varsa sıla sıygalarından herbiri tayin ettiği cümle parçasından evvel gelir.

Onun gözleri üstüne dağılmış çocuk perçemlerine ilk dudaklarını yaklaştırdığı dakikada duyduğu tahassüs daima yaşıyacaktı.

Bana fena bir haber vereceğini söylediğin vakit anladım ki işittiklerim hep doğru imiş.

12. Sılanın subjekti, ayni zamanda şahsî bir fiilin de subjekti olursa işler halde bulunur.

Hükûmet bir para tazminat veremiyeceğini Devletlere bildirdi.

Bazı gazeteler bugün tasdik ettiklerini yarın inkâr ederler.

Bir emel ele geçtiği, bir hulya hakikat olduğu anda birdenbire gözünde söner, bütün cazibesini kaybederdi.

Bu zat verdiği cevapta: « Olamaz » diyordu.

13. *Ecek* li sılanın sonunda *(n)e, a* bulunursa o fiilin vukuu istenilmeyip bağlı olduğu cümle fiilinin vukuu iltizam edildiği anlaşılır.

Allahın uzun günlerinde sinek avlıyacağına burada biraz dünyayı görsün.

Ağzını açacağına gözünü açaydı.

NOT. *(n)e, a* yerine *yerde* kelimesi de getirilebilir.

Ağzını açacağın (yahut açacak) yerde gözünü açaydın.

14. Sıla sıygasının sonunda *(n)de, da* bulunursa zaman ifade eder.

Bir daha geldiğinde kendisine söylerim (geldiği zaman).

15. Sılanın sonunda (*n*) *den, dan* bulunursa sebep ifade eder.

Sizi bukadar üzdüğümden ben de müteessirim (üzdüğüm için).

16. Sılanın sonuna *halde* kelimesi gelirse *rağmen* manası çıkar, baş cümlenin fiili menfi olur.

Her tarafı aradığı halde bulamamış (aramasına rağmen)

Yağmur yağdığı halde hava serinlemedi (yağmasına rağmen)

Not. *Halde* kelimesi bazan *takdirde* manasına da gelir.

O geldiği halde biz de gideriz.

17. Sıla sıygaları *vakit, zaman* kelimeleriyle birleşince bir işin, bir halin zamanını gösterirler.

İstanbul'a geldiğin vakit « Birkaç gün mektebe gitme » dedim.

Ayağa kalktığım zaman üstüm başım toz içinde idi.

Not. *Geldiğin vakit, kalktığım zaman* yerine yukarda on dördüncü maddede gösterildiği veçhile *geldiğinde, kalktığımda* da denebilir. Bazan *Ayağa kalktıkta üstüm başım toz içinde idi* dahi dendiği vardır.

18. *Gibi, veçhile, üzre, suretle, v.s.* kelimeleriyle beraber bulunduğu zaman benzerlik ve mukayese bildirir.

Yukarda söylendiği üzre

Aşağıda tarif edileceği veçhile

O vakit nasihatlerini istediğin gibi dinlerim.

Not. Sıla sıygası *gibi* kelimesiyle beraber bulunduğu zaman *izleme* bağı olur.

Atına bindiği gibi gitti (binince, biner binmez).

Aşağıdaki cümlelerin fiil bağlarını gösteriniz, ne biçim fiil bağı olduğunu ve isimlerini söyleyiniz. Herbirini, cümlenin manasını bozmadan, hangi fiil bağlarıyle değiştirebileceğinizi de sebepleriyle beraber anlatınız.

1. Tenha sokaklarda erkeğe rasgelince duvar tarafina dönüp durmağı, meydanda yalnız bir tek gözünü bırakarak bununla mütecessis mütecessis bakmağı öğrenmişti.

2. Böyleleriyle yanyana oldukça dilim açılır, keyfim gelir, söyler, güler, neşelenirdim.

3. Bir müddet « Olur mu, olmaz mı? » diye hayli düşündüler; nihayet kararlaştı, beni yakaladıkları gibi hamama soktular.

4. Gûya bu küçük şeyle herkes bütün hakikati anlıyacakmışçasına bizde bir korku vardı.

5. Çekince tabancasını adamcağızı alnından mı, kalbinden mi, neredense vurmuş ve bir şey olmamış gibi ağır ağır yürüyerek ve yanındakiyle konuşarak geçip gitmiş.

6. Güneş battı mı selviler karanlıkta daha siyah olurlar.

7. Etrafa selâmlar dağıtarak bana doğru tanımadan geliyordu.

8. Çehreme çok yakıştığı söylenen şöyle sola, yanağımın çukuruna mail bükük, kıvrak bir tebessümle durdum.

9. Bunu hamama sokup yıkayacaksınız, temiz çamaşır, elbise de giydireceksiniz.

10. Konak halkı, hepimiz onu yürümeğe, yatmağa alıştırıncaya kadar haftalarca neler çektik...

11. Ben ona o izbe yerlerde farelerden nasıl korkmadığını sordum.

12. Kendimizi bildik bileli o çiftlik onlarındır.

13. Rüzgâr kesilinciye kadar bir yere çıkamadık.

14. Geceleri herkes uyuduktan sonra boş koridorlarda gezmek hoşuma giderdi.

15. Ben bunları zihnimden çabuk çabuk geçirirken köşedeki hanım da ağır ağır, lezzetini çıkara çıkara hikâyesine devam ediyordu.

16. Asıl sakıt oldukta feri dahi sakıt olur.

17. Sütnine ile ihtiyar kocası beni görünce şaşırdılar.

18. Ayı vurulmadan derisi satılmaz.

19. Cengizi ziyarete gelenlerin, yanına girmeden evvel, üstü başı aranırdı.

20. Hakkında birçok şikâyet vuku bulmakla müfettiş beyin hareketini tahkik için bir heyet gönderildi.

21. Nihayet bununla tesir yapamıyacağını anladı, vaktiyle kocasının mebusluk ettiğini, şimdi de bütün nazırlarla dost ve çok nufuzlu olduğunu söyledi.

22. Şimdi gagasının testeresine sıkışmış kalmış bir tüyle Hödük (bir kazın adı) serguçlanmış gibi mağrur dönüyordu.

23. Protestan olmak hasebiyle makamatı mubareke kavgalarında bitaraf kaldı.

24. Hacı Bey bunları işitince pek keyiflendi.

25. Mahzeni evrakta mukayyit Abdülgafur Efendi altmışı buldu ve haylı evrak görüp okudu diye sadaret müsteşarı yapılamıyacağı gibi otuz senedir yapılarda harç taşıyan bir rençpere de mimar şahadetnamesi verilemez.

26. Şu Bursalı hanımın, iddiası meydana çıktı çıkalı bizim evdeki hayat cehennem oldu.

27. Ben sizi ölünceye kadar seveceğim.

28. Ağaçlar öyle oldu olasıya büyük değildir.

29. Beni korkutan, öldükten sonra cehenneme gitmek değil, hiçbir yere gitmemektir.

30. Çayı görmeden paçaları sıvama.

31. Ben şuraya, köyünüze geleli bir ay oluyor.

32. Sabah oldu mu doktorlar gelip delileri muayene ederler.

33. Hemen bir on, on beş dakika yürüdükten sonra harap bir değirmene vardık.

34. İki fesat taaruz ettikte ehaffi irtikap ile azamının çaresine bakılır.

35. Avusturya devleti ıslavlığa hakim olmak mülabesiyle Hükûmeti seniyye ile Rusya meyanındaki münakaşanın itfasına teşebbüs etti.

36. Vaktim müsait olmadığından sizi bekliyemedim.

37. Kurda « Niçin boynun kalındır? » demişler, « Kendi işimi kendim gördüğüm için » demiş.

38. Burada kahve şeker okka ile satıldığı gibi çuval ve sandıkla da satılır.

39. Yerlere kapanırcasına selâmlar vererek hızlı hızlı adımlarla yaklaştı.

40. Şimdi oraya gittik mi kapıdan girer girmez bize « Buyurun Hacivat, Karagöz Beyefendiler, safa geldiniz » diyecekler.

41. Tersine çevrilen redingot artık güneşle karşılaşınca parıl parıl yanmıyordu.

42. Nazır diplomamı görür görmez beni Anadolu'nun güzel bir memleketine tayin edecekti.

43. Bir şey batıl oldukta onun zımnındaki şey de batıl olur.

44. Ben sana varalı ne kadar oldu? Üç ay değil mi? Ey! sen beni alalı? O da üç ay. Etti mi altı ay?

45. İstanbul payitaht olduktan sonra sadrazam konaklarına Paşakapsı ve Babıasafi ve en sonra Babıali denilmiştir.

46. Şu yokuş yukarı caddeyi çıkacaksın; çıktın mı sağa döneceksin; sağa döndün mü orada bir dar sokak var; o dar sokaktan yukarı yürüdün mü bir meydanlık gelir, işte orası.

47. Mesele anlaşılasıya kadar sesini çikarma.

48. Babamdan mektup almadığım için merak ediyorum.

49. Bu ince tüyler kuşun bol tüyu gelene kadar kalır.

50. Zavallı Necdet bir hayli uğraştıktan sonra vazgeçti.

51. Rus ordusunun Memleketeyne duhulü nakzı aht olmakla Rusya'ya ilânı harbolundu.

52. Bundan otuz sene evveline gelinceye kadar öyle bir âdet yoktu.

53. Kanatları olan bu mahlûkların neden şu bataklıktan kendilerini kurtarıp ta soğuk sular çağlıyan, serin rüzgârlar esen ve yeşil otlar biten şu karşıki tepelere akın etmediklerine kızıyorum ve gittikçe havanın ağırlaştığını, başımın bir demir çemberle sıkıldığını duyuyorum.

54. Meselâ lâleler geceleyin birer kandil gibi kendiliklerinden aydınlanmalı, yaseminler el dokunmadan dallarından uçarak üstümüze dökülmeliydi.

55. Güller açıldıkça kanatlanmalı ve etrafimızda uçuşmalıydı; menekşeler, habersiz, demetler haline gelip kadınların göğüslerine konmalı, çamaşırlarının aralarına dolmalıydı.

56. Ağaçlar, karanlık basınca her yaprağı içinden ışıklı birer avize gibi yanmalı, lôş ormanlar ışık deryası kesilmeli, dallar som yaldız rengini alarak birbirlerilyle sarılıştıkça altın ve billur sesi çıkarmalıydı.

57. Şep mahvolur hemişe ki necmi seher doğar.
Hengâmı inhizamda mihri zafer doğar.
Abisteni safa vü kederdir leyal hep.
Gün doğmadan meşimei şepten neler doğar.

Koca Hasan Dayı

Fiil bağlarını bulunuz, isimlerini söyleyiniz, işaretlerin sebebini anlatınız.

Issız dağlar, gür ormanlar, akar sular geçerek
Rumelinin bir yanını, yapa yalnız dolaştım.
Yaz günüydü ; uzaklardan mezarlığı seçerek
Sabah vakti çukurda bir viran köye ulaştım.

Sisli bir dağ eteğinde, isli birkaç evceğiz
Bir ormanın gölgesinde dalgın dalgın uyurdu.
Çerden çöpten çatılmış bir viraneydi köyceğiz !
Gece dağdan kurtlar iner, dolanırdı o yurdu.

Lâkin, bilmem, ne hikmettir ! O kırlarda, bağlarda
Bir perişan güzellik var, sevdasına doyulmaz.
Sular çağlar, rüzgâr ağlar, gece gündüz dağlarda,
Irmaklarda iniltiden başka bir şey duyulmaz.

Kestanelik gölgesinde hayal gibi yürürsün ;
Bülbül şakır her ağacın bir nazenin dalında.
Tarlalarda gülümseyen çiçeklerin altında
Elâ gözlü gelinlerin gül benzini görürsün !...

İğri büğrü geçitlerden, kumsal dere yanından
Dalgın dalgın geçiyorken, gözü kalır insanın :
Lâleleri al al olmuş vahşi kara ormanın ;
Kudret eli kalem çalmış şehitlerin kanından.

Akşam üstü o dağlara sanki bir yas bürünür;
Duman alır yükseklerde ıssız kaya başını ;
Her gelincik uzaklardan bir damla kan görünür ;
Gaza yeri zannedersin toprağını, taşını.

Gölge yürür, köyü okşar, ufku sarsar gizlice.
Tepelerden yalçın taşlar akan suya ses verir.
Karanlıklar inci serper çayırlara her gece.
Sabah olur – peri gibi – gün yüzünü gösterir.

Bir düş görür gibi geçtim o kimsesiz yerlerden,
Harmanlara çıkar bir yol buldum, köye yanaştım.
Yalnız değil, çoktan beri ben gönlümle yoldaştım.
Ne düşündüm, bilmem, niçin garipsedim seferden!...

Dört yol ağzına gelmişim. Mesçide pek yakındım.
Azıcık durdum, doğruldum, etrafıma bakındım.
Bir şey gördüm: asırlardan kalma ulu bir çınar;
Altında yeşil sarıklı, bembeyaz bir ihtiyar.

Çeşmenin başında ağaca yaslanmış bir *emir* di.
Kaygısız ve duygusuzdu dünyaya boş bakışı;
Efsaneler naklederdi insana lôş bakışı.
Yaşlı gürbüz bir yürüktü, paslanmış bir demirdi.

Hiç akranı kalmamıştı!.. Köyde varsa bir eşi,
Gölgesinde dinlendiği koca yüce çınardı.
Bir neşeli çocuk gibi doğan sabah güneşi
Temiz beyaz sakalını öper, sever, okşardı.

Bu çehreye şen güneşin kahkahası vururdu,
Lâkin koca karlı dağda artık çiçek açmazdı;
Bir devrilmiş kütük gibi kımıldamaz dururdu.
Bu zararsız ihtiyardan kuşlar bile kaçmazdı.

Yavaş yavaş ilerledim, küçük bir hendek aştım,
Üç adım sonra sessizce ihtiyara yanaştım.
Selâm verdim, selâm aldı. Tütün verdim, sevindi.
Bir müslüman olduğumdan tamamiyle emindi.

Bir kav çaktık, çubuk yaktık, biraz duman savurduk.
Gölgelikte hoşbeş ettik, biraz yalan savurduk.
Aramızda söz uzadı lâftan lâfa aşarak,
Nerelisin diye sordu: *İstanbullu* dedimdi.
sonra, birden, çoşarak:
" Biz ne mutlu günler gördük! De hey gidi devran hey!...
Delikanlıydım o zaman; kapısında çavuştum.
Beş sene hizmetten sonra geldim, köye kavuştum.
Bir daha çıkmadım artık... tarla takım edindim;
Elli sene şu toprakla güreş ettim, didindim.
Çocuklar askere gitti; biri geri gelmedi;
Hiç birinin bugüne dek bir haberi gelmedi.
Sonra kadın öldü... Çoktan kimsesizim, yoksulum;
İhtiyarlık pençesinde zabun kalmış bir kulum... "

Bu sözleri o söylerken ben dikkatle dinledim;
Can evimde acı duydum, için için inledim.
Bu adamın sergüzeşti bana hayli dokundu,
Dertli gönlümde mazinin ezanları okundu.

Sakin sakin ağlamışım; baktım, gözüm yaşarmış!
Zavallı! kimsesi yokmuş, yapa yalnız yaşarmış!
Ben de merak edip sordum hayatını, yaşını;
Biraz daha kurcaladım canlı mezar taşını.
" Bu köyde doğmuşum, " dedi, " çoluk çocuk kalmadı.
Seksen beşlik varım belki!.. Bak, bu yaşta öksüzüm!
Gözde fer yok; dizde derman, canda soluk kalmadı.
Baykuş gibi şu koğukta geçer gecem, gündüzüm.

Ben de halimce gün gördüm, sorma inceden ince.
Bana 'Koca Hasan' derler, Hasan Dayı deyince
Yedi köyden karı kızan hep tanırlar, bilirler;
Beni görmek için harman vakti bazı gelirler."

Dedim ; " Baba, İstanbula döneceğim, sen de gel !
Evlât gibi hoş tutarım, misafir ol bende, gel !
Bizde sana canla başla hizmet edip bakarlar,
Yazın taze süt bulurlar, kışın ateş yakarlar ;
Dinlenirsin biraz belki... " İhtiyarın yüzüne
Ateş bastı, bir kıvılcım düştü solgun gözüne !

Dedi : " Oğlum, bu dünyada artık nedir umudum !
Allah senden hoşnut olsun ! Ben köyümden hoşnudum.
Gönlüm, gözüm bu yerlerde ne şenlikler görmüştür !...
Hepsi yalan... geldi geçti... fanî dünya bir düştür.

Gelen gitti, konan göçtü, kervan geçti, ben kaldım.
Yalnızlıktan dilsiz oldum, ıssızlıktan bunaldım.
Şimden sonra, nerde olsam, benim için mezardır !
Nerde ölüm pençesinden kurtulacak yer vardır ?

Bak, ben artık bir sararmış, bir kurumuş yaprağım.
Rüzgâr beni savurursa burasıdır toprağım.
Burda rahat ölmek için ölenlere ağladım.
Nice candan ayrı düştüm, kara yazma bağladım.

Aslan gibi üç oğlumu kurban ettim uğrunda.
Çifti sattım, evi barkı viran ettim uğrunda.
Altmış sene oldu belki bu köyden çıkmadım.
Ormanından, deresinden, kuşlarından bıkmadım.

Oğul, arzum budur benim : burda ölmek isterim !
Yad ellerde neylerim ! "

TÜRKÇE

BÜTÜN DİLLER ARASINDAKİ YERİ

Türk-Tatar Dilleri[1]

Avrupa'da yaşıyan milletlerin konuştukları dilleri birbirleriyle mukayese ederek bunların birtakım gruplara ayrıldığına ve bu grupların da tek bir kökün dalları, budakları olduğuna hükmetmişlerdir. Fakat, bu tek dil kökü sırf tasavvur ve tahminden ibarettir; henüz kat'i surette ispat edilmiş bir şey değildir. Böyle olmakla beraber bu köke hindu-avrupaî adını vermişler, etrafına saldığı dal ve budaklarına da hindu-iranî, yunan, italik, ketlik, germanik, baltık-slav, arnavut ve ermeni demişlerdir.

Bu grubun içinden bazıları tekrar dallanmıştır. İtalik koluna mensup olan lâtince bu kabildendir, roman veya yeni lâtin dilleri denilen fransızca ile italyanca ve saireyi doğurmuştur. Bunlardan da, tıpkı bir dalın üstünde çıkan taze sürgünler gibi, birtakım yeni lehçeler ve çeşit çeşit taşra ağızları çıkmıştır. Bu meyanda osmanlıcaya büyük bir tesiri dokunan acemcenin de hindu-avrupaî dil familyasının hindu-iranî koluna mensup olduğunu unutmamalıdır.

Diğer taraftan gene yapılan bu mukayeseler neticesinde daha birtakım lehçelerin birbirine yakınlığı keşfedilmiş ve samî diller namı altında bir araya toplanmıştır. Bunlar da asurî, siryanî, ibranî ve arap dilleridir.

Son zamanlarda yeni birtakım gruplar daha ortaya çıkmıştır. Meselâ on dokuzuncu asrın ilk yarısında türk-tatar lehçelerinin *turan dilleri* namı altında toplanan diğer birtakım lehçelere benzediği görülmüştür. Bunlar için eskiden

[1] M. J. Deny'den hulâsa edilmiştir.

İran'ın şimalindeki memleketlere acemlerin verdikleri *Turan* adı yeniden canlandırılmıştır. Bu sınıfın içinde türk-tatar, fin-ugur, samoyed, mogol, mançu, tunguz, hatta japon dilleri vardır.

Bu gruba sonradan *ural-altay* dilleri adını vermişler ve iki kola ayırmışlar: (1) Ural kolunda *samoyed*, *fin-ugur* dilleri vardır ki başlıcaları fin, estonya, macar lisanlarıdır; (2) altay kolunda ise türk, mogol, mançu dilleri vardır.

Şimdi bazı alimlerin tetkikleri neticesinde bu iki kolu da birbirinden ayırıyorlar. Türkçe ile macarca arasındaki yakınlığın yalnız kelime alınmasından ibaret olduğunu ve bunun dahi pek eski zamana ait bulunduğunu söylüyorlar. Bu sebeple *ural-altay* taksimi de ehemmiyetini kaybetmiş oluyor.

Etraflı bir mukayese ve tetkik neticesinde türk-tatar lehçeleri gramerinin esasları eyice kurulmadıkça altay kolunun ilmî kıymeti dahi muvakkat olmaktan kurtulamıyacaktır.

M. Radloff (Phonetik der Nördlichen, Leipzig, 1883, sahife 280) türk lehçeleri gruplarını şöyle ayırmıştır:

1. *Şark türkçeşi.* Altay lehçeleri (altay, teleut); şimalî altay lehçeleri (Lebed); Abakan lehçeleri (sagay, koibal, kaça); Kızıl veya Yus; baraba; küerik veya çulim; soiot, karagas; uygur.

2. *Garp türkçesi.* Kırgız (kara-kırgız, kırgız-kaisak 'kazak', kara-kalpak); İrtiş lehçesi (turalı, kurdak, Tobolsk, Tiumen); başkır; Volga lehçeleri (Kama, Simbirsk, Kazan, Belebey, Kassimov).

3. *Ortaasya türkçesi.* Tarançi; Hami; Aksu; Kaşgar; Yarkent; Çagatay (Kokant, Özbek, Buhara, Hıyve).

4. *Cenup türkçesi.* Türkmen; Azeri; Kafkas; Anadolu (Hudavendigâr, Karaman); Krım lehçesi, Osmanlıca.

20
40
60
ŞiMAL
BU
Yeni Zembel Adaları
Kara Denizi
Şimal Burnu
NORVEÇ
İSVEÇ
LAPONYA
Arkanjelsk
Obi Nehri
Şimal Denizi
Baltik D.
Petresburg
Moskova
Volga
Orenburg
Ural N.
AVRUPA
Tuna N.
BALKAN
Kırım
KARA DENİZ
İstanbul
İTALYA
Sicilya A.
AK DENİZ
Girit A.
Kıbrıs A.
Antalya
Hazer Denizi
Tahran
Bağdad
Şiraz
Basra Körfezi
AFRİKA
60
40

100
120
140
Z DENiZi
Yenisei Nehiri
SiBiRYA
Lena N.
İndigirka N.
Kolima N.
Japon Denizi
JAPONYA
60
40

S.Fehmi

Burada sayılan lehçeler birbirlerine pek benzerler, hindu-avrupaî dilleri gibi düzelerek ve genişliyerek yekdiğerinden çok ayrılmamışlardır. Bunlar *dil* den ziyade birer *lehçe* dir. Fakat edebî bir inceliği bulunan, arapça ile acemceden aldığı kelimelerle de zenginleşen eski osmanlı türkçesinin bugünkü şekli tam ve mükemmel bir dildir.

KELİME ŞEKİLLERİ

Dillerin şu yakınlığından başka bir de gramer yapısı cihetinden benzeyişleri vardır. Çin, Tibet, Annam, v.s. gibi tek heceli kelimelerden yapılmış diller, hindu-avrupaî gibi tasrife gelir diller, türk-tatar gibi eklenti alır diller bu kabildendir.

Türkçe kelimelerde, hindu-avrupaî dillerinde olduğu gibi, ayrı ayrı üç parça vardır: kök, eklenti, edat. Kök kelimenin cevherini teşkil eden fikri, manayı ifade eder. Alabileceği türlü türlü manaları bildirecek eklentiler hep bunun üstüne gelir. Eklenti, kökün sonuna gelerek onun manasını başkalaştıran, kelime teşkiline yarıyan ikinci bir unsurdur. Edat ise cümle içinde bulunan kelimeler arasındaki münasebeti bildirir.

Bir kelimeyi teşkile yarıyan esaslı unsurlar yönünden türk dilleriyle hindu-avrupaî dilleri arasındaki farklar şunlardır:

1. Hindu-avrupaî kelime kökü tek başına çırçıplak bulunamaz, daima sonuna bir şey alır. Fransızcadaki pren-*eur*, ven-*ir* gibi. Fakat türk kökü böyle değildir. O tek başına durabildiği gibi hiçbir eklenti almadan da onun bir manası vardır: *vermek* mastarının *ver* kökü gibi.

2. Türkçede eklentiler asıl kökten bir çok kelime çıkarmağa yarar. Eskiden hindu-avrupaî dillerinde de hal böyle

idi. Fakat yeni hindu-avrupaî dillerine ait kelimeler baş taraflarına da birer eklenti alıyorlar. Türkçede kelimenin başına bir şey eklenmediğinden bir türk kelimesinin başında bulunan unsur mutlaka kök olur.

3. Kelimenin sonuna gelen türkçe edatlar hindu-avrupaî edatlarından farklıdır. Berikiler ayni zamanda birçok manalara gelir, türkçe edatın ise tek bir manası vardır. Lâtincede, meselâ, ikinci tasriften olan isimlerde ilişik hal müfret olursa *i* ile *domin-i*, cemi olursa *orum* ile *domin-orum* ifade edilir. Yani *i* edatı ayni zamanda hem ilişik hali hem müfredi, *orum* da hem ilişik hali hem cem'i gösterir.

Türkçede, bilâkis, tek bir *in* edatı vardır. Kelimenin ilişik halde olduğunu gösterir, müfret ve cemide değişmez, ikisinde de aynidir. Kelimeyi cemi olarak göstermek lâzım gelirse ilişik hal edatından evvel cemi edatı olan *ler* kullanılır. Meselâ, *ev* kelimesi ilişik halde *ev-in* olur, cem'inde *evlerin* şekline girer.

4. Türkçede kelimenin manasını değiştirmek için sonuna sadece bir eklenti getirmek kâfidir. Fakat hindu-avrupaî dillerinde böyle değildir. Orada kelimeyi değiştirip büsbütün başka şekle sokmak lâzımdır.

	HAL	MAZİ
Türkçede	gel-iyor-um	gel-di-m
Fransızçada	je viens	je vins
İngilizçede	I come	I came
Almancada	ich komme	ich kam

Görülüyor ki türkçede hal için başka mazi için gene başka bir eklenti vardır. Kelimenin kökü asla değişmemektedir. Diğerlerinde ise bütün kelime altüst olmaktadır.

Türk-tatar ve hindu-avrupaî dillerine dair verdiğimiz şu dar ve toplu malûmat sair gruplar hakkında da, aşağı yukarı, ufak bir fikir edinmeğe kâfi gelir, sanırız.

Kitabımıza iliştirilen harita yer yüzünde nerelerde türkçe konuşulduğunu gösterir. Muhtelif türk lehçeleriyle görüşen halkın adedi elli milyona yakındır. Bunun yalnız on beş milyonu Türkiye'de dir. Adana, İzmir, İzmit, Bursa, Diyarbekir, Sivas vilayetleriyle Musul'da Türkmenler, Adana ile İzmir'de Yürükler vardır.

Burada gösterilenlerden başka Rusya'nın Ekaterinoslav, Toride eyaletlerine yerleşen Karamanlı rumlarla eskiden Maraş havalisinde bulunan Ermeniler ana dillerinden ziyade aralarında türkçe konuşmaktadırlar.

Haritada renkli yerler türkçe konuşulan kıt'aları ve bu cetvel aradaki rakamlara ait isimleri gösterir.

1. Yakut.
2a. Altay Tatarları.
2b. Yukarı Altay Tatarları
2c. Abakan Tatarları.
3a. Baraba.
3b. Garbî Sibirya Tatarlari.
4. Uranka.
5. Kırgız-kazak.
6. Kıpçak.
7. Kara-kalpak.
8. Kara-kırgız.
9. Türkmen.
10. Özbek.
11. Sart.
12. Çin Türkistanı Türkleri.
13. Kansu Türkleri.
14. Türk.
15. Azerbaycan.
16. Karapapak.
17. Karaçay.
18. Kumik.
19. Karanogay.
20. Kabarda Tatarları.
21. Başkır, Mişer, Tepter.
23. Volga Tatarları.
24. Çuvaş.
25. Kırım Tatarları.
26. Gagauz.
27. Çitak.
28. Yürük.

İÇİNDEKİLER

YENİ TÜRKÇE GRAMER

HARFLER HECELER KELİMELER

Harfler 3
Heceler 4
Kelimeler 5
Ahenk kaideleri 5
Bazı kelimelerin imlâsı 8

BİRİNCİ KISIM

Birinci Fasıl — İsimler

İsimlerin nevileri 10
Cins 11
Müfret ve cemi 12
İsmihasların cem'i 14
Küçültülmüş isim ve sıfatlar 15
İsimlerden çıkan başka isimler 18
Alet ismi 19
Yer ismi 19
Esnaf ismi 20
Daş eklentisi 21
Belli isimler, bellisiz isimler 22
Eşmanalı isimler 22
İsmin halleri 23
İşler hal 23
İşlenmiş hal 23
İlişik hal 24
Edatsız ilişik hal 25
İlişik halin tasrifi 27
Hususî haller 28

İkinci Fasıl — Sıfatlar

Sıfatların nevileri 33
Tavsif sıfatları 33

Sıfat teşkili 34
Uydurma sıfatlar 34
Uydurma isimler 36
Katışık sıfatlar 37
Katmerli sıfatlar 38
İsimleşmiş sıfatlar 38
Sıfatlarda mukayese dereceleri 42
Büyütülmüş sıfatlar 44
Tayin sıfatları 45
İşaret sıfatları 45
Sayı sıfatları 46
Kök sayı sıfatları 46
Sıralama sayı sıfatları 47
Dağıtma sayı sıfatları 47
Kesrî tabirler 48
Belirsiz sıfatlar 50
Mülkî sıfatlar 54
Kendi 56
Ki eklentisi 56

Üçüncü Fasıl — Zamirler

Zamirlerin nevileri 58
Şahıs zamirleri 58
Kendi 60
İşaret zamirleri 61
Belirsiz zamirler 64
İstifham zamirleri 67
Mülkî zamirler 68

Dördüncü Fasıl — Fiiller

Fiillerin nevileri 70
Yardımcı fiiller 70
Geçer fiiller, geçmez fiiller 71
Geçmez fiilleri geçer yapmak 73
Fiillerde ikiden fazla geçerlik 74
Edingen fiiller 75
Edişken fiiller 76

Bağlayıcı fiiller, katkılı fiiller 77
Katışık fiiller 80
İki fiilli katışık fiiller 80
Güçyetenli fiiller 81
Tezişli fiiller 81
Yarışlı fiiller 82
Sürekli fiiller 82
İsimli ve mastarlı katışık fiiller 83
Etmek yardımcı fiili 83
Olmak yardımcı fiili 85
Tekişli fiiller 85
Fiillerin tasrifi 86
Cevherî fiil 86
İken 88
Cevherî fiilin menfisi 89
Cevherî fiilin eksik zamanları 90
Mastar 90
Fiil alâmetleri, fiil edatları 90
Zaman alâmetleri 91
Fiillerde sıyga 93
Şahıs, fiil edatları 95
Müspet, menfi 95
Fiil şekilleri 96
Şahsî fiil şekilleri 96
Basit şekiller — Birinci grup 96
Haber sıygası 96
Hal 96
Sürekli hal 97
Muzari 97
Naklî mazi 98
İstikbal 99
Vücup sıygası 100
İltizam sıygası 101
İkinci grup 103
Mazi 103
Temenni sıygası 103
Emir sıygası 104
Mürekkep şekiller 105

Hikâye, rivayet, şartıye 105
Halin hikâyesi, rivayeti, şartıyesi 105
Muzariin mürekkep şekilleri 106
Naklinin mürekkep şekilleri 106
İstikbalin mürekkep şekilleri. 106
Vücup sıygasının mürekkep şekilleri . . . 107
İltizam sıygasının mürekkep şekilleri . . . 107
Mazinin mürekkep şekilleri 107
Temenni sıygasının mürekkep şekilleri . . . 108
Fiillerin istifham şekli. 108
Gibi 109
Fiillerin menfi şekli 109
Fiillerin menfi istifham şekli. 110
Değil ile menfi 111
Etken ve edilgen fiiller 111
Edilgen fiilin ediği. 113
Şahsî olmıyan fiil şekilleri 114
Fiilin isim şekilleri 114
Mastar 114
Hafif mastar 115
Ağır mastar. 115
Fiil ismi. 115
Sıla 116
İsim ve sıfatlardan yapılan mastarlar . . . 117
Mastardan yapılan isim ve sıfatlar 119
Fiilin sıfat şekilleri 128
Fiil sıfatları. 128

Beşinci Fasıl — Zarflar

Zarfların nevileri 132
Zarf olarak kullanılan kelimeler 133
Yer zarfları 134
Zarf eklentileri 134
Yer zarfı olan isim ve sıfatlar. 136
Zaman zarfları 137
Tarz ve hal zarfları. 139
Derece ve miktar zarfları 154

ALTINCI FASIL — EDATLAR

Edatların nevileri 157
Asıl edatlar 158
İşler ve ilişik hal istiyen edatlar 158
Benzetme edatları 163
İşlenmiş hal istiyen edatlar 165
Varımlı kelime istiyenler 165
Çıkımlı kelime istiyenler 167
Yer edatları 167
Zaman edatları 167
Sebep edatları 168
Yana edatı 168
İstisna edatları 168
Ce edatlı kelimeler 168
Edatımsılar 171
Bağlama edatları 174

YEDİNCİ FASIL — NİDALAR

Nidaların nevileri 189
Seslenme nidaları 189
Duygu nidaları 196
Ayşegül 200

İKİNCİ KISIM

BİRİNCİ FASIL — CÜMLELER

Cümlelerin nevileri 204
Beyanî ve istifhamî cümleler 204
Emrî ve nidaî cümleler 205
Subjekt ve prediket 207
Subjekt ile prediketin yerleri 209
Düz tertip, değişik tertip 209
İsmî cümle 211
Kesik cümleler 213
Basit subjekt ile katkıları 215
Tam subjekt 215

Basit prediket ile katkıları 216
Tam prediket 216
Cümle tahlili 217
Katışık subjekt 218
Katışık prediket 219
Basit ve katışık cümleler 220
Kelime grupları 221
Cümlenin nevileri 223
Ayrı cümle 224
Baş cümle, bağlı cümle 225
Karışık cümle 225
Katışık karışık cümleler 227
Cümle tahlili nümuneleri 228
Hulâsa 231
Gurbet 232

İkinci Fasıl — Noktalama

Noktalama 234
Virgül 236
Noktalı virgül 240
Umumî kaide 241
İki nokta 243
Nokta 245
Kesme 246
Uzatma ve inceltme 246
Noktalar 247
Sorma 247
Hayret, nida 248
Çizgi 248
Küçük çizgi 249
Parantez 249
Tırnak 250
Karet 251
Ses 252
Büyük harfler 253
İtalik harfler 254
Selma, sen de unut yavrum 255

Üçüncü Fasıl — Bağlama Şekilleri

Fiilin bağlama şekilleri 257
Ulaştırma bağı 258
Hal bağları 260
Erek li hal 260
Olarak, olmak üzre 262
Diye 263
Sizin, sızın 263
Meden, madan 264
İken, ken 264
Katışık hal bağının manası 265
Derken 267
Diğim halde 267
Zaman bağları 268
Dikte 268
Dikçe 271
İnce 273
Eli 277
İnceye kadar 278
Dikten sonra 279
Meden evvel, mezden evvel 280
Sebep bağları 280
Değişmiyen sebep bağları 281
Değişen sebep bağları 282
Benzetme bağları 283
Sahiden benzetme 284
Hayalden benzetme 285
Fiil bağlarının başka şekilleri 287
Akşam garipliği 288
Fiil sıfatlarının cümle içinde vazifeleri . . . 290
Sıla sıygası 291
Koca Hasan Dayı 299

Türkçenin bütün diller arasındaki yeri . . . 303
Kelime şekilleri 305

FİHRİS

Numaralar maddeleri gösterir. S. harfinden sonra gelen numara sahifeyi gösterir. N. not demektir.

A, 611
Â, 625
Abe, 616
Adeta, 444
Ah, 628
Aha, 620
Ahenk kaideleri, 16
Ak, 58
Alt, 560
Amak, 399
Aman, 623
Amma, ama, 590
Ancak, 445; 591
Ane, 102, N. 2
Ara, 560
Arasında, 560
Arka, 360
Art, 560
Artık, 446
Aşağı 418
Ay, 626
Az, 49, 120:3

Bari, 447
Başka, 546
Başlama bağı, 752
Bayağı, 443
Be, 616
Belki, 448
Beray, 523
Beri, 418; 542; 754
Beriki: işaret sıfatı, 126; işaret zamiri; 198
Beyn, 560
Bi, 102, N. 1; 524; 713
Bil, 713
Bilâ, 102, N. 1; 524
Bile, 451
Binaen, 774
Bir, birkaç, hiçbir 166; bir de, 452
Bitirme bağı, 756
Böyle, 159; 166; 522; 453
Bre, 616
Bu: işaret sıfatı, 126; işaret zamiri, 197
Buçuk, 142
Bura, 421; burada, 422
Bütün, 162, 164, 165

Ce, ca, 50, 51
Ce, 399; 495; 528; 547
Cek, cak, 44; 535
Cemi, 32, 33; arapçada salim, mükesser 37 N.; katışık isimlerin cem'i 34; ismihasların cem'i, 38, 39; 163
Cesine, 495; 528; 782-784
Ci, cı, cü, cu, 60-63
Cihetiyle, 771
Cihetle, 774
Cik, cık, 40
Cil, cıl, 65
Cileyin, Cılayın, 528
Cin, cın, 65
Cins, 27
Cümle, 161, 162; 640; beyanî ve istifhamî, 643; emrî ve nidaî, 644; baş cümle, 673; bağlı cümle 673; basit ve katışık cümle 664; karışık cümle 677; katışık karışık cümle, 675; cümle tahlili, 676; düz tertip, değişik tertip cümle, 648; ismî cümle, 651: eksik cümle, 655

Çağlama bağı, 739
Çala, 493
Çent, 163
Çeyrek, 147
Çizgi, 691
Çünkü, 595

Da, 458
Daha, 120: 2, 3. 457
Dahi, 458
Dahil, 560
Dar, 49; 102, N. 1.
Daş, 64
Daüssıla, S. 41
De, 458; 527; 570; 620
Değil, 347; 463; 652
Dek, değin, 534; 756; ene dek, 757
Demek, demek ki, 606; 654
Den, 755; 775; den daşi, den dolayı, 774
Derken, 729
Derun, 560
Diç, düç, 388
Diğim halde, 731
Dikçe, 739; 742
Dikte, 734; 736; 742
Dikten sonra, 759; dikten başka, maada, 787
Dil, 399
Diriğ, diriga, 630
Dış, dışarı, 419; 420; 560
Dişi, 29
Diye, 715
Diz, 399
Doğru, 536
Dolayı, 544
Drik, 399

E, 612
Ecek yerde, 787
Eceğime, 787
Eç, iç, 387
Edat, 15; 512; asıl edatlar, 516; bağlama edatları, 562
Edik, 218; 232, N.; 356
Efsus, 630
Eğer, 600; eğerçi, 601
Ek, ak, 377
Elek, 712: 2
Eli, 752
En, 120: 4
Ende, 735
Erek, 712: 2
Erkek, 29
Evvel, 539
Ey, 613
Eyvah, 630
Ez, iz, 399

Fakat, 591
Fazla, 546
Fevk, 560
Fiil, 15; 213; fiil grubu, 214: yardımcı fiiller, 215; geçer, geçmez fiiller, 216-219; edingen, 224; edişken, 228; bağlayıcı, katkılı fiiller, 230-232; yardımcı, bağlayıcı fiiller arasındaki fark 233-235, katışık fiiller, 236; güçyetenli, 241; tezişli, 242; yarıişli, 244; sürekli, 246; tekişli, 258; cevherî fiil, 259; menfisi, 271; etken, edilgen fiiller, 348; fiil ismi, 363; fiil sıfatı, 401; fiil sıfatlarının halleri, 791.
Filân, 166.

Gâh, gâhi, gâhice, 585
Gayri, 546
Ge, 382
Geç, giç, gaç, 385
Geh, gehi, 585
Gelince, 742
Gene, 488
Ger, 600
Gerçi, 601
Gerek, 588
Geri, 418; 761
Gibi, 344; 517; 526; 744; 778 782-785
Gil, 66
Göre, 538; 774

Ha, 688; 613
Hadi, hadindi, 613

Hah, 622
Halbuki, 608
Hane, 59
Hangisi, 208
Hani, 423
Hariç, 560
Harfler, 4
Hasebiyle, 771
Haşa, 464
Hatta, 466
Hay, 613
Haydi, haydindi, 613
Hayif, 630
Hayret, 631
Hazır, 468
Heceler, 11
Hele, 470
Hem, 475; hem... hem, 577
Hemen, 476
Hernekadar, 602
Hey, 613
Heyhat, 631
Hiç, 479
Hu, 614

İ, ı, 67; 383
Î, 107: 109
İcek, 743
İç, içeri, 419, 420; 560
İçin, 217; 521, 522; 776
İdügi, idiği, idüginden, idiğinden, 775
İk, ık, 378
İken, 269; 721; 727, 728
İki nokta, 684
İle, 517-520; 524; 713; 745; ile beraber, 745: 2, 3
İleri, 418
İli, ılı, 390
İlişik hal, 74-77; edatsız ilişik hal, 78-87; hususî haller, 88-96
İlle, illâ, 482
İlti, lti, 376
İm, 372
İmdi, indi, 621
İn, 120: 4; 380
İnç, 389
İnce, 742
İnceltme, 687
İnt, 560
İnti, nti, 375
İr, 399
İrti, rti. 376
İsim, 15: nevileri, 26; küçültülmüş isim, 40; alet ismi, 56; yer ismi, 57; arapça ve acemcede ismimekân, 59, N. esnaf ismi, 60; belli, bellisiz isimler, 67; eşmanalı, 68; ismin halleri, 69; uydurma isimler, 110-113
İster, 588
İş, yiş, 379
İşbu, 130
İşlenmiş hal, 71-73; belli işlenmiş, 73, N. 1; varımlı, N. 2; durumlu, N. 3; çıkımlı, N. 4
İşler hal, 70; işler sıfat, 402
İşte, 619
İzafet, terkibi izafî, 96, N. 1
İzleme bağı, 742

Kadar, 120: 1; 517; 529; 533; e kadar, 755; inceye kadar, 756; ene kadar, 757; esiye kadar, cek, dek, 758: 778
Kâffe, 162
Kâh ... kâh, 585
Kâr, 102, N. 1
Karet, 695
Kâri, 500
Karşı, 418; 537
Katkı, 358; 657
Kelli, 761
Ken, 394; 721
Kendi, 174; 188-192 ve notlar; 226, 227
Keri, 761
Kesme, 686
Kesrî tabirler, 142
Keşke, keşki, 483
Ki, 175, 176, N.1; 912; 281; 592
Kim, 206
Kin, 395; 102, N. 1
Kıt, 560, N.

Kıyasen, 538
Küçük çizgi, 692

Lâ, 102, N. 1
Lâkin, 591
Lehinde, 522
Lemek, lamak, 391
Len, 745 : 1
Ler, lar, 33-37
Li, 102 ; 111 ; 524
Liecil, 523
Lik, Lık, lük, luk, 54-57 ; 106, 110; 373

Maada, 546
Mabeyn, 560
Mademki, 599
Mal, 399
Mastar, 273 ; 359 ; hafif mastar, 361 ; ağır, 362 ; isim ve sıfatlardan yapılan, 365 ; 370 ; mastarlardan yapılna isim ve sıfatlar 371 - 400 ; arapça mastarlar, S. 130, 131
Me, ma, 392
Mebni, 774
Meç, maç, 386
Meden, madan, 497 ; 718, 719 ; meden evvel, mezden evvel, 763 ; meden ise, 787
Mekle, 770
Mekten ise, 787
Ment, 102 N. 1
Mi, 343 ; izleme bağı, 751
Mik, 399
Misillû, 780
Miyan, 560
More, mori, 616
Mre, 617
Msi, msı, mtrek, mtrak, 53
Müennes, 27 ; arapçada. 31
Müfret, 32
Mukaddem, 766
Münasebetiyle, 771
Müteakıp, 762
Müzekker, 27 ; arapçada; 31

Na, 524
Na, nah, 620 ; 102, N. 1
Nak, 102, N. 1
Nasılki, 598
Naşi, 544
Nazaran, 538 ; 774
Ne, 207 ; 523
Ne.. ne, 581
Neden, 523
Nek, enek, 399
Nen, 745 : 1
Nere, 421, 423
Neye, 523
Nezd, 560
Niçin, 523
Nida, 15, 690
Nispeten, 538
Nitekim, 598
Nokat, 685
Noktalar, 688
Noktalı virgül, 683

O, işaret sıfatı, 126 ; işaret zamiri, 197 ; 632
Of, 634
Oh, oh olsun, 633
O haldeki, 608
Ol, 130
Olarak, 714
Olasıya, 753
Oldukça, 741
Oldum olası, 753
Olmak üzre, 714
Olsun, 589
Olur olmaz, 750
Ondan, 575
Onun için, 575
Ora, 421
Orada, 422

Öbür, işaret sıfatı, 126; işaret zamiri, 198
Öf, 635
Ön, 560
Öte, 418 ; 543
Öteki, işaret sıfatı, 126 işaret zamiri, 198

Öyle, 159, 166; 453; 522
Ötürü, 544

Parantez, 693
Prediket, 646; basit, 659; tam, 660; katışık, 663
Püf, 635
Pür, 102, N. 1

Rek, rak, 52

Sair, 168
Sanki, 484
Sebep, 523
Sebebiyle, 771
Sel, sil, 399
Sesli, sessiz harfler, 6-10
Si, msi, 528
Sıfat, 15; küçültülmüş sıfatlar, 44, 47; 50-53; 97-100, tavsif sıfatları, 101; uydurma sıfat, 102-109; fariside sıfatlar, 102, N. 1, 2; katışık sıfatlar, 114; katmerli sıfat, 115, 116; isimleşmiş s. 117, 119; katkılı sıfat, S. 41; sıfatlarda mukayese dereceleri, 120; büyütülmüş sıfatlar, 121, 123; tayin sıf. 124; işaret, 125-130; sayı, 131; kok sayı, 132: sıralama, 136; dağıtma, 139; kesrî tabirler, 142; arapça, acemce sayı sıfatları, S. 49 belirsiz sıfatlar, 148; mülkî sıfatlar 169-173; işler sıfat, 402; işlenmiş sıfat, 404
Sıla sıygası, 792; kullanıldığı yerler, 793
Siz, 102, 112; 524
Sizin, 496, 497; 717
Siye, 499
Sonra, 540
Sorma, 689
Subjekt, 646; basit 657; tam, 658; katışık, 662

Şayet, 485
Şol, 130
Şöyle, 159; 166; 453; 522
Şu, işaret sıfatı, 126; işaret zamiri, 197
Şura, 421
Şurada, 422

T, it, 399
Ta, 486
Taht, 560
Taki, 596
Tatbikan, 538
Tavsifî terkip, 119, N.
Tek, 573; 596
Tekmil, 165
Tesniye, 37, N.
Tevfikan, 538
Tırnak, 694
Tü, 638
Tüh, 630

Uğrunda, 522
Umum, 161
Uzatma, 687

Üst, 560
Üzer, 431, 560
Üzre, 526; 781

Va hayfa, va hasreta, 630
Vah, 629
Vakıa, 487

Vakit, 737-738
Vaktaki, 607
Van, 399
Var, 653
Vari, 500
Vay, 627
Ve, 565
Vechile, 781
Velev, 603
Ver, 102, N. 1
Virgül, 682

Ya, 613; 749
Ya, yahut, 586
Yahu, 615
Yan, 560, N.

Yana 545
Yar, 102, N. 1
Yarı, 145
Yarım, 143, 144
Yazık, 630
(Y) en, 502
Yine, 488
Yo, 636
Yok, 653
Yoksa, 489
Yolunda, 522
Yuf, 637
Yukarı, 418
Zaman, 737, 738
Zamir, 15, 177; nevileri, 178 şahıs, 179-187; işaret, 193; belirsiz, 199-204; istifham, 205-208; mülkî, 209-212
Zarf, 15; 409
Zarfında, 560
Zaten, 490
Zi, 102, N. 1
Zir, 560
Ziyade, 102 : 2